
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00264774 1

עזבו את שבצבורו נעשו. לוחות הראוים לכתוב אלי זה מכתב שיבוקש. אלהים ושייאמרם למכתבו ,חה עוד יותר. יש״ה האנשים האלה אשר אין דרך כי התורה יכריעום על דרך אמת והוא האמת כי האמת רק אחד. ולא שבה אין שם קנה הצלים עיניהם מהגיע אל היושר כי אין שם פרקים ולא אהבת דעת קדמה. *לא יעברו מדרגת ההמון בשכלם אבל ישיגו אמתיות ביד שכל ההמונים שלא נשתבשו ושם יעמדו לגורלם. ונבונים ומהם יקח יאמתו יקח לוים וכהנים ולא כדברי האומר לכהנים וללוים תורת הנסיונים. ברבים נרננים כי אין אימה רבן עליהם. הנחשים ישלחו את הנחשים אשר בעם. עתיקים חזקים זה בזה לחזק דברי שלמה הראשונים. חילבאים אל האמת כי כמה פעמים קרה שהאלופים נתגברו. צרתם נשבה הלב בעלמה אלמה ישועתם. נפלאת היא אינו אפשר לשוק אבל קרוב אחד אחד ואמר זה על ענין השלישים. בשמים היא איננה נשגת המערכת. רוח היא רצון אנושי נתן לבחירה. נתנה, זה היום נקנו בטבע האדם. במחצבים והיא אהבת הקרובים והיא חלק גדול בקבוץ המדיני ולזה חושקים אל שים אחד בקרוביהם לא שבירות וגם במקימות אבותיהם ואם לא רצום. לפנינו לזמנים אשר הוא לצנינו. רזי לי הוא סוד אללי. הדבר הקשה הוא בעלמו מה שהקשה הוסי והוא מקום ספק באמת כי גם משה רבי' ע"ה אלה עולה שלא הקטון בא ור הגדול הזה כאלו היה זר בעיני דורו לפסרותו והוא לקבלם מכל המ;ומות. מהלכים הוא מטבעת הכוכבים. העומדים הם יתר הכוכבים ובקראיב עומדים לתכונות תנועתם עד שנראה כאלו לא ים.ועוו כשיתחברו אשני מיני הכוכבים חיבור יבכימו בכחם הגדל פעלתם במה שמתחייב בהם אחד. קבוץ אנשים כהו עמום(?) ודומה לו שיתחייב משטעם.

לעשות עתה, והם מתחילים בזה המבור הדבר ההוא ואמר זה כי הרבה פעמים יקרה חבור נאום לדבר ולא יעשה. להיותם במה שהם. בחסר כסאו נולד במערכת שיהיה איש מגד ריל שנושא חסד בעיני כל עד שהמלכים מתענגים בחברתו וימלוך בכל אשר ירצה. והשכיל ויקרה זה שימלוך ואמר זה כי רבים ראוים למלוך מן המערכים ואינם מולכים כי אינם יודעים לבחור הדרך. הוא המשביר ישפיע לכל אדם לפי כחו לקבל לעם הארץ כפי חסרונו במה שהוא עם הארץ. עורף המעיזים פניהם ומחזיקים במנהגם לעולם אפי' אחרי בא מופת על סותרם כאשר קרה לע"ה זקן שקרא כל ימיו וה' לא ינום ולא ישן וכשהוכח על זה אמר שהוא בלי ספק בדברו וכשבא לו המופת על שהיא ינום או שע"ז ואמר אחרי שקרא בזה האופן זה לו ששים שנה לא ישנו עוד ומי שהוא מזה המין במנהגיו המפורסים. יכרית משיח ויבלהו מן העולם ואמר זה על דברי פלמון ואנשיו שקבלו על קיום הפרסומים הקבלים ושהמנהגים גם יכבדו ושל זה לא יבטלו לעולמי עד. משיגים משיגים אותם הקינים המגילים דעות כוזבות. בלב אחד יכונו כלם אל האלוה האמת לעבדו בלב אחד ולא כמקדם שכלם כונו לאל אחד אבל בעבודות מתחלפות ודעות מתחלפים במליאותו ולזה אמר לב אחד שהוא דעת אמת ודרך אחד לכלם שכלם יעבדו עבודה אחת בעינם.

יהולל איש לפי שכלו במעשיו   עלילותיו אשר יודו לתומו
ועדות ביהוסף העלילות   בסוד פלמון אשר העלום מקומו
סגורים דלתותיו ושעריו   והן יוסף כמו פותר חלומו
פתחיו בא וגם יצא בשלום   והודיע עלילותיו בעמו.

אני אברהם מרדכי פריצול המגנן והסופר מפיררא השלמתי זה הספר פה,מנטובה בכ"ח ימים לחדש ניסן רל"ג פה מנטובה ברוך נל"כ ואע"י.

---

*חסר בהחיבור

גאולה. **יושיענו** זה השיב על דברי אלעזר ואמר שאין בכאן תשועה. **לפנים מקדם.** לפנים אינם מראים עצמם כלוחמים. **המלאכה, נמבזה** השבושים המזכרים. **הרבים** הכנגים הם עדין מאותו הכת. **הדברים** עושים כל עבודתם לפי מנהיג הם. **אליהם** מתקרבים אליהם ומתנפים להם. **בעיר** אנשי החכמה ושחכמו כלא היו בעיר כי אינם רשאים להתגאל בחכמתם. **ויכחשו להם** הם מראים עצמם לבעלי הדברים כאלו לא למדו ספר בחכמה. **פעם אחת** ולזה די בזה להתחלה. **כל אלה** זאת השמועה עד היום. **ההוא יאמר** בתמיה והוא באחד הוא תמיד באופן אחד בלי שנוי כלל. **ומי ישיבנו** ולזה מי יהיה סבה למזכתו בדבורו שישיבנו מאלונו הראשון. **בבחו** ולזה לא יחזור בו מבלתי יכולת לקיים מאמרו. **מזמה** כי הרבה שאינם עומדים בדבורם שאין בהם חכמה להביא הדבר אל תכליתו או שזולתו מבטלו בערמתו ואת הסבה איננה פה כי אל דעות ה' עד שאין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגדו. **מרי נפש** שנגזר עליהם הגזרה להרע כי גלה אזנם בשלום או בזולתו. **סורים מורדים.** **כבודו** לנקות עצמם מהשגחתם. **מורים מחשבתם** מגלים דעתם. **עושי רצונו** במה שמשנים לבטל גזרתו הם סבה למאל הדבר או לעשותו כי אולי לא היה נעשה בלעדם. **להרום** באותם המעשים שאמרו להרום גם הגזרה יביאו הסבה לבנות ולנטוע הנגזרת. **ועל פיהם** לפי פעולותיהם או יאולו הנגע והריב על פיהם. **איי הגוים** מסבת מזה המין היתה ההפרדה בדור הפלגה ואת כי הם ידעו דעת עליון שכלה שיהיו נפוצים כי לא לתהו ברא האדמה בזה השיעור וגם לא היה אפשר כשיפרו וירבו שכלם יוכלו לעמוד יחד במקום אחד ועוד כי הדברים ההכרחיים לאדם אינם נמצאים כלם בחלק אחד מן הארץ ולכל אלו הסבות ידוע שסופם להפרד ואת שה' רצה שעולמו לא יהיה חסר וגם לסבות יותר ראויות אין זה מקומם. והתחילו בבנין העיר והמגדל למען לא יפולו ואת היה סבת הפרדתם. **יוסף** כי כבר נודעו להם חלומותיו שימלוך עליהם ולמען יבטל הדבר מכרוהו והמכירה גלגלה מלכותו עליהם. **נועץ** וכ' בכאן לא מלאתי הסבה איך גרם הוא זה הכנוי זולתי שהכתוב אמר רבים בענויו ולזה אחשוב שפרעה העביד לענותם למען טרדם מן המשגל ואת אמת כי העמל והענוי גם היגון הנמשך להם ממעטים המשגל מאד וזה עלה בידו אבל מה ששאלו במשגל עם הענוי אותו המעט לא נפל דבר ארצה ואת כי משגל העיילים והבטלנים אין סבתו חשק טבעי אבל מתחבבים תמיד בנשותיהם בסבת הבטלה ושאינם ישנים כל הלילה והם מעוררים הטבע והטבע אינו מעורר אותם ולזה ברב לא יצליחו למלאכה כי הזרע אינו מבושל והכלים יגעים וחלושים מרוב ההתמדה ומה שיצא מהם לפועל יהיו בנים חלושי המזג ולא יחיו או ימיו ויהיו חולנים והיא מגבלי ההריון שהזכר והנקבה יאוו תאוה גמורה טבעית וזה יקרה בפועלים כי בסבת מלאכתם אינם מהרהרים גם בלילה תשוקה שנת העובד ואין לו דרך לעסוק במשגל אם לא יעירהו הטבע והיה זה בעת שירבה המותר הזרעיי בכליו ויהיה מבושל ויכבד עליו ואת יהיה לעתים רחוקים ולא יתאוה כלל ולזאת הסבה פרו ורבו בסבת ענויו ואת היא סבה בעיני שבני הכפרים והעניים ועושי המלאכה מרובים ומזקים מבני העיילים והעשירים והשרים עם שאלו משתדלים תמיד להרבות זרעם במה שנשותיהם אינם מניקות בניהם ושומרים בניהם מאד במאכלים ובלבוש ואולם והאחרים אינם שפלים בגדולי הבנים ולזה אינם רודפים אחריהם ונשותיהם מניקות בני העשירים וגומלות בניהם לפני זמנם הראוי לזה ואינם נזהרים בדבר בשמירתם ועם כל זה היו רבים ומזקים מן האחרים ונמצאים יותר והוא שאמרנו וכל זה אמר שהש"י אינו מתנחם על יעודיו ולזה יחוייב שכל היעודים יבאו ואם יבאו לנו מנגדים לזה אפשר שהש"י יעשו כמו אותם שספרנו כ"ל שיוציאו הדבר לפעל. **לשלישי** זה הדבור משמשים בו הרבה אנשי הדקדוק לכן בדקדוק ימלאנו. **אמרתם** בלאם הספר אלקיתים בזרוע. **שרשם** שרשם לומן אותם. **לתולדותם** לטבעם בסבת טבעם. **חוצבו** לדעת מאין באו ומי אביהם כי הטבע מחייב התשוקה הזאת. **תימה** כשישגיחו על זה ילכו דרך תמהון לאמר מה היה דעת אבי ואיך טועים כל הכת הזאת. **הסעיפים** יתחיל לשקוע עיניו על דברי שתי הכתות ואת הענין ברחוק שיקרא למי שנולד בדתו. **קימא** אין שם מופת על קיומו. **לבבם** בעיון זך ונקי אין להם דעת קדמה כי הם מסופקים מן המקום שהלכו משם ומן המקום שבאו לשם. *גם **פרסומים ומעשים לא יעברום** כי לא באו מעשי אבותיהם והמעשים האחרים כ"ש שהביאום כאשר

*חסר בהחיבור

לו לב היה יודע חטאו. מנחם ייסורין אינם מתמעטים ממעשיו. ירצה כי המכוון הוא המכלים גם כי ירבה תפלה אפי' שמתפלל כל היום ואומר יהי כבוד ה' לעולם יאמר יהי כבוד ה' לא ישמח ה' במעשיו. קדורנית נמסך. אחורנית ולזה בלכתם בית ה' ינגפו ימשפו למלא חנם לרשה ולא יגשו לאשר יבקשו. יישמו שוגים באופני הקירתה ולזה לא ישיגו. החיים המצודה הפרוסה עליהם ונאחזים גם היא היא הפרושה על כל ב"ה. יוקשים בעותה הב"א אין להם יתרון. מעיר עקין ומעורר.

הארכי מקטני אמנה היה לפי שב' המאמין לא יחיש והוא חש והרך לו זמן הגלות. מקיץ המזיק דברי פלמון שאמר אין אשר מעיר וכו' א"כ מה יהיה קלי כי הם נרדמים ואין מקיץ לא יקיצו עוד ולעולם יעמדו בטעותם ואין יצא עוכנו. חבלי כסני. יסהר יחישה לפי שאמרו ז"ל זכו אחישנה אמר אלו לא זכו א"כ לא יחישנה. בארוכה באורך הזמן. ישנו כל עוד שהם ישנים בטעותם יכשל ויתחזק טעותם בחזק השכשל ויעשו כן לעולם כי שנת הגלותם מערב להם ושב טבע אללם. בעתה לפי שאחז"ל לא זכו בעתה והטעם אם לא יהיה שזכיותיהם ימשיכו עד שיבא זמנם מלך המערכה ואמר כי גם זה לא יתכן ונתן שנה. כי אין עת כי אין הזמן נוה"כ דבר אחד בכל העולם באופן שוה וזה כי הכוכב לא יפעל כי אם בגילו ובמקום הגילוץ יפעל ולא בזולתו וכשיבא הכוכב לנגד המקום יפעל ברוב בהפכו ואנחנו נדחים בכל העולם השם כל השמים ונסיום כן אבדה תקותינו. להאיר עינינו ולזה לא יעכב גאלתנו חסרון מעיר. הראשון הוא אברהם כי הוא התחיל לקטור קשר אגודתנו. שיעדנו לפני בא יום באמרו הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו'. יעירנו מהימנו ישפיק לנו. עד אחד איש אחד נעור יכול להעיר אלפי רבבה ואמר זה שבלתי שהכוכב יפעל בכל המקומות על מסכים אחת אפשר שמשדשות גאולתנו בשנת הזמן. בן רשף הוא שם כנוי לניצוץ אף קטן כמו שלא יאמר לגדול אבות מלאכות וזולתו. חליינו אולי אוליינו שאנחנו חולים בו אין כל ישראל חולים בו ואני אומר הפך אמר כי לא יתכן שזה החולי בעינו יעבר בכל הגלות אבל שני מינים אשר מיוחד. השמים מעלת הכוכבים. ראשונים מעלים מקומם בחכמה הזאת. ראשיהם כמו אנשי החכמה היא הכלאוכים אמר וזה אפשר אף בזולת זכר מן הכלאוכים או אי זה אחר כי יגדילו לעשות וזה ידוע. בעצם חזק הפעל עם שהיא מיוחס למערכה אינה פועלת זה במלא בכל מקום. במקום אחד ואומר שאנשים נוטרים בזה אשרי שכנוכו זה מזה לשינים בו פועלת מה או מעוג. בן עזריה הוא מעין יהושע אבל שנת השם כי יהושע דבר במה שאפשר לעמוד ועל זה מורה שמו אבל זה דבר נעבר ולזה קראו אלעזר נעבר. עזרנו ה' נעבר. כי זה משה הוא הרמב"ם. והיו לעם אחד רבו עד שהיו עם. עוזרם כי לולא ה' שהיה להם לא נמלטו. ראשון הוא הזוכר שבקשו לנער כל אלו הדעות מן הארץ ולצרוף הספורים מזאת החכמה כאשר עשו בקלחם וכוונו בזה לעקור את הכל. ומנעירותם הוא לשון לעקת חמורים כמו חמור נוער. הגעירים שהורקו כמו ושפך כדה ונגל פרעה. דורו כי בדורו היו קרובים למגשימים ואילו מגשמים כמו שהאלהו בקלת מספוריו עד שמי שהלל תשיגי הגשמות קלחם היה אללם אין וכופר במליאות ה' ולזה הוצ לו לבלתי הרם ב בלשונו כי לו הרמב"ם היה מנולו ודעם דורו הפך בהפך ואי אפשר להפך ההפך פתאום אבל בבא האמתונים לבר נתפרסם לכם שאלות הגשמים יותר ולא היו המספורים הפך דעותיהם. ספורים עד כי חדלו לספור כי אין מספר. שקטה אין מלחמה מי שהולם לעסוק בחכמות עוסק. משה דברי המורה בפרהסיא. משיגיה ככר באלנו בדברי זכריה. בל ידעום משפטי הדברים שמוליאים מפיהם כי עם שאומרים שאין לה' גשם לפעמים מחייבים לו דבר שלא ימלא אלא לגשם. לחיות אין להם הסגולה להשיג מחמים בלתי אם יעסקו בזה הלמוד ותכון להם השפקה. הפרישה לא היו פורשים אפי' יכשן להם שכר. בזולת אף אם לא למדו. אתם שלא הוליאו ממונם ללמוד. בעליהם שב אל הדברים. שנה ופרש למד שנה אחת ופרש. סודרא לונס מלבוש הפרושים וסוד ה' ליראיו ולא לו לפי שאמרו בתלמוד שזה נקרא סודרא משום סוד ה' ליראיו. כנולם אומר פה שלובש הסודר ואינו ירא ה' כי לא ידע סודו. ראינו אמר שלא מגדולי הרבנים שספרו מזה הלמוד ועורו בהספדו ואמרו שהיו מבקשים בטולו אחרי מותם. השנתו כי הם דברים בלתי מסכימים בקבלה והקנה באל הרמב"ם ז"ל בספרו

אינה זולתי קול דברים. זו תורה זה הבלים הורסינו להסיר האנשים המוכנים אל השלמות ולתקן החסרים עד שיוכלו לקבל גם הם ההשגה אל זה השלמות. וזה שכרו של האיש שמשמש בה ר"ל התפלה שזכרנו. ואם שכרו אע"פ שזה השכר שזכרנו הוא הרבה מאד. אתו הוא לוקח שכר בעצמו. ופעלתו לפניו שכר פעולתו מוכנת לפניו והוא לוקח כאשר השיג יד שכלו ואין לה' מנוי ותשלום מזה. הצדיקים בלבד שאין לו אלא המעטים ולא יבקש לבא לסבלים אחרת. ברחמיו אמרי שהוא רחמן ומטיב לעולמו אחרים מרחמים עליו ומטיבים לו הם יוצא מרעות רבות הבאות מאדם לאדם לא מכל רעות. דרך אין לו הסבה במושכלות. כסיל ובער. הכסילים הכוכבים. בשחיתותם וביום רעה יהיה ברע. עושהו אינו מהפעל. והגמלה ואם ימלא צדיק מזה אמין ממקרי הזמן הוא נעלם. הראשונים שזכרנו כבר בהתעסקו בהצלחתו למעלה מדותיו. מעמיו בני עמו גומלים עמו רעה עד שיכרת כי רבו צריו והסבה בזה אשר לא טוב עשה. הצדיק מן הפלאטונים. בחייו הצדיק השלם ולזה אינו מתעסק בהצלחתו ויותר מזה כשיקרב יום אידו אם זמנו יפה לרעתו עם שעדיין לא הגיע הזמן הנה זה הצדיק ימיהם ברום שמיו בעולם מעטה. עתידות ימהר הרע שעתיד לבא עליו ויעשה זה לטוב דורו ר"ל לתועלת דורו שלא יקבל דורו נזק מרשעו הן שלא יזיק לזולתו או שלא ילמדו ממעשיו או יהיה לטוב דורו שיקחו מוסר במפלתו. כמו שער בכל דור שימלאו לו מאלה השלמים כל אלה יפתח כמו שער בדורו כלומר ירחיב להם הדרך ויעשה זה בכמשי ר"ל בשכלו. ולהרע הוא עוסק בהנהגת דורו ומשים עליהם להטיב לטובים ולהרע לרעים ואף גם כנגד זמנם כי בידו כח על זה לשנות המערכה כאשר בארנו כבר הם אמרו גוזר לגזרים גזרת שמים ולזה באלה הדורות אשר אין שלם בנו הזמן אדון לנו בע"ה ובני הזמן הם המצליחים כצדיק כרשע. לבו שלא השיג טבע הזמן ותועלת ההשגחות השכלים והטבעים מה הוא והבדל בין צדיק לרשע. יראה צדיק ירצה לו שיהיה צדיק ורע לו והשכו נגד הדין. שלמה גם הוא נספק בזה. הבלו בגערותו. בחכמתו כי בספר ההוא בעינו ר"ל בקהלת ספק הדין על זה והסיר הספק והוא אמרו אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים רצה שהצדיקים שהם חכמים הם ביד האלהים ולא ביד מערכה ואפי' עבדיהם להשגיחם גם במה שהם קטנים ואומר אני שאפשר שירצה בעבדיהם אנשי דורם שהם נרצים לטרחם ואמר גם אהבה גם שנאה אין יודע האדם הכל לפניהם אמר כי לעולם השגחת ה' עליהם אין כל דבר נעלם מהם אפי' מי שאוהבם בלב או שונאם בלב שאין כח באדם לדעתו הכל לפני אלו הצדיקים החכמים ידוע כי בזה ישמרו מרעות רבות ואמר זה אמר הכל כאשר לכל כצדיק כרשע שהם שוים בהצלחת הזמניות ולא הזכיר הכם ודע זה לפי באור רלב"ג לס' קהלת ואם אולי אין זה לשונו גם לחז"ל נמצא מי שאמר זה בצדיק גמור הוא בצדיק שאינו גמור וגמור וש"ם הם נרדפים.

הנה הותרו לפלמון כל הספקות שהזכיר לאמונה שהתפלה והצעקה הם זולת מה שהבין הוא מהם אמנם הם המבודד השכל והדבקו בשכל הפועל והוא בעצמו ישיג שאלתו הרצוים בזה הענין בעינו הם בעצמו מאין שכן של עלות השכליות עם שיהיו זולת זה כמה מיני שכר לתלות מערכים לזה השכלים כמו שכר מלוה או אורך ימים זכיים וזולתם שאין השכלים הסכן המכוון גם בהנהגה הספיקה הסבובה אליו במה שהוא פלמון כי גם הוא ידע שהיו כמה רעות שאין להשגיח עליהם כמו אותן שאינן רעות אנושיות או לחסרון המקבל כמו מי שמזגו רעה אי אפשר לו בזולת הצלים או הרעות המיוחסות לכוש במילה וזולתה וכבר דבר בזה רלב"ג בבאור לס' איוב דבור מספיק ובזולת זה המקום והחכמים זולתו ג"כ ולכמתו די לנו בזה.

ולמדע באמרם שאין בהם תועלה. וכלים בבלים כי האלות המעטיות הם כלים לבא אל המדעיים והם עוסקים בצלו לבדם מבלתי בקש השכלים ועם שהוא הכרחי להאמין כי כלם אינם רצוים ליותר מזה אמנם שכל הדור הם מזה מאין ומאשר בודים מלבם הדפים לבקרים על זה לעק. האדם כל מגמתם אינם אלא לדקדק בתנהגים ולילך בדרך הלוכי שעשה כך ואכל ה' סעודות בערב ט' באב. מעשיהם לעשות כמעשיהם ואולי לא בזמנם ולא במקומם. לאחרידהם שב אל המעטים שאינם רוצים אל השכלים. בל עטו כי אם היה

שהוא והוא הפועל בשכלים בהמצאות הטבע כל מה שנמצא גם מן השפלות הענ׳ ז״ים והוא הנותן צורה הראויה לכל חומר לפי הכנתו לקבלה וכל איש אשר ישכיל מה שהשכל כבר השכיל כל המציאות אשר תחתיו ולזה לא יעלם ממנו דבר מכל הדברים הטבעיים ההם ולזה היה כח באיש הזה לשנות דברים מה בעולם השפל והוא בשנותו הסבות הידועות אלו שמהם יתחייבו הדברים ההם וכן אפשר לו לשנות קצת הסבות המעריים בהוסיף או בגרוע עד שישתנה עמהם בקבלה הצורה ובאופן זה יחדש נפלאות בארץ בשכלו אשר הוא השכל הפועל ואין פלא לאדם תופשים בזולת זה האופן ודומה לו כי השכל הפועל במה שהוא שכל נבדל לא ישתנה כי אין בו קנה שנוי כלל אבל ישתנו לפעמים פעולותיו בהמצאות זה האיש אשר הוא נושא לו להיות הוא בעל נפש משכלת וזה בזמן ששכלו דבק בזה השכל והוא בהתבודד שכלו מבין אשר כחותיו הנפשיים ואז יקבל זה השפע הנכבד ובהגיעו זה הקשר יהיה קרוב למדרגת אשר האנשים ולזה אלו השנויים לא יוכלו עמוד רק זמן מה ובמקום מה לפי שלמות האיש ההוא ולפי הכנת חמרו לזה ההתבודדות ובזה יבדלו השלמים במדרגותיהם ולזה לא ימצא בכל בני האדם גם בדברי רז״ל ספור נסים או נפלאות בזולת נביא או חכם והבן זה׃

ועד רע והם מעלות המדות שיאמר עליהם טוב ורע. **בטוב** ולזה לא יחוק מלקיחת המנהגים באופן בלתי נאות ולא מבני אדם כי לא יזיק לזולתו אבל מטיב לכל כפי האפשר. **השמים** כי אי אפשר שלא ידע מחכמת המזלות ערם הגיעו אל זאת ההשגה הנכבדת כאשר יתבאר ולזה ידע האותות ההם ערם בואם ולקח אלה עליהם. **שלמעלה** לשנת החכם. **כי באלהי׳** בהמצאות השכל הפועל ולזה אינו תחת ממשלת המערכת כאשר בארנו. **המשביר** כלם אוכלים בזכותו. **נפשו** ולא אות גופו כי אינו מתענג זולתי בהשכלה לא בענוג חושי. **לדעתו** בקנה דעתו. **ישחק** לקנה הנזכר את ההם רעות זמניות והוא אינו תחת הזמן. **לצוותו** למלואו לשרתו כי המלך יספיק ויעשה שלום בארץ וזרע הזורע ושאר בעלי המלאכות כלם נכרתו כדי שזה השלום ימלא חפצו. **נפשו** להיותה צרורה בצרור החיים עם ה׳. **במותו** כי לא שלום תענוג הנפש בהשגת השכליות בעודה דבקה בחומר ועל כיוצא בזה אמר שלמה הטוב יום המות מיום הולדו. **נתן בלבו** אמר שכבר הש״י בלבו העולם הזה השפל וזה מסוייע לו כאשר בארנו. **מנהגו** של עולם במנהגו של עולם אמר כן כי אף אם יפליא בעשות הוא משמש תמיד בכלי הטבע. **בדעתו** בשכלו יעשה אלו השנויים. **החורש בעגלתו** גם הוא משנה מנהג העולם הטבעי כי היה מטבעו לאמות מליך בעק״ם הזה או קץ והדבר וזולתו וזה יחרוש ויזרע ויצמיח הפרי והפעולה וזולתם וזה ג״כ מנהג הוא לא כשיעשה זה שיתהוה לעלויה ואין ביניהם זולתי שזה יעשה במלאכה וזה בשכלו ואולי גם במלאכה מה והפעולה הזאת יפעל. **שכלו** שאינו מתעסק באשר כחות הגשם כמו החוש והדמיון וזולתם אלא יערבבוהו. **מנחתו** פי׳ הכנסתו במכוונו בעולם שלא יערבבו דבר מזה כי השכל האלהי פועל בהמסובבים פעולה נפלאה ואיך לא והנה המדמה פועל וכ״ש השלם ממנו. **במקורו** והוא השכל הפועל שהוא מקור לשכל האדם ומוציאו מן הכח אל הפועל. **לדעתו** בקנה דעתו: **מדרגתו** השגתו או התבודדתו כאשר בארנו. **הותנה** לכל מתפעל שיתפעל מן הפועל בו מסור הפועל יסוד הפעל. **אם נכון** בהדבר ראוי ואפשרי. **לעשותו** בקנה קרובה. **הברכה** כל הברכות שברך כל איש האלהים את הראויים להתברך היו מזה המין שיבא לזאת ההצלחה. **הוא המתפלל** המתבודד ודן ושופט בשכלו כפי שאמרנו הוא המתפלל שאמרתי ה׳ ישמע תפלתו. **בצדו** והתשובה שאמרתי שיענה היא אללו כי ישיג מבוקשו מבלתי שיבא שנוי מזה לה׳. **אין אומר** אין מדבר בתפלתו. **למחסור** ואם שאלה לשלמים דבר שמתים בתפלתם ה״א בקרבן ולאות בנפשם כי אין בהם כח להפרד מחמרם בלתי אם ידברו מה שמתפללים בלבם וזה לפי דקותם בחומר לו ערבוב מה מחוץ אבל השלם אינו צריך לזה וזה אמרו והנה השלם מפיר פתח לכל מעניים בכל ימיו מסיר הדבור לנאמרים בדברים סכם השכלי. **זכה** בלי תערובת דבר חומר וגשם. **אמונתו** לא די שהוא מקטני אמנה כאמרם ז״ל המגביה קולו בתפלתו הוא מקטני אמנה. **תמים** הצדיק השלם ישמע לקורא אל ה׳ בקולו למען יענהו והתפלה השמוכים שהמון המתפללים בה היא מעורבת עם זאת התפלה שהזכרנו לשלם רק בנפש כי אין יחס ביניהם זולתי שמשיגין בקבלות תפלה. וזה במבלי שאומרי השם שלא יהיו אחד במין. **ולזה אמרו** הדברים שאלו באותה התפלה כי

כבר אמר על אשר נ"ה במשכה ישאלכון ולזה נתן כך והוא השכל אשר הננו יה' יתר על אלף נ"ה. העטויה. מהאור העליון שאמר עליו עוטה אור וגו כי זה השכל נאצל ממנו וזה הנה אינו במדרגה אחת לאנשים כלה. יתננו זה הנר והיא האש. הובן כי היה במאמרו הכנה טובה לקבל זה השפע הנכבד. כשאו כי הגרמים השמימיים יש להם גבא גדול במזג האדם ובהכנתו כי הם מכינים היקרות והליחות ויתפעל מזה מזג האדם כפי הרגע שבו יואלך מורע בהסם עם אשר הגלים המחוייבים בזה וזה אמרו ה' בשדים הכין כסאו. אין נכון לו והוא מי שאין לו זאת ההכנה מן המערכה השמי' כמו מבוא בלב כל מכה לב לטעים בכל מלאכה. המעוות להשלים מכרון הטבע שבא לו מן המערכה ו.ה אמרו ממלאכת השמים וזה כי כמו שזה השלם במזגו וטוב הכנתו ישיג חכמות וידיעות רבות בלי טורח אבל בשמחה ובתענוג יתעסק בזה השק שנעי כן האיש חסר המזג עם שטבעו ישאו לזולת זה אשר לו לעסוק ולטרוח בלמוד עדי ישיג גם הוא בהשגה טוב המזג ויגביל בהנהגה כלושים עד שתשוב לו ה:השגה הכיא קנין וטבע ובזאת המלאכה ישלים חסרון טבעו. שוה להם כל זה לא ישגיק להם להוציא הכלה מן הכח אל הפועל. בנפשם נפלויים נשמיים וזה הנה עיר פרא וכוי האדם יולד חסר כאשר בע"ה כי אין בו שכל ולא ידיעה אלא בכח וזה היא הכנת לנד ועל כל פנים לריך ללמוד עד השיגו מה שבכחו להשיג ואם יקרה שיהיו לו מורים אסרים ילמדוהו לעשות כמעשיהם המגונים ויתגדל עליהם וישובו לו כטבע, עד ישובו יקנוהו מדות והכונות וכו' והנה לא תוכל להתאפק מלבאר לך ענין הכונה מה היא ונאמר ההכונה הטבעים היא כח נמשך לפתג הגוף היוצא מאשרי יצירתו לאהבה ולשנאה דבר בלתי דבר עד שיתעבב בדבר ילעשר בו זולתו ויתאוה תמיד לדברים נמשכים לכח ההוא עד שיקנה מדות מיוחסות לו כמו כעס או יצון או אכזריות תולשה יולאות מן השורי אם לא ימנעהו המוסר שאלו המדות מסתות דעות בלתי אמתיות כי הם רצו המדות המגונות הם שמכים מוצעים שמביע אל האלהים ולזה קראום רז"ל מסילות ומשכים והכח שממנו יצא נקרא יצר הרע ואצל הכמי המחקר הכח המתעורר ונקרא לפעמים ׳׳ נפש ואלו המדות ישייכו מעשים וכל אשר יתמיד במעשים ההם יתגברו המדות והכח וכן כשירגיל בעצמו אלו המדות המגונות ויתמיד במעשים השכיים להם בהכפל תמיד יקימוהו המעשים ההם מכונה נמשכה למעשים ההם וכן מדות ודעות וזה היא כונת התורה להישיר האנשים כלם במעשים וזה כלו מבואר היטב בח' פרקים להרמב"ם שהקדים לפירושו למסכת אבות וזהו אמרו פה מדות וכונות מהם ילמוד לשקר גם בדעות מבטל טובו. המזג אע"פ שאין מכוון במזגו כי כמו שבטל ההכונה הרעה הטבעית יקנה מדות והכונות טובות במלאכה כן יהיה בטוב המזג בהפך. רשע היה כמו רוע המזג וההכונה. השמים כפי שיעכו אלו לא יכשר בטוב אלא עצמו כי טבעו ישנו לפניו. רעים ויותר מזה אם יוסיפו על זה המשכים המלמדים אותו לאשר ישנו ממנו ולזה אמריכו ׳ עדי אובד. אלהים במלאי נפשם. כי אם כי אין שמה מעולר יודיעם אליים. פתאים כבר אלה אסבולה לאלה הפתאים שלא יאבדו. וירשאם כבר אלה הסורה לרפואתם ואמר ישלח שמשמעו תמיד והוא משל על דבר המתמיד הנעשה ועוד ישנה וכבר ישנה היטב. כי ישרים השוררים ללכת בדרכים ואז ישובו מהנהם. הראשון והוא טוב המזג. בריבו כאשר יריב את מריביו והם מוציו שסורהו הסך מה שהורסהו הסורה ושמא יולא לריב שמו על עזבו דרכם והוא שמאס. צדיק יחזיק נטבעו השמנו כלפי חסר ויותק אמץ על מה שנתעורר ושב ונפא לו. והישני והוא הבלתי מוכן ינס ה:ל כלה עד שהורהם הסורה אבל עבעו כ:פה ללד אשר ישקן עע ומו בנמירכתו כי ה א בטל שכל וים כי כה לנמור שתועיל המערב. מדות בעלי מדות מגונות. הנחש שלא ידרשהו עוד. בבהמה, הוא הנוה במאמרו. שבטו שלא ישלוט בו עוד. לפניו ילמוד מכל אדם. הראשון יהיה כשלם הראשון.

אמר יוסף גם פה לא עמיתי דבר אם לא אודיעך דלשונה דעת הממבר באלעות הנהם והלאהמה והיא שהאדם השלם שילא שכלו מן הכח אל הפעל והוא שיש:ב בשכלו השכל הפועל ישות שכלו, והשכל הפועל דבר אחד וזה אין צורך לאמתו הם כי כבר דובר בו דבור מספיק בא' המורה וזולתו והשיגיש לזאת המדרגה הוא במדרגת השכלים הנפרדים בלופן מה של שאינו שהם מושלם לבא הגמיים אבל שכלו הוא בעינו השכל הפועל אשר הוא שר הלבא

הארבע בארץ. גם הם שב אל היסודות ואמר זה להיותם סבת ההפסד. חרב נותן סבה בהפקידם ואמר כי כלם מוטבעים בהפסד וכוח להפסד חרב. המתהפכת כי בכלם היה ההפך זה לזה בחלק או בכל כי האש הפך למים בכל והאויר הפך הארץ בכל והאחרים הפך לאחרים באחת האיכות ומסכימים באחת וזה יבטל הרכבתם כאשר יגברו קצת הכחות על קצתם. נלחמו זאת המלחמה וקצת התגברות הכחות מן השמים ללוי התחלפות מלכם. יפרד ומזאת הסבה יפרד חבורם הנז'. רבים רל"ז בכסיל כלל הכוכבים מכוכבי השמים וכסיליהם ואמר כי זאת ההנהגה הכוללת נהגה בשמים כלם כי מכלם תורכב שפעת ההנהגה הכוללת הנזכרת והיה זה כדי לשמור אישי המינים הזמן האפשרי. ולעשות לחדש אישים בחלוף אותם שנפסדים· בספר הזה והם המינים ולזה חבר עמו כל שהוא מקומם בכללם בשמי התמיד בהקפים מקודרים. בחשך אמר ל' חסך מפני שאינו מניע בפרטי המינים. ברגלו יזיק בתנועתו ולקח ל' רגל כי רגל כלי התנועה בב"ח וזה מנהג המושלים לשמש במלות מושאלות ממין למין. השבט כל המוכנים לקבל יסורים מתנועתו זאת. יבקר זה הכסיל אינו מבחין בין צדיק לרשע. טובה בזמן שישפיע טובה יקבלוהו כל המוכנים לה יהיו רעים או טובים. אורם אינו מעקם הלוכו כדי שלא ייטיב לרשעים. לא תצילנו וכן צדקת הצדיק לא תצילנו מהזקו. שובו שב אל הכסיל ועניינו ביום אחרו או יבלה כשישובו מתנועתו המסיבת הטובה לתנועה מחייבת רעה לא יבחין ג"כ והיה כצדיק כרשע בזאת ההשגחה· חלילה ואחר חלילה לעולם בהקיפם המקודרים ובזה יקיימו כלל המלאכים בשמי התמיד כלל המינים. אזכור אמר שנתן לכל מין הכלים ההכרחיים לקיים אישו ומינו. למיניהם על דרך הכלל ולא לאישיהם. כסיל הב"ח שבלתי מדברים יודעים זמני הסבה לעשות כל מין מהם הצריך לקיים אישו ומינו וזה להם בטבע כי אין להם בחירה והטבע מיוחד לתנועה והוא הכסיל כאלו מודיע להם עת קבוץ מזונם ועת עסקם בתשגל ולהרחק המזיק ולקרב המועיל. עולם אמר שזה הכסיל מקיף העולם השפל בכלו כאלו חובק בזרועות. בנשק מזיין הב"ח לקומם נגד מזיקיהם. שונים נתן להם כלים מתחלפים. ידו לכל איש ואיש ממין אחד נתן כלים מיוחדים למין ההוא לפי טבעו והצלתו· לחבל אריות ודובים וזאבים ושאר בע"ח הטורפים נתן להם שן וצפורן. וקרן לאותם שאינם טורפים כמו שור ותמור ודומיהם נתן כלים להלחם בטורפים להנצלם כמו פרסה וקרן כי בם נלחמים. החרטומים הרטם ידוע והוא הקצה שבפי העופות ואולם כן שב על הכל כי בם טורפים ונלחמים במקום שן. לצבים ר"ל השרץ שהוא מכוסה בתריסין של עצם למעלה ולמטה טיסטודיני בלעז ובל"א טרטוגי וגם השבלולים הם מכוסים בקליהם. קשקשים הם שריון לבעליהם. המרוץ נתן כלי המרוצה לצריכים לרוץ ברגלים הכלים שלהם כמו הגידים המניעים רגליהם הם יותר יבשים וקלים וחזקים מגידי רגלי שאר ב"ח. לשוט המינים השטים ועפים נתן להם סנפירים ודומיהם שעפים בהם. בלבם הטבע למען קיים המינים. בנינים קנים ושאר דברים ההכרחיים להם. לעשות אפילו שחכמים מן האנשים לא יעשו כתבניתם ואין שום אשה חכמה יכולה לטוות כמעשה העכביש. החורים הם קני הדבורים שעושים בכורת בחומר הדונג והדבש כלם דומים זה לזה משותפות בשש זויות כלם בשעור אחד ומרחק שוה לכלם בין זה לזה ולא יעשו אלה בחכמתם כי כלם יודעים זה בלי למוד כי אם חקת גורי הב"ח בקטנותם באופן שלא יראו המלאכות ההן בגדולים כשיגדלו בנים ידעו מעלתם לעשות כמעשה אבותיהם אבל היה זה בטבעם מאת הש"י מפלאות השגחתו הכללית הנז' למען יוכלו עמוד תחת אמרו נתן בלבם כי הוא בלבם בלי למוד מחוץ. שועלים הפליג לספר השגחת ה"י בב"ח עד שספר שהנחנו בעלי הנפשות המדברות למדנו מן הב"ח בלתי מדברים כמה מדות ורפואות ודומיהם. לקטו כל מין ומין לקט מחסדי ה' והשגחתו כפי החלק ההכרחי למין ההוא ולא יותר. הממעיט וכו'. לחפרפרות וכו' אינו צורך להם וכל הדברים האלה וכל הכלים הנזכרים והערמות. מפחד פתאום מסכנות הבאות בזולת הסדור התמידי בלא סדר וזה אמרו פתאום כמו רדת שלג ביום קציר יהרוג כל אפרוחי העופות שבלתי סובלים קור גדול או דברים אחרים דומים לזה ובא אלה הסכנות. מזעקת מתגבורת כוכב מה יחייב הגבורה איכות לכוכבים מכחו וימיינו אימה נוראה ולא יוכלו עמוד בו ואין להם תחבולה להנצל מזה. כבגדו כנוי כנגדו שב אל מושל בכסילים. עלי ראשו כי

מזלתו והשגות המקרים כי לא יושג הפרטי במה הוא פרטי אלא במקרים והן השגות חושיות לא שכליות וזה אמרו. ה ע י ר י ב ש ר ל ך אם כראות אנוש תראה: ע״ד אמר ומה תועלת לאלוה מעבודת האדם עד שיגואל או מה יפקיד במרדו עד שיעגישהו ואם היה אשם מאלה היה בו כמה חסרונות עד שיאשים עצמו מזולתו ושנוי וכמה ענינים מרוחקים וכל זה מבואר באר היטב בס׳ איוב בבאור רלב״ג ובס׳ מלחמות לו וע״ד שאל אם האלוה שופט כל הארץ למה יצא המשפט מעוקל. נקבל אף כי מודים אנחנו שממנו ית׳ נקבל את הטוב ואם הרע עם כל זה אין בכאן מקום המשפט אבל הכל כאשר לכל כטוב כרע ואמר באלו שאלות נבוכים אנשי הארץ. המדבר כל אלו ההרחקות יחייבו מבוכה בארץ מאד ההגיון שהוא שיגר הדלת מליהם לאלות כזה ועם שאלה הספקות וזולתם כבר נזכרו בחבורים רבים וד בר בהם כל מה שדבר זה את רוצו עם כל זה הזכירם גם זה המחבר לא להתירם הוא כי גם הוא ידע כי לא הרם גם דבר אבל מחייב לו להציע מהם אלו ההצעות לבא אל התכלית אשר בעבורו חובר זה הספר והוא באור קצת אורך גלותינו עם היותנו צדיקים בעינינו והאומות לוקחים מזה הקדמה אמתית אללם על בטול דתנו וגם רבים מבני עמנו נבוכים הם בהארץ והנה זה בא להודיע קצת המניעה וגם אופן אפשרות הגאולה מבלי שיפול בה אחת מאלה הספקות ולא היה זה אפשר לו בזולת אלה ההצעות. אמר ישמעאל זה בא להתיר כל אלה הספקות ולתשובה בשמוע השאלות אמר שהאל שומע תפלת עבדיו בזולת אלה ההרחקות והתחיל במשל בקצת האמרים. וישמע שועתו עמה בקשתי את התועה אינה בקול כמו שהשמיעה אינה בתוך וזה אמרו ואם קולם לא ישמע. אדום וישמעאל אף כי אשתוק ישמעני ואמר על הגמול שישנו. ממקומו ולא יהיה בזה חסרון בחקו ועל ההנהגה במשפט אמר שהדין דין אמת והכל מתוקן הכל יתישב בזולת הרחקה והנה אקדים הקדמה קטנה טרם אבאר ענין המשל והפלגת הזאת דע כי דעת המחבר כי כל הטובות והרעות הזמניות פורטונאל בלע״ז הבאים בזה העולם השפל כלם מסודרים ומוגבלים מהשמים וכל צבאם וזה כי ניצוץ כל כוכב יחייב איכות מה מסכים לקצת היסודות ומקביל לקצתם וניצוצי כלם יחייבו איכות מורכבת יסכים לקצת המורכבים ומקביל לקצתם וזה יתחלף תמיד כפי התחלף תכונתם וכפי התקרבם והתרחקם מן המקומות וזה כפי התחלפות מבוריהם כי אינם מהירים ומתונים בשעור אחד בתנועותיהם ובכללם ישמרו המליאות ויעמידוהו בשמי מתמיד בכללו ויזיקו עם זה או יועילו לפרטים מה בהצלה ולהרוחה מלבד אלה הכוכבים ומהלכיהם ואותותיהם על כל זה נטה השמים יריעה בל׳ הפסוק ולמערכות הכוכבים המורים על כל זה קרא מכתב אשר עליה וקרא יריעה עם המכתב ספר והשפע המורכב מכלם והוא השפע הכללי מהם הנקרא אצל רבים מבני אדם זמן באמרם מערכת הזמן ואחרים אומרים לו יום כמו קשי יום ולזה קלל איוב את יומו והוא כמו זמן כי היום הוא חלק ממנו ונקרא ג״כ עת שהשעה משחקת לו וגם זה חלק. ובין המוכיע היום יקרא מזל טוב או רע והמחבר יקרא לו כסיל מכוכבי השמים וכסיליהם ובלע״ז פורטונא והוא המחייב כל הנזכרים והיא ההשגחה הכוללת והנהגת ובמקום אלה שבע ימים תולדה וכן מנהג החכם הרלב״ע ז״ל. בשלמה אמר שהש״י העוטה אור כשלמה הוא נטה השמים כיריעה. עליה על היריעה. והארץ המקרים שיקרו בין השמים והארץ. בהבראם אז כתבנו הדברים ההם. אדם יחסו לאדם להיותו מורכב מכל אשר בין השמים ובין הארץ. פרושה כמו תולדה ללכד הכל. על ארבע אמר שהיא פרושה על כל המורכבים מאותם הארבע אשר הם אבות. יסודות אותם הארבעה הם יסודות לכל אלה. חליפות שב אל הארבעה ואמר לכל אחד מהם יתן התחלפות בינו ובין הנשארים. ביד נכח כי לכל אחד מהם כחות מיוחדות מיוחסות אלו למזגו. במצב כי כל אחד מהם שוכן במקומו. לתולדותם לפי טבעם. כאשר צוה כמו שסדר הש״י להיות עד היום הזה על דרך לא ישנו תפקידם. ממצבם זה הספר. בלך ושוב כנוי לתנועה הסבובית וזה כי המתנועע בסבוב הנקודה המתחלת להתנועע הלך על דרך משל מן המזרח למערב חצי העגול, ואז שב מן המערב אל המזרח חצי העגול האחר ואמר שבתנועת הגלגלים יודחו היסודות ממקומותם הטבעים. רמים משפיל האש והאויר ממקומותיהם למעלה ומגביה המים והארץ השוכנים למטה. יובללו יעורבו זה בזה. לאחרים וכל אחד מהם יפסיד צורתו ושבו עצם אחר. היצור כי כל הנבראים הנקראים בשם הארבע אין להם מציאות זולתי בחבור אלה

שאלה. שרש דבר הוא הגרם לדברי כלם. יפרח משנו כי בו יודע האמת והשקר והוא שלמות המושכלת ואמר שכל טוב כי בתחלת השכל הוא בכח ואינו שכל גמור וכשיקנה ידיעה הוא יוצא לפעל ומשלים עצמו ויהיה טוב ואמר יפרח כי השלמות יבא לו בהדרגה כמו הפירות פורחים ואחר יהיו פירות בפעל. **ויראת ה'** שהיא אוצר השכל גם היא תפרח ממנו ועניין יראתו היא שלימות המדות והם המצות המעשיות שנ' עליהם ויראת מאלהיך כמו שפירש המפרש איש אשר רוח ה' בו כי שלימות המדות היא הידיעה בטוב ורע וגם זה ישקל בחג יון. ופריו והוא השכלים הוא דעת אלהים והיא ההצלחה האחרונה. **לא ידעתי** אני איני יודע מזה אבל שמעתי מאבותינו שהיו טובים ולו לעזבו גם הם ידעו מה טעמו כי בלי ספק אם היו בו כל אלה לא היו אוסרין העסק בו. **כי השך** אמר כי השם אלוה אותו מדעת דעת אבותיו הסך ב' חכמה כמו נשיאי טובה וזה בא לך מפני שאינך יודע מן ההגיון. שונים מתחלפים ואין יחס ביניהם כלל והם משותפים בשם שכלם נקראים בשם אחד. וזה משלו. **עיניך הרואות** נקרא עין וכן עין הארץ וכי נקרא ג"כ והם אינם רואים ועם כל זה קרואים עין. **אף ידי** גם ביד המלא שת"פי' בזה כי היא תקרא יד והאחרים ג"כ והם לא ימישון. ובזה האופן תמלא לעור עינים שם היותו עור ולאין זרוע לו ידים ומי שלא ידע זה יראה שהם שותפים. **ונהפוך הוא** וימלא גם הפך זה והוא שלדבר האחד יקראו שמות רבים והם נקראים נרדפים או הבאים אחר זה. **אל תוסיפו הדברו** לא תוסיפו לדבר אחד ומי שידמה לך. **ולא ענה עוד** כי נאסר עליו הדבור במקום אבותיו. **דברך** ישוב לא דבריך. **איך נאלמת** אך נשתתק אחרי שהיה מדבר ביותר עד שהאריך אלמן המדבר. **חידתו** אלה הגיון מה היא אם הם המשתתפים בשם הגיון עד שהדע אי זה מהם רצה אביך באמרו הגיון ואמר לו עוד הוכחה מסופקת שזה ההגיון שנאמר אינו אותו שלמדנו בו והוא אם מקרות באו ובכו לזאת בחכמת הגיון כי בלי ספק לא היה לה שם בעברי בזה הלשון עד שלא נעתקה ולא מלאכו מעתיק לה קדמון. כמו מאמר חנוך בניכם כי אבא אמרו ואריסטו בהברה קיא לה דיאליקטיקא א"כ למה האמר אביך לוה לפני אותו וכ' מי הגיד לו שלעתיד תקרא הגיון אם לא היה נביא כיקטן. פי' רש"י כי רש"י פי' מלת הגיון בב' פנים ואינו פוגע בזה כלל. **הדבר** ראה בדבר חכמת הדבור והודה שטעות היה בידו באמרו ואמר כי הוא דבר טבעי לאדם לדבר דבוריו בחכמת אלהים בלא בטבע האדם ואם חברו בו פורפיריאו ואריסטו לא חדשו בו דבר אבל נתנו סדר לדבריו. **לקראת נחשים** לקראת פרסומים הנאמרים דרך נסיון כנגד הספק כי ענין נחום הוא נסיון לא שהנסיון לא יאמן אבל המנסים רובם אינם משיגים מבלי הנסיון ומחליפים עלם במקרה וזה יחייב טעוים גדולים. **בניו** שקל עניניו במאזני ההגיון או יראה שהם מנגדו לעסוק בהגיון. **מלו דבר** בעל הגיון. **אשה לקראתו** המשיל החכמה לאשה להיות שם חכמה לשון נקבה על כן יאמרו המושלים לחכמה נשים. **טעם** הוא דבור.

לבך שהלך כי השכל נקרא לב להיותו עקר האדם כמו הלב בפירות בעלי לב ומי שאין לו שכל יאמר שאין לו לב ולזה נאמר ואיש נבוב ילבב. **לא ידעה** לא השיגה עדיין. **בעל דברים** בכח יגם אלי ויצא לפעל או יכלה בעל דברים בעל גורי"י יגם אלי ויצא לו. **שמע** הוא ספר השמע ונקרא שמע טבעי והוא אחד מספרי חכמת הטבע. **ואת אחיו** אלו ספרי זאת החכמה. **בארץ** כולל ספר השמים והעולם וספר הלמסים וספר ב"ם. **ואבדון** ס' הויה והפסד. **אותות** הוא ספר אותות העליונים. **ומיחשים** הוא ס' החוש והמוחש. **עד נפש** הוא ס' הנפש ומה נאלמו הטבעיות. **אשר עשה** נפשו שקנה בידיעת החכמה. **את ה'** אמר שהשיג הטבעיות חקר באלהיות. **ויפגשהו ה'** השיג בחכמת האלהות. **את בני** עם בני ישראל השיג שהיה אלהים בישראל. שלמון עשה חקר בתנועות שבאו לו מן הפרסום ומן העיון בענין האלות וזה איך יתכן שימשך ס' תפלת האנשים ונעתר להם ואמר להביך היום רמז על הזמן כי הוא גם הרחקה בסקו ים' כי זה בלי ספק העלות וכל המעלות שנוי וזה דבר נמנע בחק האלות ולזה אמר אם אני קראתי אתה לא ענית. **אמרתי** אפי' אם תענני לא אאמין כי האזין קולי כי הוא השגה גשמית וזה אמרו היה לך אזן ועוד איך ידע הש"י פרטי האדם עד שידע פרטי מעשיו במה שהם פרטיים עד שיגמול ויענוש עליהם ובכאן יחייב האלות ידיעתו בעדר והתחדשות ידיעות בלתי תכלים ומחודש

אבותינו פי׳ השכם הקבלה שאמתים כלה. טרין ועמלק אע״פ שיודעינו שגזע היה זרע ישראל ילמדו ממנו אומות זרות כי יעשו כמעשיהם. ובני קדם מי שנהג כקדומים יצלח וכו׳. ולא יזכור לא היה זכר לישראל רק שנקרא כן או ח״ו גם זה יעבר. חקות שמים שאל לו אם ידע מהלכות הכוכבים ואחר שמע שידע זה שאל אם שמע שאפשר לחוק לוחות למהלכם להיות לאות לקבוע מהם מועדים וזה חוזר אלילה לימים ושנים רבים שידענו ועשינו. התבטח בם שאל עוד האמן וכ׳ כשיזדמן לך לוחות מזה המין האמן לאות הראשון שיהיו צודקים עם שמכיר ממליאם שהוא שלם ונאמן מפורסם. לא אבטח אמר איני מאמין גם עם כל זה כי יתכן שהכותב טעה. אבחר דרכם אשאל לידע דרך המלאכה מה היא ואחר בלשון בחירה כי מי שרוצה למלאות דבר כזה יתקבלו במחשבתו כל החלוקות שנופלים בדרוש ההוא הצודקים והבלתם ואז יבחר הצודק מהבלתי צודקים אחר שסירם אחד אחד. אשב בראש אשב ואעיין בתחלה השבונה ואח״כ בנמשכים לו עד שאדע אמתתם. אם את הדבר אם אמת אין בזה השעור באלה הענינים הקלים לירחק מן הטעות ומה שעשה בענין האלוה שהטעם בו סבות עלומה נהפך ההלכה הנלחיר. לרבים רבנים. יחכמו אף אם הם רבים אינם חכמים בזאת החכמה כי אין יתרון לה עם רב מזה. ברב אין בין רב לאיש אחד בזה הענין. עם הארץ מובן טעם ופנה באמרו כי הרבנים בזמן הזה נחשבים רבנים הם עם הארץ בענין זה. בלי מדע מפני שהזכיר חכמים בדבריו השיב כי החכמים שאינם חכמים במדעיות אינם חכמים בזאת החכמה. וכמה מורים וכמה מנהיגי הדור מורים ומורים מורדים, מורדים בדעת המדעיות. חברים מסכימים עם הנוחשים. בדרכיהם ידוע. מדעת האמת לשנאתם אותו. ולחושבי שמו ולא לידעי שמו. יפתח בדורו אחר שאמר שאין לשמוע לרבים ולמנהיגי הדור שאלו א״כ מה הוא זה שאז״ל יפתח בדורו כשמואל בדורו והשיב יפתח הוא שפתיו צדיקים והם דברים נמים בענין זה ואמר דין דם וכי לפי שמורתנו לוחה לשמוע אליו בזה ולא עוד. יקור לבו לא ישים בדעתו לדון באלהיות כי הדבר הזה אינו תולה בהסכמת הרבה עם ולא בעדות ומבוא רק באמת במה שהוא אמת ואין זה דבר נמסר ליפתח כמו שלא נמסרה לו הנבואה כשמואל. אחרי שאמר פלמון לאלדעה אם כל אלה לא זכו בעיניך מה לעשות אחר שכבר אמר לו שיחדל לידע אלהי אביו כמו שנאמר והוסיף ואמר לו. איך תאמר איך הקלם המ״ך באינו יודע מי הוא ולא הכסיפיו. הקבלות בלות נושנות ולזה הם מבולבלות כאשר יאמר עוד. מקובלות אין בהם הסכמה. על התורה ומציאים ראיותיהם מן הכתובים לפי דרכם בפרו במעשיהם לפי מנהגיהם. דעת נפולי הידיעה והחכמה והסבל הוא הנקרא הם אללם הנה בכל אלה הם אחד בזמן. איננו שוה גדולה מזו. לחכמינו היהודים. בזולת כוונת מן הבבליים והקדושים. ומי ילד מה היה הסבה לאלו ההקבלות. רוב הימים שהזמן שעבר הוא זמן רב ונשכחה הסבה. ועבדת הבעלים שחזקת הקבלה מפני שהגיעות לו שערנו העבודה היא בה. ושבושי הדרכים ידוע. וזדון האנשים שאינם מודים על האמת לזדונם להכנם בעת קדמה או לבלתי חזור בטעות שטעו. ואתה אל תאמן רק לקבלה האמתית אשר בה אלו השגלות כלן והם אשר לא יסכידום ספרי האמונה או [אין] אפשר להביא מופת על סותרה גם המדברים לא יבהילם בפלפולם כי אינם מוספת לקולם יש לה תשובות נכוחות. הישרים כי הישר לא ידבר נגד האמת. בשירים אף אם בנגלה יראה פליאה אין זה כוונתם כי מפרשים השירים שיסכימו לאמת. המדבר אלה מדבר שם לחכמת ההגיון ואמר שאלו החכמות ימלאו אחר ידיעת ההגיון לא בלתו. מקום המשפט המדבר להיותו מאזנים ומשקולת לדברים כלם ולזה הרשע והצדק נכרים. דבר המלך התורה והמלות מגיעים שמחה וששון ליהודים במקום המדבר כי בו יובנו הרבה ספרי תורה ותודותיה על נכון והיא שמחה גדולה מאד. אבניה בחר בלשון אבנים להיותם כלים לשקול במאזנים. בוחן לי בחינה. להסך לי מסך והיא יריעה מפסקת ומבדלת בין שני דברים. לנאמנים להפסיק שלא ידברו כי השונאים האמת מואסים ההגיון ומבקשים להפסיק הדוברים. למשפט פלמון מוכיחם על אמרם לו לעסוק בהגיון והיה אסור אצלו ויותר מזה שבקשו להבדילו בשנות שם ההגיון למדבר ואמר שאבותינו לא למנוע ממנו. אבותינו שאבותינו גאלו גם הם השקר עד שגאלו זאת החכמה כמו שאמרנו לעיל עד שלא לעסוק ממנו אלילה להם לאהוב השקר וכ״ש שימנעו ממני כל התועליות.

אמת ואמר שאם היו בעלי התוספות מסכימים על זה היה להם לעינים וכו' פי' ימלוך פעמים מה טעם יש לזה. סכותה הגיעו לחג הסכות. על ערבים שם שם שב אל נחלי אמר שנחלקו בערבי נחל אם יש להם קבלה מיוחדת ללולב. והביטו אחרי משה באו לפי דברי הרמב"ם ז"ל אנשים שעברו על הסך שאמר. משא בערב ערבה הרבה. בלא לב בלי דעת לקחו כמנין לולב. ולא שמעו אל משה רבינו לפי הרמב"ם. וירח עמד ברקיע וזרח למו. ירקדו כאלים כשיליהם. אחוזי חרב אמר כשיזדון שאלד אשה מקיפו אותה ואם בנה במרבע כי הדבר המוקף הוא אחוז ואמר כלם לשון זכר כדי שלא לשנות לישנא דקרא עם שגם במקרא נמצא כזה מעט או ירבה בכלם היולדת והנולדים ובמקום מעורבת זכר ונקבה אמר ברבים לשון זכר. מושל בבמיליהם הוא השר כי הוא מושל לפי דבריהם והחכמים אומרים כי אין להם מציאות וכ"ש ממשלה. וקטב מרירי נלחמים מהם והם מיני שדים אצלם ואינו כן ולזה אמר בסכלותם. יכרו עליו כמו כי יכרה איש בור אמר שהחברים יכרו קו יקוב סביב כל החדר. והנחש עמהם אינם בלתי נחושים כלל. ברופאי אלילים ואליליס הם כדמות פסילים שעושים לקטנים שישחקו בם והם הקטנים משיגים בהבלם ונקרא פופי וכל ענין של הבל מיחסים להם ואמר כן לפי שרפואותיהם הם נחושים לא זולתם ועתה יזכור רפואותם. באש יערכו ד' מדורות לימין ומשמאל ומראשותיו ומרגלותיו והבן באמצע.

יפילו גורל אמר שצריכים אי זה דבר מבלי המולא לדעת ממנו סבה אליו כאלו יפילו גורל עליו לדעת הדבר הנעלם ולפעמים יקחו להם טבעת זהב או חגורת כסף והשד יאכלנה · בחבליהם בכאביהם. מכף רגלם מודדים אורך הרגל ועגול הראש. וחקי האלהים הוא הסדר הטבעי. אם כמות אם יקרה שימות אדם מהם. לא שלחני לא נוה לי קום עמם. להוציא ציין אחר קבורת המת תולשים עשבים ומשליכים אחרי גום. למי אלה המעשים. מנחה היא ישמח כאלו קבל מנחה ויאמר השחק היה לך וג'. ואשר אלה לו ומי שיש לו במנהגים האלה. אין בור אינו בור לבד אבל ירא חטא. ולא עם הארץ אבל חסיד. מצרים שם הוא נזכר. ביום תת ה' את האמרי כאיחי כאלה רבות. רבים רבנים. אחרי חנניה יחם כח זכריהו לה' יה' כי הוא הצדיק דינו. השם הם בעלי הקבלה הבוראים עולמו בכח השמות. ינעים בלי כח ובטלים. לא בידינו מובם אין לנו ידיעה מה הוא הטוב בעשיהם אם לא בקבלה. אל המופת אם לא נאמין זולתי מי שבא המופת עליו יפול רוב התורה אז כלה כי מי מוכיח באיפת מתן תורה או שמשה היה ונברא. ולא ישימו לאין שלא יבטלו דברינו בספיקים או מעשים הבאים לסתור המנהג או לעשות הפך. מקביל לקבלה מנגד לקבלה ובכלל הודם שהתורה מקובלת אך אומר שבכל יום הקבלה משתבשת ולזה אינו משגיח זולתי בקבלת אבותינו הראשונים. אביך קנך שקנה אותך ועשה לך קנין בזה שעשה לך נפש. אם תשמע אם תקבל בכל יום מן המתפלספים. רבו אמונותיך יהיו לך אמונות במספרם. ולא אמון בם כי לא כאי זה כראי זה והאמת אחד לבד עם שהמופת יצא כנגד הרבה מהם. ילך לפניך לך אחרי דברי מלאכי הנביא. אחוריו כלה אחרים דבריו והוא אמרו זכרו תורת משה עבדי וגדר אותה באמרו אשר צויתי לו בחורב לא המקובלת שמוסיפים בה בכל יום. לדור ראשון האבות הקודמים והם שהיו במעמד הר סיני וראו מעשה יה. ביהודה נודע בשבט יהודה אמר אם הכלה לדעת מי הוא אביך שב' לו שאל אביך ראה במלכי יהודה כששבח הנביא הכשרים מהם אמר שהלכו בדרכי דוד אביו והוא היה הראשון שבהם ולא הזכיר אביו הקרוב ואף אם היה צדיק וזה אמרו לפני מלכים יחילב כי הזכיר דוד והניח המלכים אשר היו אחריו וזה למעלתו. אשר הרע הבן אינו נקרא על שמו כי אין לו כבוד ממנו. ועבד אדניו אבל הבן יכבד מי שהוא אביו ועבד לאדניו שהבן מזכירו לכבדו ולא יזכור אביו הרשע כי יגנהו. אלהי אביך אמר אחרי שרבו המבוכות אין לך דרך זולתי שתשתדל לדעת אלהי אביך וזה בדרך העיון כי כאשר תדע מציאותו ואחדותו והמנע כל מה שראוי לשלול ממנו ותמיד דעהו שלא תכנים בלבך דבר מתחלף לזאת ההשגה וזה אמרו בכל דרכיך וג'. אורחותיך בזה תבא אל הדרך אשר הלכו אבותיך לא תסור וכו'. דרך ה' כי לא הביטו אל מה שהיה נמנע בחקו וייחסוהו אליו וכן לוו מעשים נמשכים גם הם לאלו הדעות. אם כה נעשה אם נקבל מן הבאים מקרוב תמיד עוד מעט לא ימצא לנו איש הולך בדרכי

הרי שכל כח קסם דלגו. על רגלו על מגורתו כל אחד עם הכח שלו. לנפש אדם מקרים עד שלא היו רצוים להיות אדם. הפסח במועדו לא ידעו גבולי הדלוג להקרובים כי לא הכירו הלשון. מנצח נלא כל העם בנגינותיו קורבאן בלעז. לפניו מאותם שעמדו אז לפניו וכן לאחוריו לא היה דומה לו בנגינות. בתוך שאר הדברים באלי. לקראת רעהו לא זוגם כראוי לפתיחותו שלא ידע מה הוא שאמר. הבנות כמנהג הנשים הרוצות עושות כן שאינן מכירות לשון הקדש. לא ראינו לא ראינו תמונה לדבור אך הקול היה נעים. שטו העם עשו מעשה שוטים. באומר המאמר ממנו. על גבוליו עשו להם כמה עצמים להשתמש וק"ם על הגבולים שהכינם הוא. מדבר אמר ששמע הקול מלא אחד. דבריו בזה הסדר. הראשון כמנהג שמנגן הראשון. צלפחד וכן שאר נשים. לא ילדהו לעצמו שלא ידעו. נבאתי נסתרי הדבר לחברי שאם ישאלוהו שיענה כדברים האלה ומי שאם אני יוסף נסתרי הדבר הזה וקרא לי גם התשובה כזאת והיו אלפי אנשים רבים שדברתי להם כבר. ביום ההוא ר"ה. קול גדול נעקו הוא באמרם הוא אלהינו. כחשו בה' כי אמרו שאלה הוא הוא שאלוה נעקו בזאת האלה והניחו השם המיוחד והודו בזה ולזה אשר כחשו בה'. לו הוא אמרו שהוא הוא כך נ"ל מתוך דבריו והשם יודע. כהיום הזה נר"ם ג"כ שאליכו השינוי. תסובב התרנגולת מסבבים כך בעשותם כפרות. גבר אגל לראשי הזכרים לוקחים תרנגול. פשעם אלו האוילים מדרך הפשע שנהגו. כנחש המנחשים. ביין שנו כמו שמושכין אותו בשעת הבדלה. הדעת אמר שמבדילים עצמם מדעת שהכנס ה' בהכלותם. בכוס רוחלים שיניהם מן היין אשר יתן בכוס של הבדלה. המקום חכמי ש"י שלמו לשאל על זה באמרם שהם נשואים. ואיזה עבר לא באיזה אופן קילק לא מלא חכמתו ושב עשה ואמר זה לפי שאמר שהם נשואי מלוה והם מגויים איך לנכס. לרחצה שזאת הרמילה הועילם. ואיך נשיר איך נדבר במליצת השיר. שיר ה' שירי מלוה. נכר על נושא נכרי שאינו נושאו ואמר אדמת מקום נושא להיות האדמה נושאת לכל הנושאים על דרך המיוב והמשכה ואמר זה לפי דעתי שענין שירי מלוה אינו זה היין ולא ביולא בו אלא כי הוא אינו יתעלם המלוה ולא מחוייב לא ואפשר לקיימה בזולת יין ואפילו לילית שהיא עיקר המלוה כשפלת קורין אותה אמי מלוה או בעלי רוח דומה לא אללם שכבר זרקו ממנו לאשפה ושירי מלוה אלו העוסק במה שנשפך מן המלות אשר אילו ידי מוכחן כמו הקורא בתורה והלך לו ובא אחר וגללה וכסה במטפחת או מי שורק הרוטם לכים הלדקה ובא אחר והלקה לעניים ודומיהם וזה המעשה מעכב הפורענות לא השמיים והסירה. געו עברים הניעו עלמן לכאן ולכאן. כאשר ידבר בדברם זה עם זה. כמנהג יהוא כי בשגעון ינהג. נאוה תהלה כשנעים התפלה יופר נאוה. את טעמו דבר בנספר הדין עמו שדוד אמר כך אמר שמנה טעם הפסוק. נלאו מלא לאום שאמר על מי שאין בו כח על דבר מה ולזה אמר כי לא יוכלו להשיג שאין זה פשוטו. הלאות אנשים ליתם להם לאום עד שלא יבינו זה כי אלא גם את ה' במה שאמרו לפניו הכתוב בזולת מכוונו כאלו לא יבין זה. טעמו כבינתו והיא מחברת ונקה עם לא ינקה. מה פעל אל אמי זו פעולה אלו ר"ל זה והיוצא בו בחכמת הדקדוק ואמר זה לפי שאם היה פשוטו כדבריהם היה ראוי שיהיה וינקה. התודא השמה כי ונקה לא ינקה היו אלנך כמו השבים עד שמויב לפרשו בזה האופן ולפיכך אבל הוא דרך הלשון כאשר יפליג יפיה בתלילה או בחיוב. בעיניך אמרים דומים לזה והלל לא הללם וכי אבל מה לעשה כי המדרש עקר עמכם. שבע בחטאתיכם שבע פעמים כמנהג שאלמיכם. השגירו אותו מן התיבה. קול תפירו קולו ומשתיקין אותו. עשו והיה שאר האומות היושבים בחולה לארץ שמנהג אבותיהם בידיהם. יוספו הם התוספות לקיים כל דבר הנפוג ליחב כל מנהג. והיה זה ירלו ליתנו ג"כ. נמלכו נספר מלכים ושם כתוב הי הוא האלהים פעמים ולזה השיבוהו כאלו יצא מן הכלל. כל העם אמר כשרולים ליתן דבר אחד לרבים שכל אחד מהם עשה הדבר ההוא כופלין אותו בלפ"ק ויהיה כאלו עשה או אמר כל אחד מהם הדבר ההוא. איש אחד למעה הוא כפול ג"כ. והכונה בזה לכל מעה אחד איש אחד לא פעמים איש אחד למעה אחר. ושנים שנים באו אל נח מכל מין אחד שנים לא שנים שנים ממין אחד וכן במלכים כל העם אמרו כל אחד אמר מהם

מסור חכמים ואיה חכמתם. ולו חכמו שב אל הפיוטים כאלו אמר אם היו חכמים היו מבינים מה שקדם והיו שותקים מחידותיהם. ונאמר וגואלנו בברכת גאלה כנוסח הקדמונים ולא יוסר. איש המספר נ"ל שר"ל הרוקח או האורח חיים וקראם כן לפי שמנו מספר לכל ברכה כנגד זה פסוק מאותו מספר נ"כ. בני ישראל אמר שמספר ישראל בזאת הברכה עולים ממנה: חדלו לספור אינם משגיחים על המספר. נואלנו ואינם אומרים אותו כלל והוא עקר הברכה. שלום רב תשים תחת ש"ס שלום והוא הנוסח הקדום ולא מלאכו לקודמים עלמו. חלף עבודתכם שם התפלה במקום עבודה דינה כדינה ואסור תקרובת זרה ידועה. וזה בשנות עד הנה שעשאם בשנות פניני התפלות והברכות. תערכו לו אלא ממשלו. תחליפו אפילו בדברי הנביאים תשימו תארים מחייבים במקום דבריהם. שהם שירים נלה דעתו שהם שירים בהתפלותם שהזכיר לעולם איזה לשון משיר. במליצת השיר אף כשיחייב הלשון לאמר כוון לאמרו במלילה שיר מפני שדרך השיר להפליג בשבח ונולאתו עד שיאמר אי שיסולף ממנו, ולא שואליו עד שיקרא לרעיתו יונה או יעלת חן שהם ב"מ לפיכך אמר דוד בלשון שיר להודיע שאין ראוי לאמרו ימ' באלו התארים. יעלימו כאשר יכסו עיניהם בהסתכם באמרם השנות. ומלא רחמים ואלו תארים מחייבים ועל זה רמז לעיל באמרו דברי הנביאים החליפו בתוארים מחייבים אף כי בהכזיב כונת המחבר. מדוד ומה היא סבה שאתם חכמים יוסר מדוד: להרכבתם שב אל תארי המיוב שהזכיר כבר וגם אל התארים הנאמרים באלה הפיוטים אשר בקבצם יתפתח עם שמתארי הוא השלום והוא מכוון בשם השלמים מבני אדם כי הוא לרבות מזגם ולא יתכן השלום בזה בלתי הרכבה כי אלה המדות כלם מיוחסות למזגים והאמות הגוברות פועלות זה ולזה לא היה כל אדם שוה במדות ובהשפעלו באלה המדות הוא שהאיכות אשר ממנה זאת המדה תגבר עתה לפנה מה ותכריע האחרות והשפע אין בו דבר מזה. וכבר בארנו שכל הברכה בנוי. את עין הארץ היא מכסה העין באמרו שלא יראהו כי נתן לשכל לבד. אור הוא ממתין בתוכם סוד יאיר למשכילים אור בהיר. בסנוורים אינם רואים האור. אור מואסים בו. אור בעדם האור לילה אצלם שמואסים אותו. לבד העוסקים בדברים ולא בחכמה אולתם. ישינו אומר שמבינים הדברים בנגליהם ועם היות בם דברים נמנעים לנושאים הנראה לחכמים הם אינם מבינים אותו והכל אמצעי אצלם. למישור מה שהוא עקוב באמת הוא מישור אצלם ואין שוטה נפגע. צערם חליים ומכאובים. עליהם שב אל הרבים כי זה השור מתפלל כנגד רבים. אש ומים כי סבת היות היסודות היא תנועת הגלגלים ועדין הם כך תמיד א"כ לא נמלאו אש ומים לפני היות השמים. ואיפה היו כי היסודות יש להם מקומות בטבע יעמדו עליהם וכלם מוגבלים לרקיע ואם לא היו השמים איפה היו. גם אחד כבר בא המופת שהתנועה הישרה נמנעת לשמים וכן השבורה והקריעה ולפיטותם שמנע חלוף בתנועתם ולזה לא היו קלים ולא כבדים דיורה על זה תנועתם. ישחק יטמן כלומר שעוסקין בשמים. ילעג למו כאמרו הוא לעג גדול מאד כמו הר האלהים קול שדי וזולתם. שנגלה הכתובים נמק כל דורש. ואתה אזון קול פעמים, הראשון הוא כאמר ידבר היה אל רעהו האזן, ישמע קול הפיוט המתחיל ואתה אזון. מתום במספר שהוא. עצמות לבד כטעם כל עצמותי תאמרנה וגו' ר"ל שכוין במספרו רמ"ח עצמות כמו שהאמת בעצמו עם שכ"ם לא מלא יותר מרמ"ו כל אבר מספר רמ"ח יכלול כל אבר איך ומה שיהיה וגם שנקנים הם בכללם. שכל את ידיו עשה בענין ידיו. רגל ישרה גם ברגליו לא היה יותר יד עצמות כי בשן הרגל אין בו יותר מב' פרקים ובמפרק הם ה' עצמות זה בלד זה דבוקים באורך בצורת מסרק ונקרא פיטיע בלעז והאצבעות קשורות בו והרסג נקרא רם יעה בלעז הוא מבור ד' עצמות ונקשרים במפרק בקלת האחד ובשפינה בקלה השני והשפינה היא עצם אחד לבד ארוך ונקרא נצוקלו בלעז והוא דומה קלה בתנועתו לבלי אשר ישליכו בו הנערים הערב תוך השתי ונקרא ב ר ש י ן בקלהו האחד ובקלה השני נקרא בעקב ושעקב ידוע והוא עצם אחד דומה קלה לקוביא. ושמנה הרסג ב"ד היה הרסג מהרכב עצמות לרבוי תנועת היד ונדבק בקלהו האחד בקב הזרוע ובשני במפרוק. המעולה אצלם אשר הוא על הכל. לטעמים לחלקים כמו שרי גים שגם הם חלקי האילן. אגודות כתות. על הטעמים דלוג ועניינו שכל כת אמר ס עיף אחד והאחד אמר הסעיף אחריו

נושאיהם והם בשאינם גשם וכ' או יפול מנין בשאינם גשם ולא נשואים בגשם. **אבל** **יועללו** צריך שיהיו כלם עגולים זה מזה וכאשר נדע נתנם לפי מספר העלות והעלולים ובאור עלה הוא הדבר שיתחייב לו דבר זולתו נתלה בהתלאו כמו העשן לאש והאור לשמש וזולתם כי האש עלת העשן והשמש עלת האור, והם ר"ל העשן והאור עלולים והעלה והעלול לא יעמדו זה בלתי זה אבל העדר העלול אם היה אפשר לא יחייב בעלה דבר אבל העדר העלה מחייב העדר העלול וזה משפט עלה ועלול בכל מקום וזה אמרו לא יהיה עול בזה. **במחשבה** שתוכל לשער במחשבתך העדר העלולים ולא תשתנה מזה העלה כמו שאם יעדר האור שאין שנוי בזה לשמש. **המתרכבים** כי אם תרצה להרכיב עריאקא אי אפשר שלא יהיו כל כך חלקים זה במספר השמים שנפרדים שנכנסו בתוכה. **גבולים** **לגופים** בעלי תכלית שב אל ימין ושמאל ותכונות בני אדם שם לאמונות וכעס. **וכי** **תשנו** — **כמצותי** כאשר צויתי או כונתי. **שמו בשם רבו** הוא הרמב"ם ז"ל. **במדעיות** הם ד' פרקים הראשונים ממנו. **לאשר חובר הספר** לתלמודים ולהמונים. לאשר סברו הוא מבואר שם בספרו למי סברו. **מרי ופשע** ולא שגגת תלמוד. **בינתם.** **עד היכן** מגעם. **פיהם** שדברו דברים אשר לא כן ליודעים ושמוהו כגשם ותוארו כבני אדם. **באלהים דבר** באלהיות. **הרועים** מפני גערת מנהיגי הדור. **ויושיעם** בחברו ס' התורה. **התלמודי** הוא המשנה תורה שחבר. **בא ללמד** אתכם חקים ומשפטים. **ונמצא למוד** אשר מלמדים אותו כאשר הגיהו בו. **אצלכם** הדעות והמעשים שנדמו לכם כי לעולם הם נאים אצל האנשים ואלה זה במנהגם הקדום כי אמר שאינם טועים בשאינם מאלה המדרגה בחכמה. **הלכתם בה,** כמנהג המחברים ספרי פוסקים מאנשי הפלפול לתלות שיטות וטעמים. למנהגם ההוים בזמנם לתלות חן בעיני דורם. **על מה שכתוב** אם יזדמן שישאל בתלמוד שאלה למנהגם יאמרו הכי אילו בימיהם שהיה כך וכו' וזה כמו הנאי. **בעריהם** אל הערים הגדולים שישאלו שם הרבה מישראל. **חק לישראל הוא להתקבץ** ולהתפלל ברב עם בימי הנוראים. **בקרי** במקרה. **אחוה** קרא שם שמקום כך מפני שכלם היו בהסכמה כאחים. **יצורי** אברים. **ועורקים** הגידים נקראים עורקים. **ותען** **ותאמר** בבל אמרה שנולדה בבבל ואנשי כנה"ג הולידוה ושהיא התפלה. **שירים** קולים ואמרה שזאת היא תפלה שלה. **ואשה, שם** אותו הדבר שהם לתפארת ולהוד הוא נספך עלי למשפים. **ערות האשה** לא נוכל לראות כל תכונותיה זולתי בהיותה ערומה וזה ענין ואמר זה ליפות שמשל או ראה כן במלותו כי בא המלות ברוב ענין. **ביום המות** זה האסור נדמה במקום סכנת המות והזכיר שמות לאומרה מתה אנכי. **באשו וצחנתו** שב אל הבשר הזר. **מפלי בשרה, דבקו** חתיכות בשרה שהיו לפנים דבקים, וקראם מפלי בשביל שצריכים ליפול הם פרודים עתה. **שקופים** פתוחים לרוחה ונראים לכל. **אשומים** אותם הבקיעים נסתמים בבשר זר. **תהלה בארץ:** שלא יתפללו עוד בתפלות בלחץ, ואמר לה לבטחון שלא ינאלו עד ישובות ליושנה. **שר צבא ה'** המלאך הממונה על ישראל בגלותם ולבא הי כנוי לישראל. **התמידים** כשמדלגין על התפלות או הברכות הסדירות' **מבלי דעת** מפני שאין להם דעת מוליאין מן הברכה אל ברוך גדול דעה והוא מנוקת שברכה ומכניסים הכל יודוך והוא פיוט זר. **תמורת האופנים** הם משוררים והחיות במקום שהיה לומר והאופנים. **בתוך האופן** הוא קורא אופן לזה שפרק שמתחיל והאופנים והפיוטים המיוחדים לו נקראים ג"כ אופן ואמר הם משוררים והחיות במקום והאופנים כשיזדמן להם אופן בתוך זה הפרק. **היוצרים** היוצרות. **האופנים** הם האופנים. ואמר **ו מ ע ט ה** מפני שכבר דברנו מהאופנים במקרה ממה שמחלפים. אבל עתה דבר מהאופנים עצמם. **וזולתם** הם הזולתות. **לפני מלך** קודם שיקבלו עליהם עול מלכות שמים והוא ק"ש אומרים אל מלך נאמן. **ולא ישמע שמע** אינם אומרים ק"ש זולת זה או ירצה כשרוצים לספר איזה דבר מק"ש קודמים לו אל מלך. **שבצנעה** הנאמרים בלחש. **וזולתם** הם כלל הברכות המחוברות שאומרים בכל בקר. **און לבטלה.** **אין מעבירין על המצות** כי הרואה לבנה בחדושה חייב לברך תכף ובאמצע הברכות כבר פורש. **לבקרים** לשחרים. **מוסיפים** דברים מוסיפים לתפלות המוקבעים. **זרים** הרבה מלות משמשים בם הפייטים שאינם לשון עברי. **חידות** כי דבריהם בהרבה מקומות אי אפשר להבינם אלא בפי' נמרץ.

זה ידוע שהתורה כוונה לזה ואמר יותר ידועות דרך הפלגה או אולי ירצה בזה כי רוב העולם והדיוקן ישמחו לדעות או למדות בעצם או במקרה ולזה אמר שהמשכיל יבין בעיונו המעשה שהוא לתכליתו בזולת כליה יותר ממה שידע בעצם הראיה.

אתם חשבתם אתם עשיתם מהם עקר גדול עד שהם אצלכם באורי המקרא. **ולהעמידם** לקיימם בשכלים. **לא שערום** לא שערו בהם לא דקדקו בדקדוקים ההם כשאמרום כמו בגולה הנבואה חולמם. **מה שאמר התלמוד** כאשר יעשו בני ריכוס לפטור הבחורים שאינם נשואים מהתעטף בטלית הוא ג"כ מזה המין כי דורשים סמוכים גדילים תעשה לך וסמיך ליה כי יקח איש אשה והתלמוד אמר קטן היודע להתעטף חייב וכו' ועוד יאמר זה לפניך בהדם השביעי. **על מכונו** אם יהיה שיישב התלמוד עד שאין ענין בזאת הקושיא אפילו הכי לא עשה כלום הקשיא הראשונה במקומה עומדת זה השירוץ יהיה קשיא על התוספות. **אלה הדברים** כאשר עשיתם בתוספת כן טעו בדברים מה שנכתב בכתב והקשיא השאלה. **עניני הדרכים הידועים** בתפילה והעמידם לסותרם ולישבם. **גם אצלכם** גם אתם מודים שאינו אמת. **ואם אין לו**, לעפ"י. **אשר אמר** אל המשכילים לידע. **קפוח** לשון חסרון וכליה כמו אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה. **מחק החכמים**. דרך החכמים להמשיל כלים לנמשל גם לשכלים כנמר יותר מהכלי אחד לא בעבור הכלי ואתם עוסקים בכלי לא בדבר אחר בעבורו נעשה הכלי. **רצונם** ענין לבנם הוא רצונם כאלו אמר כשמעטו הגלונים.* **הדבור** הוא ההגיון. **חכמה** וזה לסיוסה שלא מאזנים לשקול כל ישם הדבורים זה לזה בספר רומז אל הידיעות שמלויין עליהם עשר ספירות. כללו של ענין הוא זה מלויין עליהם תמונות עגולות זו על זו בימין וכן בשמאל וכן באמצע והם השעה ואחת שמה האמצעים הכי עצרה ואחת למעלה על האמצעים ונקרא אין סוף ואינה מן המנין ומעטה ילא כמו צנור יורד אל העליונה האמצעים ומן העליונה אל התיכונה עד התחתונה וכל אחד מן התכונות אולהת לצנור לימין ולצנור לשמאל מן העליונות הצדדיות יורד לצנור מכל אחת מהן עד למטה עוברת מזה אל זה ואוסן הצדדיות אליין מן הצנור ולחוץ בן מחוץ לאמילה המרכבה ויש לכל אחד לה שדים יונקים מתגוליהם יכולים לכנות ובקשה הצנורות יורדות מן העליונה אל הצדדיות ובקשתם לא והקנות ידועות. **אלה התמונות נקובים** גדולה וגבורה וכו' ואלה העגולים מקומות לעצירים כתובים בם ומפרש והולך עוד יש לאם מין מאליור ואין צורך לנו פה. **דבק** אמר שכל הכותות והתמונות דבקים עד שהפרדם כמנע וכללם הוא האצות. **ואם נחלקו** ואם יש מחלוקת ביניהם בציורי הענין או שאחד אומר דבר במקום מה והאחר במקום זולתו מ"מ כלום ממין אחד. **חשבון עולה** היינו שהמספר המובן מאומיוסיה הוא למספר שם מהשמות או למספר כללם האמרם. **ובכן** הוא פ"ב והוא שמות ואינה מן המנין. **הסיבות אותיות** כמו ברת מרב במר סבר ;נקרא אנלם לרוף. **חלוף אות באות** הוא בחלוף האלפא ביתית כמו את בש ואלבם ושולתם וזה ידוע. **במרכבה** הוא דבר עליוני כמה אללם לזה אליור. **נשמות** בהדבק כל אלה וכל מהדבק בהם. **והתעלות** כי בהרכיב כח ה"י הרי מרכבה וכל מרכבה כבוד והם עצה בכאן, ושמקום והגבולים יסייעו ג"כ בהם. **המעלות** כשהכוון לספירה אלו' ובשם אלוהי הוא יענה לך א"ב המעל בו והוא מתעלל. **שוללים** אע"פ שהם בעצמם אומרים שאין בה"י כל אלה. **ולמחסור** ומפני חסרון חכמת הדבר בם. **מה מראות** אינם משיגים דבורם. **משיג הדברים** הם העקרים הנמשכים לדבר עד שלא ימלא הדבור בלתו, והמשל כל גשם מתחלק וזה הסלוק הוא המקרה משיג שהגשם שאינו בלתו כלל אם בכח או בפעל ומה שיודע לומר גשם ואינו מכיר משיגיו יאמר על הדבר הידוע אלו באינו גשם שהוא מתחלק אבל אינו משיג שדבריו סותרים את דבריו. **הנמצא כזה** בתמיה. **שכל נבדל** הוא השכל שאינו גוף ולא כח בגוף והם מלאכי מעלה אפי' לפלוסופי אמר באלו השכלים. **כי — בגופים**, השכל אינו משיג מבין רק לאלה השלמה. **מקריהם** שהם מורגשים בחושים מפני המקרים אשר עליהם כי החוש משיג המקרים לבדם והמספר משיגם בשנת העקרים ההם כי בהם יפרדו ויובדלו שכל אחד יהיה מיוחד במקריו מזולתו עד שיומנו. **ותכליתם** ומפני שכל גשם בעל תכלית והוא עקר שנת המספר. גופים או יהיה מספר באינם גופים. **האנשים** כי גם נפש האדם אינה גוף אבל מפני שהם נשואים באוני ופלוני יומנו בשמנות

החלק הנזכר מן המדעות. לפקוח לנלמד לאמר לא ידע. להוציא ממסגר אסיר לגלות
הדברים הנסתרים והצפונים מעיני העם. ויאסרם העלימם יותר מהראשונה. וביאום
לבלבול. אינם פרושים לדברים שאין לפרש זה אמת כראה בעין כל יודע גדר הפרוש,
אבל מי שאמרם הביאם בדרכים הנזלים על דרך מליצת השיר וצריכות באור אצל
המשכילים ואין שוטה נפגע. להיותו משולל, עכוס לשון שלילה שנאמר כנר. מחכמת
הטבעא היא חכמת הדבור והוא שנקרא עתה הגיון. ורוב מהם אינם יודעים ענין שמע
מזו, לא כן עשו ר' דוד בן קמחי ויוסף קרא וזולתם אשר פרשו גם הם. בכל המקום
אשר הזכיר שם את שמו ר"ל שנותנים פרושו. לפני שבר נאון קודש שנטלו הגאונים.
מאז ומקדם בזמן ההוא ולפניו. לתלמידיה' הראוים מי שהיה מהם חכם ומבין מדעתו.
מסודות המציאות הוא סוד הש"י והנבראים כלם כי הכל נכלל במלת מציאות כי כל יש
יקרא נמצא וממנו פריך נמצא (?) ונכלל בם קדוש ממעשה בראשית, והוא חכמת הטבע
ומעשה מרכבה והיא חכמת האלהות. וכונו בזה, במה שגלה להם. להצילם מן המכשול
מן השגיאות שאפשרים לבא להם. אחרי שידעו שנעורו אחרי שהרגישו בהם שכבר
נשעורכו. לחקור אבל לא לפני זה כי רק עתה שיהם קרוב המכשול. מטבע הנושא
כל חכמה הנה לה נושא והוא הדבר אשר מיוחס אליו או שמביע אליו החכמה היא.
ומשל הרפואה ה.ה היא חכמה והנושא לה הוא גוף האדם וכל אשר יהיה הנושא יותר
עמוק בחקירה עליו ויותר דק העיון. בעניניו יהיה מטבעו להשתבש בו יותר. ונושא
חכמת הטבע הוא המתנועע במה שהוא מתנועע וזה הנושא כולל השמים וכל אשר תחתיהם
במ"ז שהם מזה המין והחקירה בהם בזאת החכמה והחכמה האלהות תחקור בנמצא במה
שהוא נמצא וזה כולל הש"י וכל הנבראים במה שהם נמצאים. וכל טעות בדבר יקר
מצד הנושאים ומצד השכלים הנושאים ידועים והשכלים היא להשיג אמיתת מציאות הש"י
והשגת היא קצת שהלאה הנלאים וזה מגולה לאשר עיינו בחכמת ההן. למכשול גדול.
בכמות ובאיכות כי השבוש בהשאלות ישבש כל הנמשך להשאלות והטעות בזה יולד ההלאה
הנלאים וזה מכשול גדול. אם יעלה בידך אם יקרים עיונך עם זה דע כי עיונך טוב
ויכולת בזה הוא עזר גדול להשיג שאתה בדברים עמוקים ר"ל שלא יתחלף בזולתו. כי
ישים המעיין אלם זה אל המעיין עמו כיהם מורה במן בלתי שיכלה המטרה לפי שיראה
וכן המורה לזולתו דרך ללכת אל עיר אחר שיאמר לו כל הנטיות ושאר דברים יתן לו אות
לאמר אם תבא אז לנהר או לדבר פלוני תדע כי אין טעות בדרכך. בדרכים שונים אלו
הכללים וראשי הפרקים שמסרו לא הלכו כלם בדרך אחד בזה. דרך התלמוד עשו
להם דרכים במדרשי התלמוד. מחברות מן האותיות עד שיהיו כמו תיבות בלתי מובנות
לזולתם כמו ושייאו וכו' וגם ע"ב במספר או אבג יתץ וכו' והם מב במספר.
הטבעיות המיוחסות אל הטבע שאינם במלאכה. פעולות זה כמו שלפניו אלא שזה שם
הרקיעים כאלו הם כלים לשירים שהם. הספור בלשי כליה. ספירות גדולה וגבורה וכו'
והם ידועים. נושא הספור כבר באלנו שהוא מי שיסופר ממנו כמו שמיחסים להב"ה:
קא משייך או הכמה שמפלין או נענוע כלם חולשה כי אלו גשמו' והשעלות כלן כמנעות אללו.
עץ החיים התורה והחכמה. ואחז בו, לגוד ממנו די ספקך. ואל כליך לא תתן לא
תהנה באלון לאוכל. והנך רואה אין לך מהם כי אם כלום עיניך זה שפשר שלי. למה
תאמר א"כ למה הפרעם עלי לאמר שאיני משגים בך כאלו היו דרכיך נעלמים ממני.
ו ברים אמר שכל הדברים שהביאו ראיות מזה שמין עליהם אם היו דאורייתא כבר היה
זה קבלה בידם כי נולא זה לא היו מן התורה בשביל אותה הראיות כי אינם מספיקות
למבינים וכאשר יאלו הראיות כ"ש שיפול מה שהם ראיה לו. וכבר באר הר"מ ז"ל בספר המצות
שסבר שכל המצות והדינין המובאים בתלמוד שלא נכתבו בבאור במקרא אם לא באר
התלמוד בפרוש שהם הלכתא גמירי לה כלם מדרבנן וכן כתב עוד בתשובותיו בכ"ז אגרות
ולזה הם בעצמם לא שמום במקום ראיות. אין בידינו אין לנו להוציא דינין חדשים מראיות
כאלה. בזכור זה, כונו לקשור הדברים במקראות להזכירם כשיזכרו המקרא כי המקראות
היו ידועות על פה. ידועים מראיותיהם כי הראיות שצריכות באור עד שיודע שהם ראיות
עליהם אינם ידועות כלל כמו הג"ש ואל תקרי כי אם שאמרה נאמר כאן ונאמר כאן אין

מהספר שמצא חלקיהו. חדשו להם חקים, תקנו תקנות וגזרות. קול אחד כי קודם זה כל אחד שאל צרכיו לעצמו לפי שכלו ולפי הכרתו ותקנו שכל העם יתפללו בתפלה שוה כראוי. לא יכלה קול אחד שיתקבלו ויקימו עליה לגור. למען לא יבוזו, בהכנסם הי בדבר שאין בו. כי אין ביד כל שכל לתאר לה' תארים כתב הרמב"ם ז"ל בח"א פל"ה שצריך שיתפרסם להמון שאין דמיון בין הש"י לברואיו בכלל בדבר מן הדברים ולא מציאותו מציאותם ולא חייו כדמות חיי החי מהם ולא חכמתו כדמות חכמת מי שיש לו חכמה מהם ושאין ההלוף בינו וביניהם ברב ובמעט לבד אבל במין המציאה ר"ל שצריך לייחד לכל אין חכמתנו וחכמתו לא יכללנו ויכללו מתחלפים ברב ובמעט בחלק ובמין ומה שדומה לו, כי החזק והחלש מתדמים במין בהכרח ויקבצם גדר אחד וכן כל ערך אמנם יהיה בין שני דברים שהם תחת מין אחד ככר השנאמר זה וכו', אבל כל מה שיערך אליו ית' נבדל מהשיגנו מכל ... עד שלא יקבצם גדר אחד עכ"ל והנה כשתאמר שהוא גבור יתערך בהכרח שיהיה יותר גבור ממך או מגבור אחר א"כ יהיה ההלוף בין גבורתו לגבורתנו ברב ובמעט. א"כ בכל התארים שהתארנו ית' חטא וכ"ש בהיות התואר דבר נוסף על עצמות המתואר שהוא מחייב הרכבה כי הגבורה עד"מ הוא דבר נוסף על מי שהוא בו כי אם לא היתה בו היה הוא מה שהיה, וכ"ש אם התאר מחייב שנוי או התפעלות כמו השמחות או הכעסים או כעס כי כל אלה חסרון אפי' בנו וכ"ש בו ית' שיתפעל מזולתו או שזולתו יפעל בו והיה אם כן בלתי שלם כביכול. והרוצה לדעת כל זה ילך לו אל הספר הנזכר. לצורך הכרח הדבור אחרי שתקנו התפלה להתפלל בדבור היה הכרח לדבר דבר מה וזה והתארים ההם הם האל הגדול הגבור והנורא ונקראים תארי החיוב כי כשתאמר פלוני הוא גבור או עשיר יאמר שמחייב לו הגבורה והעושר והם התארים המופלאים בהם, אבל אם תאמר שהוא אינו סכל או אינו חלש הם תארי השלילה כי אתה שולל ממנו בזאת אין לו אינו הסכלות והחולשה ואין בזה אחת מכל העונות הנזכרים. דרך השלילה, עם שהכריחם הדבור לומר באלו התארים כמו גבור שאינו חלוש וכן ראוי שיכון השלילה לא הזכירו לעשות כן רק במה שתקנו. אז נפלה בחרבן בית שני. לעם אחד היו כה. בקצרה וכו' זה מפני דברי הזקנים מלות מדבריהם. ויקשרו וכו' מלאו דברים להביא ראיה מן הכתובים אפילו על המלות שלא נכתבו. הקשים ר"ל הקשים התלמודיים. גם מה שהוסיפו אפילו דברים שתקנו הם הביאו להם ראיה מן הכתוב באופנים ההם. לא יכירום כל רואיהם אבל קצתם יכירו אי זה מהם מן התורה או מדבריהם ורובם חושבים אחרי שנזכר עמם הכתוב שהם דאורייתא, וזה שאינם מבדילים בין תורה ובין מאמרים סופריים. ויירש אותה הזכיר זה לפי שאם יש מי שיחלוק עליו לומר שהוא דאורייתא אפשר להכחישם מקצת פוסקים שבזכרו זה. וסוד ה' ליראיו הינם יראי אלהים האמורים למעלה. ומגדל עוז למשכילים, כי הבנת הדברים ההם היא קנה השלמות נפשם. ואבני נגף כי יקחו הדברים כפשוטן ויאמינום כן והוא זולת האמת או ההפך ויבנו להם בנינים על אלו הדעות עד שלא יקרב אליהם האמת עוד או יהיו מלעיגים בעבור אלו הדברים המועטים בכלל התלמוד וזהו המכשיל האחרון. אין מלך אין מנהיג. זה החבור, התלמוד הבבלי, החבורים התלמודיים, כמו ספרא וספרי ותוספתא ומכילתא וב"ר וזולתם. לא הושמו הגאונים קנה היות הגאונים שופטים לא היה אלא מפני שידעו הדינים המעשיים מן התלמוד ומעט מן המדעיות שאף שקטנים ראויים או חייבים שידעום, והמותר לא עבר. ידעו או לא ידעוהו: התנאים המונחים אם ידע זה יכול להיות שופט ואם לא לא, חוץ הבלי. ולזה לא יבחן אין מנהיג אותו זולתי בזה. שיקדמו לו ידיעות, כי ספרי התלמוד הם קודות ממעשי בראשית ומעשה מרכבה וקודם שיבינם צריך שיקדמו לו החכמות גם וגם הם לא יובנו אם לא שקדם שידיעה בחכמת הדבור וחכמת המזלות וזולתם וכולם צריכים שקידה ועורה. בחרו להם הסכימו להספק בחלק המעשי מן התלמוד למען היות שופטים במעט זמן ומעט עמל. אז נשברה. מאז בטלו הגאונים. בספר דברי הימים שהקריאה גם לעייל. והתוכחות הקודות אשר בתוכם אין להם זכרון. לשרי אלפים אותם שמו לשרי אלפים ולשרי מאות לא היו ראוים להיות רק שרי חמשים ושרי עשרות. המעשי והדומה לו הוא

שנה ויתנהו יחדיו, וכן לבן בקש לעקור את הכל שנאמר ארמי אובד אבי, ורוב הגליות שגלות במדרשים הם מזה המין והבדל גדול בין שני אלו השופטים עד שאין ישם ביניהם ואשר שאינם נודעים מכל אלה, ולזה אי אפשר גם שלמות כי מי שלא ידע מהו הטלה ומהו המקרה לא יוכל שמחליף הטלה במקרה אם לא במקרה כאשר קרה למי שלא ראה לגוים אם ביתו כי אמר בן ימות גם הוא כאחרים שלנו ומהו אשר כן וכדומה לזה אמר שבכן פלוני בבית הזה העביר חס מאד, והוא טעם אסור הנאה דמי ע"ז להרמב"ם ז"ל בספר התורה ס"ג פ' ל"ח ויולדו להם שגיאות נפלאות והבוש כי מי שלא יכיר זה אינו מכיר לא גדר ולא עונש ואינו נשמר מהטעות. ורצה זה הוכחה (שמך) ליסוד הע"ז ואילה השניות ממנו. אומרים הלל ונומרים משנים עצמם בהבלים השנה. לראשי המדברים להיות המדברים מוסר לעוסקים בדברים, היה ראשי המדברים אשר לרבנים. ובקלא מקומות יקראם רבים מרוב, והיה קשה לו שמאלו יעשו רבנים. והם כרתו ברית, שהשיתו שברים במה שהנשא התורה בהצוריהם המסדשים דינים מעוותים אלנו, כי נפלו בספריהם משגיאות הרבה מאד ואינם מרגישים בהם.

שמגר בן עמיאל. דע כי כל שמות אנשים הנזכרים כאלו הם דוברים בזה הספר הם שמות בדויים מורים על הדבר שהספור ממנו. וכיוצא בזה תמצא בהרבה מדרשים תלמודיים אם תעיין בם ונמצא בגבלאשים רבה. ודע זו ומגלהו על מזגיך כי לא דבר רק הוא. אמר בימי שגר שם עם אל ושיר נוקשא כיוד היושבי בשמים. בתים הם רומיים וישם הארץ להם לשיוהם כאשר ממלכות הארץ אז ושם נקשרת דת הנוצרים ועוד כי המלכות נקראת על שמם, וכיון גם בזאת המלה שהיא לשון כח ולכן בנה ארץ השבילה כאשר אמר. שם בשלושה ידוע. אובד, עני כמו ארמי אובד אבי. עגלים עגולים והם השמנים להכיר היסודים, והזכיר עף ונמים וכיח האחמים. יראי אלהים הם בזה הספר השמונים שנים סורכים ואלהם עליהם משיאם זולתי המעשיות ומשטים ועובדים בם בכונה גדולה ובעסק נמרץ לירא העונש ועושים מה שלא נצטוו להקבוע גמולם ואומרים לשום לערב אגרת. שאלתנו עד שלא בלשה הומשעה מעלינו. ומורה הוא תער שמגלחים להם קרחות. ומורא אינם יראים שיענישם ה' על זה. כל לשון, אם יש מי שידבר ממני במשפט ילמד סוגה, או יראה כל מי שילין בעדי יחשב אללא לרשע. ולשונם תצמיד מרמה, הם כופרים בלשונם לבד אבל לא בלבותם, הבך קלות ה' בפיהם ורחוק מכליותיהם. בזרוע, הקטנים שלקחו בכח ואינם זוכרים שהיו יהודים ואם יזכרוהו אינם יודעים שמוטלים ואין ראוי לענוש על זה לא אותם ולא אותנו. ואם כל אלה, אפילו אם היו כלם מזידים ומכונים להרשיע לא יהיה עלינו עונש, כי לבבנו קדשו השם ואתו על קדשם שמו מספר גדול מזה מאד. לא נמתה לנוס, לא נטו לעלע נפשם ולכפור אפילו בדבור. עם רושם הנשאר, כי שאל בעור השמן ועבודות השסק כלה ואכילת מלה שבעת ימים וכל עסיים הקבה ולקיחת הד' מינים וליתב בסכה שבעת ימים הם ענינים גדולים הרשום בכח הזוכר, מה שאין כן בר"ה, כי אם אחד תוקע לרבנים וגם בכל מדה היו תוקעין, ויום הכפורים אין בו כי אם תענית ושמענו גם בזולת זה היום, והעבודה לא נתנה להמון כפשם, וכל שכן שבועות שאין בו שום מעשה לעשות נושם. אולי נגרע, שמא לא נעבוד כראוי בדבר מה ולא נשיג זה והשביל זה לא תרצה עבודתנו. ואם, ולפ"ע. שאלתיאל בן ענני, מובן שאלה ומענה. למה תתענו, ימה התעניות לה' כמו שמיחסים לטעמים הבריגה למי שלא סליל. והמכשלה הזאת, זה הכסלון הוא בשלך באמר איכך שולם אליכו נביאי'. לא לנו אינו בקשתנו. זכריהו בן יהוידע, והוא מכם יודעי ה', והוראה שמו מובן. שמע ישראל, אתם מתרעמים נגד השי"ת ואין לכם דין. דברו עמי. אני אגלה אתכם בדין. כי ישה והוא מלוה לכם, כלומר אינו נפרע מכם ועושה לכם המתנה העונש הראוי לבא עליכם, או ירצה ימכה כמו כשיתי טוב. ויאמרו לו יראי ה', ועתה יאמרו יראי ה' והם שעושים המחלוקת כשישמעו דברי יודו ויאמרו כי גמל חסד עליהם וגם עדין הוא עושה עמם חסד בשלא יכלם ברשעם. וישכיחום את תורתי כאשר עבדו ע"ז והשכיחו התורה והמצות עד שנשכחה התורה כלה. והנביאים הם נביאי שקר והעם לא ידעו זה וגם זה היה סבה לטעותם והביא התמוז על מה שהכתו

לו לא היה יודע השעה. מנחם ייסוריו הנה מהמעטים מעטיו. ירצה כי המכוון הוא
המהללים גם כי ירבה תפלה אפי' המתפלל כל היום ואומר יהי כבוד אם לעולם יאמר יהי
כבוד ה' לא ישמח ה' במעשיו. קדורנית בחסך. אחורנית ולזה בלכתם ביום ה' ינהמו
ויאמרו למלא חנה לרחם ולא יגעו לאשר יבקשו. יישמ סוגים באופני חקירתם ולזה לא
ישיגו. החיים המלאות הפרוסה עליהם והאחזים בה היא היא הפרושה על כל ב"ה.
יוקשים באותה הב"ה אין להם יתרון. מעיר מקיץ ומעורר.

הארכי מקטני אמנה היה לפי שני' המאמין לא יחיה והוא חס ואבך לו זמן הגלות.
מקיץ המזיק דברי שלמון שאמר אין אחד מעיר וכו' א"כ מה יהיה קלי כי הם נרדמים ואין
מקיץ לא יקיצו עוד ולעולם יעמדו בטעותם ואין יצא עמכו. חבלי כלני. יהדר יחישה
לפי שאמרו ז"ל זכו אחישנה אמר אלו לא זכו א"כ לא יחישנה. בארוכה בארך הזמן. ישנו
כל עוד שהם ישנים בטעותם יכשל ויתחזק טעותם בחזק השכל ויעשו כן לעולם כי שנת
הגלותם מערב להם ושב טבע אללם. בעתה לפי שאחז"ל לא זכו בעתה והטעם אם לא
יהיה מוכיחיהם ימשיכו עד היכל זמנם מלך המערכה ואמר כי גם זה לא יתכן וגם הנה.
כי אין עת כי אין הזמן נוה"כ דבר אחד בכל העולם באוזן שוה וזה כי הכוכב לא יפעל כי
אם בגלילו ובמקום הגלוי יפעל ולא בזולתו ובהיגלא הכוכב לנגד המקום יפעל ברוב בהפכו
ואנחנו נדחים בכל העולם תחת כל השמים ותהיום כן אנדה מקומינו. להאיר עינינו ולזה
לא יעכב גאלתנו החרון מעיר. הראשון הוא אברהם כי הוא התחיל לקשור קשר אגודתנו.
שיעדנו לפני בא יום באמרו הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו'. יעירנו מהימנו
יספיק לזה. עד אחר איש אחד נעור יכול להעיר אלפי רבבה ואמר זה שבלתי שהכוכב
יפעל בכל המקומות על מתכונת אחת לפעל התמדתו גאולתנו בכבת הזמן. בן רשף הוא
הם כמו לנילון אך קטן כמו שאב יאמר לגדול אבות מלאכות ותולדות. חלייני אולי חולייני
שלכתנו חולים בו אין כל ישראל חולים בו ואני אומר היפה אמר כי לא יתכן שזה החולי
בעינו יעבר בכל הגלות אבל שני מינים לפעמי היסולו. השמים מאלה הכוכבים. ראשונים
מעלאים מקומם בחכמה הזאת. ראשיתם ראש אנשי החכמה ההיא הראשונים אמר וזה
אפשר אך בזולת זכר מן הראשונים או אי זה ספר כי יגדילו לעשות את ידוע. בעצם חזה
הפעל עם שהיא מיוחסת למערכת אינה פועלת זה במלא בכל מקום. במקום אחד ואומר
האנשים נוחרים בזה אחרי שגמורו זה מזה להשיגם בו מועלת מה או תענוג. בן עוריה
הוא מעין יהושע אבל שנה השם כי יהושע דבר במה שאפשר לעתיד ועל זה מורה שמו אבל
זה דבר בעבר ולזה קראו אלעזר בעבר. עזרנו ה' בעבר. כי זה משה הוא הרמב"ם.
והיו לעם אחד רבו עד שהיו עם. עזרם כי לולא ה' שהיה להם לא נמלטו. ראשון
הוא הדור שבקשו לבער כל אלו הדעות מן הארץ ולשרוף המחברים מזאת החכמה כאשר עמו
בקלאס וכונו בזה לעקור את הכל. ומנעירותם הוא לשון לעקת הסורים כמו מחמור נוער.
הנעירים שהורקו כמו ותצא כדה ונער פרעה. דורו כי בדורו היו קרובים למגשימים ואלו
מגשמים כמו שאמרו בקלא מספוריו עד שמי שאלל משיגי הגשמות קראם היא אלהם מין
וכופר במליאות ה' ולזה הוצרך לו לבלתי הרב כי לו הרחיב היה מגונו ודעת דורו
הפך בהפך ואי אפשר להפך ההפך פתאום אבל בא האחרונים לבר נתפרסם לאם שלילות
הגשמים יותר ולא היו המחברים הפך דעותיהם. ספורים עד כי מדלו לספור כי אין מספר.
שקטה אין מלחמה מי שרוצה לעסוק בחכמות עוסק. משה דברי התורה בפרהסיא.
משניה, כבר בארנו בדברי זכרים. כל ידעום מספרי הדברים שמוליכים מפיהם כי עם
שאומרים שאין לה' גשם לפעמים מסייבים לו דבר שלא ימלא אלא לגשם. לחיות אין להם
מסגולה להשיג מחמים בלתי אם יעסקו בזה התלמוד והכון לכם ההספקה. הפרישה לא
היו פורשים אפי' יתכן להם שכר. בזולת אך אם לא למדו. אתם שלא הוליאו ממונם
ללמוד. בעליהם שב אל הדברים. שנה ופרש למד שנה אחת ופרש. סודרא לובש
מלבוש הפרושים וסוד ה' ליראיו ולא לו לפי שאמרו בתלמוד שזה נקרא סודרא משום סוד
ה' ליראיו. כגולם אומר מה שלובש הסודר ואינו ירא ה' כי לא ידע סודו. ראינו אמר
שרבא מגדולי הרבנים שספרו את התלמוד והודו בספקו ואמרו שהיו מבקשים בטולו אחרי
מותם. השנתו כי אם דברים בלתי מוסכמים בקבלה והסבה באר הרמב"ם ז"ל בספרו

איננה זולתי קול דברים. זו תורה, זה הכלים שהורונו להישיר האנשים המוכנים אל השלמות ולתקן השכרים עד שיוכלו לקבל גם הם הצורה אל זה השלמות. וזה שכרו של הטוב השמש בה ר"ל ההצלחה שזכרנו. ואם שכרו אע"פ שזה השכר שזכרנו הוא הכנה אחד. אתו הוא לוקח שכר בעצמו. ופעלתו לפניו שכר פעולתו מונחת לפניו והוא לוקח כאשר השיג יד שכלו ואין לה' שנוי והשתנות מזה. הצדיקים בלבד שאין לו אלא המעשים ולא יבקש לבא לשכלים אחרים. ברחמיו אמרי שהוא רחמן ומטיב לעולתו אמרים מרחמים עליו ומטיבים לו הם יוצל מרעות רבות שבאות מאדם לאדם לא מכל רעות. דרך אין לו השגה במושכלות. כסיל ונער. הכסילים הכוכבים. בשחיתותם וניזוק רעה יהיה ברע. עושהו איננו משתנה. והנמלט ואם ימלט צדיק מזה המין ממקרי הזמן הוא נמלט. הראשונים שזכרנו כבר בהתעסקו בהצלחתו לנמלט מדומיו. מעמיו בני עמו גומלים עמו רעה עד שיכרת כי רבו צריו והסבה בזה אשר לא טוב עשה. הצדיק מן הראשונים. בחייו הצדיק שלם ולזה איננו מתעסק בהצלחתו ויותר מזה כשיקרב יום אידו אם זמנו ישה לרעתו עם שעדיין לא הגיע הזמן הנה זה הצדיק ימיהם נכוח שפתיו בצלם משה. עתידות יאמר הרע שמשיד לבא עליו ויעשה זה לטוב דורו ר"ל לתועלת דורו שלא יקבל דורו נזק מרשעו הן שלא יזיק לזולתו או שלא ילמדו ממעשיו או יהיה לטוב דורו שיקחו מוסר מתפלתו. כמו שער בכל דור שימלאו לו מאלה השלמים כל שלם יתמם כמו שער בדורו כלומר יכריע לאם הדרך ויעשה זה בכמתי ר"ל נסכלו. ולהרע הוא עוסק בהנהגת דורו ומשגים עליהם להטיב לטובים ולהרע לרעים ואף גם כנגד זמנם כי בידו כח על זה לבנות המערכה כאשר באמרנו כבר הם אמרו גוזר לגזרים גזרת השמים ולזה באלה הדורות אשר אין שלם בכל הזמן אדון לנו בע"ה ובני הזמן הם המצליחים כצדיק כרשע. לבו שלא השיג טבע הזמן ואופל ההשגחות השכלים והזרעים מה הוא והבדל בין צדיק לרשע. יראה צדיק יראה לו שיהיה צדיק ורע לו והשכו נגד הדין. שלמה גם הוא נסתפק בזה. הבלו בנערותו. בחכמתו כי בספר ההוא שעינו ר"ל בקהלת ספק הדין על זה והתיר הספק והוא אמרו אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים כלה שהצדיקים שהם חכמים הם ביד האלהים ולא ביד מערכה ואפי' עבדיהם לשמושיהם גם במה שהם קטנים ואומר אני שהספר שירלה בעבדיהם אנשי דורם שכלם נכרתים לפרסם ואמר גם אהבה גם שנאה אין יודע האדם הכל לפניהם אמר כי לעולם ההנהגה ה"י עליהם אין כל דבר נעלם מהם אפי' מי שאוהבם בלב או שונאם בלב שאין כח באדם לדעתו הכל לפני אלו הצדיקים החכמים ידוע כי בזה ישמרו מרעות רבות ואמר זה אמר הכל כאשר לכל צדיק כרשע שכלם שוים בהצלחה הזמניות ולא הזכיר הכם ורוב זה לפי באור רלב"ג לס' קהלת ואם אולי אין זה לשונו גם לחז"ל נמצא מי שאמר זה בצדיק גמור וזה בצדיק שאינו גמור וגמור ושניהם כנדפים.

הנה הוסרו לפלמון כל הספקות שהזכיר לאמונה שהתפלה והצעקה הם זולת מה שהבין הוא מהם לאמנם הם התבודד השכל והדבקו בשכל הפועל והוא בעצמו ישיג שאלתו הראויה בזה הענין בעינו חם בעצמו מתן שכחן של אלוה התכליתי עם שיהיו זולת זה כמה שיכי שכר לאלוה מערכים לזה התכלית כמו שכר אלוה או אורך ימים וזכיים וזולתם שאין התכלית שהשכון המכון גם נהכהגם הספיקה המשובה אליו במה שהוא פלמון כי גם הוא ידע שהיו כמה רעות שאין להמאוכן עליהם כמו אותן שאינן רעות אנושיות או להשכון המקבל כמו מי שמזגו רעה אי אפשר לו בזולת הלאים או הרעות המיוחסות לכות בחירה וזולתה וכבר דבר בזה רלב"ג בבאור לס' איוב דבור מספיק ובזולת זה המקום ומכמים זולתו ג"כ ולכמנו די לנו בזה.

ולמדע באמרם שאין בהם תועלה. וכלים בכלים כי האלות המעשיות הם כלים לבא אל המדעיים והם עוסקים באלו לבדם מבלי בקש השכלים ועם שהוא הכרחי להאמין כי כלם אינם ראוים ליותר מזה אמנם שכל הדור הם מזה המין ומאשר בודים מלבם חדשים לבקרים על זה לעק. האדם כל מגמתם איננה אלא לדקדק בתנהגים ולילך בדרך פלוני שעשה כך ואכל ה' סעודות בערב ט' באב. מעשיהם לעשות כמעשיהם ואולי לא בזמנם ולא במקומם. לאחרידם אל המעשים שאינם רואים אל התכלים. בל עמו כי אם היה

שהוא והוא הפועל בשפלים במלאכות הטבע כל מה שנעשה גם אין הפעולות הטבעיות והוא הנותן צורה הכלויה לכל חומר לפי הכנתו לקבלה וכל אדם אשר ישכיל את השכל כבר השכיל כל המושכלות אשר בחקיו ולזה לא יעלם ממנו דבר מכל הדברים הטבעיים ההם ולזה היה כח באדם הזה לשנות דברים מה בעולם השפל והוא בשנותו הסבות הידועות אלו שמהם ימשכו הדברים ההם וכן אפשר לו לשנות קצת הסבות המקרים יוסיף או יגרע עד שישתנה מעתה בקבלה הצורה ובאופן זה ישדד הפלאות בארץ בשכלו אשר הוא השכל הפועל ואין פלא לאדם מופתים בעולם זה האופן ודומה לו כי השכל הפועל במה שהוא שכל נפרד לא ישתנה כי אין בו קצת חלקי כלל אבל ישתנו לפעמים פעולותיו במלאכות זה האדם אשר הוא מושג לו לסיום הוא בעל נפש משכלת וזה בזמן שהשכלו דבק בזה השכל והוא בהתבודד שכלו מבין אשר כחותיו הנפשיות ואז יקבל זה השפע הנכבד ובהתיכו זה הקשר יהיה קרוב למדרגת אשר האנשים ולזה אלו הנבראים לא יוכלו עמוד רק זמן מה ובמקום מה לפי שלמות האדם ההוא ולפי הכנת שכלו לזה ההתבודדות ובזה יבדלו האנשים במדרגותיהם ולזה לא ימצא בכל כתבי הקדש גם בדברי רז״ל ספור נסים או נפלאות בעולם נביא או אדם וחכם זה׳

ועד רע והם מעלות המדות שיאמר עליהם טוב ורע. בטוב ולזה לא יזיק אלקים המשנוגים באופן בלתי נאות ולא מצד אדם כי לא יזיק לזולתו אבל מטיב לכל כפי האפשר. השמים כי אי אפשר שלא ידע מחכמת המזלות טרם הגיעו אל זאת ההשגה הנכבדת כאשר יתבאר ולזה ידע האותות ההם טרם בואם ולקח אלה עליהם. שלמעלה לקנה החכם. כי באלהי׳ במלאכות השכל הפועל ולזה אינו חסר ממעלה המערכת כאשר בארנו. המשביר כלם אוכלים בזכותו. נפשו ולא חום גופו כי אינו מתקן זולתי ההכרח לא תענוג מוסרי. לדעתו בקנה דעתו. ישחק לקנה הכוכב הזה שהם רעות זמניות והוא אינו חושש הזמן. לצוותו למלואו לפלאו כי המלך ישפיע ויעשה שלום בארץ ו זרע הזורע ואשר בעלי המלאכות כלם נצרכו כדי שזה השלום ימצא ספקו. נפשו להיותה לצורה בצרור החיים עם ה׳. במותו כי לא השלום הטבוע הנפש בהשגה השכליות בעודה דבקה בחומר ועל כיוצא בזה אמר שלמה טוב יום המות מיום הולדו. נתן בלבו אמר שכבר הש״י נתן בלבו העולם הזה השפל וזה ממוייב לו כאשר בארנו. מנהגו של עולם במנהגו של עולם אמר כן כי אף אם ישליט בטבעו הוא מתמם תמיד בכלי הטבע. בדעתו בשכלו יעשה אלו השנויים. החורש בעגלתו גם הוא משנה מנהג העולם הטבעי כי היה מטבעו לצמוח חציר במקום הזה או קץ ודרדר וזולתו וזה יסכום ויזרע ויצמיח חטה ושעורה וזולתם וזה ג״כ מנהג הוא לם כשיעשה זה שישתנה לעלויה ואין ביניהם זולתי שזה יעשה במלאכה וזה בשכלו ;ואולי גם במלאכה מה והפעולה הזאת ישפל. שכלו שאינו מתעסק באשר כחות הנפש כמו החוש והדמיון וזולתם שלא יערבבוהו. מגמתו פי׳ הכוונתו במכוונו בעולם שלא יעכבנו דבר וזה כי השכל כאנושי פועל בהשתוקקו שעלה נפלאה ואיך לא והנה כמדמה פועל וכ״ש השכל וכ״ש השלם ממנו. במקירו והוא השכל הפועל שהוא מקור לשכל האדם ומו״ילו מן הכח אל הפועל. לדעתו בקנה דעתו: מדרגתו השגתו או התבודדותו כאשר בארנו.. הותנה לכל המפעל שיפעל מן הפועל בו מקור הפועל יסור הפעל. אם נכון כהוגן כראוי ואפשרי. לעשותו בקנה קרובה. הברכה כל הברכות שנרך כל אדם האלהים את הראויים להתברך היו מזה המין היתה לזאת הברכה. הוא המתפלל המתבודד ודן ושופט בשכלו כפי שלמותו הוא המתפלל שלמרגלי ה׳ ישמע תפלתו. בצדו והסתובבה שלמרגלי שישנה היא אלו כי ישיג מבוקשו מבלתי שיצא שנוי מזה לה׳. אין אומר אין מדבר בתפלתו. למחסור ואם תמלא לשלמים דבר שפתים בתפלתם ה״א החרון ולאום בנפשם כי אין בהם כח להספיד מאמרם בלשון אם יודעו את המתפללים בלבם וזה לעולם דבקותם בחומר או ערבוב מה חוץ אבל השלם אינו צריך לזה וזה אמרו והנה השלם מסיר שפה לנאמנים בדבריו מסיר הדבור לנאמנים בדברים הכח השכלי. זכה בלי תערובת דבר חומר וגשם. אמונתו לא די שהוא מקטני אמנה כאמרם ז״ל המגביה קולו בתפלתו הוא מקטני אמנה. תמים הצדיק השלם ישמע לקורא אל ה׳ בקולו למען יענהו והתפלה הפנימית שהזמון מתפללים בה היא מעופפת עם זאת התפלה שהזכרנו לשלם רק בפה כי אין יחס ביניהם זולתי שהיתה נקראת תפלה. וזה במגלי שמועי השם שלא יהיו אחד במין. ולזה אמרו הרבנים שאלו בעושה התפלה כי

כבר אמר על אלה ב"ם בספרו יגאלכון ולזה כמו כך והוא השכל אשר מכנו ימי יחד על אשר ב"ם. העטויה שאמר העליון שאמר עליו עושה אור וגו' כי זה השכל נאצל ממנו וזה שכן אינו במדרגת אשר לאנשים כלם. יתגנו זה שכר והיא החם. דוכן כי היה בממרו שכנה עונה לקבל זה השפע הנכבד. בשאו כי הגרמים השמימים יש להם מצב גדול במזג האדם ובהכנתו כי הם מניעים היסודות והליחות ויתפעל מזה חמר האדם כפי הכנה אשר יושלך מוכן בגרמם עם אשר התכלים הממוייבים בזה וזה אמרו ה' בשדים הכין כמלו. אין נבון לו והוא מי שאין לו זאת ההכנה מן המערכת הש"י כמן הכונה בלב כל חכם לב לעשים בכל מלאכה. המעוות להאלים שכרון הטבע שנה לו מן המערכת ו.ה אמרו מאלהכ' השמים חה כי כמו שזה השלם במזגו ועוב הכנתו ישיג חכמות וידיעות רבות בלי טורח אבל בשמחה ובתענוג ישתוק בזה שפק עניי כן האים אשר המזג עם טבעו ישמו לזולם זה אשר לו לעשוק ולטרוח בלמוד עדי ישיג גם הוא בהשגה טוב המזג וירגיל בהנהגה נאותים עד שמפות לו שהנהגה היא קנין וטבע ובזאת המלאכה יקלים חסרון טבעו. שוה לדם כל זה לא ישפיק להם להוליא שכלם מן הכח אל הפועל. בנפשם בשלויים נפשיים חח הנה עיר פרא ובו' האדם יולד אשר כמאר בע"ם כי אין בו שכל ולא ידיעה אלא בכח וזה היא הכנת לנר ועל כל פנים לריך ללמוד עד השיגו את הכנתו להשיג ואם יקדם שיהיו לו מורים אשר ילמדוהו לעשות כמעשיהם הנסוחים ויתגדל עליהם וישובו לו כק"י, עד ישובו יקנהו מדות והכונות וכו' והנה לא תוכל להתספק שנבאר לך ענין הכונה מה היא ואמר שהכונה שבעים היא כח נמשך לאחז, שגוף היולה משורי יעיכהו לאהבה ולשנאה דבר בלפי דבר עד שיתעגג בדבר יכעעל בו זולתו ויתאוה שמיד לדברים נמשכים לכח הזה עד שיקנה מדות שיושבום לו כמו כשם או יגון או אכזריות חולשה יולאות מן השורי אם לא ימנעהו העוסק שאלו המדות השפות דעות בלפי אמיתה כי הם כלו המדות המגונות הם שמפים מונעים משגיע אל האלהים ולזה קראום רז"ל מסילים ומקבים והכם שממנו יצא נקרא יצר הרע ושלא שכמי העוסק הכה המשוכל ונקרא לעשמים כמה ואלו המדות ישייבו מעשים וכל אשר ישמיד במעשים הסם ישנבכו המדות והכה וכן כשירבים בעלמו אלו המדות המגונות וישמיד במעשים השכיים להם בהבאל תמיד יקנהו המעשים הסם הכונה נחכמה למעשים הסם וכן מדות ודעות וזה היא כוונת התורה להיישיר האנשים כלם במעשיה וזה כלו מבואר היטב במ' פרקים להרמב"ם שהקדים לפרושו מסכת אבות חבו אמרו שם מדות ודעות שהם ילמוד לעקר גם נדעות מכאל עוצו. המזג לע"ם שאין מכוון במזגו כי כמו שבאל השכונה הרעה הטבעים יקנה מדות והכונות שוטות במלאכה כן יהיה בטוב קמזג נהפך. רשע היי בפא כוח המזג והכונה. השמים כפי שיעכו מזלו לא יכשר בטוב אלא עלמו כי טבעו יענו לתפיו. רעים ויוסף מזה שם יוסיפו על זה המסכים המלמדים אותו לאשר יענו אפשרלום המריבו עדי אובד. אלהים במלאי נפשם. כי אם כי אין עמה מעורר ידיעה שליים. פתאים כבר אלא אחבולת נלנה המפים אלא יאבדו. וירמאם כבר אלה שסורת לרפואתם ואמר ישלח שמשמעו עמיד והוא טפל על דבר המתמיד הנעשה ועוד יעשה ובכת יעשה היוב. כי ישרים מעורכים ללכת בדרכיו ולא יעוזו משפטם. הראשון והוא טוב המזג. בריבו כאשר יריב את מריביו והם מוליו שהורותו השך את שפורסמו השורש ועשה יוכל לריב שמו על עוזו דרכם והוא ממשה. צדיק יחזיק בעצמו שמעו כלפי אשר ויוסף אמן על מה שנאמר הנו ורפא לו. והשני והוא שבלפי מוכן יגם ס"ל כלא מ"ז שהורכם השורש אבל עבעו נ"ש לגד אשר יתקן מע ומו בגמירתו כי ה"ל נפל שכל ויש כי כם לגמור שמוציא מהערב. מדות נעלי מדות מתוקמות. הנחש שלא ילדמו עוד. בבפיפה סוף שנול בממרו. שבשו שלא ישלוט בו עוד. לפניו ילמוד מכל אדם. הראשון יהיה כאשלא הכלמון.

אמר יוסף גם פה לא עשימי דבר אם לא אודיעך כאמונת דעת המסכר בשלמות הנפש והלאמתה והיא שהאדם השלם שילא שכלו מן הכח אל הפועל והוא שיש"ג בשכלו השכל הפועל יעוד שכלו, והשכל הפועל דבר אחר וזה אין לורך לאמתו פה כי כבר דובר בו דבור מספיק במ' מורה ובזולתו והמישיב לזאת המדרגה הוא במדרגת השכלים הנפרדים באופן את שד אלינו שמה ומעלה לבת השמים אבל שכלו הוא בעינו השכל הפועל אשר הוא שר מלכות

גם את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל כל אלה במשפט, רק כטוב כרע כצדיק כרשע והעולם כמנהגו נוהג כמנהג יהוא כי בשגעון ינהג, בכל הדברים האלה נבוכים הם בארץ סגר עליהם המדבר. אמר ישמעאל אני ישמעאל בן אלישע הכהן קראתי והטה אזנו לי ויט אלי וישמע שועתי כי קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת ובלב טוב ובוחן לבות ה' ואם קולם לא ישמע ועדי אדום וישמעאל גם לא היתה צדיק יגיעהו ויש שכר לפעולתינו ולא יעתק צור ממקומו והדין דין אמת והכל מתוקן.
ויאמר פלמוני ובמה, ויען ישמעאל וישא משלו ויאמר צופה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה עליה כתובים תולדת השמים והארץ בהבראם, זה ספר תולדות אדם מגולה פרושה על כל הולך על ארבע אשר הם אבות מלאכות לכל אשר נעשה תחת כל השמים אשר בעפר יסודם הם. לכלם נתן לאיש חליפות ביד ושם ומולב לתולדותם כאשר צוה ה' לעשות ביום הזה. עוד ידחם ממלבם בלך ושוב משפיל רמים מגביה שפלים עד יונבלו וימוגרו והיו לאחדים כי כל היצור אשר היה בקריאת הארבע היא מכרן אשר בארץ גם הם ארבעה אבות נזיקין כי כלם אחוזי חרב בלהט החרב המתהפכת אשר בקרבם מן השמים נלחמו ומשם יפרד. נתן הכסיל במרומים רבים לשמור ולעשות ולקיים את כל הכתובים, בספר הזה הכסיל בחשך הולך, יגוף ברגליו כל אשר יעבר תחת השבט, לא יבקר בין טוב לרע, לא ישא פנים לנשוא פנים, ביום טובה היה בטוב לרע ולטוב. לא ישוב בלכתו למנוע מרשעים אורם ולדקת הצדיק לא תצילנו ביום שובו והיה כצדיק כרשע חלילה יחזור לעולמים. חסדי ה' אזכור תהלות ה' כעל כל אשר גמל ה' לברואיו רב טוב, ברא נפשות רבות ולרכיהם, ממכון שבתו השגיח את כל יושבי הארץ למיניהם פלא דרכיו ביד כסיל להודיעם עת האסף התקנה לאגור בקציר לאת אכלם בעתו ועת לחבק ועת ללדת ודרך זו ילכו להחיות זרע על פני האדמה הכסיל חובק בזרעות עולם נושק בנשק וכלים מכלים טובים לאיש איש כפעל ידו למשחיתים כלי משחית לחבל ישן ולפורץ פרסה וקרן להלחם בקמים ויעשו ג"כ המרטומים עוד מכסים לבנים במגן וגם לשבלולים שריון קשקשים כלי המרוץ לקלי המרוץ ברגלים ולמעופף כנפים וכלים לשוט לשוט במים. עוד נתן בלבם לבנות בניינים ילאו לעשות כתבניתם אנשים חכמים ונבונים לא כל אשה חכמת לב בידיה טוו כמטוה שמיה בידים התפש או מי ישבץ משבצות החורים כאשר תעשה הדבורים. אשר לנו פועלים והראו כמה ערמות וכבלים וכמה מדות ומעגלים. למדנו מן החיים הסכלים כלם וחסדו לקטו איש לפי אכלו לא החסיר הממעיט והמרבה לא העדיף ולא היו למפרפרות עינים וליעלים כנפים ולא לממרים קרנים, וכל הדברים האלה לא ימלטום ביום רעה מפחד פתאום כי יבא מזעקת מושל בכסילים כי לא עם בינות המה לא ידעו ולא יבינו במחשכה יתהלכון כי השם אלוה מדעת ולא חלק להם בבינה. ולאדם מלא עזר כנגדו בהלו נרו עלי ראשו להאיר על הארץ באורו העטויה לטוב לפני האלהים יתננו אשר בלאתו מרחם אמו הוכן לשבת בשבת תחכמוני, ה' בשמים הכין כסאו. עוד שלח מנוח לאשר אין נכון לו, בלב כל חכם לב נתן חכמה לעשות בכל מלאכה לתקון המעות ממלאכת השמים, וכל זה איננו שוה להם כי אלו פניהם בנפשם הנה עיר פרא אדם יולד כשום כפכד אין הבין ילמד לעשות כמעשה מוריו החקרים יקנוהו תכונות ומדות מתוכם ילמדו לשקר גם בדעות וימנע ממנו אורו ולא יחזר המזג. ונפש רשע אותה ברעה כאשר יורוהו מן השמים ואף כי ירבו עליו רעים ואחריתו עדי אובד. גם באליים לא ידרשו אלהים כי אם בדפאי אלילים וחמנים, ואלהינו מרחם שומר פתאים ישלח דברו וירפאם ואת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, הורם כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם לבים ה' לבקר בהיכלו. צדיק הראשון בריבו את יריביו מוכיח המורים ויאמר צדיק דרכו ועשר עינים יוסף אומץ, והשני יתקן מעותו בבחירתו יבחר לו לעשות מעשים יגיע גם לתבונות יקנה מהם מדות, אנשי מדות יקבץ רגלי הנפש הדר עמו בכפיפה יסיר מעליו שנאו יסיר מעל פניו מסוה יפלא ממץ המהילות יחכם מכל אשר לפניו כמשפט הראשון יעשה לו.
הלנפים האלה שלמים הם אחנו איש איש מהם ידע את כל אשר נעשה תחת כל השמים מטוב ועד רע יבחר בטוב יברח מרע מאותות השמים לא יחת אין דבר רע יורד עליו מלמעלה כי באלהים דבקה נפשו, הוא המשכיל לכל עם הארץ, בכל אות נפשו ישכל לדעתו, לשוב

ביתם בלא צדק הבונים חרבות למו לארוב במחתרים לשפוך דם אביונים נקיים להסיר שפה לנאמנים, אכן חן בעיני בעלי צדק מבקשי משרים.

ויחר אף פלמוני ויאמר הזאת חשבתם למשפט להסגירני במדבר אשר יאמר לו היום הגיון והעוסק בו עון והגיון, כי בן הייתי לאבי רך ויחיד ויורני ויאמר לי מנעו בניכם מן ההגיון ותמרו את פי אבותיכם ותמירו את שמי ותאמרו מדבר, במדבר הזה יפלו פגריכם ואתם תשאו עון אבותיכם. ויען אבידע ואלדעה ויאמרו אל תמהר לכעוס פלמון, דבר נא עמנו, היאמן כי שקר נחלו אבותינו אף כי למנוע שבניהם אחריהם דרך ה' לעשות צדקה ומשפט אשר לא יתכן בלעדי זה ההגיון הן ערם דבר נמלא בו שכל טוב יפרה ממנו ויראת ה' היא אוצרו וצביו דעת אלהים. ויאמר פלמון ההגיון הזה לא ידעתי אך באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו לעזבו והמה היו טובים ממנו אנחנו כלנו חיים. הידעתם כל זה, ויאמרו ידענו, ומה נעשה כי השך אלוף מדעת דעת אבותיך להפקד ממך משפט ההגיון הזה ודרכיו ולזה יבצר ממך מזמה והיית כסוס כפרד אין הבין משל ומליצה כי היו דברים רבים שונים לכלם יקרא שם אחד, הנה עיניך הרואות ועין הארץ ועין המים עין לא ראתה, אף ידי עשתה זאת ויד הירדן ויד לבון ידיהם ולא ימישון, והיו לעור עינים ולאין זרוע לו ידים ונהפך הוא כי גם לדבר אחד יקראו שמות רבים, הנה לדבור יקרא דבור אומר מבטא שיחה מוצא שפתים שפה לשון ספור והגדה והגיון וכאלה רבים. ואם צוה לך אביך למנוע מן ההגיון אל תוסיפו תדברו כי הגיון הוא דבור. ויבך פלמון בדברים אליו עמד ולא ענה עוד, ויוסף אלדעה ויאמר אתה פלמוני המדבר יצא כל דברך אשרי היותך ראש למדברים עד אשר שמו שמך מדבר איך נאלמת ויהתל בו כדברים האלה לאמר הנה זה ההגיון אשר מאסת בו, לו חרשת בעגלתו גם עתה מלאת מידתו, ועתה שמע בקולי ואורך. ידוע תדע, כי הגיון יאמר בראשונה דבר שפתים שפתי קמי והגיונם ואולי יאמר על דברי הבל ולאמים יהגו ריק. עוד יובן ממנו דברים בלב והגיון לבי, ועוד יאמר על קולות המצפצפות והעטלפים המלפלפים והמהגים, גם עלי הגיון בכנור, ועתה ברח לך מנוע מאחד מאלה במלות אביך כטוב בעיניך. ואם היום אחרי מות אביך יקרא שם חדש לחכמת המבטא הזאת והיא הנקראת מפי מולידה דיאליקטיקא המורה בלשון יון על דבור שני אנשים והוא הויכוח למה זה תאמר אביך צוה לפני מותו לאמר, ועתה שאל נא פי רמ"י אם לא יאמר לך גם הוא כדברים האלה. ויען פלמון ויאמר מה' יצא הדבר לא אוכל דבר אליך רע ויפל מלא קומתו ארצה. ויאמר אל אלדעה השיבני אמצא חן בעיני אדוני והייתי עבד עובד לפניך כל הימים. וישק פלמון לאלדעה ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו וילך לו. ויבא ביתה עמיאל מלו דבר והנה אשה לקראתו יפת תואר וטובת טעם מאד, ותראהו ותאמר לו קורא שבה פה פלמוני ויסר וישב. ותען ותאמר אליו אם נא מצאתי חן בעיניך לין פה הלילה וייטב לבך והאשה טובת מראה מאד והאיש לא ידעה. ויאהבה פלמון וידבר על לבה וישאל פלמון ויאמר מי את בתי ותאמר בת דברי אנכי מי בעל דברים יגש אלי, אז היתה בעיניו כמוצאת שלום, על כן קרא שמה שלומית בת דברי עד היום ותדבק נפשו בשלומית בת דברי ויואל האיש לשבת אתה ותהי לו לאשה ותבא לפניו ויאכל וישת וייטב לבו וישב שם ימים וארבעה חדשים: וידע פלמון את בת דברי אשתו ותלד לו את שמע ואת אחיו.

אחר הדברים האלה כטוב לב פלמון עלה שמים וירד והוא ראה מעשי יה ונפלאותיו במצולה ובארץ החיים שאול ואבדון ואת עיניו נשא וירא בעליונים ושם אותות אותות. ויאכלו חושים ומוחשים ויעלו הוא ואנשיו וישתו ממימי החכמה ויבאו מים עד נפש. ויקח פלמון את אשתו ואת בניו ואת הנפש אשר עשה וילך לדרש את ה' ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים ויאמר פלמון אל לבו לא נמות כי אלהים ראינו. ויתפלל פלמון באלהים לאמר אתה ה' אלהים היש לך אזן מלין תבחן לשמוע אל הרנה ואל התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך היום והנה אם אני קראתי אתה לא שמת על כן אמרתי אם קראתיך ותענני לא אאמין כי תאזין קולי. העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה לראות את כל מעשי בני האדם איש איש ממלאכתו אשר המה עושים לשם לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, ואם יצדק מה יתן לך למען יקבל מאתך שכרו חלף עבודתו, ומה העבודה הזאת לך. ואם יש אלהים שופטים בארץ למה זה יצא המשפט מעקל, כי

המלחמה ועוד כהנה וכהנה לא שערום אבותי בהם לא תאבה להם זכור ימות עולם שאל אביך ויגדך וזקניך [ויאמרו לך] כי הוא אביך קנך לא אביך ילדתך, כי אם תשמע לקול מלחשים מדפים לבקרים רבו אמונותיך ולא אמון גם סורה שבה פה פלמוני הנה מלאכי ילך לפניך וראית אחוריו שמע בקולו אל תמר בו ועזוב לך. ויען שאלתיאל ויאמר שאל נא לדור ראשון וכונן לחקר אבותם כי תמה דלו מעשה יה ונפלאותיו תמה יורוך ויאמרו לך. ויאמר אבידע אביך ביהודים נודע והוא למעלתו לפני מלכים יתיצב כי האב אשר הרע לא לו יהיה הזרע אך בן יכבד אב ועבד אדניו. ויען אלדעה דע אלהי אביך ועבדהו ובכל דרכיך דעהו והוא ישר ארחותיך ודרך זה הלכו אבותיך לא תסור ימין ושמאל, אך אתה פלמון ותלמידיך קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים לא ידעו דרך השם משפט אלהיהם, אם כה נעשה, עוד מעט לא ימצא בנו איש הולך בדרכי אבותינו והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם יעלו מן הארץ ולא יזכר רק שם ישראל עוד או לא יזכר שם ישראל עוד. ויען פלמוני הוא פלמון ויאמר אם לא יכון לפניך דרכי גם דרכך לא יתכן אבלי במה יבחן הדרך נלך בה. ויען אלדעה ויאמר הידעת חקות שמים ויאמר ידענו, ויאמר הלא שמעת כי על לוח יחוקקו חקיהם מהלכם ומערכת דרכיהם לאותות ולמועדים לימים ושנים, ויאמר שמענו ועינינו ויאמר התבעת גם שלא יהיה בהם נפתל ועקש גם כי תדע בתום מולידם, ויאמר לא אבעת גם כי אמרתי פן ימעל בוחנם, ויאמר ומה תעשה להם ויאמר א בחר דרכם אשב בראשם ואערוך בשור קציהם בערך אחד לאחד למצא חשבון עד אדע כי כנים הם, ויאמר אם את הדבר הזה עשית לכוכבי השמים ובסיליהם מה תעשה לנוכח שמים ונוטיהם, ויאמר פלמון כי ימצא ממני דבר אודיע לעברי לבבים ואקרא לחכמים ולא אסור ימין ושמאל מכל אשר יורוני המורים. ויען אלדעה ויאמר לא רבים יחכמו ואין מעצור לה' להושיע ברב הן רבים עתה עם הארץ בדבר הזה והחכמים בבלי מדע לא חכמו ישכילו זאת וכמה מורים מורים ופורכים ותבכי חבכים גומרים בדרכיהם נורחים מדעת האמת כי לא יסכן לפניהם, הלא שמעת דברי זכריה אשר דבר אל שאלתיאל ועדהו בהלותם על ה' ושם הגיד למדברים פשעם ולאנשי העם חטאתם ויכתב בספר ליראי אלהים ולחושבי שמו ואתה פלמון אם יש בלשוני עולה הזכירני נשפטה יחד דבר אתה למען תצדק ויאמר פלמון אל אלדעה ומה יעשה יפתח בדורו, ויאמר יפתח יפתח שפתיו לדברי ריבות ודין ודם ונגע ומה' ישור לבו, ויאמר פלמון אל נא יחר לאדני ואדברה, ויען אלדעה ויאמר דבר כי שומע עבדך ויאמר אם כל אלה לא זכו בעיניך הודיעני נא דרכיך אם מצאתי חן בעיניך, ויאמר הלא אמרתי לך דע אלהי אביך ועבדהו כי איך תאמר מלך אדני יה ואתה אדני המלך לא ידעת ויען ויאמר ובמה יודע איפה זולתי אם קבלה נקבל ויאמר הנה הקבלות בלות ומגולגלות ומקבילות הלא שמעת דברי זכריה בזכרו הקבלות ויאמר שמעתי, ויאמר הידעת דעת חכמים ויאמר ידעתי ויאמר גם הם מתפארים שקבלו דתם מחכמים ונביאים מאנשי סוכתנו, ויען פלמון ויאמר הנה דבריהם מגואלי השקר, ויאמר אלדעה ובמה יבדלו במינדברי עמנו יראי אלהים ואנשי אמת ורוב המדברים זולתי בלידה לבד הנה לדבר שניהם לא ימלט האלות מעסקי הגופים גם אנשי מחמד אמרו עדתם מקובל וכלם נסמכים על התורה ובמרו במעשיהם ואמנו דעת השכל הוא התם אללם, וכל זה לא יבנו שוה לאמינו עד שהוקיעו ובדו מלבם או קבל מעשים כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען קלתם נסמכים על דברי קדושים בזולת בוחנם קלתם בחונים על דברי זכריה ויען פלמון ויאמר אם כדברך רע עלי המעשה ויאמר כדברי כן הוא ויאמר ומי יכד אלה הקבלות לקבלות, ויאמר רוב הימים ועבדת הבעלים ושבושי הדרכים והמכון הידיעה וזדון האנשים ואתה אל כל הדברים אשר ידברו אל תשים לבך אם לא תשמע הקבלה הנאמנים אשר לא תשוב מפני כל לא יחרידוה אנשי גופה ולא יבהילוה מדברים ולא יכלימוה הישרים והמושלים בשירים ויאמר פלמון ובמה תודע הקבלה האמתית מאשר איננה אמתית, ויען אלדעה ויאמר חכמת אדם תאיר פניו לדעת זה, ויען פלמון ויאמר והחכמה מאין תמצא ויאמר אחד המדבר מקום המשפט שמה הרשע והצדק כרשים מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים מקום אשר אבניה אבן שלמה וצדק במאזנים יחד לעלות כל המאמרים אבן בוחן להבחין בין האמת והשקרים, אבן משכית להסך ולהבדיל בין העצם והמקרים, אבנים שלמות להשלים בנין הגדרים אבן מאסו הבונים

הפיח וידום השמש וירח עמד ושם ראיתי את ישראל נפוצים על ההרים ירקדו כאילים וכבני הצאן וכסיליהם ישלחו כצאן עויליהם כשעירים ירקדו שם מי זה אמר ותהי ה' לא נוה. אשה כי תזריע וילדה זכר או נקבה כלם אחוזי חרב יושבים ללחום את מושל בכסילים לחוצי כסף וקשב מריצי בשלותם יכבו עליהם חגרים לאחוז בכנפות הבית קו ישוב כסך הכסילים יחקקו בכתלים אדם וחוה והנחש עמהם גם נחליים לא ידרשו אלהים כי אם ברפאי אלילים והתנים, יעבירו בניהם באש ועל מלבושים יפילו גורל ישמיעו כחנותיהם ופרשו את השמלה לירח בלילה ומודדים בחבליהם בחבלי הבליהם מכף רגלם עד קדקדם. זאת חקת רפאיהם וחקי אלהים לא ידעו והיה כל הנשוך והביט אל הנחש את כמות גל האדם יאותון אלה ונקדם כל אדם יפקד עליהם לא ה' שלמני לבולית ליץ לשפליך אמרי גו כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אלה לפניך ואמרת לעבדך ליעקב מנחה היא שלוחה לאדני לעשו השחוק היה לך ישראל כמני כמוך לא תתעב אדומי כי אחיך הוא כי תאמר בלבבך איכה יעבדו הגוים ההם את אלהיהם לשלם נדריהם ולבקש לרכיהם על פגרי גלוליהם וגעלה נפשך אותם לאמר לא כאלה חלק יעקב בני יעקב באו על הסללים ואל מקום קברות אבותיהם דורשים אל המתים מעיר לעיר וממלכה ויתפללו אל המקום הזה ואשר אלה לו אין בור ירא חטא ולא עם הארץ, חסיד. — ועתה ישראל מה ה' שואל מעמך מן הדברים האלה, לך נא לקראת משה ודע את ים ואת זכרון בספר אלו, יענה ויאמר כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען [לא תעשו]. דבר נא באזני יהושע הנשמע כדבר הזה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב, או ידבר יהושע ביום תת ה' את האמרי ואיך תאמרו לא נטמאנו, דעו נא עשיתם, הן בעונותיכם נמכרתם ובפשעיכם וגרי עונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם.

ויהי כאשר כלה זכריהו לדבר כל הדברים האלה ויען שאלתיאל והאנשים אשר אתו ויברכו את ה' אלהיהם ואת זכריהו. עבדו ויאמרו ידענו ה' כי צדק משפטיך ויכמאו על כל הרעה אשר דבר ה' לעשות לעמו ואשר עשה ויאמרו אמרי הודיע אלהים אותם כל אלה ולא סרו מדרכיהם אין זה כי אם רוע לב, אך גרי אובד עלום העם במרמה מאנו דעת אותי נאם ה' והנה מרו ועצבו את רוח קדשו גם הם מרעה אל רעה יצאו. ואם ישאלו להם לאמר מי ילד להם את אלה אף אתה הקשה את שניהם ותען להם מרים. ועתה הקימו את אלהי הנכר אשר בקרבכם והטהרו וכבסו שמלותיכם ונקומה ונעלה בית אל מן נקשה בעון העם הזה ויקומו ויעלו משם זכריהו ושאלתיאל ואבידע ואלדעה ויקראו בקול גדול ויאמרו יחי המלך אדני יה. ויקרא זכריהו ויאמר מי לה' אלי, ויפל מן העם ביום ההוא כשלשת אלפי איש רבים מעמי הארץ כל אלה הלכו אחרי אדניה וישמע העם את הדבר הזה ויתאבלו ויחגרו שקים וכסתה בושה פלצות ועל כל הפנים בושה ובכל ראשיהם קרחה ויאמרו לאמר את יעמדו דברי זכריהו זכרונינו משלי אפר ואבדם מקוסינו. ויהי כל העם נדון בכל שבטי ישראל זה אמר בכה וזה בכה ויהי חרב איש ברעהו. ויקומו ראשי המדברים שמה הגבורים ואנשי השם וידברו ״ על לב העם ולא אבו שמוע וכל הדברים יגעים ואנשי השם כלא היו אלא כי אמרו כלנו מתים. ויועדו החכמים השם לאמר את מי נשלח ומי ילך לנו לפתות את זכריהו ואנשיו, ויאמר פלוני המדבר הנני שלחני. ופלמוני איש דברים מתמל שלשם וישימו דבר בפיו לאמר כדבר הזה תדבר אל זכריה במולאך אותו לאמר, למה זכריה ורעיך הפרישו את העם מעבודתם, באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו ורוב דברי תורתינו הן לא בידינו עודם אם לא שמענום מפיהם לאיש בינינו מוכיח דברים במופת, כי לא נביט רק אל המופת כאשר עשו אתה ורעיך העומדים לפניך גם לי גם לך לא תאמר פרעה. ולזה קבלנו תורתינו אמונותינו ואמונתינו ולא ישימו לאל מלאתו ספורים או מעשים לסתור הכתוב ההגון אלילינו או לעשות ההפך מהעולם על רוחינו רק מה שראינו ושמענו מאבותינו שמרנו ועשינו כי כך לונו שאל אביך ויגדך. ועתה זכריהו זכור ברית אבותינו ושובה נא אל תהי עולה ושים זה שלום כי אם אמן אתה לשמוע מן הראש ברעה אשר ימצא את עמך באחרית הימים. ויהי כאשר כלה פלמוני לדבר אל זכריהו את כל הדברים האלה ויען זכריה בן יהוידע ויאמר, שמע נא פלמוני המדבר אשלך ותודיעני היא בלמוני מקביל לקבלה האמתית אם קבלנו מאבותינו, חי ה' אם שוא מעברת ראשו אלה, אך אבותינו חטאו ואינם אבותינו אלה (?) ובדו מלבם כל הדברים אשר דברתי באזנו אנשי

אז ישיר משה ישראל (?) את השירה המעולה אללת על הכל, חלקום לקטעים ויתגודדו כמשפטם לגדודות ויהיו מנגנים ופוסקים על הקטעים פסות ונגן איש איש על דגלו ועל דגלו. ויהיו אנשים אשר היו עמלים לנפש אדם ולא יכלו לשאת את הפסק במועדו ושם עמהם איש יודע נגן מנגן בנגינות לפניו לא היה מנגן כן ואחריו לא קם כמוהו ויהי בהרימו קולו ויקרא את דברי השירה הזאת ויבחר אותם בתוך ויתן איש בשרו לא לקראת רעהו כמשפט הבנות יעשה לה קול דברים אנחנו שומעים והמונה לא ראינו זולתי קול ככה יעשה כל הימים שנו שנה ולקטו מנשימת קולו, ויחוד בלומר והליכו ליונים על גבוליו למען לא יעברו עליהם ויהי לחם לחק עד היום. ויהי כי ארכו שם הימים ואשמע קול מדבר מכלאיהם מקלקל דבריו במשפט הראשון בשירה הזאת ואשאלהו לאמר מדוע אתם פוסקים על הקטעים הערם חדשו כי אין זה משפט למבינים כן בנות ללמד דוברות ואשר להם אורח כנשים ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע ויען ויאמר גם אנכי ידעתי זה אך אין לאהר על הראשונים אשר קבלנו מהם ולהם משפט הבכורה, עם שיש לי בזה סוד נסתר ואני ידעתי שבת הדבר על אמתתו ומבטן מי יצא גם הסוד ידעתי שהיה נסתר אשר לא יגלהו לעלמו ויבקש לכסות ערותו למען לא תגלה שגגתו. וכדברים האלה נבאתי לאנשים אשר עמדו לפני, ולא האמינו לי ולזה שאלתיו כי ידעתיו למען אשר יגלה את ביתו ואת בניו אחריו ושמרו משמרתו ושקת אורח האבות. ביום ההוא פתחו את פיהם ויתנו קול גדול גם כתשו בה' ויאמרו לו הוא. ויהי כהיום הזה יצאו כל בית יעקב חרשו על מים רבים וינערו אליהם על המים ויאמרו איש אל אחיו כי השליכו במצולת ים כל חטאתם וילכו לאהליהם שמחים ועוצי לך לאמר כי ביום הזה יכפר עליהם לטהרם מכל חטאתיהם. ובשנה אחרת בערב יום הכפורים יזבחו תרנגולת לגולגלת נקבה תקובב גבר לראש גבר אוילים מדרך פשעם קולה כנחש ילך באמרם כפרה תמורה תחת חליפה גם אלה ביין שנו על הארץ ישפכוהו כמים להבדיל בין קודש לחול ומבדילים בחונן הדעת ברכת כל אחד מן היין אשר יתן בכוס עינו וישאלו אנשי המקום אשר יגמר הכם בו על הדבר הזה לאמר מה העבודה הזאת לכם, הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר יעשה כמהו, ויענו ויאמרו כי המעשים האלה הם נמוסי אלוה ולא אמרו היכן לוגו וה' אשר לא חנפתו והוא לא השעה ואיזה עבר לא מתנו והיה עתה גם אמרו כי טוב יהיה לעינים שאלו מן הראשה ויעידו להם התלמוד לאמרו שרי אלוה מעכבין את הפורענות ואיך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר. אחר הדברים האלה ואשא עיני וארא והנה שנו עברים במולות כאשר ידבר איש אל רעהו גם כי ירבו תפלה ובלמדם ספרים ינועו כשכורים והמנהג כמנהג יהוא והמרבים בזה הם המדברים וימלאני איש ושני הואל וישאלני שאיש לאמר מה מבקש ואומר את אחי אנכי מבקש הגידה נא לי למה הם נעים, ויען השיש ויאמר כי נעים נאוה תהלה ולזה אמר דוד כל עלמותי תאמרנה ה' מי כמוך והוא לדוד בשנותו את טעמו ובשאתי עיני וארא כי נלאו האנשים למלא כי לא עמד טעמו בו עניתי ואמרתי המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את ה' באמור אליו נושא עון ופשע וחטאה ונקה — לא ינקה ה', כי לא ישא לפשעכם כי לא דרכתם אליו נכונה, השכם אל לא ינקה את אשם לא תאמרוהו, לא כן דעת אמרן על כן עמד טעמו בו. ובלעדי זאת מה שאמרו כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. ואתה התועה על השגות הדבר הנך רואה בעיניך והלל לא הללת גם קוב לא תקבנו גם ברך לא תברכנו.

בחדש השביעי בעשור לחדש ביום הכפורים העבירו קול בכל ארציכם ה' הוא האלהים שבע כחטאתיכם והיה אם שמע תשמעו שמע העבירו אותו וגם העבירו קול אומר מודים מודים, ואין תולה מכם על זה רק מנהג אבותיכם בידיכם כאשר עשו בני עשו היושבים בשעיר. ואשר יוסיפו דברי לקיים כל דבר הנהוג והיה זה כאחד מהם במלכים נמלכו ויעלו כשוב ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים, והיה זה מאמר כל העם ולו כלו מאמר איש אשר איש אחד ושנים שנים היה לאם לעינים יראו בהם במה יכשלו, וזולת זה אומרים ה' ימלוך פעמים. — ויבאו סכותה ויריבו בנחל על ערבים שם, היש מספר לגדודיהם והגיעו אחרי משה אנשים עוברים בחך ונושאים משא בערב בלא לב למספר לולב, גם אלה בחרו בדרכיהם ולא שמעו אל משה אשר היה על פי ה' לקחת רק שתים לבלתי הוסיף וגרוע. בעת

הנה דוד מלך ישראל דבר דברי שירים ברוח הקדש ומזמורים באו בהם אחרים ויהי דוד בכל דרכיו משכיל ובאשר נראה בכל שיר מהם שהם שירים וזה לבבו מתחייב לה' אמרים מחייבים זולתי במליצת השיר ולמזמור ה' אל בלשון הוכיחני הקדים למנצח בנגינות על השמינית מזמור לדוד כי לא כלה שיגון מדבריו שייוחס לה' אף וחימה, והיה אם העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם בהתחננם אל ה' לא יקדימו למנצח וכי אבל ישבו במקומו כמוס וחונן ומלא רחמים. ועתה אי זה עבר רוח ה' מדוד ודבר אתכם. עוד השימו אמצעיים בהרבה מתפלותיכם וכן לא יעשה, כי תקראו למלאכי רחמים ולמכניסי תפלה ולשבת הכסא. ואל ארבע החיות בשמותיהם ולקדישי עליונים שרפים ואופנים. הלא אמרתי כי אלה הם הבעלים היושבת אלהים לכם באמצעותם, מי חכם ויבן אלה הן לא יתכן דרך ה' באמרים כאלה להיותם רבוים להרכבתם. אבל מלאתם דברי דרשות הולאתם מהם הסר עשייה זה ודברכם כאשר השינה הדבורים והנה אם עמד נביא או חכם ודבר דברי חפץ וישא משלו ויכה את עין הארץ ובחוכו ימים אורכו והאנשים אשר שם השיח אוכו בשנורים שמה היו במורדי אור ולילה אור בעדם הם המדברים לבד כנו עורים בסולם בלי יוכלו ישיגו גם שוא והשאל הנקראה לבולי השמש ואין נחל ועקם אגלם וישימו העקוב למישור מודיעים לעם לרבים ומבקשים עליהם רחמים לפי דרכם כאשר קרה לאותו שמנן וקרא לשבעה רקיעים איש בשמו והאלכו אשר אלא להם בדרכים מבלי הגיע אם לאשר האמר לאשר הלכו לו. אמר שמים בלולי אש ומים ואין באו אש ומים כי אם מן השמים, ואיפה היו אש ומים עד לא שמים. ומלא להם בעורכו שלא עלום והשעים שערים ועוצי הבאום לא מלאו להם אין גם אחד. ונחן רחים בשחקים ושים, יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו וישם כל רקיע במסילה מבדלת בינו ובין ה' מונעם מעבור תפלה. וגם לקחו דברי הדרושים על פשוטיהם אשר דורשיהם הפליגו לדבר בשם הדרש לתועלת ידועה ונשתלשלו דעות הדורשים בנושא הדרש עד שדעת אחד מהם אלה דעת האחר או סותרו וכלם מחזקים דעותיהם מנגלת הכתובים כאשר קרה בספורי העקדה שהיה מי שאמר יצחק נשחט פעמים והיה מי שלא הודה זה וכן ספורים ודברים אחרים מדברי אברהם ויצחק מענייני העקדה לא נכתבו זה אמר בכה וזה אמר בכה וכבר הוזכרו שמות כדברי כלם ואיש אשר יספר דברי כלם לפני יודעם והוא לא ידע ומה לו לספר לא אמרינן. — ואתם אזון קול משליך בכל אבריהם שם להם מספר ר"מח מכף רגל ועד ראש ואין בו מתום הנה לא ידע למו ספורות כי אם היה ענין האברים עצמות לבד כאשר האל בטעם כל עצמותי תאמרנה, הנה מה לנקבים ולחדרי הלב עם העצמות, וכי תאמר כי ענין האבר כל אבר וכל נקב אבר אבר הנה יותר על מנינו כמה אברים כמו המוח וכל חדריו, העינים וכל כנפותיהם ולחותיהם זולת הריסים והעפעפים והאף או האזנים עם כל סדקיהם השפה הלחיים השפתים השנים והלשון והשקדים והשפוי בונע וקנה הריאה, הריאה וכל סנופיה, [סמפנותיה] הלב וכל חדריו יותרת הכבד, והכבד וכל חדריו, טחול מרה כליות מקוה כלי הזרע והאשכים האמה הקבה וכל בני המעים מלבד קרומים חוטים גידים עגלים קשורים עורקים וגידים. והנה קבל את ידיו ולא עשה רגליו רגל ישרה, כי שם מספר הרגל שלשים, והנה חמש אצבעות הרגל אין בהם רק ארבע עשרה עצמות והמפרק היה מחמש עצמות והרגל ארבעה והספינה והעקב אחד לאחד, והנה לא ימלאו גם שלשים זולת בחבר עם אלה חמשת האברכים וגם זה לא יתכן כי שם מספר הקרסול שבעה ואינו זולתי אחד רק בחבר עמו העקב והספינה והרגל. גם ביד לא ימלאו יותר מעשרים ושבעה, חמש עשרה בפרק האצבעות החמשה, והמפרק ארבעה ושמנה הרגל. — על זה ישתוממו כל חכם, אם היה הוא חכם איך ישיגו זולתו סכלותו והוא לא ידע ואשם. — ומשבון המצות לא יצא מזוקק גם הוא. הנה רמ"ח מצות עשה הידועות הן רבות זולתי אלה, ואיך לא מנה מאה ברכות שנוהגות בכל יום, ואם כולל רק למצות היום מה לו עוד עם שלול שמנה עשרה הלא אין תפלה בתפלת היום כי אם מז' ברכות ואחת עשי והיא מוסף. ומנה ה' תפלות ובהם ה' כריעות והנה יום שנתחייב בד' תפלות הוא ויהיו אם כן י"ו כריעות מלבד הכריעות שנוספו על ידי פיוטיהם. ויתר דברי הפיוטים אשר פשטו למיניהם הלא הם כתובים על ספר מטה המורה ועל באור דברי קהלת לאברהם בן עזרא.

מעליה מעיליה ויפלאו בה מכות רבות ורעות מהם נטולות עור ובשר ועצם ממולאות בשר זולת בשרם, ומעל באשו וחרב לחכתו, גם מפלי בשרה דבקו, פרודים שפועים מרוחים שקופים לשונים בבשר זר מבלי חסרון בשרה ויזוב זוב דמה מבשרה ומשמם אוכמה גם בציעים ויבלות ובשר נוסף בלתי פתיחת עורה היו בה הרבה מאד. גם חתוכי ירכיה כמו חלאים מעשה ידי אדם ורוב אברים מתחקים ומועתקים איש ממקומו עד בלתי השכיל מהות מראשה ועד רגליה. וילכו הרופאים ויגידו למלך וישיבו אותו דבר לאמר כזה וכזה מצאנו כאינו ויעלה המלך ויקרא אל האשה לאמר חי ה' אם יכופר להם העון הזה עד ימותון ועד בכלל. ועתה שבי עמדי ואל תתני דומי לך עד אשים אותך לגדך תהלה בארץ. כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם ישובו בניהם לארצם ואם יבאו אל מנוחתם בלתי אם הושיבו אותך על כנך כאשר בתחלה ואיקץ.

בפרע השביעי באחד לחדש ואשכימה בבקר ואבא עמהם אל בית התפלה והנה כל העם נקבצו באו שם ואקרא לירא' ה' את האנשים אשר דברתי עמהם בראשונה ואספר להם חלומי ויען שאלתיאל בן ענני ויאמר הגידה נא פתרון חלומך אם ידעת. ואען ואומר זה פתרונו המלך הגדול הוא שר צבא ה' מנהיגם בארצות אויביהם והאשה היא התפלה נתונה לישראל מאנשי כנסת הגדולה והמכות אשר היו בבשרה הן תוספות באו בתפלה ונצמדו בה ותלואי המכות כתלואי המדושים הכם והמכות נטולות עור ובשר ועצם ממולאות בשר זולת בשרה הם כאשר יקירו התמידים ושמים שירים ודברים אחרים שמשיבם כאשר יעשו בכל שבתות ה' בבתיהם הכל יודוך ומוציאים מבלי דעת אל בתוך גודל רעש והמיות ישוררו תמורת האופנים כאשר יהיה האופן בתוך האופן והמכות ממולאות בשר זולת חסרון בשרה הם שירים ופיוטים הקראים פיוטים מחשיבים ברכת המאורות וזוהר שמים מאירים במועדים וברגלים ושמה היוצרים ומעשה כאופנים. וזולתם, והיבלות ובשר נוסף הם דברים הושמו לפני הברכות ולאחריהן כאשר יאמרו אל מלך נאמן לפני מלך מלך לבני ישראל ולא ישמע שמע על פיהם בלאו, וכאשר יוסיפו ליהודים וכוס ישועות לפני ההבדלה וברוך יוצרך אשר ברכת הלבנה. וחלוי חתוכי ירכיה הם דברים שבלענו כמו ועתה יגדל וזולתם, ואבריה הן הן כל מיני ברכות ואמרם שמברכים אותם בזולת מקומם כאשר ברכו היום על נטילת ידים, ואמן ואלא והנה אין מים לעדה וברכות לבוא זולתם, דנא חלמא ופשריה ועתה מה תלאתם עוד בדברי התלמוד כי אמרו מאחריהם כי הוא לום לברך על כל הברכות עובר לעשייתם, גם אמר לברך אותן בזמנן אשר שמע קול תרנגול מברך אשר נתן לשכוי וכן לכל ברכה ייחד זמן לברכה והמשנה סדריו ברך לבטלה לפי דברי התלמוד ועובר בעשייתן על לא תשא, ואתם מברכים כל הברכות האלה באין זמנם וגם באין מקומם, כי אשר לא ישמע קול תרנגול מברך און הן כלכם מברכים כל הברכות מבלתי הבחין אם באו לידיכם אם לא, ומה לכם בברכת ידים ואין איש מכם נוטל ידיו. וכי ספק עיניך השגיחה וראית את שירת במחשו ונדמה ומעבר עליו ולא ברכת. ברך ומעבר אין מעבירין ובאמצע הברכות לפני שמע ואחריו הוסיפו והוסיפו שרה ובתפלת מוספים דברים חדשים לבקרים והוספתם מוסיפים מהם שאלת צריכים ומהם ספורים תלמודיים על כמה דברים מהם מדברים שפת עבר ומהם נהפכים ללשונות זרים שרים מיקוד החכמים. עיניהם ברואם אשר לוז לבלתי סור מדברי תפלתם ואף כי להוסיף או לגרוע ויותר בשלשה לתשובות ושלשה האחרונות וגם שאלות צריכים, ואתם מספרים ספורים ושירים ותודו שירות. ורעה חולה שמרכם מקור חכמים ולו חכמו ישכילו זאת וישמרו לעשות דברי חכמים וחידותם יכחידו תחת לשונם. ועתה ישראל מי כמוך לאיש אשר ושומע לשנות לשונות הברכות והתפלות והשיג גבול גבלו ראשונים הנה אמרו בברכות הגאולה *ואחרים חדלו לספור ויקירו גואלינו. גם שלום רב על עמך ישראל תשים שמה שים שלום וכל אשר שנו תקינו את זכה כי היא לכם חלף עבדתכם באהל מועד. וזה בשנית הדברים עוד הוסיפו שרה אם החלו לב' סדרים מחיבים ומה דמות תערכו לו. ועתה מזאת אם גם דברי הנביאים החליפו באמרי מחייבים אף כי בהכזיב כונת המחבר.

*יש פה חסרון כנראה מהמסדר.

כמהו תורה נבוכים, ושם באר במדעיות כל מה שנאות לבאר ולגלות לאשר חברו, ושם הודיע לכם משמיעכם דבר מספיק ולא שמעתם בקולו וחמרו את פיו אין זה כי אם מרי ופשע. וכי תאמרו הן רבו כמו רבו ראשונו שופטינו זקנינו מחברי ספרינו זה אמר בכה וזה אומר בכה, ומי יודע אם זה או זה יכשר או שניהם כאחד טובים כי גם משה האיש לא ידענו מה היה לו יתרון על האחרים ואיך יעמדו דבריו והמאמרים יפלו, הלא לאלהים הפתרונים לאמר גם כל אלה ואם גדלה מעלתם אלהכם הן לא נודע מקום חכמתם ואי זה מקום בינתם הן גם בתלמוד לא דברו זולת מה שדברו, ואם דברו גם מן האלהות דברו מעט מלא השיגו, ובזה ירשיעם פיהם ולא זר. לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא ונכרה חכמתו מתוך מעשיו כי לא באו דברי מוריו בחלקי החכמות אבל בכל. הן ספריו התלמודיים כוללים כלל התלמוד וזה יעיד שקיפו כי בו גם באלהים דבר כאשר יראה מספריו וכללו דבריו כל מה שדובר בחכמה הה"א עד יום בואו ולא הפיל דבר אחד מדברי הנביאים והתלמוד, גם לא הוסיף עליהם אבל הניח חשכה ויהי למאור. ורבים השיב מעון המבוכה, והם האנשים המעורים משנת שכלותם ונאלמו לגערת הרועים הרעים, כי קמו עליהם ויגרשום ויקם משה ויושיעם, ואתם קמתם עליו והנערו ספרו האלהי כספרי קוסמים. גם שנורו התלמודי בא ללמד ונמלא למד כי זיפתם אותו והנרתם אליו דברים נאים אליליכם ושמשתם לפניהו והנה עברתם אותו. כי לא דרכיכם דרכיו ולא מופתיכם מופתיו עד שתעלו למעלתו, ואף כי לעבור אליו להשלים תארונו, אבל בחרתם בדברי זולתו אשר אין לפניהם בלתי אם פלפולם לקיים הדרך הלכתם בה הטובה היא אם רעה בלתי הביננו אם קלתם קוחרים דברי התלמוד בפינו ולא לומר גם התורה והנביאים, וזה אם לחסרונם שלא השיגו זה או לאהבת הרגלם ופרסומם והסגדרם במקומותיהם לא ראו אור בהיר הוא בשחקים והסנו על מה שכתוב בתורה שבעל פה.]

בעת ההיא נקהלו היהודים בעריהם בכל מדינות גלותם ושאלה לדעת זה ועל מה זה, ויענו ויאמרו חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב בכסא ליום חגינו ונקומה ונעלה ציון אל לפני בא יום ה' הגדול והנורא ונבקש מלפניו על ממינו, אולי יתעשת ה' לנו ולא נאבד. והלכתי אף אני עמהם בקרי-ונלך ונבא אל נהר אמום מלך שם. ואשא עיני וארא בחלום והנני עומד בהיכל מלך נורא מאד והמלך יושב על כסאו והנה אשה לקראתו מוכה ומעונה ותפל לפניו ותבך ותתחנן לו לאמר הושיעה המלך הושיעה המלך. ויען המלך ויאמר מי את בתי ומי אושיעך, ותען האשה ותאמר: בת כהנים ונביאים אנכי והייתי רכה וענוגה לאבי, יפה תמה וכל מום לא היה בי ולאהבת אבותי אותי גדלוני ויגשאוני עד שקמתי אם בישראל. וזאת לפנים. אך עתה ילאוני בני והכוני, פצעוני, לקחו עלה מעלמי ובשר מבשרי ויסבו בשר בשדה טרפה, ומכף רגל ועד ראש אין בי מתום פצע וחבורה ומכות ממכות שונות גם ילודי ועוללי לא ישכבון במקומם, אמנם נעתקו משם למקום אחר. ועתה הושיעה המלך, ואם אין מתה אנכי. — ויען המלך ויאמר לה בתי הגידי נא ארץ מולדתך ועמך ובית אביך. ותען ותאמר: בבל אשר בארץ שנער שמה נולדתי אמי ועמי ובית אבי שמה אנשי כנסת הגדולה, ואני תפלה. ויוסף המלך ויאמר לה בתי הגידי נא מכיריך ומיודעיך. ותאמר. הן, חגי זכריה ומלאכי בנביאים, דניאל עזרא ונחמיה בכתובים. וישלח המלך ויקרא לאיש ישראל ויעמד לפני המלך. ויאמר לו המלך הידעת את האשה הזאת, ויאמר ידעתי ויאמר הלא שמעת דברים אלה, ויאמר שמעתי והרגז בטני כי מאז באה אלינו גדלה בעינינו והלך הלך וגדלה עד כי גדלה מאד ולהדרת כבוד ה' דת חלקנו לה עירים ושרתים ועורים ושמנים טרף בביתה וחק לנערותיה ותהי לנו כאם עד היום הזה, ואם בכל זאת הרה אשה בנו על לא חמס בכפינו מה נאמר לאדונינו אחרי זאת. ותען האשה ותאמר למלך זה הוא האיש אשר כלני ואשר דמה לי, כי השירים שירים ולירים ואשר שם לתפארתי והודי נהפך עלי למשחית. ועתה הואילו פנו בי וראו אם הרבה פצעי שם. ויצו המלך את עבדיו את הרופאים לאמר לכו נא וראו את מכותיה והשיבוני דבר למען אדע משפט המכות ומכיהן. ויענו הרופאים ויאמרו אהה אדונינו המלך ואיך נגלה אכסנו ערות האשה ואלאנו עון. ויען המלך ויאמר אסור הגלוי הזה אין שלטון ביום המות, ולמה תמות לעינינו אל תהיו צדיקים הרבה כי כן צויתי ויעשו הרופאים כדבר המלך ויביטו

זה ידוע שהתורה כוונת לזה ואחר יותר ידועות דרך הפלגה או אולי יכלה בזה פי כ"ע טעמו והדינין ישמשו לדעות או למדות בעצם או במקרה ולזה אמר המשכיל יבין בעיונו הטעמים הסוד לתכליתו בזולת כליה יותר ממה שידע בעצם הכלים.

ואתם חשבתם אתם שעיקם אתם עקר גדול עד שאתם תלכם בגופי המקרא. ולהעמידם לקיימים במכונים. לא שערום לא שערו בהם לא דקדקו בדקדוקים ההם באמרם כמו בתולה הבתולה וחולמס. מה שאמר התלמוד כאשר ישבו בני כינוס לשעור שבטורים שאינם נקודים ושמעמעף בעלית הוא ג"כ מזה המין כי דורשים קטנים גדולים שעמה לך ומתוך נית פי יקם קים לשם והתלמוד אמר קטן היודע לשמעון סייג וכו' ועוד יאמר זה לפניע בשדה המציעי. על מכונו אם יהיה שישב התלמוד עד שאין ענין בזאת הקושיא אפילו הכי לא עשה כלום הקשים, שהאמונה במקומה עומדת, והא המירוץ יהיה קשיא על התוספת. אלה הדברים כאשר עשיתם בתוספת בן מעשו בדברים את שנכתב בכתב והקשיא השאלה. עניני הדרכים הידועים בתפילם והעמידם לעורכם וליסבם. גם אצלכם גם אתם עודים שאינו אמת. ואם אין לו. שעפ"י. אשר אמר אל המכלים לידע. קמוח למזן הסכון ופנים כמו אין הקנים חקפה מכל פל צריה. מחק החכמים. דרך החכמים להמציא כלים לעומע בם לאפנים נגמר יותר והכלי אשר לא בעבור הכלי ואשם עוסקים בכלי לא נדבר אשר בעבורו נעשה הכלי. רצונם ענין לבנם הוא כלומר כלנו אמר נמשעו הכלונים הדבור הוא ההגיון. חכמה וזה לפיותם אלה מאזנים לשקול כל ימס הדבורים זה לזה בספר כוזו. אל הידיעות המציירין עליהם אשר קפירום. כללו אל ענין הוא זה מציירין עליהם תמונות עגולות זו על זו לימין ומן בשמאל ומן באמצע ואם מטה ואשם ממש השלשים הכי עשרה ואשר למעלה על השלשים ונקרא אין סוף ואינה מן המנין וממנה יצא כמו צנור יורד אל העליונה השלשים ומן העליונה אל הסיבונה עד התחתונה וכל אחד מן התמונות שואבת לצנור לימין ולצנור לשמאל מן העליונות הגדדיות יורד צנור מכל אחת מהן עד למטה עובר מזה אל זה ושואבת הגדדיות שליין מן הצנור ולמרץ מן ממוץ למעלה המרכבה ויש לכל גד לא מדים יונקים ממנו ואינם יכולים לכנוס ובקאתם שלנוכות יורדות מן העליונה אל הגדדיות ותקראם לא ותקנות ידועות. אלה התמונות נקובים גדולה וגבורה וכו' ואלה העגולים תקומות לענינים שהוכיס בם ומפרש והולך עוד יש לאם אין מתאיור ואין צורך לו פה. דבק אמר שכל הכוחות והתמונות דבקים עד שהספרדם כמנע כללם הוא האגודה. ואם נחלקו ואם יש מחלוקת ביניהם בציורי הענין או שאמר שנים דבר במקום זה והאחר במקום זולתו מ"מ כלום מאין אחד. חשבון עולה מיום שהמספר שאוכן שלומיותיה מה למספר עם השמות או למספר בכלל האמרם. ובבן הוא ע"ג והון שמוש ואינה מן המנין. הסיבות אותיות כמו ברא מבר נמר סבר ונקרא אלגם לרוף. חלוף אות באות הוא בשנוי שלאלא ביחיד כמו אם בש ואלגם וזולתם וזה ידוע. במרכבה הוא דבר עליוני כמזה אלגם לזה הציור. נשמות בהתדבק כל אלה וכל שתדבק בהם. והתפעלות פי בהרכיב כמ ה"י הכי הרכבה וכל הרכבה כנוי והם עשרה בכלן, וסמוכים והעגולים ימשיכו ג"כ בהם. הפעלות כשתכוין לקבלת פלוני ונאמר פלוני הוא ישנה לך מ"מ שפעל בו והוא מתפעל. שוללים אע"פ שהם בעצמם אומרים שאין בשי"ע כל אלה. ולמחשור ומפני מכוון מכמת הדבר בס. מח מראות שיהם משיגים דבריהם. משיג הדברים הם המקרים הנמצאים לדבר עד שלא ימצא הדבור בלתו, והמשל כל גשם מתחלק וזה החלוק הוא המקרה המשיג הגשם שאינו בלתו כלל אם בכח או בפעל ואם יודע לומר גשם ואינו נכיר משיגיו יאמר על הדבר הידוע אצלו בשאינו גשם מתחלק ומתחלק אבל אינו משיג מדבריו מוסרים את דבריו. הנמצא כזה, כתוב כמו. שכל נבדל הוא שכל שאינו גוף ולא כח בגוף והם מלאכי מעלה לפי הפילוסופי שאמר בשלו הספרים. כי — בנושים. השכל אינו משיג מנין רק נשאר הפלגה. מקריהם שהם מורגשים בגופים מפני המקרים אשר עליהם כי החוש משיג המקרים לבדם והמספר משיגם בסבת המקרים האם כי כאלה יפרדו ויובדלו שכל אחד יהיה מיוחד במקריו מזולתו עד שיומנו. ותכליתם ומפני שכל גשם בעל תכלית והוא עקר סבת המספר. גושים או יהיה מספר בשאינם גופים. האנשים כי גם נפש האדם אינה גוף אבל מפני שהם נשואים אלו ואלו ימנו בהמנום

החלק הנזכר מן המדעות. לפקוח נגמד נאמר לא ידע. להוציא ממסגר אסיר נגלום הדברים הנסתרים והנעלמים מעיני העם. ויאסרם הנעלמים יותר מהראשונה. ויביאום לבלבול. אינם פרושים לדברים שאין לפרש חה אמת נראה בעין כל יודע גדר הספרים, אבל מי שאמרם הביאם בדרכים הנזכרים על דרך מליצה השיר ולריבוי באור אבל המשכילים ואין טועה נשגב. לדורתו משולל, עכום לשון מליצה שאמר כבר. מחכמת הקבלה היא חכמת הדבור והוא הנקרא עתה הגיון. ורוב מהם אינם יודעים ענין שמע מהו, לא כן שהו כ' דוד בן קמחי ויוסף קרא וזולתם אשר פרשו גם הם. בכל המקום אשר הזכיר שם לא שמו כ"ל שנוהגים פרושו. לפני שבר גאון קודם שנעשו הגאונים. שאז ושקדם בזמן השוא ולפניו. לתלמידיה' הראוים מי שהיה אחם חכם ומבין מדעתו. הסודות המציאות הוא סוד הש"י והנבראים כלם כי הכל נכלל במלת אצילות כי כל יש יקרא נאצל וממנו שריך נאצל (?) ונכלל בם קודות ממעשה בראשית, והוא הנוגע הטבע ומעשה מרכבה והיא חכמת האלהות. וכונו בזה במה שגלה להם. להצילם מן המכשול מן השגיאות שאמרים לבא להם. אחרי שידעו שנעורו אחרי שהרגישו בהם שהבר נשעורכו. לחקור אבל לא לפני זה כי רק עתה היתה קרבת המכשול. מטבע הנושא כל חכמה הנה לה נושא והוא הדבר אשר מיוחס אליו או שמגיע אליו החכמה ההיא. והמשל הרפואה ה.ה היא חכמה והנושא לה הוא גוף האדם וכל אשר יהיה הנושא יותר עמוק בחקירה עליו ויותר דק העיון. בעניניו יהיה מטבעו להתחכם בו יותר. והנושא חכמת הטבע הוא המתנועע במה שהוא מתנועע וזה הנושא כולל השמים וכל אשר תחתיהם בנמצאים מזה המין והחקירה בהם בזאת החכמה והחכמת האלהות החקור בנמצא במה שהוא נמצא וזה כולל הש"י וכל הנבראים במה שהם נמצאים. וכל טעות בדבר יקר מצד הנושאים ומצד התכלית הכונאים ידועים והתכלית היא להשיג אמיתת מציאות הש"י והשגחה היא קנת השלמת הנפשים וזה מבואר לאשר עיינו בחכמת ההן. למכשול גדול. בשמות ובאיכות כי השבות בשמלות ישגם כל הנמשך להשמלות והטעות בזה יולד ההלצאה הנלמים וזה מכשול גדול. אם יעלה בידך אם יקבים עיונך עם זה דע כי עיונך טוב וכיוצא בזה הוא עזר גדול להשיג השאם בדברים עמוקים כ"ל שלא יתחלף בזולתו. כי יהם המעיין עולם זה אל שמעיין עמו כיתא מורה בחן בלתי שיראה המערה לאי שיראנה וכן שמורה לזולתו דרך ללכת אל עיר אחר שיאמר לו כל הנטיות ושאר דברים י"ג לו אות לאמר אם תבא אז לנהר או לדבר פלוני תדע כי אין טעות בדרכך. בדרכים שונים אלו הכללים ובאשי הפרקים שמסרו לא הלכו כלם בדרך אחד בזה. דרך התלמוד עשו להם דרכים במדרשי התלמוד. מחברות מן האותיות עד שיהיו כמו תיבות בלתי מורגשות לזולתם כמו ושייגו וכו' והם ע"ב במספר או אנג יתל וכו' והם מב במספר. השבעיות המיוחסות אל הטבע שאינם במלאכה. פעולות זה כמו שלפניו אלא שזה שם הרקיעים כאלו הם כלים לאירים ההם. הספור בלתי ראיה. ספירות גדולה וגבורה וכו' והם ידועים. נושא הספור כבר באתנו שהוא מי שיסופר ממנו כמו שמיפסקים להב"ם: קא מסייך או הנחה השאין או נענוע כלם וזולתם כי אלו גמו' והפעלות כלן נמנעות אלו. עץ החיים התורה והחכמה. ואחוז בו, לאגוד ממנו די ספקך. ואל בליך לא תתן לא תחנם בלצון לזולר. והנך רואה אין לך מהם כי אם כלום עיניך זה המבר שלי. למה תאמר א"כ למה המרעם עלי לאמר שאיני משגים בך כאלו היו דרכיך נעלמים ממני. ודברים אמר שכל הדברים שהביאו ראיות מזה המין עליהם אם היו דאורייתא כבר היה זה קבלה בידם כי לולא זה לא היו מן התורה בשביל אותם הראיות כי אינם מספיקים למבינים וכאשר יפלו הראיות כ"ש שיפול מה שהם ראיה לו. וכבר באר הר"מ ז"ל בספר המצות מחבר שכל השלום והדינין המובאים בתלמוד שלא נכתבו בבאור במקרא אם לא באר התלמוד בפרוש שהם הלכתא גמירי לא כלם מדרבנן וכן כתב עוד בתשובותיו בכ"ז אגרות ולזה הם בעצמם לא שמום בחזקת ראיות. אין בידינו אין לנו להוציא דינין חדשים מראיות כאלה. בזכור זה, כונו לקשור הדברים במקראות להזכירם כשיזכרו המקרא כי המקראות היו ידועות על פה. ידועים מראיותיהם כי הראיות שצריכות באור עד שיודע שהם ראיות עליהם אינם ידועות כלל כמו הג"ש ואל תקרי כי אם שאמרה נאמר כאן ונאמר כאן אין

מהספר שגלה אלקיהו. **חרשו להם חקים**, תקנו תקנות וגזרות. **קול אחד** כי קודם זה כל אחד שאל צרכיו לעצמו לפי שכלו ולפי שכלותו ותקנו שכל העם יתפללו בתפלה עשויה כראוי. לו יהיה קול אחד שיתקבלו ויקימו עלים לגור. **למען לא יבוזו**, בשבחם הי במה שאין בו. **כי אין ביד כל שכל לתאר לה' תארים** כתב הרמב"ם ז"ל בח"א פנ"ח שצריך שיתבאר לנבונים שאין דמיון בין הש"י לנבראיו כלל בדבר מן הדברים ולא מציאותו מציאותם ולא היו חיי מהם ולא חכמתו כדמות חכמת מי שיש לו חכמה מהם ושאין החלוף בינו וביניהם ברב ובמעט לבד אבל במין המציאה ר"ל שצריך לייחס לכל מה שאין חכמתנו וחכמתו לו יכלתנו ויכלתו מתחלפים ברב ובמעט בחלש ובחזק ומה שדומה לו, כי החזק והחלש מתדמים במין בהכרח ויקבלם גדר אחד וכן כל ערך אמנם יהיה בין שני דברים שהם תחת מין אחד כגון המאמר זה וכו', אבל כל מה שיערך אליו ית' כבדל מתארינו מכל צד עד שלא יקבלם גדר אחד עכ"ל והנה כשתאמר שהוא גבור ילערך בהכרח שיהיה יותר גבור ממך או מגבור אחר א"כ יהיה החלוף בין גבורתו לגבורתנו ברב ובמעט. א"כ בכל התארים שתתארהו ית' תחטא וכ"ש בהיות התואר דבר נוסף על עצמות המתואר שהוא מחייב הרכבה כי הגבורה עד"מ הוא דבר נוסף על מי שהוא בו כי אם לא היתה בו היה הוא מה שהיה, וכ"ש אם התואר מחייב שנוי או התפעלות כמו התפתחות או רחמנות או כעס כי כל אלה חסרון אפי' בנו וכ"ש בו ית' שיתפעל מזולתו או שזולתו יפעל בו והיה אם כן בלתי שלם כביכול. והרוצה לדעת כל זה ילך לו אל הספר הנזכר. **לצורך הכרח הדבור** אחרי שתקנו התפלה להתפלל בדבור היה הכרח לדבר דבר מה מזה והתארים ההם הם האל הגדול הגבור והנורא ונקראים תארי החיוב כי כשתאמר פלוני הוא גבור או עשיר יאמר שמחייב לו הגבורה והעושר והם התארים המופלאים בהם, אבל אם תאמר שהוא אינו סכל או אינו חלש הם תארי השלילה כי אתה שולל ממנו שלילה אין לו אינו הסכלות והחלשה ואין בזה אחת מכל הטענות שהזכרנו. **דרך השלילה**, עם שהכריחם הדבור לומר באלו התארים כמו בגבור שאינו חלוש וכן כראוי שיכון השלילה לא הסירו לעשות כן רק במה שתקנו. **אז נפלה** במרכבן בית שני. **לעם אחד היו כה. בקצרה** וכו' זה משנה **דברי הזקנים** שלום מדבריהם. **ויקשרו** וכו' אלו דברים להביא ראיה מן הכתובים אפילו על המלות שלא נכתבו. **הקשים** ר"ל הקשים התלמודיים. **גם מה שהוסיפו** אפילו דברים שתקנו הם הביאו להם ראיה מן הכתוב באופנים ההם. **לא יכירום כל רואיהם** אבל קצתם יכירו אי זה מהם מן התורה או מדבריהם וזולתם חושבים אחרי שנזכר עתה שכתוב שהם דאורייתא, וזה שאינם מבדילים בין תוספתא ובין מאמרים שיריים. **וירש אותה** הזכיר זה לפי שאם יש מי שיחלוק עליו לומר שהוא דאורייתא אפשר לחכמים מקלה פוסקים שגזרו זה. **וסוד ה' ליראיו** אינם יראי אלהים האמורים למעלה. **ומגדל עוז למשכילים**, כי הבנת הדברים ההם היא סבת השלום כפשט. **ואבני נגף** כי יקחו הדברים כפשוטן ויאמינום כן והוא זולת האמת או הפכו ויבנו להם בנינים על אלו הדעות עד שלא יקרב אליהם האמת עוד או יהיו מלעיגים בעבור אלו הדברים הטועים בכלל התלמוד וזהו המכשיל האחרון. **אין מלך** אין מנהיג. **זה החבור**, התלמוד הבבלי, המבוארים התלמודיים, כמו ספרא וספרי ותוספתא ומכילתא וב"ר וזולתם. **לא הושמו הגאונים** סבת היות הגאונים שופטים לא היה אלא מפני שידעו הדינים שמעשיים מן התלמוד ומעט מן המדעיות שאף שקטנים ראויים או חייבים שידעום, והמותר לא עבר, ידעו או לא ידעוהו: **התנאים המונחים** אם ידע זה יכול להיות שופט ואם לא לא, וזה הכלי. **ולזה לא יבחן** אין מנסים אותו זולתי בזה. **שיקדמו לו ידיעות**, כי ספרי התלמוד הם קודמות למעשה בראשית ומעשה מרכבה וקודם שיבינם צריך שיקדמו לו החכמות בם וגם הם לא יובנו אם לא תקדם ידיעת בחכמת הדבור וחכמת המזלות וזולתם וכולם צריכים שקידה וטורח. **בחרו להם** הסכימו להסתפק בחלק המעשי מן התלמוד למען היות שופטים במעט זמן ומעט טורח. **אז נשברה** מאז בטלו הגאונים. **בספר דברי הימים** שהקריאה בם לטייל. **והתוכות** היודות אשר בתוכם אין להם זכרון. **לשרי אלפים** אותם שאמו לשרי אלפים ולשרי מאות לא היו ראוים להיות רק שרי חמשים ושרי עשרות. **המעשי והדומה לו** הוא

ויאבדם יחדיו, וכן לבן בקש לעקור את הכל שנאמר ארמי אובד אבי, ורוב הראיות שבאות במדרשים הם מזה המין וההבדל גדול בין שני אלו השופטים עד שאין יחס ביניהם ואחר שאינם יודעים מכל אלה, ולזה אי אפשר גם שאמות כי מי שלא ידע מהו העלם ומהו המקרה לא ימלט מהחליף העלם במקרה אם לא במקרה כאשר קרה למי שלא ראה לבנות את ביתו כי אמר פן ימות גם הוא כאחרים שלו ומהו אשר כן וכדומה לזה אמר שכן פלוני בבית הזה העשיר חס מאד, והוא טעם אסור הבלא דמי ע"ז להרמב"ם ז"ל בספר המורה ח"ג פ' ל"ז ויולדו להם שגיאות נפלאות ובגוים כי מי שלא יכיר זה אינו מכיר לא גדר ולא מוסר ואינו נשמר מהטעות. ורצה זה הוכחה (סמך) ליסוד המ"י ואלילה הבניות ממנו. אומרים הלל וגומרים שנכנסים עמהם בהיכלים שבנה. לראשי המדברים לשיות המדברים הוצר לעוסקים בדברים, היה ראשי המדברים אשר לרבנים. ובקצת מקומות יקראם רבים מרוב, והיה קשה לו שאלו יעשו רבנים. והם כרתו ברית, השמיעו הבנים במה שנשאו התורה בתוכיהם המחדשים דינים מעוותים אלו, כי נפלו בספריהם מהשגיאות הרבה מאד ואינם מרגישים בהם.

שמגר בן עמיאל, דע כי כל שמות אנשים הנזכרים באלו הם דוברים בזה הספר הם שמות בדויים מורים על הדבר המסופר ממנו. וכיוצא בזה שמצא בהרבה מדרשים תלמודיים אם תעיין בם ובפרט בבראשית רבה. ודע זו והנהגהו על מזכיך כי לא דבר רק הוא. אמר בימי ש ג ר ת ם ע ם א ל וסיוד נוקפת ביוד היושבי בשמים. בתים הם רומיים ויחס הארץ להם להיותם ראש מלכות הארץ אז ושם נקברת דם הכולרים ועוד כי המלכות נקראת על שמם, וכיון גם בזאת המלה שהיא לשון כת ולכן בנה א ר ץ א ס ב י ל ה כאשר אמר. שם בשלושה ידוע. אובד, עני כמו ארמי אובד אבי. עגלים עגולים והם השמנים להכיר היסודות, והזכיר ע ף ו כ ש י ם וכיש האנשים. יראי אלהים הם בזה הספר השמונים הנקיים הוכרים ואולם שאינם מש"אם זולתי המעש"ים מופשעים ועובדים בם בכונה גדולה ונעתק נמרץ לירצה העוגה ועושים מה שלא נצטוו להרבות גמולם ואומרים לפום צערא אגרא. שמלתנו עד שלא בלתה הופשטה מעלינו. ומורה הוא העבר שמגלחים להם קרחות. ומורא אינם יראים שיענישם ה' על זה. כל לשון, אם יש מי שידבר ממני במשפט ילמד חובה, או ירצה כל מי שילין בעדי יחשב אצלך לרשע. ולשונם תצמיד מרמה, הם כופרים בלשונם לבד אבל לא בלבותם, הצך קלוע ה' בשיהם וכמוק מכליותיהם. בזרוע, הקטנים שלקחו בכח ואינם זוכרים שהיו יהודים ואם יזכרוהו אינם יודעים שמוטלים ואין ראוי לענות על זה לא אותם ולא אותנו. ואם כל אלה, אפילו אם היו כלם מזידים ומכונים להכעיס לא יהיה עלינו עונם, כי כבר קדמו הפסו ומתו על קדשם שמו מספר גדול מזה מאד. לא נתתה לנום, לא נתו למלט נפשם ולבסור אפילו בדבור. עם רושם הנשאר, כי פעל בעור השמן ועבודות הפסח כלם ואכילת מצה שבעת ימים וכל עשיית הסכה ולקיחת הד' מינים ולישב בסכה שבעת ימים הם ענינים גדולים הרשום בכח הזוכר, מה שאין כן בר"ה, כי אם אחד תוקע לרבבות וגם בכל הדת היו תוקעין, ויום הכפורים אין בו כי אם תענית והתענו גם בזולת זה היום, והעבודה לא נשכה להמון כפסח. וכל שכן שבועות שאין בו שום מעשה לעשות נושם. אולי נגרע, שמא לא נעבוד כראוי בדבר מה ולא נשיג זה ובשביל זה לא הרצה עבודתנו. ואם, ואע"פי. שאלתיאל בן ענני, מובן שאלה ומענה. למה תתענו, יחס ההשתעות לה' כמו שמיחסים לפעמים הקרינה למי שלא הציל. והמכשלה הזאת, זה הכשלון הוא בשלך באשר אינך שולח אלינו נביאי'. לא לנו אינו בשכתו. זכריהו בן יהוידע, והוא מכה ידעי ה', והוכיח שמו מובן. שמע ישראל „ אתם מרשעים נגד השי"ת ואין לכם דין. דברו עמי. אני אגלה אתכם בדין. כי ישה והוא מלוה לכם, כלומר אינו נפרע מכם ועושה לכם המתנה העונש הראוי לבא עליכם, או ירצה ישכח כמו נשיתי טוב. ויאמרו לו יראי ה', ועתה יאמרו יראי ה' והם שעושים המחלוקת כשישמעו דברי יודו ויאמרו כי גמל חסד עליהם וגם עדין הוא עושה עמם חסד בשלא יכלם ברשעם. וישכיחום את תורתי כאשר עבדו ע"ז והשכיחו התורה והמצות עד שנשכחה התורה כלה. והנביאים הם נביאי שקר והעם לא ידעו זה וגם זה היה סבה לטעותם והביא המופת על מה שהכתו

אשר סביבותיהם ויכלה בם מעט, וכאשר שבו, שב חרון אף ה' מעליהם, ויהי כי הוסיפו לחטוא עד אשר לא רצה להתאפק עוד, שלח נבוכדנאצר מלך בבל ויגלם בבלה, וישבו שם שבעים שנה, ולא חסרו דבר זולתי ישובם על אדמתם, ויהיו שם עמהם בגולה חכמים ונביאים וינחמום בכל עת תנחומי אמת, ולא עמד עליהם אדם להרע להם כפי רשעו. הנה המן אשר בקש לאבדם נאבד הוא ומרדכי עלה לגדולתו וישב בביתו, וכן זמן גלותם לא סרה שררה וגדולה מהם עד שנפקדו לשבעים שנה וישובו ויעלו, עם שעברו מצות רבות ויושיבו נשים נכריות וישכחו התורה והמצות, גם שבת לא שמרו עם היות אתם נביאים וחכמים רבים, וכן עשו גם ימים רבים אחרי שובם לארצם, כי הטיבם ה' למנוחתם וירחמם כרוב חסדיו ויבנו בית לשמו ויגדל כבוד הבית ההוא מכבוד בית הראשון ויעמדו בארץ ד' מאות וכ' שנה ויעברו עוד את פי ה' ויטשם ה' מעל אדמתם באף ובחימה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה, ויעזבם והם לא עזבוהו ולא המירו כבודם בלא יועיל עד היום. זה לנו אלף וארבע מאות שנה ועוד בגלותנו לא חסרנו דבר מכל צרה, שאלהינו לא כלתה מעלינו השפעה, ואויב לובש כקושינו, זרענו נכון לפנינו מהם יקחו לכהנים ולנביאי פסיליהם לעינינו, ומורה מעלים על ראשיהם וישימו קרחה בין עיניהם למת ומורה יעלה על ראש צרינו לאמר פן יראה ה' ורע בעיניו, וכי יכה איש את רעהו באבן או באגרוף, איש הישראלי המוכה, וכי יבא לפניהם לאין משפט היא קדם, כל לשון תקום עלי למשפט תרשיע, ועם כל זאת כל זמן שמחזיקים מוסיפים גבורה ומצליחים בכל מעשיהם, וזה להם לאות כי אין אלהים בקרבנו; והנה אנחנו עובדים את ה' ככל אשר צונו בלב ובנפש ובמאד בפה ובלשון ואין אנחנו עוברים את פי ה' להכעיסו ולעבד על פניו לזולתו ותמים אנחנו על מצותו. ואם אחד מעיר ושנים ממשפחה ימירו דתם כבר יצאו מכללינו וגורשו מהסתפח בעדתינו, וגם בכל אלה איש אחד מאלף לא תמצאי שעבד אל זר לעבור ברית, אך כבד עליהם עול גלותם ולשונם תלמד חכמה ואין בקרבם הוות. ורבים מאלה לקוחים בזרוע טרם ידעו טוב ורע וגם היום אינם יודעים בטיב יהודים והמה נחשבו לנו לאויבים מבלי דעת, ומה יאמר ה' להם או לנו ליפול עונם למה לא שמרם שומר ישראל, ואם שומר חנם הוא הלא גם הוא חייב בפשיעה, ומה יעשה לאלה היום או לבניהם אשר ילדו. ואם כל אלה עברו את פי ה' מזדון לבם למען הכעיסו, הן במרו מות למען הקדישו רבבות אלפי ישראל אשר כף רגלם לא נסתה לנוס מעבודתו ואף בלשונם לבד, ואם אבותינו אשר בעונם גלו מארצם חטאו אנחנו מה חטאנו, הלא לא עבר זר בתוכנו מאז גלינו מארצנו גם עריות ודמים אין אתנו. הנה אבותינו ישבו על אדמתם לבטח ימים רבים וגם בהיותם צדיקים לא שמרו תורת ה' כאשר נשמרה אנחנו, הנה מימי השופטים אשר שפטו את ישראל עד שמונה עשרה למלך יאשיהו לא עשו הפסח כפסח הזה שנכתב בתורה ולא יכשר פסח זולת זה, גם בסכות לא ישבו מימי יהושע בן נון עד בואם אל הארץ בימי עזרא ואולי גם שאר המועדים שכחו, כי אם שכחו פסח וסכות עם רושם הנאסר באות בזכר מעשייהם, במה יזכרו זולתם אין רושם לאות בקיומם, ולפי דברי תוכחות הנביאים אם קימו שאר המצות באו בתורה לא הוכחו בחסרון אלה, ואנחנו עמלים ועוסקים בתורה ובמצות מכל אשר לפנינו בעשותם ובדקדוקיהם גם בתפלות ובתחנונים מעמידים אנחנו והוספנו על הראשונים כהנה וכהנה גם עינינו בצום נפשנו וכל אשר דבר ה' שמענו ועשינו וכל אשר נצפה ונשוע אין מושיע, אל ה' ולא יעננו, וכל אשר נשוב אליו הוא סר מעלינו, לא כן הבטיחתנו תורתינו, ומה נאמר לאלהינו אחרי זאת, אין זה כי אם אולי נגרע מעבודתו דבר לא נדעהו ולא נגלה בזה עבודתנו ואם כונתנו שלמה.

ויען שאלתיאל בן מנכי איש ירא אלהים ויאמר, אהה ה' אלהים אם עברנו ממצותיך אשר שכחנו ואנחנו לא נדע מה נעבד למה תתענו ה' מדרכיך לבלתי שלוח אלינו נביאיך יורונו הדרך נלך בה ויגידו לנו פשעינו, כי כל אשר חשבנו בעשותנו הטוב בעינינו והנה עבדיך יתמו בעונם, הנה הוא און בידך הרחיקהו. הנה כאשר עברו אבותינו את פי ה' עם היותם נמכרים בזדון וחשבו לעבור את פיו וישלח אליהם נביאיו יום השכם ושלוח, ולמה נגרע אנחנו מהם יען היה עם לבבנו לעבוד את ה' אלהינו, הנה אם כה תעשה לנו ה' אבדה תקותנו, ומה העבודה הזאת לנו אם לריק יגיעתנו גם אם ניטיב דרכנו לפי מחשבותינו עוד תוסיף סרה והמכשלה הזאת תחת ידיך לא לנו ה' לא לנו.

ספר עלילות דברים*)

זה ספר עלילות דברים לר׳ פלמן בן פלת מבני בלי שם אשר לקח לו מבנות פלוני אלמוני לו לאשה ותלד לו את פלמון הוא פלמוני המדבר הוא פלמון המחבר

דבר פלמון אלי נורי כפירים אשר עסקו בפלפול הדברים
בלי דעת דבר עצם ומקרים והבדל בין רשמים לנדרים
ובין מופת והמאמר בשירים ועם זה אומרים הלל וגומרים
ונחשבים שלמים נגמרים וגם היו לראשי המדברים
והם כרתו ברית בין הבתרים אשר עמדו וגם חברו ספרים
וחדשו דת מעותת ישרים לפלמוני חכלים הם וצירים
בכן עמר והגדיל מאמרים והגה שם עלילות הדברים.

ויהי בימי אחז בן עמיאל בארץ כתים היא ארץ המבילה אשר שם נקבצו המים רבים ללשונותם בארצותם לגוייהם ויהיו לכה ומבילה עד היום לקרא כלם בשם אלה אשר לו הם בשלותם. ויהי בעת ההיא וירא יהודה וירד עד שאול מטה. ותהי ידו מטעה הרשע ויהי לאות לועד עד היום הזה. ויעבידו הכתים בבני יהודה בפרך ויכו בם מכה רבה. בנים בנות גם בראש כל חוצות ויתגודדו כמשפטם בשוקים וברחובות, בשרטות ובראשים עד שפוך דם עליהם ויעשו עגלים לשמה ולנשיהם לאות על לב ושימם למען יכירום רואיהם למען הכות אותם כל מולאם ויכו ביהודים כל אויביהם מכה חרב והרג ואבדן ויעשו ביהודים כרצונם ואין מידם מציל ויצעקו אל ה׳ בצר להם ולא שמע אליהם להצילם גם לא כשלו מעבידיהם רימוהו בשלום בשיבה טובה כל לביהם ויוסיפו עוד ויקדשו לום ויקהלו עליהם ויבכו ויאמרו אל השם ולא שעה אל צעקתם. וילכו הלוך ותמיר עד היום הזה.

ויהי כי ארכו שם הימים בין הקוצים, ויעברו הכלים ואל כל אשר יפנו ירשיעו, ישועו ואין מושיע. אז ידברו יראי אלהים איש אל רעהו לאמר ממי היתה הרעה הגדולה הזאת לנו. ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו ולמה ה׳ מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב נשינו וטפינו יהיו לבז, בנינו ובנותינו נתונים לעם אחר לעינינו, ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו אחינו וזרעינו המרשנו. ועתה על מה עשה ה׳ ככה לנו להדיחנו מעל פניו, כי אשר לא לימים ראשונים אשר היו לפנינו, כל ימי המלכים אשר מלכו על יהודה וישראל עזבו תורת ה׳ וילכו בשרירות לבם הרעה, גם עבדו לאלהי נכר הארץ ויביאו לאמי פסליהם בית ה׳ פנימה ויקטירו גם את יהודה עמם, וישלח ה׳ אליהם את עבדיו הנביאים יום השכם ושלוח להוכיחם ולהגיד להם פשעם ולא שמעו בקולם, וישלח אליהם מלך ממלכי הגוים

---

*) העתק מן הכ״י אשר הביא החכם אליעזר אשכנזי מאיטליא והנהו היום בידי החכם הר״ר שניאור זקש בפאריס. ופרק אחד מן הסיפור הזה כבר הוציא לאור החכם יש״ר נ״ע באגרותיו (ח״ב דף 121) והחכם יה״ם בחלוץ סוף ח״א. ובטעות קרא שם שם המחבר ר׳ יוסף עליכו.

המוציא לאור

חכמינו אשר ינקו משדי התבונה ועל ברכי החכמה והמדע גדלו והצליחו גם הם לא אטמו אזנם משמוע קול אלהים מתהלך על רוח הזמן אבל רק בסתר אהלם כתבו חקירתם על ספר ואחר הדלת והמזוזה שמו זכרונם והיה במחשך מעשיהם לא ניכר שוע לפני דל ותפש הקשת לא עמד במלחמה והגבור לא עלה השערה להרס דלתותיה. ואתה קורא אהוב, אם תחייב אותי בדין ותאמר: הם כסו ערותם ואתה מגלה קלונם, אען ואומר הלא כן עשו גם מחברי התלמוד כי כמה מאמרים והלכות כתבו בספר אשר אסרו לאמרם בפני ע"ה (מנחות כ"ט, נדרים מ"ט ועוד) ואמרו כמה פעמים הלכה ואין מורין כן וחלקו בנדרים (כ) בין ת"ח לע"ה, וכל זה גלוי ומפורסם וכל הרוצה להיות ת"ח עושה, ולכן צדקו דברי החכם עזריה מן האדומים באמרו (פ' מג): המשכיל לא יתאפק ממעשיו או מדבריו אשר יקוה בם תועלת לאנשי התבונה מדאגה פן ישלחו הכסילים בעולתה ידיהם ובבשרם לא ישרטו שרטת.

ועתה אם גם נדע זמן המחבר וארץ מולדתו לא נוכל לאמר עליו כי הוא זה או זה, כי מי יודע כמה חכמים ונבונים היו בזמן הזה אשר רוח הביקור נוססה בם ולא נגלה דעתם בקהל, אבל אחד מהם הודיע חדשיו לבקר והוא החכם אהרן בן גרשון אל רבי ממדינת קטאניה באי סיציליא", ועשתונותיו ורעיוניו והתלונותיו על דרשות התלמוד ולעגו עלי בעלי המקובלים ואמונתן בסגולת הכוכבים — אשר קצץ החכם יה"ש מפירושו על רש"י והוציאם לאור בגליון ח"ב, ועליהם יש להוסיף עוד ועוד — מקבילות אל רעיוני ודברי המחבר ומיד כאשר ראו עיני ראשית דבריו כאשר התאונן על צרות רבות ורעות אשר מצאו בני ישראל בגלותם זה אף כי לא סרו מעם ה' ולא עברו את מצותיו כמו שעשו אבותינו שעזבו התורה והמצות ונשאו נשים נכריות ולא שמרו השבת, אמרתי בלבבי הלא זה דברי אלרבי בפ' ואתחנן. וכאלה רבות עמדי אשר יתחזקו השערותי כי אב אחד לשני החיבורים האלה, אבל לא אעלם על ספר, כי פתחון פה לא יהיה לקלקלה, ולא נגעתי רק בקצה המטה, למען יבאו אנשי השם ויחזקו או יבטלו השערתי.

המפרש החבור הזה קרא את עצמו יוסף בן משולם. ושמו יוסף חתם בראש השורות בשיר אשר כתב בסוף פרושו ואיננו רחוק מדעתי, כי המפרש הזה הוא ר' יוסף בן שם טוב אשר פרש אגרת אל תהי כאבותיך וביטול עקרי נוצרים לר"ח קרשקש ומאמר הי' לאריסטו בש' כבוד אלהים, והחליף שם אביו בשם משולם למען לא יכיר אותו הקורא וכמו כן אעשה גם אני, ויקרא שמי בישראל:

מיכאל בן ראובן:

(* וספרו של החכם ליננו "איינע פערטהיידיגונג דעס טריסטאניבען אונד אינדאיבען געזעטצבעז" כמו שכ' החכם המפואר צונץ (צ.ג. 519) כי אם ספר ויכוח כנגד הנוצרים כמו שכתב בס' בראשים.

ספר עלילות דברים

אל הקורא !

קול פחדים באזני נאקת אוהבי חשכים ומורדי אור מה לך לשאוב מי שמרים ולהשקות את אחיך ההולכים בתומם בדרך סלולה מי רוש ולענה שקערות כסף מעשה ידי חושב ומחשבת למען יחנו ויגוע באמונתם ובמעללותם? שמעת מאז רגשת הזמן ורוח היום אשר תשבר ארזי לבנון כי תעורר גם עמודי ארץ שוכנים בקבריהם שינת עולם ולא נדע מקומם איה, אשר באו גם הם בכשיל וכלפות ושלחו ידיהם במקדש הסגל יטמאו לכל אשר קדש יקרא? כאלה וכאלה שמעתי יללת הרועים הרעים ודבת רבים הרבים על מי מריבת הדעת ושמרו כאישון עין ירושת אבותיהם בל ידם מגנת נדה, ואמרו, שנבקל מפקר הנביאות רכילות ועלילות אוילות וכל שנוגע אל השר אשר שם ידד אלהים לחורות גם אשר לא כתוב נגע וקלון ימצא. ואלו הניטו לראות אל השואיות מאחור מעשי ידי דור ודור אז הכירו כי אכלו ישראל מתבואת האדם לפני היום הזה וגם בשנים קדמוניות לא טחו מראות עיניהם מהשכיל לבותם וכל אשר תאמרו חדש הוא כבר היה לעולמים, אבל אז נחשך ואפל טמנו מחשבותיהם ויראו להכות בשבט השכלות ולרפא נגע העורון, כי אמרו פן יבלעונו עמי הארץ. ואנחנו לא כן, כי באנו אל המנוחה והנחלה ואיש כלי מנשו בידו להכיר האמת אף אם ערפל כסה פניה ולא נאמר עוד תורת אלהינו למעשה ידי הרבנים אשר עול סובלם סבלנו עד כה וכמעט תמנו לגוע במדבר הזה לולי חסדי ה' אשר העיר רוח קדים לזרות ולהבר המוץ מן הגורן ונאכל לחם קודם תפלת מנופה. — גם החבור הזה אשר שם בעליו אין עמו (ונעתק מן הכתב אברהם בכ"ר מרדכי פרילול המנגן והסופר מפירארא בכ"ח ימים לחדש ניסן רל"ג, כמש"כ בסוף החבור) קנקן ישן מלא חדש הוא, ואם לשונו הלמה תהלך גם על דברים קלי הערך על זממי המקובלים ומנהגי הטפשים אשר לא נודעו עוד כי באו בקרבנו, בסוד לשונו לא חנה גם הדברים העקרים אשר למענם קול תרועת מלחמה נשמע בארצנו. ואם המחבר נתן על פניו מסוה להסתיר מראהו, לא הסתיר את ימי חייו אשר היה שנת רכה, כאשר כתב „זה לנו אלף וארבע מאות שנה ועוד בגלותינו לא חסרנו דבר", ואין להסתפק כי ארץ מולדתו היה איטליא, ושם חכמת אריסטו הריעה קרנה וברא"ם מרומים נלנה במאה הט"ו וגם רוח החקירה על הדת הנוצרית התחילה לגדל לנחים ונתרפפו יסודותיה כבר לפני בא לוטהער המחדש ומזה

את אחד (יחזקאל ל"ג ל') בחסרון אלף מַלְּפֵנוּ מבהמות ארץ (איוב ל"ה י"א) ואיננה מובלעת בדגש הלמד כי הנה היא ראויה להיותה — וכוונתו לומר כי הלמד היא צריכה דגש מפני שהיתה מבנין פִּעֵל, ואין דגש הלמד מורה על חסרון האלף, כי גם בזולת חסרון האלף הנה היא (הלמד) ראויה להיותה (ר"ל להיות דגושה). זו היא בלא ספק הוראת דברי הראב"ע אלה, והמעתיק לא הבין טעמם ועשה אותם משלים בלי מלה, באמרו: ר"ל אלף של מלפנו שפרשו אלף איננה מובלעת בדגש הלמד שהיתה ראויה להיותה דגושה לתשלום החסרון — הכזה יהיה לשון הראב"ע? הנה הראב"ע בקצור לשונו נתן טעם לדבריו, באמרו שאין האלף מובלעת בדגש הלמד כי כבר היא ראויה להיות דגושה, והנה המפרש דבריו עושה אותם חסרי טעם (האלף איננה מובלעת בדגש הלמד שהיתה ראויה להיות דגושה לתשלום החסרון) — ולמה איננה מובלעת בדגש? העקר חסר. ועוד איך יתכן לומר שהיתה ראויה להיות דגושה? והלא דגושה היא! ואיך לא ראה כי כוונת הראב"ע היא שהיא ראויה לדגש לא לחסרון האלף, אלא לסימן הבנין.

ואחר שלא הבין דברי הראב"ע הוא אומר שדבריו סותרין זה את זה, וזה לשונו: ״והנה בספר מאזנים דף כ"א אמר בפירוש ההפך מזה, שמלת מלפנו חסרה אלף, והפע"ין (ר"ל עין הפעל שהיא הלמד) הוא דגוש — ובאמת אין בזה שום סתירה למה שאמר בספר יסוד מספר, אבל דבריו בשני המקומות הם דברים אחדים, מסכימים אלו עם אלו ומסכימים עם האמת, והוא שהאלף החסרה בתיבת מַלְּפֵנוּ אין לה תשלומין, והלמד דגושה מפני הבנין. בא וראה דבריו (מאזנים דפוס ויניציאה דף ל"ח, דפוס אופינבאך דף כ"א ע"ב) ודקדק זה הבנין בפעלים שפ"א שלהם אלף או יוד כמו עם השלמים, ואם נפלה מַלְּפֵנוּ חסר אלף, הבנין הוא דגוש, וכן גוער בים וַיְבַשְּׁהוּ הבנין דגוש — ועומק כוונת הראב"ע הוא שאע"פ שיש כאן חסרון אות נח, לא יתחלף הפתח בקמץ, ואין אומרים מַלְפֵנוּ בעבור האלף, וַיְבַשֵׁהוּ בעבור היוד החסרה, אבל ישאר הפתח, ועין הפעל דגוש כמו שהוא בשלמים, כמו שאמר ודקדק זה הבנין וכו'.

והנה הטעם הזאת הסבה המבאר לא ירד לסוף דעתו של הראב"ע, וייחס לו סתירה, דבר שלא היה ולא נברא, ואף חכמתו של ר' ברוך נוחו עדן (עיין מבוא לנקוד אחורי עמוד 162) לא עמדה לו להכניסו בבריתו של ר' אברהם, ולהבין דברי חכמים וחידותם.

פאדובה כ"ג אייר תרכ"ג. שד"ל.

דורות קודם זמן בעלי הנקוד, לפיכך הוצרכו לנקד התיו בשוא, ובכל מקום שנקדו התיו בחירק, כך קבלו קריאתה בחירק, וכן קבלו פירושה שהיא למדבר בעדו.

והנה בדקדוקי סימן 359 כתבתי כי העבר לנכח הנקבה נמצא לפעמים ביוד בלתי נקראת והוספתי ואמרתי כי גם הכנוי אַתְּ נמצא בשלשה מקומות כתוב אַתִּי, ואח״כ אמרתי כי בלשון סורי גם הכנוי וגם הפעל לנכח הנקבה הם ביוד בלתי נקראת. עד כאן דברי הנדפסים בשנת 1854.

והנה אחר מה שאמרתי בסימן של״ה כי אין ספק שהיוד שאחר כף הכנוי היתה בימי קדם נקראת גם בלשון סורי, ואחרי מה שאמרתי כמה פעמים בדקדוקי (והוא היסוד הגדול שבכל דקדוקי ונשען עליו) כי לשון הקדש היה בתחלתו דומה ללשון ארמית (וגם קרוב להם, בסימן שס״ב, אמרתי כי צְמִתוּנִי וְהֶעֱלִיתוּנִי נגזרים מן התמונה הארמית פְּקַדְתּוּן), היה מן הראוי שאומר גם אני כי התמונה הראשונה לנכח הנקבה היתה אָמַרְתִּי, ולמה לא אמרתי זה? — מפני שהיה קשה עלי שתהיה תמונה אחת מוכחת מתחלת הויתה להורות על שני גופים חלוקים (ושם סימן שמ״ה ביארתי איך היה שאמרו בלה״ק תאמרנה לנכח הנקבות וגם לנסתרות, שהיה הדבר במקרה, ולא בהסכמה ראשונה, כמו שנאמת שני הגופים מחולקים בלשון ארמית), וגם עתה לא מצאתי בדברי פינסקר תשובה לקושיא זו אשר גדולה היא אצלי, וכל עוד שלא אמצא לה תירוץ מספיק, לא יסור מלבי הספק והספקפוק.

ואולי יתכן לומר כי לנקבה אמרו אַנְתִּי וְאַתִּי ביוד נוספת דרך געגועין (על דרך שהוסיפו לה יוד אחר הכף בכנויים, וכמו שאמרו לזכרים אַתּוּן ואמרתון, ולנקבות אמרו אַתֵּין ואמרתֵּין, שהוא דרך געגועין כאשר כתבתי בדקדוקי סימן שמ״ג), ומזה אמרו אָמַרְתִּי בחירק לנכח הנקבה; אבל למדבר בעדו לא אמרו מתחלה אָמַרְתִּי, אך בראשונה אמרו אָמַר אֲנִי, ואח״כ אמרו אָמַרְנִי, אבל אחר זמן השליטו הנון בתיו ואמרו אָמַרְתִּי, והיה זה כדי שיהיו היחיד והרבים נבדלים וניכרים יותר, כי אָמַרְנִי דומה מאד לאָמַרְנוּ; ומה שהשליטו הנון בתיו ולא באות אחרת, הוא מפני שכבר היו אומרים אָמַרְתְּ אֲמַרְתֶּם בתיו. זה אני אומר דרך שמא ואולי.

ובזה אשים קצי למלַי, רק אוסיף הערה אחת קטנה שנזדמנה לי בתחלת קריאתי פירוש פינסקר לספר יסוד מספר להראב״ע (ואח״כ לא היה לי פנאי להשלים קריאתו), והיא כי הראב״ע כתב: ומצאנו אלף מקרה, ודבר מד

שהיה בהם היו"ד לנכח הנקבה ולא למדבר בעדו, והגדתי לו במה אני מסכים עמו ובמה אין אני מסכים עמו, וכל זה בלשון קצרה, למיעוט הפנאי, כמו שאמרתי שם: ולא אוכל להאריך.

והנה אמרתי באגרת ההיא: בפסוק דמיתי בת ציון פירשתי גם אני זה כשלשים שנה ביו"ד יתרה; גם אמרתי: אבל בפסוק שברתי עולך נתקתי מוסרותיך כבר הבאתי דעת הטועים היודי"ן יתרות ודחיתי פירושם.

ומי לא יבין כי יוד יתרה שאמרתי אינו אלא כאלו אמרתי שהתיבה לנכח הנקבה, ולא באתי לשנות דעתי בענין דקדוק היוד, אלא בענין הבנת הכתובים; ובפרט כי אמרתי „פירשתי זה כשלשים שנה" ובזמן ההוא לא הייתי יכול לדבר על מה שהיה החכם פינסקר עתיד לחדש; ואמרתי „הבאתי דעת הטועים היודין יתרות" ואותם המפרשים בודאי כך אמרו, שהיודין ההן יתרות, ושאר המנוע לנקוד אשורי לא ראו.

ולענין עיקר חדושו של פינסקר, הנה הדבר פשוט בעיני שבשום לשון בעולם לא נכתבה אות אחת לבטלה, ואם נמצא בלשונות יש עכשו כמה אותיות כתיבן ולא קריין, אין ספק אלא שמתחלה היתה הקריאה שוה לכתיבה; ואם הסוריים כותבים תמיד, והעבריים לפעמים, אתי ואמרתי לנכח הנקבה ביוד כתובה ולא נקראת, אין ספק שבזמן מן הזמנים היתה התיו נקראת בחירק.

וכיוצא בזה כתבתי בדקדוקי לענין היוד הנמצאת בלה"ק בדבור השירי אחר כף הכנוי כגון עֲוֹנֵכִי תַּחֲלוּאָיְכִי, והיא בלשון סורי כתובה ובלתי נקראת וזה לשוני בסימן 335

Nel dialetto siriaco la Caf del suffisso Femminino è seguita da una Jod, che non si pronunzia, che deve però essere stata anticamente pronunciata.

אבל בזמן בעלי הנקוד אין ספק שלא היו קוראים אתי ואמרתי לנכח הנקבה בחירק, אלא בשוא, ואם נקדו שַׁקַּמְתִּי בחירק אין ספק שחשבו שהיא למדבר בעדו, שאם לא כן למה בקצת מקומות נקדו התיו בשוא ונקראת בחירק? ולמה לא השוו מדותם? ועוד בראותם בשבעה מקומות אתי ביוד, למה לא נקדו גם פעם אחת אַתִּי בחירק כמו שנקדו שקמתי? והלא בנקדם שקמתי והדומים בחירק נתנו מקום לקוראים לטעות ולחשוב שמלות ההן למדבר בעדו, אבל אם היו נותנים חירק במלת אַתִּי לא היה בזה מקום לטעות כלל. אלא ודאי היוד שאחר התיו לנכח הנקבה היתה בלתי נקראת מכמה

הַקְרֵב, בשני (ז' כ"ט) יקריב, ובשלישי (ז' ל"ה) תקריב, ושלשתם מתורגמים דיקרבון) — ז' ב' יְזְרוֹק (כ"א יזדריק) — י' י"ט הטלאים דתני' השוותהון ב' באו', ושי' בן הקריבו את הטלאים, זה יהיה לך מקדש הקדשים — י"א כ"א (לא דמי' דליה ג', יעדה, סומה, ודין) — י"ט י"ז תשני (כ"א תכשי ושי' דוק') —

דברים י"א כ"ז אם (ב' באורי', אשר נשיא, ודין).

יותר מזה לא מצאתי מסרה על התרגום בחומש הנ"ל, וברוך ה' שהחייני וקיימני והגיעני היום הזה (י"ט אייר תרכ"ג) להעתיק המסרה הזאת פעם שנית למען לאור עולם תצא, ולהוסיף עליה כה וכה ביאורים והגהות, לפתוח פתח לבני הבינה לדרוש ולחקור עוד בתולדות התרגומים והעתים אשר עברו עליהם במשך הדורות, אחרי שפתח אשר פתחתי לאוהבי החקירות האלה בימי עלומי בספר אוהב גר. וביחוד אקרא בשם לידידי החכם המופלא שמחה פינסקר, לא פינסקר קרא ה' שמו כי אם פנים יקר, כי מנורת זהב הוא בהיכל המחקר, ה' יאריך ימיו בטוב ובנעימים שנותיו, ויחלימהו וירפאהו ויחליץ עצמותיו, ויצליחהו להוציא לאור כל פרי יגיעותיו, וילדי תבונותיו, יראו ישרים וישמחו ויברכוהו טובים, ויהי שמו לעולם מזהיר ככוכבים, עם מצדיקי הרבים — אליו אקרא ואותו אדרוש, למען ישים עינו על ההשמטות אשר הבאתי כאן, ויעריך אותן עם מה שמצא בספרים כ"י עתיקים, אשר הוציא ממחשכים, החכם הקראי אברהם פירקוויץ ה"י וישוטטו רבים ותרבה הדעת.

ומאמר יקר החכם הזה (פינסקר) בעיני ונכבד מאד ואני אהבתיו זה עשרים שנה, לא אכחד תחת לשוני כי לא צדק בדבר קטון שכתב עלי בספרו היקר המפולא בכתם אופיר מבוא אל הנקוד האשורי (ראה עמוד קפ"א) וזה באמרו כי בשגרתי אליו (ההעתק הזה) טעיתי בכוונתו. הנה אני באותה אגרת לא באתי לדבר על היו"ד הנמצאת בסוף קצת הפעלים לשון עבר לנכח הנקבה, אך מגמתי היתה להודיע לידידי שקבלתי פירושו על שקמתי דבורה שהוא לנכח ולא למדבר בעדו. והתרגמתי ככה בהעתקת החומש עם ההפטרות בלשון איטלקי, ויען החומש ההוא יצא מן הדפוס קודם יציאת מבוא הנקוד האשורי שמתי ולא התמהמהתי לתת בידו עדות ונראה כי אני למדתי הפירוש ההוא ממנו ולא הוא ממני. ומדי דברי על שקמתי דבורה דברתי ג"כ על שאר מקראות

הם בסביוניטה בחולם, אבל למעלה י״ג י״ג וכל בכור אדם בבניך תפדה, נקוד בשורק, גם במדבר י״ח ט״ו אך פדה תפדה את בכור האדם תפרוק בחולם, ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה הכתוב בסוף פסוק הוא בשורק, וכן וכל בכור בני אפדה (שמות י״ג ט״ו) איפרוק בשורק) — שם כ״ו תאכל דמי׳ תיכלון ג׳, ראשית בכורי ושכרו, לא תאכלו כל — שם כ״ט ידע דמי׳ יידע ה׳, והאדם ידע, בנות לוט ב׳ בעני׳, ומשה לא ידע, ולא ידע איש (אמר שד״ל הכוונה כי בשמות מקומות אלו היו״ד נקודה חירק, וזה על דרך לשון סורי, עיין אוהב גר עמוד ל״ה, ובקצת מקראות אחרים מצאתיה נקודה שוא (בראשית ל״ח י״ו, ויקרא ה׳ י״ז וי״ח) על דרך הנקוד הכתוב בדניאל ועזרא, ובקצת מקומות היא בקמץ, על דרך הבינוני (בראשית ל״א ל״ב, ל״ט ו׳ וה׳), ועוד בשני מקומות מצאתי בסביוניטה ידע בחירק (ויקרא ה׳ ג׳ וד׳) אבל אין בהם שני יודין, והנה שהחירק אינו אלא ט״ס, שהרי גם בסביוניטה כתבו על והאדם ידע ה׳ באו׳) — ל״ה ב׳ יֵעָשֶׂה דמי׳ תתעביד ג׳, וסי׳ ששת ימים דכי תשא, והבאת את המנחה, וכל אשר יפול (אמר שד״ל לא אדע למה נכתב זה כאן, והיה מקומו למעלה ל״א ט״ו) — שם כ׳ (סימן תן ויצאו עד ויעשו כל חכם לב כל הבאים איתיאו הכ׳, בת״א ואיתן איתן לית עוד) וכל אותו אותם אותה דמי׳ עמיה עמהון עמהין ו׳, וסי׳ ואמלא, וימלא, כדנה לוסו, כדב לבן אתנה, בגם אותם, מלא אותם — ל״ז י״ד (היו דמי׳ הואה ג׳, לעמת, קרנתיו, ודומי׳) — שם י״ו (סי׳ קדמ׳ דיהנהן, והדין דמנהלין) — ע׳ כ״ט מן ביום הקדם פֶּתַח דמי׳ בתרע ג׳ דמשכנין בהון ואת תנגת הפולה שם, שמנו יומם ולילה, והשם בוכים פתח אהל מועד.

ויקרא סימן, ספרא דויקרא דירבון, ספרא דוידבר דרבא (אמר שד״ל הלשון המכוונה על הכהן אשר ימשח אותו (ויקרא י״ו ל״ב), אשר משח אותו (במדבר ל״ה כ״ה), אך בסביוניטה הלשון מתורגם דירבי׳, והשני דְּרַבִּי) — א׳ י״ו אותה דמי׳ יתיה ב׳ באו׳, וסי׳ והסיר את מראתו בנוצתה, והכרתי אותה מקרב עמה דאחרי מות — ב׳ ה׳ לקדם ה׳ ז׳ בפרשת ויקרא, וסי׳ והבאת את המנחה, את השער, והודעה החטאת, כשבה, ואם לא תגיע ידו די שה, כשת כי תמעל, ואת אשמו יביא — ג׳ א׳ (מקריב דמי׳ מְקָרֵב ב׳ באו׳ וקדשתו. ודין) — ד׳ כ״ב (ב׳ באו׳) אשר דמי׳ אם ב׳ באו׳, וסי׳ אשר נשיא יחטא, את הערכה — ו׳ ז׳ הקרב, יקריב, דמי׳ דיקרבון ג׳ באו׳, וסי׳ וזאת תורת המנחה, כי כל אוכל חלב, וזאת משחת אהרן (אמר שד״ל בפסוק הראשון

כ"ו אַבְרֵי (כל' עברין תרגו' בר מן דין) — שם כ"ז בריחים כלהון עברין בר
מן חד ועשית בריחים עצי שטים עברי תרגום — כ"ח ג' מוכתה קרא ותר'
ה' בא', וסי' מלאתיו, ואמלא, וימלא אתו, וכל הבשים אשר כשה, ויהושע בן נון
מלא — שם ד' (ואבנט דמי' והמצייכין ג', ומגבעת, ויקרא דויקרא, ודין)
(אמר שד"ל הכוונה כי מלת אבנט או ואבנט מתורגמת בלשון רבים בשלשה
מקומות, ובמקום ויקרא נ"ל וַיַּקְרֵב, והוא בספר ויקרא ח' י"ג) — שם י"ז
בִּרְקָן (כ"א וברקן) — שם שם י"ט (סי' קדמאה אזמרגדין, תניי' אזמרגדין)
(אמר שד"ל וכן הוא בסביוניטא, כאן בזי"ן ובויקהל (ל"ט י"א) בדל"ת) —
שם ל' לפני לקדם תרגו' ג' בא', וסי' בבאו לפני ה', בבאו אל הקדש,
והקרבת — שם ל"ו קדש קרא ותרגו' ד' בא', וסי' ועשית ציץ, ויעש את
ציץ נזר, השלוים, וכל דגבי קדשים כו' (אמר שד"ל כל דגבי קדשים פירוש כל
מקום שכתוב קדש קדשים מלת קדש נאמרת בהוייתה גם בתרגום ותוספת כו'
אולי הוא לכלול גם קדש הקדשים. אבל השלוים אינו אלא טעות סופר, וצ"ל
הלולים, והכוונה על פסוק קדש הלולים לה', ויקרא י"ט כ"ד) — שם מ"ב
(לגלות לכסות מית' עירית) — שם מ"ג (ותהו דמי' ולא ימותון ג', וכלה
אהרן, ולא יבאו לראות, ודין) — כ"ט ד' תקריב דמי' תקרב ב' בא',
וסי' ואת אהרן ואת בניו, ודומיהם (אמר שד"ל הכוונה על ואת בניו תקריב
האמור עוד ב' פעמים, למטה פסוק ח', ובסימן מ' פסוק י"ד) — ל' א
(סימן מדבחא לאקטרא, אהרן לאסקא) (אמר שד"ל אהרן לאסקא הוא רמז
לפסוק זכרון לבני ישראל וגו' אשר לא מזרע אהרן הוא לְהקטיר קטרת לפני
ה', במדבר י"ז ה'). קטורת בוסמין י"ד, והקטיר, ובהעלות, קטרת זרה,
והקטרת אשר, ועשית מזבח, ויקחו בני אהרן, ולקח מלא המחתה, ותנו
בהן אש, ויקחו ' זכרון לבני ישראל, ושים קטרת, וישימו עליהן — שם ט'
וְנִסְכִּין (כ"א ונסיך דוק') — ל"א ג' (אותו דמי' עמיה ג', ואמלא, כדנה
וימלא) — ל"ב י"ד (על דמי' מן ב', למה יאמרו, ודין) — שם כ"ט ידכם
דמי' ידיכון ג' בא', וסי' מלאו ידכם היום לה', ימלא את ידכם, ומלאת יד
אהרן — שם ל"ה עמיה דמי' מעבודא ב', אשר עמו בהרן. אשר עמה אהרן
— ל"ג ה' (אחרי דמי' אחורי ג', אחרי המשכן, אחרי דרך, ודין) — ל"ד י'
(נגד דמי' קדם ב', וסי' נגד אחיו, נגד אחי, נגד כל ישראל, ודין) —
שם כ' תִּפְרוֹק (כל את' וס"ף כו') (אמר שד"ל אולי צ"ל כל אתנח וסוף פסוק
רג', ר"ל תפרוק, כי ג' הפרוק שבפסוק זה (ל"ד כ') שהיכם באתנח וס"ף,

י"ג קְלָמְתָא (נ"א קולמתא, ואי' דוק') — שם י"ו (סימן ונלכה ונשמעה, ונתיצבה ולהתעתד, ונתיצבו ולהתעתדון, ונתיצבו באהל מועד ולהתעתדו) — שם י"ז מְהַלֵּהּ (נ"א מגרה) — שם כ' תַּקּוֹף (נ"א מַקִּיף) — ט' ג' דִּבְשְׁלִי (יפה). (בגד דמי' הני ב' באו', וגם ערב רב, ודין) — שם ו' (כל תרגו' אורי' ביומא דבתרוהי, לית ביה מיומא דבתרוהי) — שם כ' (את דמי' מ' ה' באו', את דמה, את עינו, את דמה, את אביה, ודין) (כל דבני אדם ובהמה כנם, ושאר' כנים) — שם כ"ה ובני (נ"א בני) — שם כ"ה יְדִי (נ"א יְדַי) — שם ל"ד לְמֵיסְבֵּי (נ"א לְמֵיסְבֵּי) — י' ג' וז' אִשְׁתִּי (נ"א אִיתְּתִי) — שם ד' וְאִתְמְנִי (נ"א ואתמני) — שם ז' וְיִשַׁלְּחוּן (נ"א וְיִשַׁלְּחוּן) — שם מ' אִיזִילוּ (נ"א אִיזִילוּ) — י"ב ל"ז פַּרְעַמְסֵס (פרעמסס, תרמון, מחרדה, מעיים, מי קרא, מי תרגום) — ט"ו ג' שמו קרא ותרגום ב' באו', ה' שמו, קרא שמו (אמר שד"ל וכן בפניציאה שְׁמוֹ בתרגום כמו בעברי, והוא על דרך בלשם אלהים, שהוא קרא ותרגום, עיין אוהב גר עמוד ל') — כ"א ל"ו יְשַׁלֵּם (קרא ותרגום) — כ"ב ח' יהא דמי' ייטול ג' באו', והי' אם נגנו יהא, על כמה מה לא יהא, יהא דבר עליהם — שם י"ו בְּתוּלְתָּא (דאיק) — שם כ' (ובר דמי' ולגיורא ב' באו', הלמן, ודין) — שם כ"ג והוי דמי' ויהוויין ו' באו', והי' והיו נשיכם, עמה לך, ובני אשרן, להם למנה, מְגוֹאֵל, לאחד מבני ישראל — שם כ"ז תַּקִּיל (דאיק) — שם ל' קדש דמי' קדישין ג' באו', ואנשי קדש, והיו קדש, מרננות קדש — כ"ג ד' תפגע (קרא ותרגום) — שם כ"ט לא איתריכינון (סימן כתיב ביה) סימן הטמא, תוליד, תגרע, תוסיף, תגור, תסור, בקרא הלין מיעוטא, ומיתרגמי' ברובא — כ"ד י"ו ושפא (נ"א ויהפא) — כ"ה י"א דַּהֲבִי (נ"א דְּהַבִּי) — שם כ' פְּרִיסָן (דוק') — שם כ"ה גַּדְנְפָא, לְגַדְנְפֵיהּ (הסף) — שם ל"ה (המנה דמי' דמנה ו' באו', הדין הפו' ג' בו, והב' ג' בו) — כ"ו א' (כלונים דמי' ברם כרובין ד' באו', פרכת, כל חכם לב, ויעש את הפרכת ודין) — שם די (תכלת דתכלא תרגו' ג', פרסא, פרוכתא, ודין) — שם י"א נחשת דמי' דנחש, נחש, ד', קרסי נחשת, ודומיהם, כל מרים, ונחשת התנופה (אמר שד"ל הכוונה כי באורייתא מקומות מתורגם נְחַשׁ או דִּנְחָשׁ, ונשאר מקראות מתורגם נחשא, בא"לף. ומלת ודומיהם רומזת על קרסי נחשת דויקהל (ל"ו י"ח), ויותר היה ראוי לומר והברו) — שם י"ז סימן משלבות חד לקביל חד, מקבילות חדא לקביל חדא, והברת ויחבר חדא עם חדא — שם

ודין) — שם כ"א חזי (כ"א חֵזֵי). וַאֲנָא (כ"א וְאִנָא) (אמר שד"ל לשון ארמי שבדניאל ועזרא ובפסוק אחד בתורה וכיוצאים יש בו חטף פתח חטף סגול וחטף קמץ, והשוא הראוי לבא לפניהם, משתנה (כמו בלה"ק) לתנועת החטף, כגון אֲנָא; אבל הסוריים אין להם חטפים, אך הם מניחים את השו"א בלא ניקוד (כאלו היה דינה להיות נח שוא), כמו חזא (היה מטעימו חזא, ועכשו הוא כאלו כתוב חזא), או מחליפים השוא או החטף בתנועה ואומרים אִלָהָא במקום אֱלָהָא, אִנָא במקום אֲנָא. והנה ניקוד המתרגמים הוא נוהג על הרוב בדרך התרגום שבתנ"ך, כגון חֲזָא אֱלָהָא, אך לפעמים הוא כו ג מנהג הסוריים, כגון אִינוּן, דְּעַבַד (כן הוא בסביוניטה ובזולתו מן הספרים העתיקים, והאחרונים חשבו לתקן על פי מה שמצאו בדניאל ועזרא, ונקדו אֱנָשׁ דַּעֲבַד) והנה וַאֲנָא הוא על דרך הניקוד הנמצא בדניאל ועזרא, וְאִנָא או וְאֶנָא הוא נוטה לדרכי הסוריים, אע"פ שאיננו כמנהגם ממש. ובזה יובן הנוסח הזר המובא למעלה (בראשית ל"ד ד') לִיחְמוֹר, כי אותם שלא היו רוצים להכניס בלשון תרגום את החטפים, יען אינם נוהגים בכתיבת הארמיים, לא היו כותבים חֲמוֹר, אלא חְמוֹר, ובבוא לפניו למ"ד היו מנקדים אותה בחירק, כמשפט לפני שוא (אע"פ שגם חירק זה איננו נוהג בכתיבת הסוריים), והיו אומרים לִחְמוֹר, וכשהיו כותבים בלי נקודות היו מוסיפים יו"ד להורות על החירק, כגון אִיתַי (בראשית ל"ג כ' בסביוניטה) והדברים ארוכים, ודי לי עתה בראשי פרקים) — שם כ"ה (הקרבה לקדמוני תרגו' ג' בא"ו, להקריב, להקריב, ודין) — ה' ה' תִּמְנְעוֹן (כ"א תימינעון) — שם ט' (תיו דגש' יוד י"ז באו', וכל תיו דגשי נפש כות') — ו' ג' הוֹדְעִית (כ"א אודעית) שם ט' (כ"א אלהין מעיק רוח) — שם י"ד נוכרים (א"דנוכרא), — שם י"ח קְהָת (כ"ד כולי' חטף קמץ קהת) — ז' א' חֲזִי (כ"א חֵזֵי) — שם י"ב לתריכיא (א"ד לתריכין) — שם י"ד (כל כנד תקיף תרגום, בר מן הדין אתיקר תרגו') — שם י"ח (וכתה ואַרים תרגו'). בְּנִישַׁת (א"ד בְּנִשׁוּת) — שם כ' (וירם ויה ואַרִים תרגו') — שם כ"א (כ"א דוק' הפי כלהו לממתי) — שם כ"ג ואתמני (כ"א ואתמני) — שם כ"ח (חטף קמץ, כ"א וּבְאוֹרְחָךְ) — ח' ד' (וְיֵהַר ויעדי, והכו ויעדון, וְיֵהַר ואעדי) — שם ה' לְאִיתָמִי (כ"א לאִיתָמִי) — שם כ' ו' יִשְׁתְּאֲרוּן (דא"ק) — שם ה' דְּהַוֵי (כ"א דְּהַוֵי) — שם

אל"ף, אך האל"ף הביא היא סימן הידיעה, וכאן אין מקום לה"א הידיעה.
הלא תראה בתרגום ישעיה (פרק י"א) וכנגת שקיא דזועפא מרביא, הוא לשון נקבה, ובתרגום אסתר (ב' ז') והוה מרבי ית הדסה, הוא לשון זכר, וכן בתהלים (ק"ד י"ד) דמרבי עסבא לבעירי, וכן (שם קמ"ז ח') דמרבי טוריא עסבי. וכן (קהלת ב' ו') מורשא די מרבי קיסין —
שמות א' ה' ויהי דמי' והואה ב' באו', כל נפש., ויהי ידיו אמונה, תחת
ככר הכסף — שם י' (הוא דמי' אכון ה' באו' בשנם בבראשית אכון כתי') (אמר שד"ל הם כתובים למעלה בבראשית ו' ג') — שם י"ב (מצראי דלית ליה קרא ב' באו,' ויהי הענן, ודין) — שם י"ו (ב' דמי' כד י"א באו', ושי' בילדכן בנטותי, בנגפו, בשלח, בשבתנו, באכלנו. בפקד, בפקד, ברעה ברדת, ובבוא) — שם י"ז עשו דמי' עבדא ב' באו' כן עשו בנות צלפחד, ודין) — שם י"ח לחין (ה' באו') — שם י"ט מצריתא (כ"א רפי.) יהודיתא (כ"א רפי) — שם כ"א להין (ה' באו') — ב' א' מדבית (כ"א מבית ואי' דוק') — שם י"ח אוחיתין (כ"א אוחיתין) — שם י"ט מיד רעיא (כ"א מידא דרעיא) — שם כ"ב קבלתהון (כ"א קבלתהון) — שם כ"ח שעבודא. (כ"א שעבודא. לספרקדו (חטף) (אמר שד"ל נראה שהכוונה שהרי"ש בקמץ חטוף) — ג' א' (המדבר דמי' למדברא ב' באו', והעמלקי והכנעני, ודין), שם ה' שרי (כ"א שרי). אתר (כ"א אתר) — שם ו' בנית (לנס' בליד) (אמר שד"ל בחומש הזה כתוב בפנים בצית, וכתוב על גבה באותיות קטנות לנס', כלומר לסוראי, ובגליון לנה' (כלומר לנהרדעאי) בליד, ובספרינו וגם במתורגמן הוא בת"יו ובוקסטורף משרש משרש יצא, והוא שבוש גדול, כי לא נמצא שרש זה בלשון ארמית. ובעל המתורגמן נוטה לומר שהתי"ו תמורת דל"ת, והענין לגד, כמו אל תגשו אל אשה, שתרגומו לביד אתתא. ובאוהב גר עמוד קי"ט השבתי כי כל לבית אינו אלא טעות, ול"ל בדל"ת, ואם הייתי יודע שהיא מחלוקת סוראי ונהרדעאי לא הייתי אומר כך. ועדיין הדבר צריך עיון) — שם ז' (ידעתי דמי' גלי קדמי ב' באו', כי דבר ידבר, את יצרו, ודין) — שם ט' (ראיתי דמי' גלי קדמי ה' באו', אמר לבן, עני עמי, הפעם הזה, ודומי', ודין) — שם י"ג מה דמי' מן ב' באו', מה שמך, ודין) — שם י"ט (יתן דמי' ישבוק ב' באו' ועבר ה' ודין) — שם כ"א ריקן (כ"א ריקנין) — שם כ"ב (מצרים קרא ותרגו' ב' באו' דמשיצין בהון, ומלאו דערוב, ויגללו, ודין) — ד' ב' מאן דין דבידך (כ"א כי בידך דוק') — שם י"ו אלהים דמי' דב ב' באו', כמתיך,

(אמר שד"ל וכן הוא בסביוניטה, אבל ברוב הספרים בְּרַבְיוּתֵיהּ, והוא טעות גדול, וכי רְבִיוּת הוא תרגום של נְעוּרִים (כגון בנעוריה בית אביה, במדבר ל' י"ז), והוא שם המקרה מן רְבִיָא, שעניינו הולך וגדל, כמו ברומי adolescens, וכאן (הבכור כבכורתו) הכוונה בהפך, שהוא הגדול בין האחים, והוא שם המקרה מן רַבָּא, שעניינו הגדול. והמתורגמן גם בוקסטורף העלו שני המקראות הללו זה אצל זה (הבכור כבכורתו, בנעוריה בית אביה), ועשו תרגומם שוה, ולא אמרו דבר על הזרות הגדולה הזאת שתהיה מלה אחת מורה על הנעורים ועל הבכורה בלי שום חילוק באותיותיה ובתנועותיה, וגם אני כשכתבתי ספר אוהב גר לא הבאתי חלוף נסחאות בתרגום הבכור כבכורתו, גם כי היה בידי טופס סביוניטה, שכתוב בו בְּרַבוּתֵהּ — שם ל"ג ונפל (כ"א ונפלו) — מ"ד כ"ה זְבִינוּ (דוק', כ"א זבנו) — מ"ה ה' (עמידה דמי' לשון עכבה ב' באו', ולא תוסיפון לעמוד ודין) — שם כ' (לכה דמי' ללכון ג' באו', וסי' עמדו ואשמעה, כל המקום אשר, ודין) — שם כ"ה (ארץ דמי' לארעא ב' באו', כשנו כעבר, ודין) — מ"ו ד' ידו דמי' ידוהי ג' באו', וסי' ויוסף ישית ידו על עיניך, והיה כאשר ירים משה ידו, ב' בפסוק) — שם י"ח נפש דמי' נפשן ד' באו', זלפה, שבעים נפש, שנים ושלשים, בשבעים, ואור' דהכא נפשתא, בר מן דלאה נפש — שם כ"ט וַיֶּאסֹר דמי' וטקים ב' באו', וסי' ויאסר את רכבו ואת עמו לקח עמו, ויאסר יוסף מרכבתו ויעל. (א"ד בחיבורי דוק') — מ"ז ו' (שימה דמי' מגלה י"ד באו', שרי מקנה, שרי מטים, ואת התכלת, ויכו שוטרי, ואת החזה, וזאת עשו להם, בראשיכם, אשימה עלי מלך ושלשיו, ד' בפסו') — שם י"ט (לגה' לגוא כען) — שם כ"ד (וארבע ארבע, דמי' ארבעה ב' באו', וארבע הידות, על ארבע קרנתיו) — מ"ט ה' גבורא ג' באו', וסי' עבדו גבורא, שאל לך גבורא, בגבורא אפיק ממצרים — שם כ' והיא מרביא תפנוקי מלכין (והוא דמי' והיא ב' באו', ויהי בשלח, ודין) (אמר שד"ל בספרים שלנו והוא מרביא בתפנוקי מלכין, ואינו אלא תקון שעשו האחרונים לתקן, ולא הבינו כי והוא יתן אין עניינו שהוא מפונק ואמון עלי תולע, אבל שארצו מוציאה מעדני מלך, והוא מן (למי שילה) מעדני מלך. וכן בתרגום ירושלמי מתורגם וארעיה תהוי מַפְקָא תפנוקי מלכיא דבני ישראל. ואין ספק כי מרביא הוא לשון נקבה והוא נאמר על היא, לא על הוא. הן אמת כי יתכן לשם זכר לבוא בתוספת

ואהליאב, ודין (אמר שד"ל אינו אלא טעות, עיין אוהב גר עמוד פ"א, בחומש כ"י על קלף שבידי מתורגם ויעביד, ובגליון הגיהו ועבד) — שם י"א וקניאו (כ"א וקניו) — שם י"ו איכא (כ"א איכא דוק') — שם י"ח קריב (כ"א יקרב) — שם כ' (כ"א דוק' כלהו' רפין אכלתים) — שם כ"ג (כאשר דמית' כד י"ג נשים'). (כ"א דעלוהי דוק') — שם כ"ה (וישאו דמי' וזקפו ב' באו', ופרעה הקריב, ודין) — שם כ"ז (לשו' וקבילו אחוהי) — ל"א א' (עד דמי' לות ב') — שם ט' (אם דמי' כד ב', אם ישך הנחש, ודין) — שם י"ו גדיא בר עזי (דאיק) — שם י"ז (לך דמי' ליך ו' באו', וירא) (אמר שד"ל עיין למעלה כ' י"ו) — שם כ' שליחא דמי' שדרא ב', ושי' וישלח יהודה את גדי העזים, הנה שלחתי הגדי הזה — שם כ"ו ויכר דמי' ואשתמודע ב' באו', יהודה יוסף — שם כ"ט תקוף ו' באו', דמש' בהון שפירא, במחנת, פרץ מה חרי, ישאהו, וישמן ישרון, אשריך — ל"ט א' (מיד קרא ותר' מ' בספ' נח) — שם ז' ניוסף (דאיק) — שם כ' אל דמי' בבית ב' באו', ושי' ויתנהו אל בית, ויתן אותם — שם כ"ב הוא דמי' מימריה ה' באו', ושי' עושה, ילחם, הכלאם, יעזבך, יעזבך, קדמא' יתיר מה (אמר שד"ל קדמאה הוא פסוק הוא היה עושה, שמתורגם מימריה, והשאר מתורגמים מימריה בלא ו"ים. והסופר כתב הוא דמי' מימריה, ואחר הבדיקה מחקתי הה"ס) — מ' ס' אותו דמי' ליה ב', ושי' ומוכר אין אותו, ופותר אין אותו, ופולאי מוספין השמע שלום לפתור אותו — שם י"ג (ישא פרעה קדמ' ידכרינך, הניג' יעדי) — שם י"ד (אל דמי' קדם ג' באו', והרעב, ויבאו שוטרי, ודין) — שם י"ט מעליך דמי' מינך ה' באו', ושי' בעוד שלשת ימים, ג' בו, והקל מעליך, ועתה הורד עדיך, שמלתך — מ"א י"ו יתתב (כ"א איתתב דוק') — שם כ"ז (יהיו דמי' יהוין ב', יהיו הרנה, ודין) — שם ל"ב (מעם דמי' מן קדם ג', ככל אשר שאלת, אשר יגלל, ודין) — שם ל"ו (אילין דקרי' תיו ופילי' יוד, תכרת, תכנד, תקראנה, תשארנה, ודומי', כי תבא אם, ידיו תביאינה, תגעל, תבאנה, תקלף, תכרת, תקלל, תענך, תגלאן, תזל, תבאתם, תהיינה, וכל תי"ו דגבי נפש יו"ד חל') — שם מ"ה (א"ד נפקת פענח) — שם מ"ו מן קדם (ו' באו', ויברך, רק אדמת, ויגרש, לקראתם, ויגרם, ודין) — מ"ב ט' אלילי (כ"א אלילי כלשו' דגש) — שם י"א (כמנו דמי' כמהא ב' באו', נעצור שלושים, ודין) — שם פ"ז הָדָה דמי' הכא ב' באו', ששנעה לי, ודין) — מ"ג ל"ב בְּרבותיה (דאיק)

כ"ז (לשון תרגום נְסִיתִי, לית' דקר' נִסִּיתִי בחכמה) — לֵ"א א' עשה דמי' קנא ב' באו' שכבוד הזה, האיל הזה. הזה דמי' האילין ב' באו', וסי' הכבוד הזה, האיל הזה — שם י"ד (לנה' העד כען) — שם י"א (יעקב ויכתב וְדִבֵּר, ומשה ויכתב וְדִבֵּר) (אמר שד"ל וכן הוא בסביוניטה) — שם י"ט נַלאתכיא (נ"א נילאתכיא) — שם ל"ב נגד דמי' קדם ד' באו', וסי' נגד אחינו, נגד אמי ואחיך, נגד כל עמך אעשה, נגד כל ישראל באזניהם — שם מ"ט יִסַּךְ (דאיק) — שם כ"ב לרעה דמי' לבישו ב' באו', וסי' המצבה הזאת, והבדילו א' לרעה, וסור' מוספין דוהבדילו מיתרגם לבישא — שם כ"ד (יעקב וְגַבֵּם בלק תַּבִּים) — ל"ב ב' (לשו' משרי, לנה' משרית) — שם ג' (לשו' אזגדין, לנה' אשגדין) — שם ד' (כה דמי' כדין י"ב באו') (אמר שד"ל בעל הפתשגן הביא משרה זו, ולא מצא אותה בתרגום ספרדי) — שם ה' (סי' כל לשנא לאשכחא תר', אמצא אשכח תרגו') — שם מ' וְיִמְחֵינָה (דוק' רפי) — שם י"א (אותו דמי' מניכה ה' באו') אותו דמי' מיניה ד' באו', וסי' הצילני נא, אל תירא אתו, ודומיהם, ועבדו אתו מאה כסף (אמר שד"ל לא אדע מי זה יכשר, ד' או ה', ועל כל פנים ודומיהם הוא טעות, כי אל תירא אתו לא נמצא בתורה רק בשני מקומות) — שם כ"ז מה דמית' מאן ב' באו', וסי' מה שמך, מה שמו — ל"ג ב' עד דמי' לות ב' באו', וסי' עד אחיו, עד איש עדלמי — שם ה' מי דמי' מא ב' באו, וסי' מי לך פה, מי לך כל המחנה הזה — שם י"ח (נ"א ארם דוק'). (את דמי' לקבל ב' באו', את המחנה, ודין) — שם י"ט (ויקן יעקב וזבן תר', ויקן יוסף וקנא תר'). (נ"א מורשן, דנש) — לד ג' וּשְׁלִי (ב', נשר, הנערה) (אמר שד"ל עיין למעלה ב' כ"א) — שם ד' (נ"א לִיחְמוֹר דוק') — שם ו' ואתכישיאו (נ"א ואתכשישו) — שם ט' (נ"א ואתחתנא) — שם י"ט אִימַר (דאיק, קרא ותרגו') — שם כ"ח בֵּיבְדוֹן דאי', נ"א ביביהון) — ל"ה מ' סימן כל מורא ומישרא בשפולי ומעילא בשיפולי שם ט' (נ"א ארם ערדקיה) (אמר שד"ל הכוונה כמו למעלה ל"ג י"ח שבנסחא אחרת מתורגם מפדן ארם ולא מפדן דארם, ולמעלה כתוב על הנסחא הזאת שהיא דוקא, כלומר שהיא מדוייקת, וכאן היא נקראת ערדקיה, כלומר בגליון, כן נראה לי) — שם כ"ח שֵׂיב (כל' נוי, בר מן דימ' וסו' פסו' חירק) — ל"ו מ"א אוּהֳלִיבָמָה (אוהליבמה לשון תר') — ל"ז ב' שִׁבְּדוֹן (מטעי' בי"ה) (אמר שד"ל גם בעל הפתשגן הביא משרה זו) — שם ג' (ועשה דמיה' ועבד ב' באו', ועשה בגלאל

והשליכי ארעא (לא נטה ארעא), כך הוא בסביוניטה — שם י"ד ותיה דמי' ויהון ג' באו', וסי' זרעך, ממכרו, לאכול — שם ט"ו אשר דמי' אתר ג' בספר', וסי' באשר הוא שם, בכל אשר תלך, אשר תבאן — שם י"ט למד דמי' בשם י"א באו', לקרא, לבנות, להיות, לראשונה, לזנונים. לספור, לעשות, השיונים; החורים, רפאים (ג' אחרונים שם בדברים ב', והכוונה על מלת לפנים שתרגומה מלקדמין, והפסוק הראשון הוא אז הואל לקרא שתרגומו מלכלאה) — שם כ' (הזה דמי' הדא ג', כל המחנה הזה, בדרך הזה עוד, ודין) — שם כ"ג (נשיאה בקול, ארמא; דעיכא זקפא; דריגלא נטילא) — כ"ט ד' הידעתם, ידעתם, הֲיָדַעְתִּין, יְדַעְתִּין ג' באו', וסי' ויאמר להם הידעתם, הלא ידעתם כי נחש ינחש, וגר לא תלחץ ואתם ידעתם (אמר שד"ל תין אינו אלא טעות סופר, וצ"ל תין, כי לשון זכר הוא, גם פתח היו"ד הוא טעות, וצ"ל קמץ, כי ידעיתון מורכב מן ידעין אתון, והבינוני מבנין הקל הוא קמוץ תמיד בארמי, אבל הסופרים נקדו לפעמים פתח כשאחריו שוא, לבלתי יטעה הקורא ויחשוב שהקמץ הוא חטוף; אבל בסביוניטה ידעיתון בקמץ. ודע כי הסוריים המערביים הקוראים זקפא שלהם תמיד O, אינם טועים בזה להמיר קמץ בפתח בספרים שלהם, אבל הסוריים המזרחיים הקוראים זקפא שלהם A לפעמים טועים בזה וכותבים עַלְמַא במקום עָלְמָא. ואחד מהכומרים המלמד עתה בעיר רומי שמו יוסף גוריאל, הוציא לאור ברומי בשנת 1860 ראשית למודים ללשון הכשדים (Elementa linguae chaldaicae), ושם בסוף עמוד רמ"ג כתוב מָרְיָם יַלְדַת אֱלָהָא, ומתורגם Genitricem, אבל לפי זה היה צריך לנקד היו"ד בקמץ (זקפא), ובהיותה נקודה בפתח משמעות התיבה הוא נוֹלֶדֶת, לא יוֹלֶדֶת, כי יַלְדָא בסורי כמ' יֶלֶד ותוֹלֶדֶת בלה"ק, עיין לֶקְסִיקוֹן סיריאקום ליוחן דוד מיכאלים, עמוד 375) — שם י"ג הָאִילֵין (כ"א הָאִלֵּין) (אמר שד"ל בסביוניטה הלמ"ד בחירק) — שם כ"ג ג' מלין דטען בהון למד דמשתבשי', צדקה, פשע, שפחה (אמר שד"ל ויחשבה לו צדקה תרגומו לזכו, בלמ"ד שאיננה בעברי, וכן לצאת בתו שפחה, לאמהו, בלמ"ד, וכן שא נא פשע אחיך לחובי, בלמ"ד) — שם כ"ה יעשה דמי' מתעביד ב' באו', וסי' מגפן היין, לא יעשה כן — שם ל"ג יְלִידַת (כ"א ילידית) — לי ו' דבני אלהים (קרא ותרגום) — שם כ"ג דוכרנה (כ"א דוכרנא, ואי' דוק') — שם כ"ו בהן דמי' בהון ג' באו', וסי' הנה את בני ואת ילדי, לנתר בהן על הארץ, והצר לך בכל שעריך — שם

(אמר שד"ל יש כאן טעות סופר, וצ"ל ותאמר (שהוא לנקבה) וְאֲמַרַת, כד מן ותאמר אל עבדיך ושלאחריו (בראש' מ"ד כ"א וכ"ג שהם לזכר) וַאֲמַרְתְּ תרגום), ואמרת ותימר תרג' — סם סם כל סיא' וס"ף פַּלִּיל דוק' לפור' ולבתר' (אמר שד"ל הכוונה כי מלת פַּלִּיל כשהיא באתנח וסוף פסוק היא בחירק, וזה בין שהיא לנוי כמו כאן (בראשית ב"ד ל"ג), ובין שהיא לשון עבר כמו במדבר י"ב ב') — סם מ"ב כל היאא לפל' בלמד י"א בחו'. וסי' חטין וְחָאבָא, דבתם, אל אברהם (אמר שד"ל נ"ל אל אביהם והוא וישלמו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם), הלרם, אביאנו, והם הביאו, כספכם, פרקו, ודבתריה, ואח' לות פלניא — סם כ"ז לאדני דמי' לות רבוני ב' בחו', וסי' ויאמר אליהם אל תאחרו, ויאכלו וישתו — כ"ח י"ו וּבְבִרְכִידָהֹן (כ"א וביכרכיהון) — סם י"ח לְאַתּוּר (כ"א לאתור) — סם כ"ב את ה' דמי' מן קדם ה' ג' בחו', וסי' קניתי איש את ה', ויתרללו הבנים בקרבה, את היד הגדולה — סם כ"ג ותרתין מלכוון (הני דמיי תרתין ה' בחו', וסי' ושני לאמים, קטנתי, ויירא יעקב, המקלועות ודומי') — כ"ו ב' שְׁרֵי (כ"א סְרֵי) — סם כ"ט לא ולא דמי' דלא י"א בחו', וסי' נגענוך, יזה, יזה, יקרע, להקדישני, מה אקב, ב' בפסו', עקב לא תשמעו, יזבחו לשדים, ב' בפסוק' — כ"ז א' (לאי' כלהו' הינ) (אמר שד"ל לא ידעתי מה זה ראי', ואולי נ"ל סוראי, ותהיה הכוונה כי חכמי סורא לא היו עושים החילוק האמור למעלה כ"ד א') — סם ג' השדה דמי' לחקלא ד' בחו', וסי' ולא השדה ונודה לי ליד, וילך עמו השדה, השדה אל נאנו, זרע רב תוציא השדה — סם ו' את דמי' מן ט' בחו', וסי' הנה שמעתי את אביך, ויגל אלהים את, ויגנב יעקב, מזבח אדמה, ב' בו, את עם הארץ, לא יגוש, ב' בו, את הנכרי — סם י"ו מַשְׁבֵּי (כ"א מִשְׁבֵּי). שְׁעִיעוּת (כ"א שְׁעִיעוּת — סם כ"ג היו דמי' הואה ח' בחו', וסי' הכירו, ויקבץ, כלנה, הן הגם, המסגרת, קרנתיו, ודומי' — סם כ"ח וִיתַן קר' ותר' ג' בסי', וסי' המכפלה, מטל, ברכת אברהם — סם ל"ח (ב' בחו' ויענו בני יעקב, ודין) במרמה דמי' בחוכמה ב' בחו', וסי' בא אחיך במרמה, ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה — סם ל"ז שְׁוִיתִיהּ (כ"א שְׁוִיתִיהּ דוק') — כ"ח ה' (אם דמי' אמיה ב' בחו', את אם הילד, ודין) — סם י"ב ארלה יחידי דמי' בארעא, לארעא, ארעא, ג' בחו', וסי' מולב ארלה, איש את אמתחתו, ומשר לא כתף ארלה (אמר שד"ל הראשון מתורגם בארעא, השני לארעא,

י"ז ה', ודברים י' ט', וי"ח ב', ואפשר היה לומר שאינה אלא השמטת המעתיק, אך הטעות היא כפולה, כי אמר בר מן י', והיה לו לומר בר מן י"א) — שם י"ז אשר דמי' אתר ג' בסי', וסי' באשר הוא שם, בכל אשר הלך, אשר תבאן הצאן לשתות — שם כ"ג הנה דמי' הכא ב' באו' וסי' ועתה השבעה לי באלהים הנה, כי אם בבא אחיכם הקטן הנה — שם כ"ט האלה דמי' אילין ג' באו', וסימ' מה הנה שבע כבשות, השנים הטובות הבאות האלה, על השלש האלה -- כ"ב ה' שבו דמי' אוריכו ג' באו', וסימ' שבו לכם פה עם החמור, שבו נא בזה, בזה (אמר שד"ל נ"ל שבו לכו בזה) — שם י"ד ויקרא דמי' וצלי ד' באו', וסי' ויעתק, אל מקום המזבח, ויטע אשל, ויבן שם מזבח, ויקרא אברהם ופלח וצלי תרג' — כ"ג ט' ויתן קרא ותרגו' ג' באו', וסי' ויתן לי את מערת המכפלה, ויתן לך האלהים מטל, ויתן לך את ברכת אברהם — שם י"ג נתתי דמי' איתין ב' באו', וברכתי אותה, נתתי כסף — שם י"ו (לש' שמיעה דמי' לש' קבלה י"א באו') — כ"ד א' שיב (זקן, בל' שִׂיב ב"ע רישי' וסו' פסו' בל' שָׂיב) (אמר שד"ל זקן שהוא פעל עבר מתורגם סיב בצירי בדפוס סביוניטה (בראשית כ"ד א' וכ"ז א'), אבל ואדוני זקן (שם י"ח י"ב) שהוא בסוף פסוק, וכן אבינו זקן (שם י"ט ל"א) שהוא באתנח, הם בחירק. א"כ רימי' שאמור כאן הוא כנוי לאתנח. והמסורה הזאת הובאה ג"כ בס' פתשגן וכך הוא לשונה: כלהון סיב בר מן רומיא וסוף פסוק. אבל זקן שם התאר מתורגם סָבָא, ואעפ"כ בן זקן ושבע (בראש' כ"ה ח') מתורגם סיב, והוא בבינוניה בחירק, זקן ושבע ימים (שם ל"ה כ"ט) (סיב בצירי) — שם י"ג והיה דמי' ותהי ה' באו', וסי' והיה הנערה, והיה העלמה, והיה המחנה, והיה מחניך קדוש, והיה העיר — שם כ"ב כאשר דמי' כד י"ג, וסי' הקריב, החשו (וכו' כמו למעלה י"ג י"א) — שם כ"ו מעם דמי' מן ד' באו', וסי' חסדו ואמתו מעם אדוני, מעם אבי, מעם מזבחי, מעם רעהו ונשבר או מת — שם ל"ג ויאמר ואמר תרגום, ואמרתי ואימר תרגום בר מן א' ואמרתי הי אבכי ואמרית תרגום, ואמר אל אדוני ואמרית תרג', יֹאמַר ויאמר תרוי' ויימר, נֵאָמֵר ואמרנא, ואמרנו וניימר, אמרנו נאמר תרויהון נימר תרג' (אמר שד"ל לא מצאתי אמרנו בתורה, אבל במלכים ב' ז' ד', ושם תרגומו נימר), אמרתי אמרית, ותאמרנה ואמרא, ואמרה ותימר, ויאמרו ואמרו, ואמרו וייםרון, ותאמרו ואמרתון, ותאמר ואמרתא, בר מן ותאמר אל עבדיך ושלאמריו ואמרת תרג'

נה, ירש, את ילדו, אחריתה, ודין (אמר שד"ל אחריתה לא נמצא בתורה ונ"ל אחריתם, והוא בדברים ל"ב. כ') — שם כ"ז (הואלתי אסגיתי תרגו' החלותי שריתי תרגו') — שם כ"ט אליו דמי' קדמוהי ד' באו' וסימנהון ויוסף עוד, אם אין פניך הולכים, ויקר אלהים קדמאה, בכל קראנו אליו — שם ל"ג וילך דמי' ואסתלק ב', ושי' וילך ה', ויחר אף ה' בם — י"ט א' אפים דלוט על אפוהי תרגו', אפים דיוסף על אפיהון תרגום — שם ה' (הלילה דמי' בליליא י' באו') — שם ט' הלאה דמי' לְהָלְאָה ב' באורי', וסימנהון ויאמרו גש הלאה, זרה הלאה כי קדשו — שם י"ב מי דמי' מא ב' באו', וסימנהון עוד מי לך פה חתן ובניך, מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי — שם כ"ב אובל דמי' איבול ח' באו', ושימ' מחר, לקום, גבה, ושלאחריו, איכה — שם ל"ג סימן שכינה דעריות את קרא, ית תרגום, חוץ משכינת דבנות לוט את קרא, עם תרגום — כ' ב' אל דמית' על ג' באורי' וסימנהון ויאמר אברהם אל שרה, וימהר יוסף, ויצעק העם, ושו' תוספי' ותרעב דיוסף (אמר שד"ל הכוונה כי סוראי (חכמי סורא) היו מוסיפים ויצעק העם אל פרעה, שבספרינו מתורגם קדם פרעה, והם היו מתרגמים על פרעה) — שם י"ג גם דמי' גרם ב' באורי' ושי' וגם אמנה, ואף גם זאת בהיותם — שם י"ג זה דמי' דא ד' באו', ושי' זה חסדך, מחנה אלהים זה, עלו זה, בעבור זה עשה ה' — שם י"ו (לך דמי' ליך ו' באו', כסות, שבר, זה לך בן, הערבון, האלך ב' בו — כ"א ב' כל מלוליא עם במ"י, דבר אותו, וכל לי, לך, להם, לכם, וידבר דיין, ושלאחריו, תרומותי, אותם בערבות, אל עבדיך דבני גד (אמר שד"ל הכוונה כי לשון דבור שתרגומו בפרש מלל הוא נקשר עם מלת עם, חוץ מעשרה, והם למועד אשר דבר אותו אלהים (בראשית כ"א ב'), וידבר ה' אל אהרן לאמר יין ושכר אל תשת (ויקרא י' ח'), וידבר ה' אל משה ואל אהרן (שם י"א א'), וידבר ה' אל אהרן ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי (במדבר י"ח ח'), וידבר משה ואלעזר הכהן אותם בערבות מואב (שם כ"ו ג'), את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה (שם ל"ב ל"א), הרי אלו עשרה דבורים שאין בתרגומם עם, והארבעה הנשארים הם כל המקראות שבא בהם לשון דבור עם לי, עם לך, עם להם, או עם לכם, כגון לי בראשית כ"ד ו', לך שם כ"ח ט"ו, שמות ל"ב ל"ד, דברים ט' ג', י"ב כ', ט"ו ו', כ"ו י"ח, כ"ט י"ג, להם שם ט' כ"ח, לכם שם י"א כ"ה. ואני לא אדע למה לא נזכר כאן גם לו, כגון במדבר

וסי' את החומה, את פני העיר — שם י"ד נשבה דמי' אשתבי ב' באו', וסי' נשבה אחיו, ומת או נשבר או נשבה — שם כ"ב ידי' דמית' ידי' ב' באורי', וסימנהון הרמותי ידי אל ה' אל עליון, כחי ועוצם ידי עשה לי — ט"ו א' מנן דמשתבשין בהו ספריא ו' באו' וסימ' במחזה, פרץ, מה חרי האף, ישאהו, וישמן ישרון, אשריך ישראל מי כמוך (אמר שד"ל אין הכוונה שיש מלה מנן [illegible] המקראות הללו, אבל יש בתרגומם תקון. והפסוק השני הוא מה פרצת עליך פרץ) — שם ה' כה דמי' כדין י"ב, וסי' יהיה, כה דבר, אם כה יאמר ב' בו, כה תאמר [illegible], כה תאמרו למה תעשה כה, כה תברכו, השכן, וכה תדבר, כה עשו, כי אם כה — שם י' (לו דמי' קדמותי ג', וסי' יקימך, למען הקים, ודין) — שם י', הֲזֶה דמי' הלכה ד' באו' וסי' ודור רביעי קדמ', אל תעזבו, שלחתם אותי, ומהרתם. הֲזֶה דמי' כען ג', וסי' עד הנה ויצא האחד, ממצרים ועד הנה — שם כ"א בגישאי (יפה) — י"ו א' השפחות, לשפחה, שפחה, בחפזון, חשב, בחשב, לחשב, הלין מלין קריין חי"ת ומתרגמי' ה"א (אמר שד"ל הרי זו מסורה של בדיות, והכוונה כי שפחה בלה"ק יש בה ח', ובתרגום לאמהו (בראשית כ"ט כ"ד) יש בו ה' ואין בו ח' וכן לשפחה (שם כ"ט כ"ט לאמהו, וכן ושפחות תרגומו ואמהן בה"א (בראשי' י"ב י"ו וכ' י"ד ול' מ"ג) ובמקום השפחות נ"ל במסרה הזאת ושפחות כי אמנם השפחות תרגומו לחינתא (בראשית ל"ג א' ב' ו') כי מדבר בבלהה וזלפה שלא היו עוד שפחות מאם אחר שהיו ליעקב לנשים. וכן בחפזון יש בו חי"ת, ותרגומו בבהילו בה"א, וכן חֵשֶׁב תרגומו הִמְיָן) — שם ב' (שמיעה דמי' לשון קבלה י"א באו', וסי' עברכי, וישקל אברהם, וישמע יעקב אל אביו, לאה, רחל, משה לקול חותנו, בקול ישראל, ונצעק ודומי', וישמע ה' אלי ודומי') — שם י' (זרעך דמי' בניכי, הגר, רבקה) — י"ז ו' (סימן אברהם ושרה לכנען, יעקב ומשה לכנשה) — שם י"ג (והיתה דמי' ויהי ג' באו' מקיה המכוה, גאלתו עד שם, ודין) — שם י"ו (נאתי דמי' אִיתַּן ב' באו', כסף ודין) — י"ח ב' ארבה דמי' על ארעא י' בשי', וירץ, וירא לוט, כאשר שמע, והוא עבר, שבא נבא, ושמה ארבה, ויבאו אחי יוסף, ויוצא יוסף, ויצא ישועה, ויצא יוסף — שם ח' עליהם דמי' עלויהון ג', ויאכלו, ומנן ה', ועכנך עומד — שם י' בן, שבן, דמי' ברא ג' באורי', וסימן לשרה, האבנים, כל הבן הילוד — שם י"ו שליחה דמי' אלואה ב' באורי', וסימנהון וילו עליו פרעה אנשים, ואברהם הולך עמם לשלחם — שם י"ט גְּלֵי קֳדָמִי (י"ב באו' ראיתי דלבן, ראה ראיתי, הלחן, שלום, ראיתי את, ודומי', ולדעת

עמך ג' בו, עתה ידעתי, הארץ אשר הנה, ארמי אובד אבי, ממנו אל — שם י"ז (ישיה דמי' יתון י"ב) — שם כ' (כל דווי' בכל ג' באו') — שם כ"א ויחל דמי' ושרי ג' באורי', ויחל נח, בשטים — שם כ"ג (ערות דמי' עיריתא ה' באו') ערות . . . וסי' וירא שם ודבתריה, ערות ושניך, ערות אחיך, ערות דודו, אחיו — י"א ב' (מקדם דמי' בקדמיתא ב' באו' וסי' כתי') מקדם . . . וסימ' ויהי בנסעם מקדם, ויסע לוט מקדם — שם ג' (לרב אחי בשבולת) (אמר שד"ל זה לשון ס' פתשגן: ובשרפה לשרפה, ובשרופינין, וכן משרפות מים, ולרבינו האי ז"ל בשבולת, נראה מלשון שורפת היא, כלומר גיבקשם עכ"ל, וכבר הבאתי דבריו אלה בספרי אוהב גר, ואז לא ידעתי כי ממסורת התרגום לקחו) — שם ד' (הנה דמי' הבו ד' באו') הנה . . . וסי' נלבנה לבנים, נבנה לנו, נרדה נתחכמה, הבה נא הבי תרגו' ואשר כל הבה הב תרגו' — י"ב ב' (סימן לגוי גדול בראשית ואלה שמות לעם שני תרגו', וידבר ואלה הדברים לעם רב תרגו') והיה ד' באו', ברכה, תמים, שם, נכון, ה' קדמאה ותני, בתרא, והוי — שם ה' (עשיית דמי' שעבוד ב' באו') עשיית דמית' שעבוד ב', ואת הנפש, על אשר עשו — שם ח' (ההרה דמית' לטורא י' באו', וסימ' ויעתק, ותגדל, כהוליאם, עלה אלי, ויפנו ותשינו, ותמרו, בעלותי, בעת ההיא, ואעם) ויקרא דמי' ונלי ד', וסימ' אל מקום, אשל, ויכרו שם, ויקרא אברהם ופלא ונלי — שם י"א כאשר דמית' כד י"ג בברא', הקריב, שתעו, כלו, כאשר שמע, כלה יצחק, חריד, כאשר ראה, ילדה רחל, ראה, פנואל, בא יוסף, ייטב לך, לאכול את השבר — שם שם ידעתי דמי' ידענא י"א וסי' כתי' בברא' (אמר שד"ל למעלה בפרשת בראשית בפסוק ויאמר לא ידעתי (ד' ט') לא מצאתי מאומה באותו מוצם כ"י, ובדפוס שביוניטה כתוב בגליון י"א באו', ואני שד"ל בקשתי ולא מצאתי רק עשרה) — שם ט"ו לקיחה דמי' דבור דמזי לשון בשיבא ג' באו' וסימ' ואקח אותם, ויהי בערב ושנה היא, וירא אותה שכם בן חמור החוי — שם כ' (שליחה דמי' לוים ב' באו') — י"ג ה' היה דמי' הוו ג' באורית' וסימנהון וגם ללוט ההולך את אברם, ולא היה מים לעדה, ולא היה מים לשתות — שם ו' (סי' לשבת לשבת כל' למיתב תרגו' בע"א לשבת עד, לקבל תרגו') — שם י"ד מעמו דמי' מעמים ב' באורי' וסימנהון אחרי הפרד לוט מעמו, אם גנוב יגנב מעמו — שם י"ו איש דמית' לגבר ב' באורי' וסימנהון ושמתי את זרעך בעפר הארץ, מכה איש עברי מאחיו — י"ד ט' את דמי' לקבל ב' באורי'

ברור כי מלות מְלָא בלֵב בלשון סורי ומלות מַלֵי בְלֵב בלשון התרגום שלנו, מליצה היא ממליצות לשון ארמי, ואין למליצה זאת הוראת הדבור, ולא משרש מלל נגזרה, אלא מענין מלאוי, או מענין שאיבה, והיתה נוהגת אצלם להוראת ניחום האבלים והנעלבים. ויהי מה, זכינו לדין כי וידבר על לב הנערה תרגומו ומלי כמו שהוא בדפוס שביוניטה, וגירסת שאר ספרים ומליל איננה אלא תקון שתקנו חכמי אירופה שלא היו בקיאים בלשון ארמים, ולולא מסורת התרגום שאני מעתיק עתה היתה הנוסחא הנכונה אובדת מן העולם. והאמונה לעבודת ההעתקה — שם ג' י"ד (דמי' תיזיל ד' נאו') תלך דמי' תיזיל ד' באורי' ושי' על גחנך, אם לא אל בית אבי, כי תלך, לא תלך, ושארא תיזיל — שם כ"ג דְאִתְבְּרִי (דאיק) — ד' א' ידע דמי' יידע ה' נאו' ושי' והאדם, שנים בבנות לוט, ומשה לא ידע כי קרן עור פניו, ולא ידע איש את קבורתו — שם ג' קורבנא (א"ד תקרובתא ואי' דוק') (אמר שד"ל הכוונה כי גירסת תקרובתא איננה מדוייקת, ועיין אוהב גר) — שם כ"ג (כי דמי' לא ב' נאו') כי דמי' לא ב' נאו', כי איש הרגתי, כי תרנך הנפש — שם כ"ד אַתְלִיו (דאיק) — ה' כ"ג (ויהי דמי' והוו ט' נאו' ושי' כהי') ויהי דמי' והוו ט' נאו' ושיתי חנוך, למך, ולאברהם היטיב מקנה צאן, ויפרץ האיש, שור וחמור, ימי יעקב, קולות וברקים, כל בכור זכר, אנשים — שם כ"ז וְתִישַׁע שנין (דאיק) — ו' ג' (הוא דמי' איכון ס' נאו') הוא . . . . בשגם הוא בשר, ועבד הלוי, ונוסף גם הוא, ה' הוא כאלתו כאשר דבר לו, וגם הוא עדי אובד — שם י"ט (שבל דמי' שבלא ק' בלישנא) מכל . . . שנים מכל וחברו, מעשר מכל, ידו בכל, ואברהם זקן, ויחרד יצחק, וכי יש לי כל, כל רמש חניכא דספרא — ז' י"ז (יום דמי' יומין פ"ו נאו' ושי' ויהי המבול, ויגברו וישוטו, ויפתח נח, וימלאו לו כ' בו, עד ממחרת השבת, עשתי עשר, שנים עשר, ובתרא דלא יום אחד, וישובו מתור, וקדמאה דמספר הימים, ויבכו את אהרן, אחד עשר יום, ויבכו בני ישראל) — ח' א' (ויזכור דמי' ודכיר ב' נאו' את נח, את נאקתם) — שם י"ו שוק (דאיק) — ט' ג' יהיה דמי' תהי ו' נאו' ושי' ומוראכם, ואכן הזאת, תורה אחת, ובתר', ולקחת סלת, ונחלה לא יהיה לו, כי יהיה נערה — שם ו' מיד קרא ובתר' ה' נאו' ושי' ואך את דמכם ג' בו, מיד בני חמור, מיד הישמעאלים, מיד גואל הדם, מיד שני, מיד מכתו — שם שם יח דלא קריין ומי' (אמר שד"ל הכוונה שיש יח בתרגום ואין את בפסוק) ס' נאו' ושי' מיד איש אחיו, ויש שכמו, גד גדוד, עד יעבור

בראשית א׳ ה׳ (יום דמי׳ יממא ו׳ באו׳ ושי׳ מאורות המאור ולמשול בגונהי שיימי ביום ודין) — שם י״ב (ועץ דמי׳ ואילן ג׳) ועץ דמי׳ ואילן ג׳ באו׳ ושימנשון עשה פרי ועץ הדעת טוב ורע, ועץ הארץ — שם י״ו (הלילה דמית׳ בליליא ו׳ באו׳ ושי׳ כתי׳) הלילה דמי׳ בליליא ו׳ באו׳ ושי׳ לממשלת, אים האנשים, השקנו יין, לכן ישכב עמך, ליני פה הלילה, גם אתם הלילה — שם כ״ז (אלהים יחידי קרא ותרגום ג׳ באו׳ בצלם בדמות בצלם) אלהים קרא ותרגום ג׳ באורי׳ בצלם בדמות בצלם — שם כ״ט (לשו׳ אילנא לכש׳ אילן) — שם ל״א (טוב דמי׳ תקין ב׳ בפרש׳ לא טוב ודין) טוב דמיתר׳ תקין ב׳ בספרא, והנה טוב מאד, לא טוב היות — ב׳ ח׳ (ב׳ בפרש׳ וא׳ בפרש׳ וישמע יתרו, מדנח אדמתא) — שם י׳ (והיה דמי׳ והוי ט׳ באו׳ ושי׳ כתי׳) והיה דמי׳ והוי ט׳ באורי׳ ושי׳ לארבעה ראשים, בכל יום, אם בא אל אשת, ירים משה, ומשה יקח, ושלאחריו, ושלאחריו, שעמו, והביא — שם כ״א (ב׳ באו׳ וידבר על לב ודין). אמר שד״ל ויסגור בשר תחתנה מתורגם ושלי׳ בסרא תחותה, אבל וידבר על לב הנערה מתורגם ושליל, אך בדפוס שביוניטה ושלי׳, וגם בדפוס שביוניטה נמסר בגליון על ויסגר בשר ב׳ באו׳ וגם בעל הפתשגן הביא מסרה זו, ולכתב: ולא הבנתי טעמו עכ״ל. וגם ידעתי שהיה אפשר לומר כי בעל המסרה מצא בספרו ושלי במקום ושליל, ולא הבין שהוא ט״ס, ומנה אותו עם ושלי׳ בסרא תחותה. ואם היה אחד מן המבקרים החדשים רואה המסרה הזאת היה ממהר להוציא לעז על מסורת התרגום, והיה אומר על בעליה שהוא כסיל בחשך הולך. אבל ראה זה מצאתי, כי גם המתרגם הסורי תרגם וידבר על לב הנערה ומַלֵא בלִבַּה דשליתא, וגם בשופטים י״ט ג׳ וילך אחריה לדבר על לבה תרגם ואזל בתרה דימלא בלבה, וגם בס׳ ברית חדשה מצאנו מליצה זו בתרגום סורי בשני מקומות, באונגליון של יוחנן י״א י״ט דנמלון בלבהין, ובאגרת פאול לאנשי שלוניקי הראשונה, ב׳ י״א, ומַלִין הוין בלבכון. הרי לנו ארבעה עדים על מליצת מלא בלב, שענינה בלשון סורי כמו דבר על לב בלה״ק. ויוהן דוד מיכאליס אמר כי נולד שבוש בפי הארמיים והחליפו לפעמים שרש מלל בשרש מלא בדבורם; ואיך לא ראה כי בכמה אלפים מקומות שבא שרש מלל בספרי לשון ארמית, לא נתחלף מעולם השרש הזה בשרש מלא, ורק במליצות דבור על לב מצאנו מליצת מלא בלב. ואיך לא ראה כי שרש מלל לא נמצא מעולם בבנין הקל, והשרש מלא בארבעת המקומות האלה הוא בקל. לפיכך נ״ל

מעתה אחלי יכונו דברי לפני מלך הרחמים, יכתבך בספר צדיקים והתמימים, ישפות שלומו עליך משמי מרומים, ותזכה לחוג את המועדים הבאים לקראתנו בטוב ובנעימים, בשלוה וכבוד ואורך ימים, ותחזק בינינו ברית שלומים ויחדו נהיה תמים, עד בוא תשועת עולמים:

כ"ד אוהבך יש"ר

לסדר ולפרט והותירך ה' אלהיך בכל מעשה ידך.

מסורת התרגום *)

בשנת תקפ"ט הודעתי במאמר אוהב גר את יקר תפארת התרגום הנדפס בחומש קטן אשר יצא לאור בשנת ש"ז בשביוניטה, שהוא מדוייק הרבה, וגם הבאתי רוב חלופי נסחאות שמצאתי בו, והודעתי ג"כ כי בגליון החומש ההוא יש חלק מה ממסורת התרגום, ובעל המתורגמן כתב בהקדמתו: גם נעשה עליו מסורת ולא ראיתים עד הנה.

ואחר זמן, בסוף מרחשון תקצ"ט זכיתי וראיתי חומש כ"י על קלף מהודר ונחמד מאד, ובו תרגום ורש"י ורא"בע ומסרה ופתשגן (והוא הספר שבידי, שקראתי שמו ס' יא"ר), וגם מסורת התרגום, קצתה בגליון אשר בצדדין וקצתה למעלה ולמטה מן התרגום: והיה החומש ההוא בידי ימים מעטים, והעתקתי לי משם כל מה שמצאתי בו ממסורת התרגום, והנני מוציא אותה היום לאור עולם, וציינתי אצל כל מלה הקפיטל והפסוק אשר עליו נכתבה, וסגרתי בין שני חצאי לבנה המאמרות הקטנות הכתובות בצדדין, ומה שמצאנו במאמר מוסגר היה כתוב בחומש ההוא למעלה או למטה מן התרגום. כתיבת החומש ההוא היתה איטלקית, ולא עתיקה הרבה. בעל הספר אמר שהוא רוצה לתתו במתנה לדוכוס לוקא, ואני לא אדע היכן הוא עתה, ואולי הוא בפארמה. מלת דמי' ענינה דמיתרגם, או דמתרגמין, מלת לסו' ענינה לסוראי, מלת לנה' ענינה לנהרדעאי, באו' ענינו באורייתא, א"ד אית דמתרגמין, נ"א נוסחא אחרינא, וסי' וסימנהון.

*) את מסורת התרגום הזאת, הבלתי נמצאת בשום ספר ידוע בעולם, שלח אלי ידידי החכם המפורסם שד"ל יצ"ו ואקוה כי תהיה מנחה חדשה וסגלה יקרה ונכבדה לקוראי אוצרי וישמחו בה חוקרי לשונות קדם מאד. והנני נותן תודה להחכם הנ"ל על רב טובו ויקרת רוחו לשמחני עם מכתביו המלאים חכמה ודעת.

המוציא לאור.

אוהב ידיד נפשי

בהשיבי על כתביך הנעימים אשא עיני ולבי על ענין אחד בלבד מן הענינים אשר בתוכם, ואליו אשים דברתי, והשאר יהיה סגור ומוגף עד עבור ימי החתנה והשמחה אשר גם כל איש ישראל נטרד ונדחף לצאת בהם ידי חובתו, ואען ואומר.

אם הדבר כמו שכתבת, שהפלוני הוא איש אמונים ירא אלהים ותם לבב הייתי מצטער מאד על שהסדתיו בחנם ועל לא חמס בכפיו, אולם מחויב אני להגיד לך מה שהכריעני להטיל ספק באמונתו, וזה כי בראותי כל הטענות שאסף וקבץ נגד קדמות הנקודות, כתאמת אצלי שלבו חפץ בהכחשתן, כי אין אדם מטריח עצמו כ"כ להכחיש ענין אחד אם מקירות לבו הוא מתאוה שהענין ההוא יהיה אמתי, ואם יתכלל ויאמר כי עכ"פ את האמת הוא מבקש, הנה יתקשה בינו לבין עצמו, אך מי יכריחהו לחבר ספר ולהפילו בין בני ישראל כדי לתת מכשול לפני העם שיתחילו בהכחשת קדמות הנקודות, ואח"כ יבאו להכחיש קדמות האותיות או הפסוקים וכדומה. כי כבר ידעת טבע לב האדם, היום מטיל ספק בדבר קטן, ולמחר יכחיש בגדול, וכאלו אמרו תהום אל תהום קורא אשר על כן אם הפלוני נאמן רוח בכל מצות התורה, יכהה דבר שעל ידו תצא תקלה לרבים:

ועוד שנית כי ראיתי בקצת ראיותיו טענות חלושות מאד, כגון אותן שרמזתי לך באגרתי הקודמת, ואמרתי שהן ראויות לסתור, ואם אמת שהפלוני תמים בלבבו, איך לא הרגיש הוא בעצמו בחולשת טענותיו, ואיך לא כוש לבנות בניניו על יסוד רעוע? אולם זה מוכיח כי כל חפצו להניא את לב העם מאמונת קדמות הנקודות, יהיה הדבר אמתי או מסופק, ולכי הלא חבר ספרו לחכמים אלא לנוערים בעם, לכן לא נשמר לדקדק בראיות שהביא, ודי לו אם יתפעל ההמון מהם:

ועוד שלישית, מאחר שהפלוני מביא כל ראיותיו ממאמרי חז"ל, יאמר נא בחייו, האם ידע באמת אל מה כוונו חז"ל בכל הדברים שכתבנו? האם כבר בא אל תכלית כלם? ואם יש ביניהם דברים תמוהים, שבעל כרחו מודה שהוא אינו מבינם (כמו שיש באמת הרבה מהם), איך מלאו לבו להוכיח חידוש הנקודות מן המאמרים ההם, ואפשר שחז"ל כיוונו לדבר נסתר רחוק מאד ממנה שיורה פשוטם?

הנה ע"פ שלשת הטענות האלה שפטתי בעצמי שלא נאמנו מחשבות האיש בברית אלהים, אך אם שגיתי במשפטי אודה על שגגתי ואל יכפר,

וכו', כי הלא גם בלי המפסיק שבתיבת פלשתים נראה ברור שהפשט אינו כפי' הרמב"ן, כי א"א לומר שהפלשתים והכפתורים הם אשר יצאו משם, כי קודם הכפתורים יש ואת שהוא סימן הפעול, ולא יתכן אחר פועל יצאו בנין פועל (attivo), ואם היה כן היה לו לומר אשר יצאו משם פלשתים וכפתורים, וע"כ בוודאי הכפתורים נולדים ממצרים שנזכר בפ' הקודם ומצרים ילד את לודים וכו' ואת כפתורים, והפלשתים לבדם מוסבים אל פועל יצאו כנ"ל.

והנה לעת עתה אין לי ענין חדש להאריך בו, ועליך עוד מוטל החוב להשלים הבטחתך שייעדת לי להודיעני חקירותיך על תשובת הר"ר קולוניא לשאלה: למה לא הוזכר הגמול הרוחני בתורה, ועל הערתי עליה, והנה על השארות הנפש ראיתי ראיה נכחת מן התורה בס' נשמת חיים מפסוק וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו, ונכרתה הנפש ההיא מעמיה, וזה כי ידוע שהאב אם לא מל את בנו, אינו חייב כרת אלא עובר בעשה, והבן כשיגדל אם לא מל את עצמו חייב כרת, והנה הכרת הזה אינו חל עליו בוודאי עד שימות ערל, כי כל עוד שרוח אדם בקרבו יכול למול את עצמו ולפטור עצמו מהכרת, כי התורה לא קבעה זמן על זה, ואם הכרת אינו חל עד שימות אם כן יש עונש לאחר מיתה, ולמי יהיה אם לא לנפש? ועוד עלה בדעתי כדמות ראיה מן התורה (איני זוכר באמת אם ראיתיה או שמעתיה מאחרים) עפ' וגם את דמכם לנפשותיכם אדרוש, שנראה הפשט כדברי חז"ל דמכם לנפשותיכם זה ההורג את עצמו, ואם הקב"ה קובע עונש על הממית עצמו למי יהיה העונש אם לא לנפש? אכן עכ"ז כל הפסוק הנה לפי מיעוט דעתי הוא קשה. ובביאור נתיבות השלום לא מצאתי דבר מספיק, גם לפי פי' ז"ל קשה מיד כל חיה אדרשנו שידרוש מהחיה אם המית האדם, וכי היא בעלת שכר או עונש? ואם מיד כל חיה הוא ענין אחר כפי רז"ל למה לא אמר ומיד כל חיה? ומהו הכפל ומיד האדם ומיד איש אחיו? לכן אמצא חן בעיניך שתודיעני דעתך בפירושו.

אחרי כל זאת צריך אני להודיעך כי שמחתי בשמחתך בבא אלי השמועה טובה כי ילד יולד לך בן נתן לך, וקיימת מצות מילה כדין וכהלכה, וכאשר זכית למול אותו כן תזכה לראות בשמחתו, ובימיו ובימינו תושע

יהודה וכו' אכי"ר

אוהבך הנאמן

שמואל חיים לולי.

שום דרש הפך מקריאתנו, וגם ראית רהב"ת אשר לא שמת לבך עליה, כי למה היה הוגה את השם באותיותיו, כשהיה לו דרך למסור נקודותיו בכתב או בע"פ, וכן השם בן ד', שהיו אומרים אותו פעם או פעמים בשבוע השמר. לעולם הקושיא למה לא מסרו הנקודות לתלמידיהם בלי עבור אפילו פעם אחת כל ימי חייהם על לא תשא, משום עת לעשות לה'.

והנה כל זה כתבתי באשר כל מה שהיה יכול בעל ריבי לחלוק על אגרתך, אכן לא אדרוש ממך תשובה על הדבר הזה, מאחר שאני רואה שאין חפצך להאריך בדברים כאלה, רק אומר לך, כי עוד לא אאמין מה שכתבת אלי, שאיש הלזה תואנה הוא מבקש לבא מעט מעט אל החכמות הגדולות כמו פנות האמונה, כי הלא בכל דבריו ודרכיו נראה בו יראת שמים, והוא תם לבב ומעשיו מוכיחין עליו, שאינו ממחוסרי אמונה, וגם הוא מודה על האמת, כי הראה לי כמה פעמים כתביו, ודנתי עמו על קצת מהם, שהיה נראה לי שטעה, ופעם נצחני, ופעם נצחתיו, וכאשר נצחתיו הודה לדברי, ולא בוש לומר לא שמעתי, וימחוק ויחזור ויכתוב בענין אחר, ובפרט חבר גם הוא איזה פרקים על שלמות תורתנו, ושהיא מן השמים; ולא תשתנה לעולם, וגם הוא מאמין בעניני הכשוף כדעת רבותינו שיש בהם ממש, לאפוקי מדעת רמב"ם וכמותם והקרוב אלינו בזמננו הרב מארין, האומרים שהכל שקר וכזב ואינו אלא אחיזת עינים, וגם הוא מאמין שכל הקרי וכתיב הם הל"מ, שלא כדעת הרבה מחכמי עמנו, האומרים שהם ספקות עזרא, שלא ידע בבירור קריאת המלה על נכון, או כאותם האומרים שירמיהו הנביא לא ידע לדבר כהוגן ולא ידע להבדיל בין זכר לנקבה ובין יחיד לרבים וכיוצא, וכן בכל פנות האמונה מצאתי את לבבו נאמן, רק מפני שלא נסה מימיו ללכת בדרכי הקבלה האמתית, וכתביו הולכים כלם ע"ד הפשט, ודרכי החכמה הזאת נסתרו מעיניו לכן הוא מכחש בה, כמו הסומא ממעי אמו, האומר שאין צבעים בעולם, אבל כמדומה לי בלא ספק (אם לא שגיתי, כי ה' בוחן לבות) שאם היה לי מה להשיב על כל טענותיו, היה חוזר בו כי לא איש קשה עורף הוא, והנה כעת הזאת אני מתוכח עמו על חכמת הקבלה בכלל, ולא נואשתי עד הנה להשיבו אל דרך הישר גם בדבר הזה.

ואחזור לענין הפסוקים שהבאת לדוגמא שאין הכרע בהם בלי טעמים, הנה כי אמת הדבר, שהרבה והרבה הם, אשר אין להם הכרע, הנה פסוק א' מאותם שהבאת, נ"ל שיש בו הכרע גם בלי טעמים והוא ואת פתרונים

חפץ, וכלל גדול הוא שכל האדם נכנע כעבד אל חפץ הלב, אם אדם חפץ בדבר בנקל ימצא ראיות על אמתתו, ואם ימאס בה לא יועילו כל מופתי השכל להכניס אמתתו בלבו, לכן טוב כי תחדל ממחלוקות כאלה עם איש ריבך, ולא תאמר לו דבר מכל מה שכתבתי לך עד הנה, תעזוב מאמרו על הניקוד, יגש הוא ניקודים, ואתה איש אמונים ובעל בריתי תלך בשם בדרכי האמת והשלום, כתאות

אוהבך אהבת עולם ישר.

לסדר ולפרט רשם איש ישראל המבא לפ״ק

ידידי חביבי!

הנה הקשבתי למלותיך, ולא דברתי דבר עם בעל ריבי מכל אשר כתבת אלי, ובאמת בחקרי על תשובותיך, מצאתי ראיתי, כי אמנם גם לבעל ולכלות הרבה טענות נגד מאמר הניקוד בפרט על הראשונה מן הש׳ מקראות וכו׳ שהבנת מאגרתי שהיה קשה עלי להשיב עליה, אך לא כן הדבר, כי אם היתה לבדה, לא הייתי משים לב עליה, אך על כלל כלם אמרתי שקשה לי למצוא תשובה מספקת לא על זאת לבדה, ובאמת בשלש ועקרת הראיה הזאת מעקרה, כי בלי ספק אילו לא היו להם טעמים, הלא כמעט כל פסוקי התורה אין להם הכרע, ולמה בחרו ה׳ אלה, וכן הראיה האחרת ממנין הפסוקים ובמערבא שהיו חולקים הפסוק באופן אחר ממנו, השיבות כהוגן ולא ידעתי מה יוכל להשיב, אך עכ״ז נשאר עוד שנים שלשה גרגרים בסעיפי ראיותיו, שעדן לא עלה הכורת עליהן, ד״מ הראיות השניה מאופן קריאתם הפך ממנו באותם התנועות שאין שום דרש, ובלתי אמור א״ת, והלא ע״פ שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר, שלדרשותם היה צריך להפוך שתי תיבות, לא נמנעו מלכתוב א״ת שושנים אלא ששונים, א״ת מור אלא מר, ולמה לא עשו כן גם בפסוק ועז פניו לומר א״ת ועז אלא ועז, א״ת וכו׳ והגם שאפשר שקריאתנו היא הנכונה, הנה מתיבות יתן ויאכל ואלף תיבות כמותם אם נמצא בש״ס שקוראים כמונו, אין מזה ראיה שבכל הק״ד היו קוראים כקריאתנו, כי הנה בתיבות יתן ויאכל וכמותם כך היה מקובל אצלם גם בלי נקודות שכן היא הקריאה, וכמו שמודה ע״ז גם בעל ריבי שכל הסברות והספקות הם הל״ע, ואין לומר כן באותן התיבות שקראו בלי

הכתוב אלילה, וקראו כמו שאנו קוראים היום, כי קבלתנו כקבלתם בענין זה, ואף להם נמסר מסיני שצריך לקרוא יאש, ורק מפני שחסר ואו דרשו מה שדרשו, ושמאמר השני על הפסוק, ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו וכו', אמרו (בזבחים דף ט'), א"ר אליעזר כוף אזנך לשמוע, במחשב לאכול מזבחו ביום הג' הכתוב מדבר, או אינו אלא באוכל מזבחו ביום הג'? אמרת וכו' הרי שידע ר"א בקבלה שצריך לקרא יֵאָכֵל והמקשן לא היה יכול לשנות הקריאה, כאילו רוצה לקרוא יֹאכַל. כי כבר היה מקובל אצלם אופן הקריאה הנכונה, שהיא כקריאתנו עתה:

כללו של דבר מדברי חז"ל נראה בבירור, שהיו להם הטעמים והנקודות מקובלים אצלם מסיני, כמו שקבלו מפה א"פ כל ההלכות והדינין, אולם לפי שלא נכתבו עדיין הטעמים על ספר, נולדו ברבות העתים איזה ספיקות על קצתם, ונתחלפו הסברות הן בענין הפסוקים, הן בקריין וכדומה, וכן קרה הדבר בהלכות ודינין, שנמשך הזמן שהחילו המחלוקו' בישראל, וכמו שרבינו הקדוש בראותו שנתמעטו הלבבות אסף וכתב על ספר כל ההלכות המפוזרות, וחבר מהן המשנה, כן חכמי טבריא מן הטעם ההוא בעצמו כתבו כל הטעמים והנקודות, כפי המקובל מאבותיהם, וקראו את מלאכתן בשם מסורת, והשם הזה יורה שלא הוציאו הדבר מדעתן, אלא שכך נמסר להם מפה א"פ עד מסיני, אולם אם צורות הנקודות והטעמים היו ג"כ מקובלות מסיני, או אם חכמי טבריא עשו הצורות האלה כרצונם, זוהי חקירה אחרת שאין בה תועלת כלל לבעלי הפשט (אף שהיא רבת הערך לבעלי חכמת האמת), ואחר שהפלוני אמר לך בפי' שהוא אינו מאמין בחכמת האמת; מה יועיל או מה יזיק לו, אם הצורות מחודשות או קדומות? ולמה לא עשה חילוק בדבריו בין קדמות הנקודות והטעמים, ובין קדמות צורות הנקודות והטעמים? ואיך נכשל להביא ראיות על חידושן ממאמרי חז"ל שיורו על קדמותן? אין זה אלא כמו שכתבתי לך למעלה, כי האיש הלזה תואנה הוא מבקש להתגולל ולהתנפל על פנות האמונה, ובערמה הוא מתחיל בהכחשה קטנה, כדי לבא אח"כ אל הגדולות, ולכן בפחזותו לא יתן לב על חוזק או רפיון הראיות שמביא, ודי לו אם ימצא מאמר קצת תמוה, אשר בהשקפה ראשונה נקל להמשיכו למטרתו, אז יחבקהו וינשקהו וימסר ימים לבנות ממנו דיק כדי ללכוד על ידו עיר האלהים, אשר ה' שמה ולא ידע — כי בנפשו הוא:

והנה ידעתי ידיד נפשי, כי לא ישקוט האיש ולא יתפעל מאומה מכל טענותי, וגם אם ארבה ראיות איננו שומע, כי זה יהיה נגד מה שלבו

שאין הכוונה מכוון עם הכונתנו, זו חקירה אחרת, שאין לה שייכות עם החקירה שאנו עוסקים בה, דהיינו על קדמות הטעמים (והיא רק טענה נגד אמתת המסורה, אשר בידנו עתה), ולא ידעתי איך בלבל הפלוני שתי החקירות יחד, אם לא שמרוב חשקו להרבות הקושיות, בא לכלל טעות; ונתחלפה לו הטענה נגד אמתת המסורה עם הטענה נגד קדמות הנקודות, וברצותו לסתור הפנה הא', נתן סיוע לפנה אחרת:

ד' כדומה לזה, הפלוני הביא ראיה לסברתו ממה שאחז"ל שבמערבא הוו פסקי לאפי קרא, הנה אנכי בא אליך וכו' לג' פסוקי, וטען שאלו הטעמים מסיני לא היו רבותינו חולקים על דבר שהוא הל"מ אך מי לא יתפלא על דבריו, שאם נעלם ממנו שכל תרי"ג מצות עם פרטיהן ופרטי פרטיהן כלן נאמרו למשה מסיני, ועכ"ז המשנה היא מלאה מחלוקות, זה פוטר וזה מחייב, זה פוסל וזה מכשיר וכדומה? ומה פלא אם גם על הטעמים נולדו מחלוקות, אע"פ שנתינתן מסיני? ואדרבה הראיה שהביא היא ראיה לסתור, כי כל בר דעת יוציא ממנה התולדה האמתית, שהיה חילוק פסוקים לחז"ל, ושכבר הורגלו לקרא פסוק הנה אנכי וכו' לפסוק א', אלא שבמערבא היו סוברים לחלקו לג', ומן הלשון שאמרו הוו פסקי נראה בבירור שהיה מקובל אצלם טעם הסוף פסוק, ולכן גם מה שדרשו ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים, כוונתם בלי ספק על הטעם סוף פסוק:

ה'. עוד אמר הפלוני על פסוק ועז פניו ישנא, וכן על מלת תחלל, ועל מלת תלכם, שחז"ל קראו באופן אחר מקריאתנו עכשו, ושלכן אמרו עליהם מה שאמרו, אמנם מלבד שכל דבריהם דרך דרש נאמרו, ואין להוכיח מהם דבר, הנה נוסף ע"ז יש לי להוכיח שהקריאה הנכונה, היא כמו שאנו קוראים כעת, וכקריאתנו עתה קריאתם אז, מכמה מאמרים מפוזרים בש"ס, אשר אין לי פנאי עתה לחזור עליהם (ובאמת אין כל החקירה הזאת שוה בנזק הזמן הנאבד בגללה), ורק שתים אוכיח לפניך לדוגמא, אמרו וכי יֻתַּן דומיא דכי יִתֵּן, וכבר ידעת שמלת יתן חסר, ויכול אדם לקרוא יֻתַּן יִתֵּן כרצונו, וחז"ל בנו בנין גדול על ההשקאה ברצון או שלא ברצון, אשר עליו נוסדת כל מסכת מכשירין, והכל נובע מן הדרש הזה דיֻתַּן דומיא דיִתֵּן, אשר ע"כ אלו לא היו להם נקודות והיו קוראים הפך מקריאתנו, מה נקל היה להם לקרוא הכתוב כך, וכי יִתֵּן מים על זרע והיה פירושו וכי יתן (איש או הנותן) מים על זרע, ואז היה סעד למס' מכשירין מן הפסוק עצמו בלי שיצטרכו לבנות דרש על הכתוב ולסמוך כל המס' על הדרש ההוא, אכן לא שנו חז"ל קריאת

טעם המפסיק שבמלת אתי, וכן ואת פתרוסים וכו' אשר יצאו משם (שם י"ד) אין בידנו להבחין, אם הפלשתים והכפתורים יצאו מן הכסלוחים לבד, כפי הרמב"ן, או שיצאו מן הפתרוסים והכסלוחים יחד, כפי' רש"י, אם לא ע"פ ניחוח הטעמים, וכן קח את אשתך ואת שתי בנותיך הנמצאות (שם י"ט ט"ו) אין הכרע אם מלת הנמצאות מוסבות אל שתי בנותיך לבד (ומשמע מזה שהיו לו בנות אחרות), או מוסבות גם אל אשתך (ויהיה פי' לפי שנמצאות בעת אתך), והטעם לבדו יורה לנו ההכרע, וכזה תדין על פסוק, ויקם שדה עפרון וכו' אשר לפני ממרא (בראשית כ"ג י"ז), וכן בפסוק ויצחק בא מבוא וכו' (שם כ"ד ס"ב) וכן בפסוק אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן, (שם ל' ל"ח) וכן על פסוק על אדמת מצרים לפרעה לחמש (שם מ"ז כ"ו), וכן על פסוק ולא תענה על רב (שמות כ"ג ב'), וכמוהם רבים, ולא אאריך בהם להראות לך שאין לשם הכרע אלא ע"י הטעמים, כי אם חכם אתה, ועיין בביאור נתיבות השלום, ותמצא שהדבר כן. מכל זה תשכיל ידידי, שאילו לא היו הטעמים לחז"ל היו אומרים, שבמעט כל פסוקי התורה אין לשם הכרע, ולא ה' מקראות בלבד. ומה שיקשה יותר על מאמרם כי בחרו חמשה פסוקים שאף בלי טעמים אין ספק כלל במובנם, כי בפסוק הנך שוכב עם אבותיך וקם וכו', מי הוא אשר יחבר מלת אבותיך עם וקם, ומה טעם לומר אח"כ העם הזה וזנה? וכן איך יעלה על הדעת לחבר מלת שאת עם ואם לא תיטיב? ומי יאמר עקרו שור ארור, ואח"כ יתחיל מאמר אחר, אפם כי עז? אלא הם דברים שאין הדעת סובלתן, לכן לבי אומר לי, שהדברים נאמרו בדרך דרש, ושבקיה למילי דאגדתא כי יש בהם רמז לדברים נסתרים, ואין מקשין עליהם, ואין מביאין ראיה משם, אבל לפי הפשט, אין ספק שמן המאמר הזה יש הוכחה גמורה שהיו טעמים מקובלים אצל חז"ל, אלא שהסתפקו בה' מקראות הללו, באיזה טעם ראוים הם להכתב, מפני שנשתכח מהם הטעם הראוי:

ג' הפלוני רצה להשתייע ממה דאיתא בקידושין, ת"ר ה' אלפים ותתפ"ח פסוקים הוין פסוקי ס"ת, וכן ממה שאמרו והתגלח חציין של פסוקים, אולם מי לא יתמה על עקשות ראיותיו, ולצעירים ישחקו עליו, כי אפי' תינוק של ב"ר יוכיח מן המאמרים האלה הפך ממה שחשב, כי מאחר שזכרו פסוקים א"כ היו להם פסוקים, ומאחר שזכרו חשבונם וחציים, אם כן כבר הורגלו למנותם, ואיך היו יכולים למנות פסוקי התורה, אם לא היה מקובל אצלם באיזו מלה ומלה יפול טעם הסוף פסוק? ואם תקשה

עצמו יצא לפני בקיוע שני החכמים האלה, וישם אותם למטרת החצים אשר אני מורה, כי בזה יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי, עתה שהכנעתי הגדולים האלה בעובי הקורה, ילחמו הם בעדי, ואני בשרירות לבי אלך, אכן לא זה הדרך הישר, כי אם הפלוני בוחר במופתי השכל, למה יביא לתופסת סברת זולתו? (autorità), ואם הוא בוחר בדרך אמונה, למה לא יאמין בדברי רד"ק ורבנו בחיי, והקיי"ט, והרמב"ן וזולתם, ובפרט בעל מאור עינים, אשר היטיב לראות בענין זה? למה לא יאמין באלה יותר מבשני החכמים שהביא? ונוסף ע"ז הלא הרבה נכתב כבר ע"ז הענין, ומה צורך לחבר עתה מאמר הנקוד, להוכיח בו חידוש הטעמים? ומה כוונתו בחבור הזה, ומה התועלת שתמשך ממנו לכללות אומתנו, או לקצת ממנה? יהיו הטעמים מסיני, או מחודשים מאנשי טבריא, סוף סוף יש בהם תועלת הרבה להבנת הכתובים, ואוהב האמת יקבלם בשמחה, יהיה ממציאם מי שיהיה, ולמה יתחבר ריב בין בני ישראל בהודיע לרבים, שאנשי טבריא יסדום נגד סברת המקובלים שכתיבתן מסיני? אך עכ"ז, אילו הוכיח הדבר על בוריו במופתים נוצחים הסכמתי, כי הייתי חושב שכל מגמתו להוכיח האמת, אולם מאחר שבכל ראיותיו לא ראיתי רק תרעומת דברים בלא דברי טעם (כאשר אוכיח לפנים), מי השיאו להשכיל בזה? ואיך נהיה הדבר הזה, שהלך שכלו בדרך פתלתול והוא לא ידע? אמנם כונת האיש להכחיש כל חכמת האמת (כמו שהודה לפניך שהוא איננו מאמין בה), ולפי שירא לבא עליה בקרדומות להרוס כל בנינה עד היסוד בפעם אחת, פן ילחמו כל המקובלים עמו פנים אל פנים, לכן הוא בא מן הצד ובהסתר פנים, ומתחיל לחתור בקיר במחתרים ולחלץ אבן מפה ואבן מפה, כדי שירופף הבנין ולבסוף יפול מעצמו, ואל תתמה על דברי, כאלו אני חושד בכשרים, כי עתה אביא עליהם ראיות מדברי הפלוני עצמו, ומהם תבין אם האמת אתי:

ב. במאמר הנקוד הביא הפלוני ראיה עצומה על חידוש הטעמים ממאמר חז"ל, ה' מקראות בתור' אין להם הכרע וכו', וחזקה כ"כ הראיה גם בעיניך שאמרת באגרתך שקשה עליך להשיב עליה, אמנם כפי האמת היא ראיה לסתור, וממנה אני דן שהיו הטעמים נודעים בימי חז"ל, כי אם לא היו להם טעמים, (ר"ל מקובלים אצלם פה אל פה אך לא נכתב), איך לא מצאו בכל התורה רק אלה הה' פסוקים שאין להם הכרע? והלא בלי טעמים כמה וכמה פסוקים יש, שאין הכרע בפירושם, ד"מ אחי יפת הגדול (בראשית י' כ"א), א"א להכריע אם מלת הגדול הוא תואר לאחי או ליפת זולתי אם

כרע כאח לי, אהוב לי כנפשי.

אם לא כריתי אתך מקדם, שלא להשיב פניך ריקם, לא הייתי משיבך דבר בענין הנקודות והטעמים, כי מאחר ששנינו מאמינים בקדמותם, החקירה תהיה אך למותר, ומה טוב כי יחדו נמתיק סוד בהתבוננות על דברי תורה וחכמה, להיישיר דרכינו בה, ולא יתערב זר באגרותינו, להטותנו בספיקותיו מן הדרך הישרה, אולם מאשר יקרת בעיני ונכספה נפשך לדעת להשיב שולחך דבר, בהשענך על מה שהורונו חז"ל בשני לאבות (משנה י"ד), לכן יצאתי לקראת האיש המדבר תועה על הנקודות והטעמים, ובהחריבי כל גשר כאלי טענותיו, יתאמת אצלך כי המקור אשר ממנו יצאו. הוא המקור הנשחת שרמזתי לך באגרתי הקודמת, וכל עוד שלא יבא קדים רוח ה' ויבוש מקורו, ויחרב מעינו, יגרשו מימיו רפש וטיט, ושטפו ועברו על כל שכיות החמדה, ועתה הט אזנך ושמע התשובות על ראיותיו אחת לאחת למצוא חשבון:

א אמר הפלוני כי אם אחשדהו במיעוט אמונה בעבור סברתו בחידוש הטעמים והנקודות לא עליו תלונותי כ"א על ר' אליה הבחור ועל הגאון רבנו יחיאל. כי פיו כפיהם בענין זה, ורצה להוכיח מזה שכמו שאין ראוי לחשוד השלמים ההם בדבר כזה, כן יהיה גם הוא נקי מן החשד בהשענו עליהם; אמנם כמה דברות מזויפות יש בין איזה יחידים מחכמינו הקדמונים, שאסור לנו לילך בעקבותם? הלא הראב"ע ז"ל הטיל ספיקות על איזה פסוקי התורה שאלו לא כתבם משה, וידוע מ"ש בעל העקדה (בשער ו' מספרו) על נפש האדם, ומ"ש הרלב"ג במלחמות ה' שלו על הידיעה האלהית בפרטים, ועל שכל הפועל ועל חומר היולי, וכן על הניסים הכתובים בתורה; עד שהגאון ר' שמואל בן חפני כתב. שאין ראוי להאמין אלא מה שהשכל מחייבהו, ומי לנו גדול מהרמב"ם ז"ל, ועם כל זה היה סובר, כי מרכבת יחזקאל וישעיהו, אשר חוייבנו עליה ההסתר, איננה דבר כי אם חלק קטן מחכמת אריסטו, ומאחר שהדברים כן, אם יבא אדם ויחזיק בסברות כאלה, ויבקש להסתיר זדון לבבו באמרו, כמה חכמים וגדולים יש לי למגן ולצנה, הבזה יוכל נקיות מחוסר אמנה? וכן בנד"ד, מה הועיל הפלוני ברצותו לחפות חטא על ר' אליה הבחור, ורבנו יחיאל כדי להנצל מן החשד שחשדתיו? הלא זה יורה באמת, כי יש בלבו פקפוק על אחת מיסודות האמונה, ורק כדי להצדיק

בקריאה, לפי ענין וטעם הדבור, והנה לא אכחיד תחת לשוני כי אם לא אמונתי בחכמת הקבלה שמדברת בפרט על הנקודות והטעמים, על פי הפשט היה נראה שהדין עמו, ולכן אחר נכספה גם כלתה נפשי לדעת מה להשיב לו על פי הפשט, ועתה קום כי עליך הדבר לעשות, הודיני מה שאומר, הביננו גם שאדבר דברים של טעם על פי הפשט, למען תברכך נפשי:

עוד אתה מעט הוא על כן אמרתי אדבר אליך עוד בענין הבחירה, והוא כי על שלשה היתרונות אשר אמרת שיש לך עלי בענין זה, על אחת אודה לך ועל שתים לא, אודה לך, והיתרון השלישי אשר לך עלי שאודה לך בו, הוא כי אתה יכול לגלות סברתך בתוך קהל ועדה, ואני כאלם לא יפתח פיו אסתרה לפני מחסום בעוד השטן כנגדי, אבל גם מזה לא אתרעם, כי ידעתי שזה הוא רצון בוראי, ואין היתרון הזה בראי להשך סברתי, אבל השנים האחרים (אחר המחילה) אך אפס מעשיהם, רוח ותהו נסכיהם, כי על הראשון שאמרת, שצריך אני ליזהר שלא יסכימו תלמידי עם סברתי, אדרבה כי אני בכה סברתי אשים כל יכלתי להשלים רצון בוראי, כי ידעתי שזאת לבדה, ואין זולתה סבה אשר תסבב הצלחתי בשני העולמים, שוב נא וקרא אתה בעיך פעם אחרת מה שכתבתי אליך באגרתי הארוכה המתחלת: מה נמרצו, בדבור המתחיל, ומשני נערה וגו', והאלה תשובה מספקת על הדבר הזה, וגם על השני (ולך שלישי) שכתבת, כי אתה לא תרפה לעולם אמונת בחירתך אשר בה החזקת, גם אם יבאו כל חכמי הדור וישבו לך מנגד, גם את זה לא אאמין, כי אם היה בא חכם אחד מחכמי האמת לבדו בתנאי שתדעהו שהוא למקובל אמתי, למשל כמו האר"י ז"ל או מהרח"ו שקבלו מפי אליהו, והיה אומר לך בקבלה שכן הוא האמת, בהיות שידעתיך מעולם מודה על האמת, אחשוב שגם בפעם הזאת לא היית מעיז הנה להכחישו ולאמר לו בדאי אתה, אלא היית תולה בחסרון דעתך אם לא תבין איך אפשר שיהיה זה, כאשר אעשה כן גם אני, אם יבא מי שיוכיחני הפך מסברתי מדרך קבלה, כי מדרך סברה כמעט אחשוב שאי אפשר, ובכן אשים קצי למלין בענין הבחירה, ואתן קצבה לאגרתי הזאת בחלות עוד פניך, שתשים עין בקיותך על הראיות הכתובות בספר אשר כתב איש ריבי, ואם יש אתך תשובה, אל תמנעה ממני, עשה למען אהבתנו, עשה למען בריתנו, ולך שלום מאת אוהבך הנאמן שמואל חיים לולי:

לסדר ולפרט אולי אוכל נכה בו ואגרשנו לפ"ק:

הכרע שאת מתקדים אחר אדרוד וקם, ואם היו להם הטעמים יש ויש הכרע, כי מי לא ידע, שטעם ז"ק שבמלת שאת מפסיק יותר מן; פשטא שבמלת תיטיב, ושבמלת באתנחתא, ואחר ברביע, ואפי' את"ל שבכלן יש לפסק, הלא על הרביעי אין לפסק בוודאי, כי אחר עקלו שור יש סוף פסוק, ואדרוד בתחלת פסוק בטעם מסרת. ועוד ראיה אחרת מענין הפסוקים, בקידושין (דף ל'), ת"ר חמשת אלפים ותתפ"ח פסוקים הוין פסוקי ס"ת, ולחשבוננו איכא אלא ה' אלפים תתמ"ה, ואמרו עוד והתגלח חצין של פסוקים, ולחשבוננו וישם עליו את החשן רחוק מוהתגלח ק"ם פסוקים, ואיך א"כ היו להם הטעמים? ועוד אם הטעמים הל"מ, איך במערבא הוו פסקי לחאי קרא לתלתא פסוקי, הנה אנכי בא אליך בעב הענן? ואונקלוס הגר שקבל מהתנאים, איך תרגם כמה פסוקים נגד הטעמים? כמו ויקרא בשם ה' תרגם וקרא בשמא דה', ואם כל אלה היו חולקים על הל"מ, ועוד ראיה אחרת מר' חנינא בן תרדיון שנגזר עליו לשרפה, ואמרו בגמ' על מה היה הוגה את השם באותיותיו, והקשו והיכי עביד הכי, והתניא אבא שאול אומר, ההוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעה"ב? להתלמד עבד, והלא מ"ט איענש? משום דהוגה את השם בפרהסיא הוה, (ופי' להתלמד כדי שיתלמדו אחרים, כדרך כותבין מגילה לתינוק כדי להתלמד בה, כי אם היה ללמוד הוא, לא היה צריך להגות בשפתיו וכ"ש בפרהסיא). עוד על ענין זה בקידושין, ת"ר שם בן ארבע אותיות היו מוסרים אותו לתלמידיהם פעמים בשבוע, וא"ד פעם א' בשבוע' והנה אם היו להם הנקודות, ולמה יוציאוהו מפיהם אפי' פעם אחת בכל ימי חייהם? יכתבוהו בנקודותיו, וימסרוהו לתלמידיהם בכתב, ואם תאמר דברים שבע"פ אי אתה רשאי לאומרם בכתב. או שמא לא רצו לכתבו, שמא יאבד הנייר ויבא לידי מי שאינו ראוי, ימסרו הנקודות לתלמידיהם, ויאמרו נקוד השם כנקוד יראה או אהבה וכיוצא, הלא כזאת וכזאת היה להם לערום ולחפש דרכים, כדי שלא לעבור על לאו מן התורה לא תשא, אלא ידעו כי עון רב הוא, עד שאמרו שר' חנינא ב"ת נגזר עליו לשרפה וכיון שלא מצאו דרך אחר אלא לאמרו פעם אחת או שתים בשבוע משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, כדי שלא ישכח, נראה ברור, כי לא היו להם הנקודות:

והנה כזה וכזה דבר אלי האיש, ואני השבתי דרכי ואשיבה לו לאמר בפרט על ענין הטעמים, והלא מצאנו במגילה ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים, אכן לריק יגעתי ולא מצאתי און לי, כי אמר, ידוע הדבר שלא נעלם ממני גם המאמר הזה, והוא ר"ל שעזרא הכינם באיזה מקום יפסיקו

אחר תיבת בראשית הפסיק מעט ואחר אלהים הפסיק יותר, כי שם אלהים לדבר מהנושא, ותיבות השמים והארץ השמיעם לו סמוכות לתיבות את ואת, כי מלת את לא יורה ענין עומד לעצמו, ואחר תיבת והארץ הפסיק יותר, כי שם נשלם הדבור (וכמו שהאריך בזה הר״ר משה מדעסויא בהקדמתו אור לנתיבה, ד״ה על פסוק אי הבל אחיך והנמשכים, עיין שם), מה צורך להודיעהו שתחת בראשית כמו חצי לבנה מהופכת לצד ימין, ותחת אלהים כמו מזלג בת שתי שנים, או כשתי קרנים מהופכות לצד מטה, ואחר תיבת את קו משוך לרוחב התיבה, וכל כיוצא בהן? ואם חז״ל אמרו עשו סימנים לתורה, היינו דוקא להקל על הזכרון לא להכביד עליו לשום את משא כל הנקודות והטעמים על זכרונם בלי יוכלו לראותם, והסימנין הושמו כדי שבראות הסימנין נזכור הענין הנרמז בהן, אך לא שבידיעת הענין נזכור שיש לו סימנין, אלא יותר נכון לומר (מאחר שאין לנו שום קבלה בדבר הזה) שבימי חכמי טבריא או אחרים, בראותם שנתמעטה ידיעת קריאת התורה על נכון, הם תקנו סימנין והציגו ציונים על הסברות והספקות המקובלות בידם מרבותיהם עד הל״ת, ויעשו בצורותיהם כרצונם.

ומה שאמרת שאין ראיה ממה שהיו קורין הפך מקריאתנו. כי זהו דרך דרש, הנה אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה, כי הלא שיחתן של ת״ח צריכה תלמוד, ולא אמרו דבר אחד לבטלה, וכשנדקדק היטב בדבריהם נמצא הפרש בין כשפירשו הכתוב דרך דרש, או דרך פשט הכתוב, כי כשאמרו דרך דרש, אז אמרו אל תקרי, וכשלא אמרו אל תקרי, נראה שכן היו קוראים; ד״מ בתענית (דף ז׳) דרשו ועז פניו ישנא ועז פניו ישנא, ואמרו א״ת ישנא אלא ישנא, והואיל ולא אמרו ג״כ, א״ת ועז אלא ועז, נראה בודאי שהיו קוראים ועז, ובע״ז (דף מ״ד) ויקח את עטרת מלכם וכו׳ ותהי על ראש דוד, ומי שרי? איסורי הנאה נינהו, אר״נ אתי הגתי בא ובטלה, הלא נראה בעליל שהיו קוראים מַלְכָּם ולא מִלְכֹּם, ושם אין שום דרש, רק לבאר פשט הכתוב, ולא נזלזל בעבור זה בכבודם לומר שהיו טועים ח״ו, אלא נראה החסרון בנו, שאפשר שבלאות השנים, ואורך הגלות הכאנו אלא שה היום כלנו טועים בהכרת איזה אותיות, ובמקום שלא אמרו א״ת, הקריאה הנכונה אפשר שהיה כקריאתם ועז, קהל מזפה, וכדומה: ובלעדי אלה כמה ראיות אחרות הראה לי בספרו מאמר הנקוד, שבאמת קשה עלי להשיב עליהן. ביומא (דף כ״ב) תניא איסי בן יהודה אומר, חמש מקראות בתורה אין להם

או שלי פה, כ"ש וק"ו לראשונים, שהיה לבם פתוח כפתחו של אולם, שגם אם נמנע מן המנע אנחנו נטעה, הם לא היו טועים בשום אחד מהם, כי רב ממנו ידעו הלשון, ואם עוד תשוב ותאמר, שצריכות הנקודות, כדי שגם הבלתי חכמים לא יטעו, מה תענה על כמה וכמה תיבות השוות באותיותיהן ובנקודותיהן ושונות במובניהן, אלא אי אפשר להבין ענינם לפי הקריאה אלא לפי הענין, ד"מ כל אשר לבן בו, אין חילוק בקריאה בין לבן הזה לדוד יעקב, ומה חילוק בקריאה בין כן בנות צלפחד דוברות ובין דברות שלמה בים, ובין אֵלֶה המה ויעלו אל הר העברים, ואם תאמר באלה אין לטעות, אדרבה יותר ויותר, אלא תראה כמה מלות שנחלקו ראשי חכמי ישראל בהבנתן לפי פשוטן, ואלא אין פשוטו של מקרא אלא אחד, ד"מ אל שעריך (דברים י"ז ח') הרבה תרגמו לתרע בית דינך, ורש"י ז"ל אומר שהמתרגם כן טועה, ותרגומו לקרוך, אלא לשלימות הלשון היה צריך להיות איזה הפרש בין שער (עיר) לשער (בית משפט), כי יש נפקותא בזה לענין דינא, ואת אשר התעללתי במצרים א"ת ית ניסין די עבדית במצרים, ורש"י ז"ל פי' שהוא לשון שחוק, כמו כי התעללת בי, ונותן טעם לדבריו; ואלו יד הכוללת כמעט שלשים מובנים והכל לפי הענין, וכמה פעמים שנחלקו המפרשים, (מפרשי הפשט כי נניח הדרש, כי שבעים פנים לתורה, אך אין מקרא יוצא מידי פשוטו, ואין פשט אלא אחד) בהבנת הפרש הזה, אלא לשלימות הלשון היה צריך שיהיה איזה הפרש בכל מובניו, כדי שלא נטעה, וכן בטעמים, ד"מ עד שישעיה הנביא מלמדנו ברוח הקדש בפסוק מידי היתה זאת לכם, שתיבת מידי בטעם פשטא, והיתה במקף וזאת במנח, ולכם בז"ק, ילמדנו אם נאמרנו בתמיה או בניחותא, כדי שלא נטעה. הנה על פי הדברים האלה גזר אומר איש ריבי, נאמר שגם עם הנקודות והטעמים אין שלימות הלשון ניכר בעינינו כהלכתו, (הגם שהיא שלמה בלי ספק כי נתנה מידי אביר יעקב שלם בכל מיני שלימות) שלא תמשך מהקדמותיך קדמות הנקודות והטעמים עד הל"מ. אמת שכשנתן הקב"ה למשה למדהו גם אופן הקריאה ד"מ בתיבת בראשית השמיע למשה אותיות בר בהברה e, ואחריהן אות א בלי הברה, ואחריה אות ש בהברה i, ואחריה אותיות ית בלי הברה, אך לא מסר לו שתחת הב יהיו שתי נקודות עומדות, ותחת הר שתי נקודות שוכבות ותחת הש נקודה א', כי זה היה אך למותר, מאחר שלא ניתנו לכתוב, וכן בטעמים, כשאמר הקב"ה למשה בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, בודאי השמיעו בכל תיקוני ההפסקות הצריכות להבנת המקרא, ד"מ

זכות כמדתך, וענתה בך צדקתך, כי מהרת לשלוח אלי כתבי ידך, ולא שלמת לי כפעלי בחסדך, והרוחת מעט בתבונתך המקום אשר צר לעמיתך, על כן יצאתי לקראתך לשחר פני כבודך, שתשגיח עוד בעין בינתך, על ספיקות אחרים אשר שמים לעמתך, חדשים לבקרים כי רבה אמונתך, והיא השלתך:

יוסף לבך אמריך ודעת שפתיך ברור מללו. על ענין קדמות הנקודות והטעמים, וכאשר כתבתי אליך בפעם אחרת, אני לא הייתי צריך אפילו לכל זה, כי בדבר הזה כמוני כמוך אומר, טובה האמונה מן החקירה; אכן בפעם הזאת לא כאשר דמיתי כן היתה, ומים רבים אשר שאבת לא יכלו עדן לכבות את המחלוקת הזאת, כי צריך שמע, כי הודעתי דבריך למחבר מאמר הנקוד, כי הוא הוא האיש המתוכח עמי, (אכן בריתי היתה אתו; ואמרתי לא אזכרנו, ובל אשא את שמו על שפתי) ולא קם ולא זע משם, יען הוא מודה ומאמין באמונה שלמה כל שלשת ההקדמות אשר זכרת, ועם-כל זה לא יאמין בקדמות הנקודות והטעמים, כי לא תמשך בשום אופן מההקדמות ההנה, ויען ויאמר אלי לאמר: האם גם על הרב ר' אליה הבחור; אשר כל ישראל שואבים ממימיו בענין הדקדוק, תחפיא דברים אשר לא כן; שלא היה מאמין בשלשת ההקדמות אשר זכרת, או על הגאון רבינו יחיאל אחיו של בעל הטורים המחבר ס' תניא, (ויותר תמה אני תמה על הרב יצחק לוי סטנאב, כי אני זוכר שהראיתני הרבה פעמים כתביו ההולכים על דרך הקבלה האמתית) שלא גם עליהם יהיה החשד, אך אין שום חשד, כי כשיוני (דבריו הם) ירחני ספק מדבריך, כי אני מאמין בשלשת ההקדמות האלה, ובכל כחי אחלוק על קדמות הנקודות, כי אמת שממציא לה"ק הוא השי"ת, והוא שמו בפי אדה"ר, ואמת הדבר שהיא שלמה בתכלית השלימות; אכן אינו מוכרח לשתהיה שלמה שיהיו בה הנקודות, כי הלא גם בזמננו, שעלינו נאמר, אם הראשונים בני אדם אנו כחמורים, ואנו קוראים בהרגל-מעט בכל ספר בלי נקודות, ואין האותיות כפגרים מתים, ונשכל מתוך הענין נבחין בין דָבָר לְדַבֵּר וְדֶבֶר ודִבֵּר וכו', ד"ת כשאמר משה לפרעה שיבא דבר כבד מאד, אין מי שיקרא דִבֵּר ולא דָבָר, ושלמה בנה את הדְבִיר עשרים אמה, ומי יאמר שבנה את הַדֶּבֶר או הַדִּבֵּר או הדָּבָר, וידבר משה זה הדבר אשר צוה ה', ואין מי שיקרא זה הַדֶּבֶר, או הַדִּבֵּר או הַדָּבָר. ואם נתחיל משלי שלמה בן דוד, ומי יאמר משלי שְׁלֻמָה או שַׁלְמָה או שְׁלֹמָה

האותיות, ושהוסיפו או גרעו מאותיות הכתובות כדי לבנות עליהם דרש ד"ת אמרו אל תקרי ודגלו אלא ודילונו, א"ת ודגלו אלא וגודלו, א"ת ודגלו אלא ולגלונו, הגם בזה יאמר שהיתה תיבת ודגלו כתובה לפניהם בשלשה אופנים שונים, ושלכן אמרו אל תקרי? אפילו תינוק בן יומו לא יאמר כך אלא כמו שיודה על אמתת המכתב שהיה לפניהם, ככה יודה על אמתת הנקודות שהיו מקובלים אצלם, אבל עפ"ז רצו לדרוש על כל מלה ומלה כאלו היא מנוקדת בנקודות שונות; וזה מטעם כמוס אצלם, וכן שאר הראיות שהביא, אינם כ"א דברי לעג והוללות, כי הוא החליט שרבא בקידושין (דף ס"ב) היה קורא חרב תאֻכלו ושלכן פי' את שפירש, אבל אם היה אומר כן, היה פירושו כפשוטו של מקרא, ולא דרך דרש, ויצא מזה שישעיהו הנביא מוכיח את ישראל ואומר להם שאם ימאנו לשמוע בקול ה' וימרו בו יהיה ענשם שיאכלו תלא ובצלים שהם קשים לגוף כחרבות, השמעת מימיך דברי הבל כאלה? גם מדברי התרגומים אין ראיה. כי מצאנו בבירור, שגם במקומות הרבה שאין לטעות בהם מחמת חסרון הנקודות בחר יונתן בן עוזיאל ללכת בדרך הדרש, ולעזוב פשט הכתוב, ופוק חזי בתרגומו, האם גם בזה יאמר שהיתה לפני יב"ע מקרא משובשת, והוא הלך אחריה? היתכן ליתן דופי בדברי הכתוב כדי להליץ בעד המתרגם? — סוף דבר, אם האיש החולק עמך הוא איש אמונות, ומודה על אמתת הפנות שזכרתי למעלה, לא יקשה עליו להאמין גם בקדמות הנקודות והטעמים, אבל אם הוא מטיל ספק באחת מהן, שוב אין ראוי לך ליכנס עמו במחלוקת הזאת, עדי תתוכח עמו תחלה על אמתת ההקדמות שהוא מסופק בהן, ומטעם זה לא בחרתי לדבר מקדמות הנקודות בהקדמתי על התורה, כי המאמין באלהיותה יאמין ג"כ באלהיות נקודותיה וטעמיה מעת נתנה, וכבר קדמני מוהר"ר משה מדעסויא ז"ל בהקדמתו אור לנתיבה על ענין זה, עיין בו היטב ותמצא כנפשך, ובכן אשים קנצי למלין, ושאר דברים ששאלת ממני יהיו שמורים לפעם אחרת אי"ה, ואתה שלום:

דברי אוהבך ישׁ"ר

לסדר כי נתנים נתנים המה. ש' התקע"ז:

לך דודי מחמדי

עלץ לבי באגרתך, שש אנכי על אמרותיך, ולי מה יקרו דברותיך; ונעמת לי מאד בתשובתך, עתה ידעתי כי נאמנה אהבתך, כי דבקתי לכף

אלו שהמחבר הלז, או האיש שהתוכח עמך (כי לא ידעתי אם הוא המחבר או לא) מודה בלב שלם על אמתת שלשון, הלא נקל לך להוכיח לו גם קדמות הנקודות והטעמים, כי אז תדבר אליו כדברים האלה: אין ספק שלשה"ק היה שלימה בתכלית השלימות מאחר שממציאה הוא הבורא ית', ואיך תהיה שלימה בלי נקודות וטעמים הנותנים חיות לכל מלה ומלה, ולכל דבור ודבור? כי באין נקוד יפול כל בנין הלשון, ולא תשארנה כ"א אותיות מושלכות כפגרים מתים ב ן טעם ומובן, ואז נוכל לקרוא ד"מ שלשת אותיות אלה דבר בעשרה אופנים שוני ואלו הן: דבר דבר (בסמיכות) דבר דבר דבר דבר (כמו ביום שידובר בה), דברי דברי (שם דבר, כמו והדבר אין בהם) דבר (שם תאר לעדר הצאן כמו' ורעו כבשים כדברם), דביר (כמו דביר כי מלאכותו חסר), וכן בלי טעמים לא נבין אפילו פסוק אחד כהלכתו כנודע, אם כן אם אוהב אמת הוא, יודה בלי ספק שהנקודות והטעמים הכרחיים לשלימות הלשון, ואם הכרחיים הם, אין ספק שהקב"ה נתנו שהתורה למשה בלה"ק דווקא, ובדקדוק המליצות והמלות, מסר לו ג"כ בע"פ כל הנקודות והטעמים, מאחר שבלעדן א"א להבין את הכונה במלות התנה, ואם יאמין בקבלת אבותינו פה אל פה עד מסיני, יאמין ג"כ, שהזקנים והנביאים ואנשי כנסת הגדולה והתנאים והאמוראים קבלו כל אחד מחבירו כל הטעמים והנקודות הצריכות להבנת התורה, ומאחר שמודה בכל זה, מה איכפת לן לחקור באיזה זמן התחילו להעלותם בכתב, אם עכ"פ יאמין שהיו נודעים להם בע"פ? הלא כלנו מודים שחכמי טבריא היו הראשונים שהעלו את הנקודות והטעמים בכתב, כי בראותם שנתמעטה ידיעת הלשון עשו סיוע זה, כדי שלא תשתכח התורה ח"ו, אך לא שהם בדו מלבם את הטעמים והנקודות האלה, כי כבר נודעים היו בע"פ מימות מרע"ה:

הנה על פי הדברים האלה בלי עמל וטורח תשליך ארצה כל הראיות שהביא בספרו מאמר הניקוד, וכלם כחלום יעופו, בטלין ומבוטלין ואין בהם ממש, כי מה שאמר שהנקודות לא נתהוו עד אחר חתימת הגמרא, אמת הוא מצד שלא נכתבו קודם לכן, אבל לא ימלט מהודות לך שהיו במציאות קודם לכן בלבן של ראשונים מן הטעמים שזכרתי, ומה שמביא ראיה ממדרשי חז"ל, שהיו קורין הפך מקריאתנו, גם זה הבל הוא, כי כל דבריהם דרך דרש נאמרו, כמו שאמרו פעמים רבות אל תקרי כך אלא כך, ואם יאמר שרצו לאת כללי הקריאה, ושכך היו מורגלים לקרוא, וזה מטעם שלא ידעו עדיין להשתמש בנקודות? הלא מלבד שינוי הנקודות גם שינו את

וכן הרק אך במשה (במדבר י"ב ב') ורבים ככה, ואין להשוות בזה לשונות שעזים ללשה"ק, כי דרכים שונים להם, גם פירושך על פסוק המבלי אין קברים רחוק הוא מדרך הפשט, ומי יאמין שכיוונו בני ישראל למה שפירשת בו, אכן גודל השקף למצוא סיוע לסברתך השייך לפירושים כאלה, וכבר גמרתי בלבי למשוך ידי מן החקירה הזאת, לכן אעבור גם על פירוש הפסוק, ואיש את אשר יבחר בו יקריב אליו:

גם על פסוק ונתן לך רחמים אין להרבות עוד דברים, כי כמה פירושים מפירושים שונים נכתבו על כל פסוק ופסוק, והאריכו המפרשים למעניתם למצוא די באר למליצות התורה, כל אחד פנה דרך לעצמו, והרשות נתונה לכל קורא לבחור במה שיחפוץ, לכן בהיות גם פירושך מתקבל על הדעת, אין טעם להרחיקו, ובפרט כי לא תצא ממנו שום תולדה מתנגדת לא לתורה ולא לקבלת חז"ל:

ואבא עתה אל ענין הנקודות והטעמים, אשר פלוני אלמוני בעל ריב מכחיש קדמותן, ותחלה אומר לך בדרך כלל, כי אמונות רבות יש מחייבים בני ישראל להאמין בהם, הן מצד הקבלה, הן מצד השכל, וכולן תלויות זו בזו וזו למעלה מזו, ואם יבא אדם להטיל ספק באחת מהן, צריך תחלה שיאמין בכל שאר האמונות הקודמות לה, ואם לאו כל המופתים שנביא לנגדו, יהיו לא לעזר ולא להועיל, ואתן לך משל, אם ישאלך אדם מופת על השארות נפש האדם אחר המות, מוכרח הוא תחלה להודות לך על מציאותה, כי כל עוד שיש בלבו ספק על מציאות הנפש, לשוא תטרח להוכיח לפניו אמתת השארותה, לכן בבואך להתוכח על קדמות הנקודות והטעמים, צריך אתה לבדוק ולחקור את בעל ריבך, האם מאמין הוא בשאר האמונות הקודמות לה, והנה האמונות אשר עליהן תשען אמתת קדמות הנקודות הן שלשה: א' כל התורה כלה מבראשית עד לעיני כל ישראל היא אלהית מצד השרש, ומצד צורתה, כלומר לא לבד שהשי"ת הודיע הענינים למשה, והוא כתבן במלות שהוציא מדעתו, אלא אף המלות והמליצות עצמן כמו שהן עתה לפנינו, כלן מפי הגבורה יצאו. ב' לשה"ק קדמה לבריאת העולם, וממציאה הוא הקב"ה. ג' חז"ל קבלו הלכות התורה ופירושיה וסתריה מפה אל פה עד מרע"ה שקבלן מפי עליון.

ועתה כמדומה לי שהמחבר מאמר הנקוד שזכרת פוסח על שתי הסעפים באמתת הסנות האלה, ושלכן מלאו לבו להטיל ספק בקדמות הנקודות, כי

ידידי חביבי

מעולם לא עלה על דעתי להתפלא על שתיקותך, ואף כי חדשו לך ימים ערם השיבך דבר על אגרתי, לא חשדתיך בהשלכת זכרוני אחרי גוך, לכן בבא עת הפקודה להראות לי נועם לבבך בפנים שוחקים, אחת על דבתי אהבתך הניכרים מתוך אגרתך, ושנית על העניינים אשר העירותי עליהם, כי בהתמיד השקידות בינו ובינך יתחזק יותר קשר האהבה, אשר בינותינו מקדם;

והנה בבואי אל תוכן הדברים אשר כתבת אלי, אחפוץ עוד לבל אוסיף דבר עוד בענין הבחירה החפשית, והיה אל עבר מחשבותיו ילכו, באשר ימצאו תרגוע משפיקותם, כי היה התנגדות סברותיהם רב ולא יכלו לשבת יחדו, אולם רק את זאת אומר לך עוד להחיות הענין, והוא כי הפרש גדול יש בין מצבי למצבך, כי אני אדריך משלותי על פי סברת הבחירה שהחלטתי אני, משלותי ולבי יהיו טוים והאמונה והמעשה יחדו יכונו כל ימי חיי, אבל אתה השואל לך כן יהיו מעשיך מסכימים עם סברתך, אלא תצטרך לעשות כל מעשיך, כמי שהוא בחירי בהם, אף כי בקירות לבך תאמין היות האדם מוכרח, ונוסף על זה, כי אני אוכל לערפם סברתי זאת בתוך קהל ועדה, ולא אירא שהלא מאנה תקלה לאומה העם, אבל אתה תתחייב לשמור לעיך מאפום, שלא תראה סברתך אולה, פן תהיה לגור מכשול לאמון העם וילמדו מתוכה להתרשל מעשות טוב, ועוד יתרון שליפי יש לי עליך כי אתה שומר תמיד ומכסה, אולי יבא לתמר איש חפש ויבזן ממני, ויוכיחך בראיות ברורות סתירת דבריך, ואת אשר תשער תוסיף, אבל אני באמונתי אחזקתי ולא ארפה, ואף אם יבאו כל חכמי הדור, ויבצו לי מנגד להוכיחני על ביטול הבחירה, מחוייב אני שלא להשגיח בהם, ואם אין לי מה להשיב, אתלה הדבר בחסרון דעתי, אך תמיד אומר בקרבי, טובה האמונה מן החקירה, כי כל עוד שאמונתי מסייעת אותי להכביר מעשי ולעשות רצון קוני, מוטל עלי חוב לאחוז בכל כנפיה, וסוף סוף כל האדם ברוב, ועיקר חיי האדם הוא בשרון המעשה, וכבן = אלו דברי הבחירה!

עולם בפי' פסוק את הכל עשה יפה בעתו וכו', אין טעם לדחות פירושי בעבור כפל המלילה, כי כן הוא דרך בשפת הלשון לכפול המלילה, מפני מורה על החיוב, כמו, ולא לקחת מיד איש מאומה (ש"א י"ב ד'), שאלה לא ושאלה מאומה אם מבני מולכים, וכן ואין בידו מאומה (קהלת ה' י"ג),

לאחריה, כאלו כתוב רַע רֵע, ועוד הרבה כמוהם. וכי תאמר בלבבך, מה לִי ולצרה הזאת, אם הנקודות והטעמים הם קדמונים או חדשים, או מסיני נתנו, או אח"כ נכתבו, דע כי אלו הדעת הזה לא היה מתפשט יותר מזה החרשתי, אכן הארכנה סרעפותיו, והרבינה פארותיו עד למעלה ראש, ושרשו פורה ראש ולענה כי נגע עד שאר עמי, שערי אורה, אור הקבלה האמתית, כי הלא אני דמיתי לנטות ידי עליו, ולגדוע מקל עז ראיותיו, באמר אליו. (כי מתחלה ידעתיו לאיש אמונות, ולא חמדתיו, ולכן נשיתי באלה) והלא הרשב"י בוצינא קדישא בס' הזהר שלו הוא גלה סודות ונסתרות לכל הנקודות והטעמים, ולכלם בשם יקרא, והוא היה מן התנאים הראשונים, ואחריו כל להקת המקובלים, והלא זו היא ראיה ברורה כי מסיני נתנו, וישיבני בעזות, גם הוא לי ראיה, כי אין רשב"י מחבר הזהר, כי בודאי לא היו בימיו לא נקודות ולא טעמים, ולא הועילו כל ראיות ס' בן יוחאי להשיבו מדעתו כי מצא בו ערות דבר שכ' (מענה ג') שבתוס' עירובין (דף י"ח ב') כתוב, גרים ר"ח בגמרא. קרי ביה הגמרא בדגש, ומזה הוכיח בעל ס' בן יוחאי, שלפי גי' ר"ח נזכר בגמרא הדגש, ויבקש הדבר ולא נמצא כי בכל הדפוסים כתוב: פירש ר"ח קרי ביה וכו', ולא גרים, ובמענה פ"ט הביא שבמס' סופרים כתוב לאמר: ספר שפסקו ושנקדו אל יקרא בו, ומזה הוכיח, שהיו הנקודות בימי חכמי הגמרא, וגם זה אינו, כי לא נמצא כתוב אלא: ספר שפסקו ושנקד ראשי פסוקים שבו, אל יקרא בו וזה', אינו רוצה לומר אלא שעשה איזה סי' לדעת ראש הפסוק, ואין ראיה מכאן שיהיה כלו מנוקד:

סוף דבר הנה המבוכה רבה מאד, אכן לא לי ח"ו לא לי, כי דרך אמונה בחרתי, כי התורה עם כל נקודותיה וטעמיה כלה שמותיו הקב"ה, וכלם נתנו מרועה אחד, אך יהיה לי למשיב נפש, אם יש תחת ידך איזה ראיות נכוחות לסתום פי הדוברים סרה על קדמות הנקודות והטעמים, כי בדבר הזה הרוס בכבוד גם קרן חכמת הקבלה האמתית, ויסכר פי דוברי שקר:

ועוד אוחילה לדעת ממך, מה תאמר נפשך בענין הזכרת הגמול הרוחני בתורה, ובענין ידיעת חז"ל בחכמות, אשר כתבת אלי לאמר, שים לך דברים בזה, ובטחתי כי לא תדיחני כמעשי, ולא תאחר לכתוב אלי, ואתה שלום: אוהבך נאמן שמואל חיים לולי

לסדר ולפרט הקימתי את בריתי לפ"ק

והוא ז"ל גם שירם והרבך שמא ידאגו בחריבת עיר שלמה, לכן באה ברכה והרבך :

ולהרחיב ענין אגרותינו עתה באתי להודיעך, כי זה ימים לא כביר היה לי ויכוח קשה עם איש אחד יודע ספר מתושבי העיר הזאת על קדמות הנקודות והטעמים של ספרי הקדש, ועל משכבי בלילות זכרתי את שאהבה נפשי בהיותו בעיר מולדתי, אשר הבאיתני שורות רבות והערות אשר שברת להקדמת ביאורך על התורה, ובהן ראיות נכוחות נגד המלעיגים על אמתת תורתנו, ואמרתי הנה מה טוב ומה נעים היה, אם תמצא המגלה התוכן גם איזה ראיות להראות כהן שגם הנקודות והטעמים הם הלכה למשה מסיני, כי הנה שמעתי דבת רבים מסביב שמערערים על קדמותן, ואומרים שהם מעשה ידי אדם מקרוב באו, ושלא קבלם משה מפי הגבורה, גם עזרא וסיעתו לא כתבום, גם התנאים והאמוראים לא ידעו מהם, ויבא אלי פעם שנית האיש ההוא, וספר קטן בידו כתיבת יד מחדש, קראו מחברו מאמר הניקוד, ובו קבץ כל ראיות ר' אליה בחור ובעל ס' הניא, וגם מדברי הרב ר' יצחק הלוי סגל (בהגהה א' לפ' כ"ש מס' מאור עינים שנדפס מחדש בברלין) ועוד הוסיף עליהם מדעתו דברים כהנה וכהנה, הנה תמות שניהם, שכלם כאחד יעידון יגידון, שהנקודו' והטעמים לא היו ולא נבראו עד זמן הרבה אחר חתימת הגמרא, ומה שיחזיק דעתם זאת, הוא כי לא נמצא בכל התלמוד אפילו שום רמז מהם, ואדרבה נמצא בכמה פסוקים, שהיו קורין הפך מקריאתנו, כמו לשחק אמרתי מהולל (שבת ל'), ובקידושין (דף ס"ב) מאי חרב תאכלו, אמר רבא מילתא גלגליתא וכו' דאמר מר פת פורני וכו' ובצלים קשים לגוף כחרבות, ואומר שמחבר הלזה כי בודאי קראו חרב תאכלו, ולכן שאלו מאי זה המאכל שנוכל לדמותו אל החרב, ומפרש רבא מילתא וכו', שהם קשים לגוף כחרבות, כי אלו היו קורין תְּאֻכְּלוּ, מה זה שאלו, מאי חרב תאכלו, ומפרשים שהוא דבר מאכל, ובע"ז (דף י"ז) מאי מזמה תשמר עליך וכו' מדברי זמה תשמר עליך תורה, נר' שקראו מְזִמָּה ולא מְזִמָּה כקריאתנו, ומוסיף והולך עוד הרבה כמוהם, ועוד הביא ראיה אחרת שכמה פסוקים של נביאים כתובים ובפרט מס' משלי הם מתורגמים הפך מקריאתנו, כמו מחרף עצל לא יחרש (משלי כ' ד'), תרגומו מתחסד עטלא לא שחיק, כאלו קרא מחרף מל'. חרפה עצל לא יחרים, (שם י"ב כ"ח) ואורח נתיבה אל מות, תרגומו במותא, כאלו כתוב אַל מות, (שם כ' י"ד) רע רע יאמר הקונה תברא

וזי שפירש הפסוק המבלי אין קברים במצרים, שאמרו למשה, המפני שלא
נהיה בודאי באין קברים במצרים, כי אם נמות שם לפחות יקברו אותנו,
ולכן לקחתנו למות במדבר שלא נהיה נקברים? גם תשובה זאת של הקבורה
אתה רוצה למנוע ממנו?) ונעזרתי גם אני מפי׳ רש״י שפי׳ העולם חסר לי׳
השלמה, כי הסי״ת העלים ידיעת העתידות מן האדם כדי שיתעסק בישוב
העולם, כי אם ידע האדם כי קרוב עתו, לא יבנה בית, ולא יטע כרם, ובכלל
לא יעשה, מה שבעבורו נברא, אלא שרש״י ז״ל פירש גם הוא מבלי חסר לא
ימלא, כדי שלא ימצא וזה אינו נכון אצלי, וכמש״ל,
ואל נא יחר אפך עלי אם גם על פירושך בפסוק ונתן לך רחמים
יש לי דברים, כי הנה לפי פירושך לא תוסר הספק, כי ורחמיך הוא די
ואומר, כי אחר שאנו מרוחמים מן יוצר הכל ית״ש, מה לנו ולרחמי העמים;
ואף אם ירצו לנהוג כל מדת אכזריותם עמנו, הנה בודאי לא ישלט בידם,
ואין לנו צורך להיות לרחמים בעיניהם, ועוד פירשת ונתן לך רחמים כאלו
היה כתוב ונתן אותך לרחמים, ולפי קוצר שכלי נראה שאין שתי מליצות
שונות זו מזו בהוראתן, כי כשיש אחר פעל נתן שם הפעול, אזי יהיה
הוראתו על המרוחם שהוא הפעול כדבריך, וכמו כל הפסוקים שהבאת
שהם כלם מזה המין (חוץ מאחד), ויתן אותם לרחמים דתהלים, ונתתים
לרחמים דמלכים, ותנהו לרחמים דנחמיה, אכן כשיש אחריו שם דגש, כמו זה
ונתן לך רחמים, יראה לי שנוכל לפרשו על המרחם, וגם אחד יוצא מן הכלל
ואל שדי יתן לכם רחמים, אפשר לפרשו, כי יעקב אבינו בהיותו מכיר לב בניו
הגבור והאמיץ ובהיותו יודע שהיה א׳ מבניו אסור ביד מושל מצרים התחנן לפני אל
שדי עליהם, שיתן להם כח ותבונות להתנהג ברחמים ובנחת עם מושל
מצרים כדי שגם הוא לא יתאכזר עמם, וישלח להם את אחיהם האסור, וזהו
ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש, ושלח לכם את אחיכם אחר וגו׳ ואם
זה לא ייטב בעיניך, אפשר לפרש גם הפסוק הזה כדבריך, מפני שמפרש
אחריו ואומר לפני האיש, וכן ואתן לכם רחמים דירמיה, אפשר שהכתוב
סומך על מה שהזכיר מלך בבל בפסוקים הקודמים, והשמיט בפסוק הזה
מלת לפניו, אבל בפסוק ונתן לך רחמים, לא נזכר מקודם נושא אחר
ולכן ראיתי לפרשו כמש״ל ואחר כתבי זה בחפשי באמתחת המפרשים, מצאתי
ראיתי שהרב בעל העקדה פירש גם הוא הפסוק הזה על פי דרכי, ורק האמת
אגיד לך כי לא ראיתיו מתחלה, ולכן שמח לבי כי פירשתי כמעט כמוהו,

על זה, שמחתי כעל כל הון, כי כוונתי לדעתו, ואמרתי שאין השגה יותר בודקת ממנה, הגם שרבים בקשו להשיב עליה, לחלוק נגד הרמב"ם, אכן (אחרי בקשת המחילה מכבודם) דברי כלם ישא רוח, ולכן טוב הדבר, אשר דברת, שאין תועלת לחפש בתעלומות כאלה, ואני נאמן אלך, וכל איש באמונתו יחיה:

ולחתימת דבריך בענין הבחירה, פירשת פסוק, את הכל עשה יפה בעתו וכו', והנה בדעתי הייתי עומד שלא לדבר עוד מדברים אלה, אך מאחר שעוררתני על הפסוק הזה ומפני שעדיין נשאר לי ספק בפירושך, מוכרח אני להודיעך דעתי בפירושו, הגם שנראה לע"ד שגם הפסוק הזה הוא כדמות ראייה לסברתי, והספק הנשאר לי בפירושך הוא זה, כי אלו היה כתוב, למען אשר לא ימצא האדם את המעשה, אזי יפה אתה אומר, כי הש"י השים האדם תחת מקרי הזמן, למען אשר לא יתגאה האדם, ולא ירום לבבו להתבונן בחקירות נשגבות מדעתו, אכן באמרו, מבלי אשר לא ימצא, שהם שני שוללים, הם כמו חיוב אחד, והרי הוא כאלו אמר, למען אשר ימצא האדם, ולכן לפי דעתי פירושו הוא כך, את הכל ר"ל כל דבר שיש במציאות. וגם כל פעולה הנעשית, כי מלת הכל מוסב גם על הב"ה פעולות שהזכיר למעלה, וגם על פעולות או תנועות המתשבה, כי בכללם עת לאהוב ועת לשנוא, וכללות כל הפעולות האלה הוא הענין אשר נתן האלהים לבני האדם לענות (להתנהג כפי' רש"י) בו, עשה, הכין ותיקן, כמו ובן הבקר אשר עשה (בראשית י"ח) יפה בעתו של אותו הדבר והפעולה, גם את העולם נתן בלבם, והש"י נטע מחשבות שונות ורעיונים מתחלפים מתיחסים אל כל מעשה ממעשי העולם, בלבב כל איש ואיש, ד"מ. נטע בלב איש אחד להיות סוחר, זה להיות סופר זה להיות בונה, וכן ע"ז הדרך, וזהו גם את העולם כלומר כל עניני העולם, מבלי אשר לא ימצא כלומר למען אשר בין כלם א"א מבלתי שימצא, כלומר בוודאי ימצא ויגיע האדם לעשות את המעשה לא פחות ולא יותר מאשר עשה (אשר תקן וגזר) האלהים, מראש ועד סוף מן הנלאיות כדבריך עד סוף סיבוב העולם, ומלת ימצא כמו יגיע, וכמו התלאה אשר מצאתנו (במדבר כ') שהוא כמו הגיעתנו, וכמו ואם לא תמצא ידה (ויקרא י"ב ח') שהוא כמו תגיע, כי פעם אחרת אמר ואם לא תגיע ידו (ויקרא ה') שהענין אחד, והפסוק הזה הוא כדמות ראיה לסברתי, אך כאשר אמרתי, לא באתי עתה לחזור לישא וליתן בדבר הזה, כי אם לפרש הכתוב באופן שיעלו היטב השני שוללים, (וכן ראיתי

אוהב נעים!

ידעתי כי לך לבדך חטאתי, כי היה דברי לי ראשון להשיב על אגרתך הארוכה, טרם הגיע לידי אגרתך האחרת, אכן בחסדך בטחתי, כי תדינני לכף זכות, ובפרט כי כבר ידעת את העתים אשר עברו עלי, עתים אשר כל ישראל במבוכה, לבער החמץ מכל המחבואים אשר ימצא שם, ובפרט בבית אשר אני מתגורר בתוכו, אשר רבו כמו רבו החומרות והדקדוקים לפנים משורת הדין, אשר אוכל לאמר עליו באמת כי לא נעשה כפסח הזה, ובגלל הדבר הזה, גדל טרחי ועמלי, עד כי כמה פעמים אמרתי, מתי יעבור החדש ואשברה שבר להיות שקט ושאנן כאשר בתחלה, וגם אחרי כן אשר יבואו אלי עסקים ומעסקים שונים עד כי הוכרחתי להתמהמה אך לא אחרתי עד עתה, אכן בבוא העת אשר קויתי, אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב אליך, ועת לעשות לה' לשלם חובתי, ולכתוב אליך כתאותי, על כל ענין וענין משתי אגרותיך:

ולהשיב על ראשון ראשון, הנה על הבחירה החפשית אין לי עוד להרבות דברים ללא הועלת כי הלא אתה לא נלחמת בטענותיך, ואני מעולם לא עלתה על דעתי לנגדך, כי מעיד אני עלי שמים וארץ כי כאשר דמית כן היתה, כי רק לבקשת האמת ולא לקנטר ח"ו ולהחזיק בדעתי נתכוונתי בכל אשר הקשיתי נגדך, כי אם לראות האמצא איש נבון וחכם אשר יוכל ליַשב דעתי בדבר הזה ולהוכיחני בבירור אמתת הבחירה החפשית, אשר מימי ילדותי עד הנה נצטערתי עליה ונמלאת ספקי יגר לי, כי הראה חושי שהראים לי בבירור הפך מה שנראה מקובל בין כמעט כל מין האנושי, ולכן אם אתה היית מנצח אותי, אז הייתי גומר בהחלט כסברתך אכן גם אם אני הייתי מנצחך לא הייתי יכול עם כל זה להחליט הדברים כסברתי, כי אמרתי ומי יודע ומחר יבוא איש אחר ויוכיחני על שני שבושי ואת אשר הטעוני חושי, על זאת לבד אודה לך ורואה אני את דבריך כי יפה הקשית לשאול, מה הועילו כל השלמים אשר העירו החקירה הזאת להניחה בספק או בתשובות בלתי מספיקות? וזכורני כשהייתי ילד הפעם הראשונה שלמדוני הלי' תשובה להרמב"ם, ועוד לא ידעתי מהשגות הראב"ד בהגיעי אל פרק הידיעה והבחירה אמרתי, כי שתיקותו היתה טובה לו מדבורו, כי הוא היה הראשון, אשר העיר הספק הזה בקרב לבי, ואחר זמן בראותי השגת הראב"ד

La Société a besoin de sentiments; et l'entendement et l'atticisme n" inspirent point de sentiments, mais les affaiblissent, ou les éteignent.

C'est pourquoi la nature humaine réagit et réagira toujours en faveur du coeur, du bon, du Judaïsme.

Si jamais l'Atticisme est supéré et vaincu, la nature humaine réagira aussi en sa faveur, car le développement intellectuel est aussi un de ses besoins. L'Atticisme pourra vaincre de nouveau, mais il ne pourra jamais jouir d'une préponderance permanente, et exempte de contraste et deréaction.

La civilisation est donc nécessairement périodique, non pas progressive: elle n' a pas un point où s'arrêter. Le repos ne saurait être conçu que dans une parfaite conciliation des deux éléments, laquelle ne pourrait avoir lieu sans de graves sacrifices de la part de l' élément progressif, qui devrait notablement et inutilement mettre un frein à son essor. L'élément stationnaire, essentiellement immuable, est incapable de sacrifices.

Il pourrait, il est vrai, se dépouiller de celles de ses parties qui sont étrangères à la Morale: c'est-à-dire il pourrait renoncer à sa qualité de Révélation surnaturelle, et se dépouiller de toute la partie théologique et historique; ou bien il pourrait, en conservart sa divinité, se dépouiller de toutes, ou d'une partie des cérémonies étrangères à la Morale. Mais dans tous ces deux cas il perdrait toute, ou une grande partie de son influence sur le coeur humain; influence qu'il doit tout-à-fait à la croyaace à la divinité de son origine, et à son immutabilité; et outre cela, malgré tous ces sacrifices, le Judaïsme ne cesserait pas d' être en lutte avec l'Atticisme, à cause de la nature essentiellement progressive de l'un, et antiprogressive de l'autre.

אתה עתה ברוך ה' צלח רכב בדרך אמת וענוה צדק, וכחך ה' תמיד בתכונות הישראליות, לסוג לך כל היונים, ולתתך עליון על המדות היוניות, ולתת שלום בעצמיך ובכליותיך, ושלום לך ומכל עבריך מסביב, ותחיש אסוף למעלה וכחמר למטה, ולרמסת פועלי און מהמק, ולכבלי בני בליעל תלעג אשר ילכדו, ותמימים יעמודו, והרשעה כנגד תבלה, והגאוה כעשן תכלה, ועולתה תקפץ פיה, ואור צדיקים כאור החמה יגיה. ואתה ידידי היקר שלום ויתן שלום וכל אשר לך שלום כנפשך וכנפש החותם פה פאדובה ברביעי בארבעה לחדש שנת תקצ"ח, ידידך אשר מאהבתך לא יחדל שד"ל.

Atticisme et Judaisme.

La civilisation du monde actuel est le produit de deux éléments étérogènes: Atticisme et Judaïsme.

On doit à Athènes la philosophie, les arts, les sciences, le développement, de l'entendement, l'ordre, l'amour du beau et du grand, la Morale intellectuelle et calculée.

On doit au Judaïsme la Religion, la Morale du coeur et désintéressée, l'amour du bon.

L'Atticisme est progressif, l'entendement étant capable d'un développement continuel, et de faire toujours de nouvelles découvertes.

Le Judaïsme est stationnaire, ses enseignements sont immuables Le coeur est corruptible, mais non pas perfectible: la bonté est innée, la méchanceté est acquise. Le Judaïsme peut se dépurer de quelque addition qui lui est étraugère; il peut se retablir dans son état primilif, mais il ne saurait se perfectionner.

Le premier, étant progressif, prend des formes toujours nouvelles, et par là il plait, il charme, il est attrayant.

L'autre, toujours immuable, paraît tous les jours plus vieux et difforme; et par conséquent il ennuie, il choque, il rebute.

De là l'apparente préponderance et triomphe du premier sur le second.

Cependant il existe dans la nature humaine un inextinguible besoin du bon. Le beau et le grand ne suppléent pas le bon.

הקראים היו אנשים מורדים בתורת משה, ועוברים על לא ידלא תסור, והם מלבד זה אנשים פכלים ומסרי לב, והם דומים בעיני לאכרים ויוגבים וחרשי עצים וברזל המורדים במלך ובשרים, ומתהללים שהם ינהיגו את המדינה בחכמה ובתבונה יותר מהמלך והשרים. ולא זו בלבד אני מאמין, אלא אף זו מאמין אני אמונה שלמה, שכל האנשים המבקשים לתקן תקנות ולחדש חדשות בישראל, כלם כעוללים ויונקים בערך אל חכמינו הקדמונים ז"ל, ושהם בחכמתם היהודית המקובלה משיבי הגליהו להעמיד ישראל כעמוד ברזל וכחומת נחשת נגד כל העתים אשר עברו עלינו וכל המשטמה אשר רדפתנו ואלה בחכמתם היונית גורמים שיאבדו בכל יום אלפי נפשות מישראל; וחכמינו הקדמונים ז"ל עמו שיהיו ישראל שמחים וטובי לב בימי הרעה, ואלה עושים את אחיהם מרי נפש בימי הטובה — לכן אתם אחי הישרים והתמימים, המאמינים והמאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכנו, אל תתגדו בי מלחמה, כי לכם אני, ולא לצריכם, חלילה! ואתם ממוך לבי ובטוח שהאמונה הנמוגעת אשר אני מחזיק בה היא לבדה חפץ ה', והיא תכון לעד, עד שאף אם יוכח שנס אתם תתילבו נגדי, ותהיה לי המלחמה פנים ואחור, עמכם מלד אחד ועם הכופרים מלד אחר, בכל זאת עצת ה' היא תקום, ואם על ידי ואם על ידי אחרים האמונה היהודית הטהורה תתפשט בקרב ישראל, ולעדי עד תמלוך.

עד כה דברי תשובתי אל התמימים והישרים בלבותם, אשר, תהיינה דעותם מה שתהיינה, ויתמכו בימיני, או יעמדו על ימיני לשטני, יעזרוני או ירדפוני, לבבי יהיה תמיד שלם עמהם.

ואתה ידידי הנאמן בבריתו וקיים באהבתו, ברוך אתה לה', ישלם ה' פעלך ותהי משכרתך שלמה מאתו, ואתה ממוך חסדך לאוהבך, ואיש בריתך אל תהכה לנלח. ואם תמלא באגרתי זאת דבר סתום וקשה, או דברים בלתי מתישבים על דעתך, גלה את אזני בלא משוא פנים, ואני אגיד לך את כל לבי, ואחרי אשר כבר כתגלגלה זכות על ידי זכאי, שעל ידי אגרתך שכתבת לי באהבתך אותי, היית סבה שאחל להעלות על ספר נפוגות לבבי אשר עד היום הזה לא גליתים רק פה אל פה לתלמידי המקשיבים לקולי, מי יודע אם לא כך נכתב בספרו של אדם הראשון שיתקיים בך מקרא שכתוב מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה, ותזכה שעל ידך אוציא מתעמקי לבבי את כל תמודותי, ואשפוך את רוחי מלבי אל לבך ומנפשי אל נפשך, בשפה ברורה ולא בחידות.

ואין בלבי שום חרטה על מה שחשבתי ושכתבתי, הנה אם יקומו אנשים ישרים ויוכיחו על פני (ונגד השמש) את שגגותי, בשמחה ובטוב לבב אקבל דבריהם. ואם באיבה יכתבו עלי בני בליעל שטנה, להשפיל כבודי ולהבאיש את ריחי, אלעג אליהם,

Et cedo invidiae, dummodo absolvar cinis.

ואם אנשים תמימים וישרים, הדבקים בש"ס ובפוסקים, יאמרו לי שקול טיבותך ושדי אחיזרי; כי גם אם כונתך רצויה מעשיך אינם רצויים, כי בכונה להרים התורה שבכתב אתה משפיל התורה שבעל פה, או בכונה לתת כבוד לחכמינו ז"ל אתה אומר כי דבריהם בחכמה ולא בקבלה, ולהוריד עטרת חכמה יונית אתה משליך משמים ארץ תפארת גאון עוזנו הרמב"ם, ז"ל — אומר אליהם: לא לכם היו דברי, כי אם לאוהבי החקירה האמתית, ואני רואה כי מה שיועיל להם לא יועיל לכם, אך סוף סוף דברי לא יזיקו לכם, כי אמונתכם כבר העמיקה שרשיה בלבבכם, בל תמוט עולם ועד; רק לתלמידיכם הצעירים לימים אולי יזיקו, כי יחלישו מעט דבקותם בפלפול התלמוד והפוסקים; אך זאת סכנה שיש לה תקנה, מנעו בניכם מן ההגיון בכרם חמד מחברת שלישית, אשר כבר מלבד אגרתי הוא כולל ענינים אחרים אשר יהיו לפוקה ולמכשול לתלמידים הקטנים; וכאשר יגדלו הנערים וכבר מלאו כריסם בשר ויין, אז תנו אותו בידם, ואני מבטיחכם שלא יזיק להם, כי או ישארו באמונתם הקודמת, וישליכו הספר מעל פניהם, כאשר השליכוהו אתם, או יטה לבבם לדברי; ואז יתחילו לקנות אמונה יהודית כאמונתי, מיוסדת על השכל ועל החכמה, לא על חכמה יונית, אלא על חכמה יהודית, ואז אשריהם ואשרי העדה אשר תהיה צאן מרעיתם. ואם יאמרו אלי: מה לנו ולאמונה יהודית כאמונתך, אחרי אשר אתה חשוד בעינינו שהפלת גורלך בקהל הקראים, יצמיתם ה' אלהינו — אומר אליהם: שאו נא שאלתי אך הפעם אם לא אענה אחרי קללתכם אמן; אך דעו נאמנה כי רחוק אני מאד מאד מהפיל בתוך הקראים גורלי. הלא ראיתם מה שכתבתי עליהם בכרם חמד הנזכר עמוד רכ"ג; ומלבד זה כתבתי לתלמידי תשובות נכוחות לכל טענות דוד מרדכי ולכל טענות וואלף יום, והוכחתי בבירור שהקראים לא היו ולא נבראו עד אחרי חתימת התלמוד (ב). והנני מאמין אמונה שלמה כי יסודי כת

ב) הספר הכולל תשובותי נגד קדמות הקראים נדפס אחר ימים ושנים, והוא שמו: Lezioni di Storia giudaica (Padova, 1852).

ועל אשר הגדת לי ידידי היקר כי מכתב . . . נכתב בפקודת האב"ד . . . ושהקונטרסים יודפס בהסכמת שני הרבנים מעיר . . . ומעיר . . . לא אתמה ולא אצטער כלל. כה עשו אבותיהם, ויותר מזה הרבה, נגד רמב"ם ורמב"ן, ומה היה מוצא הדבר? הנפגם בזה לכבוד שני החכמים ההמה? —

ואולי תחשוב שאכעס על הרבנים ההמה; אך אין דבר, ידידי; חמה אין לי, כי אני מתבונן בסבות המעשים, ומרגלא בפומי השיר הרומי:

„Felix qui potuit rerum cognoscere causas!"

והנה לך לדעת ידידי שאם נבאש ריחי בעיני שני הרבנים ההמה, עוני בי ודמי בראשי, כי אני הקדמתי אם באפס בשירי אשר שרתי ביום כ"א כסלו תקצ"ח לכבוד ידיד נפשי ועטרת ראשי החכם המופלא מוהר"ר שי"ר נ"י ביום שבתו על כסא ההוראה בעיר טארנאפאל יע"א (א), גם כי באמת לא היתה כונתי חלילה להשפיל מעלת הרבנים כלם אשר היו לפנינו, ואף לא כל רבני הצפון, אשר ידעתי כי כמה וכמה מהם גדולים וטובים ואנשי מופת בצדקתם ובחכמתם. ועתה אם הרבנים ההמה לא מצאו לשכך חמתם כי אם על ידי שישסו בי את הכלבים, ובעודם נובחים עלי, יענו אחריהם הידד, הנה הם מקלקלים על מנת לתקן, ואני בפה מלא ובלב שלם אענה אחריהם סלחתי סלחתי.

סוף דבר, בכל מה שדנתי, הן בענין המשנה, הן בענין הרמב"ם, הן בכל שאר ענינים שבעולם, אפשר הדבר ששגיתי ברואה פקתי פליליה, וכבר כתב לי אחד מחשובי תלמידי שאין דעתו כדעתי בפירוש המשנה דעדיות ואני קבלתי פירושו וכתבתיו באחת מאגרותי אשר תראה אי"ה בכרם חמד ד'. ואמנם אם טעיתי לא טעיתי מפני מהירות וחפזון, כי חדש ימים עמדתי על האגרת ההיא (כרם חמד ג' מכתב ה'), ובפירוש המשנה דעדיות הרבה שנות חשבתי וכתבתי, והרבה נסחאות עשיתי עד אשר שקטה רוחי ונתיישבה דעתי בסברא אחת; ומה שכתבתי על הרמב"ם הם דברים אשר היו כמוסים בחדרי לבי משנים הרבה, וקצתם היו כתובים אצלי זה שבע שנים, וצרפתים ובחנתים לאט לאט עד שידי תגעת. ולו היו כל המחברים מתונים בדבריהם כמוני, אין ספק שלא היה לנו אפילו המעשר מהספרים הממלאים פני תבל. ואחרי אשר נפשי יודעת מאד טהרת כונתי, ושאם טעיתי לא טעיתי בחפזון וזדון,

---

א) השיר הזה נדפס בכרם חמד ד' עמוד לכ"ז.

אלא כי הואלתי עד ישיש שמי נודע בגוים לאיש חוקר; שאם הייתי ממהר לפתוח פה נגד חכמה יונית, היו אומרים אך פתי מאמין לחבלי הזקנות הוא האיש הזה, על כן הוא דבק בדרכי אבותיו, ולא ידע מה רב היתרון אשר לחכמת זרים על דרכי היהודים האומללים. על כן רק בשנה שעברה החלותי לגלות דעתי, ועדיין רק ברמז, וביארתי מה הן התכונות הישראליות ומה הן היוניות והקדריות, ועדיין יראתי מחוות דעי בפירוש, ולא אמרתי דבר בשבח ובגנות שום אחת מהאומות האלה; גם אמרתי (שם עמוד קס"ג) „המדות הישראליות מטוב עד רע" כאלו הייתי רואה דבר רע במדות הישראליות, ולא היתה כונתי אלא על הראשונה מהתכונות ההן, שהיא חסרון הסדר וערבוב הענינים, וזה גם הוא אמנם איננו רע בהחלט, ונולדים רבים טוב הוא. והנה קויתי ועודני מקוה כי בני עמי בראותם ככה פניהם מסודרות מערכה לקראת מערכה התכונות הישראליות והיוניות והקדריות, יתנו לבם להבין כי לא חסרי כל טוב אנחנו, ושלא בצדק ובמשפט נסוג מדרכי אבותינו, אבל בהפך בלב שלם עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדולה ליוצר בראשית, שחלק לנו בנחלה אבות תכונות טובות, אשר לא היו למורשה לשום אומה ולשון אחרת; וקויתי ועודני מקוה כי מזה תצא ברוב הימים תועלת אם מעט ואם הרבה לאומתנו ולתורתנו.

וכאשר גמרתי בלבי להחל לגלות דעתי נגד חכמה יונית, כתבתי מה שכתבתי על הרמב"ם, למען יודע מיעוט התועלת אשר הועילה לו ולנו דבקותו בפילוסופיאה, והרעות אשר נמשכו מהדבקות ההיא; דבר אשר זה שש מאות שנה היו שלומי אמוני ישראל מודים בו וצועקים עליו צעקות גדולות. וכן באגרת אחרת אשר תראה אי"ה בקרב הימים בכרם חמד ד' שפכתי שיחי וכעסי על הראב"ע, והרביתי לספר בשבחו של רש"י ז"ל; הכל לחבב על בני עמנו ולהגדיל בעיניהם התכונות הישראליות, ולהקטין ולהבזות בעיניהם התכונות הנכריות. כי מה שאני משתדל בו יומם ולילה עם תלמידי הקרובים אלי, ראוי לי שאשתדל בו גם עם הרחוקים ממני; וגם ידעתי כי קצת מקוראי דברי ילעגו לי, ומה בכך? גם קצת מתלמידי בתחלת בואם אלי שחקו לי בלבם, ואחר זמן אחרי אשר בחנוני גם ראו פעלי ובחנו וראו דרכי הישראליות ודרכי אנשים אחרים, ראו כי בצדק כל אמרי פי, וברכו את ה' אשר שלחם לקחת מפי תורה, לטוב להם כל הימים. ואם אולי קצת מן האנשים הרחוקים ידינוני לכף חובה, ויחיו מיחסים אלי מדות מגונות. — אם לכבוד עצמי הייתי דורש, הייתי מצטער.

הטעפי מכמה שבושים שיכשל בהם הפילוסוף, ועל הכל הנה זה יתרון גדול שמצאתי לאיש המאמין על האיש אשר התפלסף, כי הוא מכיר בעצמו שלא ידע, והאחר חושב שידע מה שלא ידע, וברוב דברים יבלבל את שומעיו ויאחז את עיניהם עד שיחשבו כי אין דבר נעלם ממנו, ופעמים רבות ברבוי דבריו לא אמר כלום. ואלמלא שמדבר כן הוא, איך היה זה שאחר כמה פילוסופים גדולים שעמדו עד היום, ואחר אלפי ספרים שנכתבו בחכמת הפילוסופיאה, עדיין אין ענין שיהיה מוסכם בין הפילוסופים, והחשכה והאפלה הולכת ומתחזקת יום יום במושגותם, וכמעט אין לך יום שאין קללתו מרובה מחברו.

והיותר רע הוא כי הפילוסופיאה היונית, ובפרט בדור הזה, לא לבד שאינה עושה את לומדיה חכמים וטובים יותר מבתחלה, אלא שאינה עושה אותם שמחים וטובי לב, אבל בהפך היא הופכת שמחתם הטבעית למעצבה, ושוב לבם לתוגה ורוח רעה. וכמה בחורי חמד בימינו, שהביאו עליהם למודיהם מרה השחורה ושנאת הבריות ושנאת עצמם, עד כי לבסוף נטלו את עצמם מן העולם. וכבר היה מעשה זה ימים ושנים, ובא אלי אחד מן החולים האלה ודמעתו על לחיו; ואע"פ שלא היה מתלמידי ולא היה מכירי, רק שמע את שמעי מפי מכירי, בטח בי והגיד לי את נגע לבבו. אז התחלתי ללכת עמו בשוקים וברחובות בנשף בערב יום, וחקרתי ובדקתי אותו, והוא מטוב לבו, ומבטחונו אשר בטח בי, גלה לי כל מסתריו, לא הסתיר ממני דבר, והטיתי אזני לכל דבריו ולכל ספוריו, ושמעתי מפיו כל רעיוניו אשר יבהלוהו, והסכנה הנעלמה אשר היה עומד בה, וראיתי כי חולה חכמה יונית הוא; אז התחלתי לאט-לאט לעורר בלבו התכונות הישראליות, ומדי-יום ביומו היה מרגיש בעצמו רוח והצלה מצרתו, עד כי בזמן לא כביר נרפא לבבו ונרפא בשרו, זכני ה' וקיימתי נפש אחת מישראל, וקניתי לי אוהב דבק מאח.

ואם באתי לספר מעלת הפילוסופיאה אשר יסודתה על התכונות הישראליות, והתועלות אשר אני רואה בה יום יום בקצת מתלמידי, והיתרון אשר למודי מקנים להם על בני גילם, הייתי נראה כנוטה מדרך הצניעות הישראלית, והולך בדרך ההתפארות הקדרית. ואולם אני המרגיש בנסיון ירידת בני עמנו פלאים כפי אשר התכונות הישראליות הולכות ונחלשות בקרבם, והיוניות הולכות ומתגברות, היה הצער הזה כאש בוערה בלבי עצור בעצמותי מימים ושנים, ואם השמיתי מעולם אחרים אתאפק לא היה זה

אומר (מורה חלק ג' פרק י"ח) שההשגחה מיוחדת במין האדם לבדו, ואיננה בבני אדם כלם בשוה, אבל היא נמשכת אחר השכל, מי שלא השכיל, ומי שהיה נמהר, הוא משולח אל המקרה, ונמשך מזה שהפתי אין לו שומר, והנמהר אין לו מענים, כי יונח אל המקרה, ואולי במקרה יצליח.

וכן היהודי התמים עם אלהיו ועם זקניו היה מאמין כי לא המדרש הוא העקר אלא המעשה, וכל העוסק בתורה בלבד (ולא בגמילות חסדים) דומה כמי שאין לו אלוה, אבל לדעת הפילוסוף (שם פרק כ"ז) השלמות האחרון (כלומר העיקרי) והקודם במעלה, הוא שיהיה אדם משכיל בפעל, והוא שידע כל מה שיכלת האדם לדעתו. מעתה הגע בעצמך אם יהודי תמים, מאותם אנשי צרפת (שהלעיג עליהם הרמב"ם באגרתו אל בנו) שהיו אוכלים בשר השור שלוק, מטובל בחומץ ובשומים, והיו חושבים שהאל קרוב לתפלותיהם בקראם בתלמוד וזולתו מחבורי ראשי ישיבות, ואיש אחר פילוסוף, המתעסק לקנות שלמותו האחרון בידיעת כל מה שביכלת האדם לדעתו; אמור נא למי משניהם תפנה אם תצטרך לעזרה? —

ואם תאמר: ומה לך להתגלע בריב עם הפילוסופיא שבימי הרמב"ם אשר כבר אבד זכרה מני ארץ? — הן אמת כי אותה פילוסופיא איננה עוד, אך אם היא נכרתה, קמו אחריה דעותיה אשר אינן טובות ממנה, וכל פילוסופיא שצמחה ושתצמח משרשי חכמה יונית תהיה לעולם פורה רוש ולענה, וזה מפני שתי תכונות המושלות בחכמי יון, שהן (כאשר הזכרתי בכרם חמד ג' עמוד קס"ג) חכמה דמוסר שמגמתן הנאת עצמנו, והצלחתנו לפי מנהגו של עולם; ואהבת הכבוד המדומה, ורדיפת כל מה שהוא תפארת לנו מן האדם, ואמור הרבה ועשות מעט.

והנה זה לי ארבע ועשרים שנה שלא זזה ידי מתוך ידם של פילוסופים מכל לשונות הגוים, וספרי רוב גדוליהם בידי המה, והגיתי בהם בתשוקה מחודשת למצוא דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת, ומצאתים כלם (אם מעט ואם הרבה) תועים במדבר בישימון לא דרך, מה שזה בונה זה סותר, ומתעים תלמידיהם בתהו לא דרך, יצלילום במים אדירים ויפלו חרם בידם, ולואי שתהא יציאה כביאה, אבל התלמידים היוצאים מהם לא די שלא למדו מהם דבר טוב, אלא שאבדו התכונות הטובות שהיו בהם מתחלת בריאתם, וזה לא בלבד בענין המדות, כי גם בענין השכל והבינה, כי ראיתי אנשים שמוני, אשר פילוסופיא לא ידע, וחכמת ההגיון לא הכיר, יצליחו השכל

כאלף תורות, וסגר את השער שהיה פתוח עד ימיו; וזה ג"כ לא נעשה אלא ברשות התורה, כי התורה אמרה וקמת ועלית, אל המקום אשר יבחר ה', ולא אמרה ועלית השערה אל הזקנים, כי אמנם זה הוא רצון נותן התורה ית' שיהיו ישראל בכל דור ודור גוי אחד בארץ, ולא יתחלקו לכמה אומות, מתחלפות בתורותם ובחקותיהם (שם עמוד ע"ד וע"ה);

ה) כי במשנה נזכרו גם דברי היחידים, למען ידעו דור אחרון שתי הסברות יחדו, ויחקרו אותן, ויפסקו הלכה כדברי זה או כדברי זה לפי צורך הזמנים; והרמב"ם בקש להשכיח כל המחלוקות ולהביא כל ישראל תחת עול מסקנא אחת, ובזה לא היטיב לעשות, ובצדק התקומם הראב"ד כנגדו (שם ס"ו ס"ז);

ו) כי שנאת בני אדם אשר אין אמונתם כאמונתנו, יהיו מישראל או מאומות העולם, איננה לנו למורשה מאבותינו, אך הרמב"ם חדש אותה מתוך אמונתו במהות הנפש, אמונה אשר לא באה לו מחכמי ישראל, אבל מחכמי יון וישמעאל; והאמונה ההיא בעצמה היא אשר הביאתו להגביל עקרי האמונה, ולהוציא מכלל ישראל מי שיכחיש אחד מהם, מה שלא עלה על דעת קדמונינו ז"ל (שם ס"ז עד ע').

כל הדברים האלה אמרתי בכוונה להגדיל מעלת התורה ומעלת רז"ל אצל האנשים אוהבי החקירה הפשטית בלא משוא פנים לדבר או לאדם. ובכוונה שלחתי לשוני בהרמב"ם ז"ל (אשר אמנם סוף דברי היה כי כוונתו טובה באמת) להראות לעדת המתפלספים כי המניח חכמת ישראל ומושך על חכמת יון וישמעאל, קרוב הוא לנפול בדעות משובשות שהיזקן גדול לשלום החברה הרבה יותר ממה שיוכל להזיק כל השבושים אשר (לפי דעת המתפלספים) ירשנו מאבותינו. כי מה מצא הרמב"ם עול באמונת זקנינו? ההגשמה, סעודת לויתן, השמות, הקמיעין, וכיוצא באלה. ומה יזיקו האמונות האלה לשלום החברה? — אבל היהודי המאמין לכל דברי זקניו היה מאמין כי יש למעלה ממנו עין רואה ואזן שומעת וכל מעשיו בספר נכתבים, והיה מאמין כי עיני ה' משוטטות בכל הארץ, והשגחתו מתפשטת על הגדולים ועל הקטנים כשוה, על החכמים ועל הפתאים, על הטובים ועל הרעים, על האדם ועל הבהמה; ובזה היה נמשך שהיה פחד אלהים לנגד עיניו תמיד, ושהיה מרחם על בני אדם כלם, וגם על בעלי חיים כי מעשה ידי האל כלם, וכלם מושגחים מאתו ית'. והפילוסוף בהפך היה

נואלים ומעל צואר אחיהם; ואני תמיד הייתי סרבן לאותה עצה, כי ראיתי שאין הדור ראוי לכך, כי מה שיועיל לאחד יזיק לאחר. והנה זה שנה רציתי לנסות ולהשמיע קולי בעניני האמונה, וכתבתי אליו האגרת ההיא (ז), גם הוספתי הערה לאחת מאגרותי הישנות (ח), ומגמת פני בזו ובזו לא היתה אלא לתת כבוד לתורתנו ולרבותינו ז"ל, ולהוכיח א) כי חכמי התלמוד לא בדו דבר שקר מלבם באמרם כי התורה שבעל פה היו הקדמונים נמנעים מלכתבה (כרם חמד שלישי, עמוד ק"א עד ק"ז);

ב) כי המשנה והתלמוד אינם ספרים מתוקנים מתחלתם להיות כספרי חקים ונימוסים לדור אחרון, ושאם היתה זאת דעת התנאים והאמוראים לא היו מערבים בהם כמה וכמה ענינים שהיו טובים במקום ובזמן שנאמרו, אך אין להם מבוא בין החקים והתורות; וקצתם אין יסודתם על תורת ישראל ואמונתם, מורשה לקהלת יעקב אך הם מנהגים ואמונות מיוחדות לאנשי הזמן והמקום שהיו עומדים בו החכמים ההם: ולשקר ילעגו לנו ועליהם על קצת מהענינים ההם הנמצאים בתלמוד, לאמר ראו מה כתוב בספרי נימוסיכם; כי אמנם מי שאמר הדברים ההם מעולם לא עלתה על דעתו שיהיו דבריו נכתבים, ואף כי בספרי החקים והתורות, אך אמר אותם לחבריו או לאנשי ביתו לצורך השעה, והתלמידים שלא היו מאבדים טיפה מנת ששמעו מרבותיהם כתבום אחרי דורות על ספר; ומי הוא החכם הגדול והקדום שלא יהיה לשחוק וללעג אם יוחקו בספר דבריו בחדר משכבו? (שם עמוד ע' וע"א)

ג) כי חכמינו הקדמונים לא למדו הדינים על ידי עוות הכתובים, ומתוך הדרשות הרחוקות מפשט המקראות, אך הם משפטים מקובלים להם מקדמוניהם איש מפי איש, או תקנות שהתקינו בחכמה עמוקה ונפלאה, לפי צורך הזמנים, ועל פי מה שנצטוינו בתורה לשמוע אל השופט אשר יהיה בימינו, והדרשות הנוטות מן הפשט אינן אלא אסמכתא בעלמא (שם עמוד רכ"א ורכ"ב בהערה)?

ד) כי חכמינו הקדמונים לא שמו בסד רגלי החכמים אשר יקומו אחריהם באופן שלא יוכלו להוסיף ולגרוע מדבריהם לפי צורך המקום והזמן; רק כאשר נתפזרו ישראל פזור גדול דאג רבנו הקדוש פן תשכח תורה

ז) הלא היא בכרם חמד ב' עמוד ס"א עד ע"ו:

ח) שם עמוד רכ"ט ורכ"ב.

ועד ימי עזרא הסופר. ו, על אודות שמנה עשרה תבות תקון סופרים.

אך בסוף השנה הקודמת (כ"ט אלול תקע"ח) התאוויתי להריץ אגרות אל החכם המפואר יש"ר, ומיד נולדה בינינו מחלוקת בענין המלות הנרדפות, כי הוא בשיטת רנה"ו היה מכחיש מציאותן, והיה אומר כי הוראת כל מלה ממלות לה"ק נבדלת תמיד מהוראת מלה אחרת, ואני הייתי אומר שאין צורך שיהיה ביניהן שום חלוק; ולברר המחלוקת הזאת הכנסתי ראשי בחקירת הנרדפים, לדעת הבאמת יש ביניהם חלוק הוראה, ומצאתי בחקירה הזאת נחת רוח, ועבדתי בעבודה ההיא ימים ושנים בשמחה ובטוב לבב, ועל ידי כן לא שבותי עוד את לבי לספר תורה נדרשת.

ואחרי הימים ההם לא זזתי מהעמיק חקירתי בעניני האמונה, ובקשת ענינים נטיתי ממה שהאמנתי בראשונה וממה שכתבתי בספר הנזכר, וראיתי כי ראוי היה שאניף עליו ידי פעם שלישית לתקנו ולהשלימו; אך כפי אשר הרביתי והוספתי ידיעה במחשבות בני האדם ובאמונות אנשי הדור, הוספתי דעת והוספתי מכאוב, וראיתי כי אי אפשר לדבר בעניני האמונה באופן מועיל לאנשי כל הכתות יחדו, ומשכתי ידי ולבי מן המלאכה ההיא מכל וכל.

ואף גם זאת אחרי בואי פה פאדובה והתאוויתי לכתוב פירושים לספרי הקדש לצורך תלמידי, לא חדלתי לכתוב דעתי בכל פסוק אשר בו מקום עיון, ונלחמתי בכל כחי נגד הכופרים ונגד סברותיהם המתחדשות בכל יום על ה' ועל תורתו. וגם מזה רפתה רוחי מעט אחרי מה שאירע לי בפירוש ישעיה, כי בו הארכתי ללחום מלחמות ה' ולהוכיח במישור כי באמת נבא ישעיה על גאולת בבל ועל הגאולה העתידה, ולא כדברי הכופרים האומרים כי הכותב מסימן מ' ולמטה לא ישעיה הוא, אלא אחד מהעומדים בגלות בבל היה; וכאשר הראיתי הדברים לאחד מגדולי החכמים והמכבדים שבהם, מצאתי דעתו מתנגדת לדעתי, ונלחם בי את כל תוקף להחזיק בדעת האחרת, שמסימן מ' ולמטה בבבל נכתב, אז תם כחי כנקבה, ואמרתי כשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע.

והנה זה ימים ושנים, ידידי החכם המפואר יש"ר מפציר בי שאפנה מכל עסקי הדקדוק ומכל שאר חקירות, וכשופר ארים קולי להלחם מלחמות ה' ולחקים עולה של תורה אשר רבים מחכמי הדור פורקים אותו מעל

פרק שנים ועשרים, על האומרים אמון שרף את התורה, ועל מעשה
מציאת ספר התורה על ידי חלקיהו בימי יאשיהו (ז)

פרק שלשה ועשרים, כי לא נשרפו ספרי התורה, ולא אבדו מעולם
כלם או רובם.

פרק ארבעה ועשרים, אם כתב אדם דבר מלבו בגליון התורה, ונכתב השופר בגוף הספר (מן הפרק הזה לקוחים שמה רוב דברי אשר כתבתי בענין הזה בבכורי העתים תקפ"א עמוד קנ"ה–קס"א). ואלה קצת מדברי בפרק הזה האחרון:

„על כן הנה לא אל חקירת המקראות אשר יש אומרים שנכתבו בתורה
„בדרך הזאת; ולא המקראות שכבר נאמר שנוספו אחר זמן אחקור בלבד
„כי גם את המקראות אשר יראה לי שיוכל אדם לומר באמת שדבר הזה
„אחקור, אפילו לא אדע שנסתפק בהם אדם, כאשר דרכי בכל הספר
„הזה להשיב על כל הטענות אשר ידעתי שטענו המינים, וגם על אשר לא ידעתי
„שטענו עדיין. ואשר לא יעשה כן, את הכבוד יבקש ולא את האמת, כי אחר זמן
„יבא אדם ויחדש שאלות, ויסתור על ידן את כל דברי ספרו; והעצלות הזאת
„שנולדת מן הגאוה, היא באמת אשר מלאה את בתי הספרים. ואני לא כן
„אדמה, ולבבי לא כן יחשוב, כי אל האמת שמתי פני, וללמוד אני כותב,
„ולא ללמד בלבד; וכדברי רד"ק:

אקרא בשם אל לעזור אותי כי הוא לבד שברי ומבטחי
ידע לבבי כי בתֹם הולך בחן סעפותי ובָן שוחי
לא לעשות לי שם אני כותב ולהעלות זכרי וטוב שבחי

„ואני מוסיף:

לא מפני גדול אני אגור לא ארעה רֵעִי ולא אחי
אל האמת אסנם יְקַר לתת בדרור חֹפֶש אשפכה שיחי
אחתור במחתרת מצוא חובה אחקור דבר עליון בכל כחי
אז אמְרָה גם קְרָאִי יאמר נכון בתורת אל הלא רוחי.

אחרי כן בתחלת שנת תקע"ט הוספתי שנית ידי על הספר הזה והחלותי לכתבו שנית בשנוי ותוספת ומגרעת וכתבתי ממנו ששה פרקים, ואלה שמותם: א, האמונה. ב, מציאות הבורא. ג, מציאות ספרים קדמונים ד, קדמות תורת משה. ה, אם שלח אדם את ידו בתורת משה בזדון מסיום

ז) קצת מהפרק הזה הבאתי אח"כ בציון, שנה ראשונה, עמוד קמ"ג וקמ"ד.

פרק ראשון, יתבאר בו כמה נצרכנו לחקור איך לנו להשתמש בשכלנו, ומתי ואיככה.

פרק שני, בו יתבאר כי החוקר צריך בכל, גם בתורה, אך לא כל הרוצה ליטול את השם, יטול.

פרק שלישי, בו יבוטלו דברי המכחישים את החושים.

פרק רביעי, בו יתוסף על החושים חוש הנפש.

פרק חמישי, יבאר תועלת הזכרון, וכי יש לנו להאמין בו.

פרק ששי, יבאר מה התועלת בחקירה, ומה הספק הנאמר אחרים.

פרק שביעי, יבאר כי אין החקירה האמתית באמר לא יפול תחת החושים.

פרק שמיני, יבאר כי אין בידנו לגזור אומר בהחלט, רק בחקירת המלות.

פרק תשיעי, יבאר סבת כל מנהגותינו.

פרק עשירי, כי אין מוסינו מכחישים תורת משה.

פרק אחד עשר, אין הבחירה נופלת תחת מחקרנו.

פרק שנים עשר, אין התורה סותרת את שלמה (ה).

פרק שלשה עשר, ענין פקידת עון אבות על בנים.

פרק ארבעה עשר, ביאור יתר הכתובים הנראים כסותרין זה את זה.

פרק חמשה עשר, אין התורה, סותרת את עצמה בענין הבחירה החפשית.

פרק ששה עשר, אין התורה מקיימת כאחת ידיעה קודמת ובחירה חפשית.

פרק שבעה עשר, ספר תורת משה מתי נכתב.

פרק שמנה עשר, לא ספר תורת משה בלבד הניחו הזקנים לתלמי המלך.

פרק תשעה עשר, אם שלח אדם את ידו בתורת משה בזדון מהיום עד ימי עזרא.

פרק עשרים, על אודות מהות עשרת תבות תקון סופרים.

פרק אחד ועשרים, אם נשלחה יד בתורה בזדון מימות עזרא ועד הנה.

ה) י״ב פרקים הראשונים נדפסו אחרי כן בכוכבי יצחק, קונטרים י״ז עד כ״ז.

„כן נשאו ראש ואחריהם כל אדם נמשך, לא היו בארץ בימים ההם, ואם „השלו, לא פשטה מלכותם עדיין, והשותים י"ד כוסות לכבוד שדי לא „היו נקראים עדיין בשם מרן. ומזה נמשך כי אפשר היה בימים ההמה „לאנשי התבונה להיות נוטים בדבריהם ובמכתביהם לאנשי שתי הכתות „יחדו, מה שהוא לדעתי נמנע גמור לעת עתה."

והנה בימי נעורי, זה עשרים שנה בימים אשר היתה קנאת ה' צבאות יוקדת בקרבי כאש להבת שלהבות, בימים אשר שוררתי (בסוף שירה על המקובלים):

תורה בת יוצר כל, בת בורא רוח,
מה רבה חכמתה! היא מכלל דעת.
אך אם הורה, יְפְיָהּ יודע אין,
אלי! נא בכסילותם אל ידיו נצח.
תמוך בימיני נא, אב לבני עבר,
ווה אשיב אליה כימי קדם.

כנביאי קדם תשאני רוח,
אטיפה לבני עבר דברי דעת,
אטיפה נצח, אך שומע אין (ג).

בימים אשר שפכתי שיחי לפני האמת, ואמרתי אליה בשירתי:
אַל תִּרְגְּזִי עָלַי, זְקֵנָה אַתְּ אֱמֶת,
רַע תְּאָרֵךְ מֵרֹב שְׁנֵי חַיָּיִךְ (ד).

בימים הטובים ההמה אשר הייתי יושב בדד מחוץ למחנה, ואין איש מאנשי עירי מכיר אותי, בימים ההמה, ואני בן שבע עשרה שנה, שמתי אני את לבי לכתוב ספר לחזוק האמונה, וקראתי שמו תורה נדרשת, ואלה ראשי הפרקים אשר כתבתי ממנו:

ג) השירה הזאת היא מאותן הנקראות בלשון איטלקי Sestine, ואין בהן חרוז (רייס), אבל בכל חרוזה הטור הראשון מקיים במלה שבסוף החרוזה הקודמת, והטור השני מקיים במלה שבסוף הטור הראשון מהחרוזה הקודמת, והטור השלישי מקיים כמו החמישי מהקודמת, והטור הרביעי מקיים כמו השני מהקודמת, והחמישי כמו הרביעי ממנה, והששי כמו השלישי ממנה, ומוסיפין השירה בבית קטן בעל שלשה טורים, הכוללים (באמצע ובסוף) אותן שש תבות. בס' אילת השחר יש שירה על הדרך הזה, והמעתיקים שם, ואולי כוללת שתים עשרה חרוזות. שנכתבה זה מאה שנה, ולא נדפסה.

ד) אלה היא כתובה בס' באולם בם יסודם.

,,לדבר שפה אחת ודברים אחדים לבעלי כל הכתות אשר בדורנו, דור
,,הפלגה. אתה אדוני וידידי, זה באמת נמנע; ולו ה' לפני בא בימים
,,האלה, והשמיע קולו לבני יעקב, לא אדע היהיו דבריו נכנסים בלב כל
,,שומעיו, אם לא שאולי הקולות והלפידים והאותות והמופתים ישברו את
,,לבם הזונה, ואולי בעוד ארבעים יום לבבם הנשבר ישוב לאיתנו, ויתעו
,,ברעיוניהם, ויזנו במעלליהם. לפיכך רואה אנכי כי הבא היום לכתוב
,,ספר בעניני האמונה לא יתכן לו להתברך בלבבו להכנים דבריו בלב כל
,,הכתות; שאם תהיה זאת מטרת קשתו, יצטרך לעשות מלאכת ה' רמיה,
,,ויקרה לו בכל ענין וענין שיכחד תחת לשונו דבר אחד מפחד אוהבי
,,הנושן, ודבר אחר מחמת אוהבי החדש, וסוף סוף לא יאמר כלום, כי
,,אם דברים לא יועיל בם; ילדה מלקטת לו לבנות וזקנה מלקטת לו
,,שחורות ונמלא קרח מכאן ומכאן. ובפרט לאיש היושב בארץ פולין,
,,אשר בה הכתות השונות רחוקות זו מזו יותר מאשר בכל שאר הארצות,
,,איך יתכן לו להרים קולו להישיר את העם בעניני האמונה, אם לא
,,יתגבר כארי לומר לכל אחת מהכתות: טועים אתם, ומדרך האמת
,,רחקתם.
,,כי אמנם אם גם בימי הרמב"ם וקודם לו נשתבשו המחשבות ונתבלבלו
,,הלבבות, ונפלגו הדעות לפלגות רבות, ורבים מבני ישראל היה חשך
,,במושבותם, ולילה במחשבותם, מה נשתנה הלילה הזה אשר בדורנו,
,,מכל הלילות אשר היו לפנינו!
,,כי הנה בימים ההמה גם המתפלספים לא היו מכחישים השרשים
,,העקריים לכל בעל דת, שהם מציאות ה' ותורה מן השמים, אך היו
,,מסכימים בשרשים, והיו מתחכמים בתולדות ובענפים בלבד; ואפילו
,,בעלי הקדמות לא היו שוללים מציאות האל לגמרי, ולא היו מכזיבים
,,הנבואה והמופתים, אבל היו מיחסים אותם אל השכל הפועל. ועתה
,,(עלי תשתפך נפשי) תחלת התחכמות השועלים המתפלספים היא להחליט
,,כאלו הוא דבר שבא עליו מופת חותך, שהנבואה דבר נמנע לגמרי,
,,והאותות והמופתים נחלת פתאים ואולת.
,,ומלבד אחר גם המאמינים, ידיהם לא היו אסורות בימים ההם בחבלי
,,השוא כאשר עתה, ורגליהם לנחשתי הסודות והזהר והאר"י עדיין לא
,,הוגשו, כי הקבלה היתה אז בעת הולדה; ומגיד"י בעלטה אשר אחרי

(א) וראיתי כי אין בלבי לצאת לקראתם למלחמה, חלילה לי. לאנשי שלי יראי אלהים אנשי אמת אהבי תשובות, ואם ירעוני אביע ריעי עמהם; אך תלמידי סומכים ותלמידי בלעם, בקהלם לא יחד כבודי לא לשלום ולא למלחמה, אך אבחר דרך הצדיקים אשר נאמר עליהם ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. והנני משיב טובה לרעך אשר שם לנבלות את אנכי וזירז אותך להודיעני שענין, לשון אשיב לבליעל גמולו בראשו ואענה כסיל כאולתו. ואולם אני לא כן בלבבי, לא זאת עצתי, ולא בזאת חפצי. ולמה אענה כסיל כאולתו? האם פן יהיה חכם בעיניו? אני יודע שאין האנשים ההם חכמים בעיניהם, כי בסתרי לבם יודעים כי הבל מלי וכי צדקתי בדברי, ורק למקנת תועלת זמנית ילבשו אדרת שער להראות כקדושים וכקנאים. המקנאים לחז"ל ולהרמב"ם. אך לא עלי השמה הזאת לגלות קלון כל הצבועים, ולא לכך נוצרתי, ומזמן אשר הניח במלאכת הזאת הלא עבר חצי ימי לשגות בתורה ובחכמה, לתמכים תלמידי והנלוים אחרי. ובעניננו נ"ל שאין לסמוך על המקרה הזאת, אלא על ספרו אל תען כסיל כאולתו פן תשוה לו גם אתה, כי באמת אתחסך גם אני לנסיון כאשר עשה אם אאבק עמהם ואלחמה אתם.

ואם תאמר כי חובה על כל אדם ועלי לפרסם את הרשעים — נ"ל כי המאמר הזה, על הקבועים שיש תועלת, שמכירים את האנשים ואת דרכיהם, אבל על הספוקים: ובפרט כי בנסיוני נגע בדבר, פסול אני לדון בדבר זה. ואם תאמר: הלא רעך רבה את המרים, כי הנה האמת נעדרת, ואולי רבים ימשכו אחרי דבריהם ויאמינו הפך האמת. לזאת אשיב כי אנשי הדעת והתבונה לא ימשכו אחרי דברי הסכל, והפתיים אם ימשכו לדבריהם, ויאמינו שאין בדברי חז"ל אמת, מה בכך? אם יעמוד להם זכות חנוך אמונה בתורה שבכתב והרמב"ם, עם טוב ודעת נעים. כי הנה, ידידי היקר, לא יתכן כלל בדור הזה להאמין שהאמונה תגל קשה בלי מציק לקיחה. הלא זה הדבר אשר דברתי ביום כ"א שבט תקל"ז בהגרתי לאחד מגדולי חכמי הדור, ידידי (ב) וזה לשונו:

„צדקת בדבריך אדוני וידידי היקר, במספך על כובד המלאכה אשר בחרתי
„בה, והקושי והסכנה הכרוכים בעקבים, ובפרט אם יהיה בלב המחבר.

א) המגלות הכן נדפסו אשר זמן בכרם חמד שניהם, עמוד רכ"ב רכ"ד ורכ"ה, ושם כי במקום שכתוב בינך שלאלה, אני לא כן במצבי, אלא פותחם כמשפט.

ב) הלא הוא: מהר"ש ושון הכהן קלאמאל ע"ה.

מכתב

מאת החכם שד"ל.

לכבוד ידידי היקר המשכיל והנבון כמ"ר יח"ש שלום וברכה*).

ידידי, טרם תקרא ואני עניתי, עוד מכתבך רחוק מעירי ואני שלחתי אליך תשובתי, ומה מאד שמח לבי בבוא אלי אגרתך שני ימים אחר כתבי אליך, וברכתי את ה' אשר יעצני, וגם אתה ידידי אין ספק כי שמח לבך בבוא אליך תשובתי, בטרם תיחל בואה. ועתה ידידי ברוך טעמך אשר לא רפתה אהבתך מעלי גם כי הרבה יותר מדי התמהמהתי מהשיב לאגרתך הקודמת; וברוך אתה אשר חלית עלי וגלית את אזני בקום עלי רשעים לבלעני חנם: וברוך חסדך אשר תבעת עלבון ידידנו החכם המפואר יש"ר באללגעמיינע צייטונג דעס יודענטהומס, ואשר יראת ודאגת פן גם כבודי יפגם. ועתה חזק ידידי, אל תדאג לפגימת כבודי, כמו שלא תדאג לפגימתה של לבנה, אשר כמשלו בה הצדיקים. הלא זה דברי אשר דברתי בכנור נעים:

אוּלָם יָשַׁר לֵבָב כְּמוֹ יָרֵחַ
נֶחְבָּא וְאַחַר שָׁב וְעוֹד זוֹרֵחַ

והנה באגרתי הקודמת ראית תשובתי לשני האנשים הידועים

---

*) האגרת הזאת נכתבה בכוונה שתצא לאור בכרם חמד הרביעי, ונשארה גנוזה משך כ"ה שנים, ועתה בשלחי אותה תחלה לא החלפתי בה דבר, ולא הערתי עליה הערות, יראוה רואים וישפטו. רק דבר אחד לא אכחד תחת לשוני, והוא כי מעשה הבחור הנזכר בה לא היה ימים ושנים קודם לכן (כמו שכתבתי שם), אבל היה בתחלת השנה ההיא, ובחשבי שתצא האגרת לאור מיד בכרם חמד ד' אמרתי שהיה הענין זה ימים ושנים, כדי שתלמידי ומכירי הרואים מי הם הבאים אל ביתי לא יבינו מי הוא אותו בחור. ועתה האמת אגיד כי בליל י"ח יאנואר 1838 בא לביתי ויצאתי עמו, והשלג היה יורד בלי רפיון, ויצאנו מן העיר ונכנסנו בחנות המשקה השחור (קאפפע) ונתעכבנו שם מדברים ומתווכחים, וחזרתי לביתי קרוב לחצות הלילה, ומיד, בעוד לבי מלא מכל הדברים אשר נדברנו איש אל רעהו, כתבתי בפינקסי מאמר בלשון איטלקי על היודאיזמוס והאטיציזמוס, והמאמר ההוא הרה וילד אחר זמן השיחה הידועה בשם דרך ארץ, הנדפסת בגליון (פראנקפורט, תר"א), ולהיותו מפתח גדול להבין דרכי ומחשבותי, ראיתי לשלחו גם הוא תחלה, ולהיות לשון איטלי בלתי ידועה לרוב החכמים, ראיתי לתרגמו בלשון צרפת, המפורסמת וידועה יותר, ועל ידי כן לא יוכלו עוד שונאי האמת והצדק לסלף דברי, ולהבאיש ריח מחשבותי בעיני האנשים הבלתי מכירים לשון יהודים, כאשר עשו עד היום הזה

יהודה בהגהות רמז לנו בדבריו כי גם בקה"ק יש מעלות, והוא כי מניח לערכה רק באזהרה, ואל פני הכפרת עוד נעלה ממנו והוא לבדו במיתה, וא"כ יש להפסיק בין מניח לערכה לאל פני הכפרת, וזה דבר נס"ט אשר נחה הכתוב לשני מאמרים נבדלים, שמאמר הא' אל יבא בכל עת אל הקדש מניח לערכה והוא מובדל באזהרה, ואחריו שמאמר הב' אל פני הכפרת אשר על הארון (גם שמה לא יבא) ולא ימות (עונשו עוד גדול על עונש הבא מניח לערכה) כי בענן (רק בענן הקטרת) אראה על הכפרת (ע"כ אחרי בוא הכה"ג פעם אחת בשנה מניח לערכה יתקן את הקטרת ויכסה שמה את השכינה הנגלית על הכפרת). והנה רק בס"ט אמר את כונת הפרושים ופירושם, ובכל המעתיקים לא השגיחו על המחלוקת הזאת ובלי ספק קרו בטעות שאמר כי בענן וגו' מדעת הצדוקים והפרושים המסכימים עמהם, ופירשו כמותו: על כי נראה אנכי תמיד בענן כבודי על הכפרת, לכן לא יבוא שמה בכל עת, ורק פעם אחת בשנה יבא רשות לכה"ג לבאת שמה, כן רמזו השבעים ותרגמו כי בענן בפ' ב' כדרכם בכל מקום ἐν νεφέλῃ (והרומי in nube) ובפ' י"ג תרגמו ענן הקטרת ἀτμίς' (והרומי nebula et vapor) תרגום עשן ואד, והשיטה ליונ"ע תרגם בפירוש בפ' ב' בענני איקרי שכינתי מתגלי ובפ' י"ג תרגם ענן תנן קטורתא, וגם ר"ש הבדיל בין שני הענינים בתרגום הערבי, וכל המתרגמים הלכו בדרכי המעתיקים. והדבר ברור כי גם בעלי פלוגתא דר' יהודה אשר לא חלקו בין המקום אשר אל פני כפרת ובין קדש הקדשים כולו אשר מניח לערכה, החזיקו בפי' הזה, ועל פיהם נתיסדה ההלכה החדשה השנויה שהם במשנת כלים פ"א מ"ט לאמר קדשי הקדשים מקודש מהם, שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביוה"כ בשעת העבודה ולא אמרו כי אל פני הכפרת מקודש ממנו שהנכנס לשם הוא במיתה, ורק ר' יהודה מוסיף כזה גם בתוס', והיא הבריתא המובאת במנחות על פני הקדש (כלו' הכפרת) במיתה ושאר כל הבית (נ"ל הבית וכן ג"י כ"מ) באזהרה. ומידוע הוא כי כל המעתיקים והשבעים בכללם הלכו בעקבות הלכה החדשה ובס"ט שהחזיקו בהלכה הקדומה!

ברעסלא יום ג' י"ג אייר תרכ"א לפ"ק.

אברהם גייגר

עוד הרבה פעמים קרו בעלי הטעמים מפסק הכתוב, למען התאים דבריו עם ההלכה, על כאשר הראיתי בספרי, וגם במאמרי הנגלה במחברת השמינית של החלוץ דף 76 הערותי איך לקחו ואת נתנו את דברי הכתוב יחזקאל מ"ד כ"ב בהכינה הריעה לבנים. וגם היום אביא לפניך פסוק אשר ממנו תבוא הראיה כנוכחת. ר' הל"ל מד"ל בספרו המפתח בס' אחרי מות י"ו ב' ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת אל פני הכפרת אשר על הארן ולא ימות כי בענן אראה על הכפרת, וז"ל טעמו המקרא הזה (כלו' להפסיק מלת לפרכת באתנח) הם זרים מאד כי היה האתנח ראוי תחת ולא ימות, ואולי דעת בס"ע כי' יסודם (מנחות כ"ז ב') מבית לפרכת באוהל, אל פני הכפרת בעינים, ואפשר עוד לומר וגו' ע"כ, ואין צרך להביא אלו דבריו הדחוקים, ובתחלת דבריו נגע בקצה האמת אך לא ירד עד תכליתה. והאמת היא הנעת הדברים. ידוע המחלקת אשר בין הצדוקים (או ביתוסים) ובין הפרושים על דבר הקטרת המובאה ע"י הכה"ג ביוה"כ אל קדש הקדשים, שהיו הצדוקים אומרים יתקן מבחוץ כלו' יניח הקטרת על האש כבר מחוץ לפרכת ויכניס הקטרת המתוקנת על המחתה אל מבית לפרכת, והפרושים אומרים יתקן מבפנים כלו' יביא את המחתה ואת הקטרת כל אחת בפני עצמה לפנים ושם יתקן ויניח את הקטרת על הגחלים (עי' תוספתא דיומא פ"א וירושלמי שם א' ה' ובבלי י"ט ב'). והנה הצדוקים (מלבד כי השתדלו להגדיל מעשה הכה"ג היו לא מתוכם בעיני העומדים עליו) נוסדו על הפסוק אשר נדברנו בו, ופירשו כי בענן אראה על הכפרת, כי אין רשות לכה"ג לראות השכינה אשר היא על הכפרת כ"א בענן כלו' בענן הקטרת אשר הוא מקטיר לפנים, וע"כ לא יבוא הכה"ג אל מבית לפרכת כ"א בענן הקטורת, ויתקן הקטרת מבחוץ כדי שיבא מעלה עשן עוד בר לפניו, ואין הבדל בין מבית לפרכת לאל פני והכפרת כי הכתוב הזכירם כאחת. והפרושים עמדו כנגדם וסמכו על הכתובים י"ב י"ג אשר שם דבריהם עומד ליסודם, ולקח מלא המחתה גחלי אש וגו' ומלא חפניו קטרת וגו' והביא מבית לפרכת (ואח"כ) ונתן את הקטרת על האש לפני ה' וכסה ענן הקטרת את הכפרת אשר על העדות ולא ימות כנראה, כי רק אחרי בואו אל מבית לפרכת יתן הקטרת על האש ובענין הכתוב הראשון אשר מדבר בו גם הפרושים החזיקו בפי' הצדוקים להם כי בענן ירצה בו בענן הקטרת (ע"ש ספרא ויומא נ"ג ב' ופי' רש"י ורא"ב"ע), לאו הודיעו אותנו בעלי התלמוד איך הבדילו הפרושים בכתוב בין מבית לפרכת ובין אל פני הכפרת אשר בפי הצדוקים אין להפריד ביניהן והם שני סימנים לבונה אחת ולמקום אחד הוא קה"ק. רק ר'

נסו עם הכונה הזאת בעצמה לגד אחר והטנו הכל אל הצבד ונקדו הלא בקמץ עשני אשרו ובתגמו בריחם אחד, ופי׳ מי שעמה אותי הוא עמה גם אותו נזמן וגם אותו הנן האחד נרמה (וכבר היה נקוד יפן ויבונני הנון הראשונה לרויה והשרים בלי דגש כאשר היה לפני בעל המרשים הקדמון ר׳ דוד בן אברהם הקראי, הביא דבריו ר״ם פינסקר בלקוטי קדמוניות דף 142 והלאה. ועם כל זה פי׳ ר״ד הל׳ יכוננו כאלו כתוב בסגול ובדגש וכאלו הוא כינוי יחיד לנסתר ולא לרבים מדברים בעדם, וכתב כי הניקוד הזה הוא זר דיוצא מן הכלל, ובאמת הניקוד הימן הזה הוא נכון מאד) ובדרך הזאת דרכו כל המפרשים כמו רס״ג (ע׳ עוואלד בליקוטיו דף 108) רש״י ורא״בע ואחרים, רק כי יש מהם אמרו כי ויכוננו, אם גם נקוד בסגול ודגש אחריו, הוא לרבים מדברים בעדם, והוא נגד הדקדוק. סוף דבר המעתיקים והמנקדים שינו על היות טעם הלשון כבד על אזנם ואך הטעם הוא העיקר. — ככה מצאנו גם במקומות אחרים בעל הטעמים מנחה הדבקים להסיר מסנה מלב השומע. למשל כאשר פתר יוסף לפרעה את חלומותיו באר לו כי שניהם רמזו לדבר אחד והוסיף לאמר (בראשית מ״א כ״ו) חלום אחד הוא, ירצה שני החלומות הם כאלו הם חלום אחד כי שניהם לדבר אחד נתכוונו והפתרון אחד להם. אך השומע יחשוב כי יאמר יוסף כי רק חלום אחד היה לפרעה, וזה אינני כי שני חלומות חלם, ואולי לסבה זאת הוסיפו כבר השבעים לתרגם חלום פרעה אחד הוא (ככתוב פ׳ כ״ה) ומתמו נבין יותר כי כונת יוסף כי חלומות פרעה הם אחד כלו׳ מסכימים יחד לדבר אחד, ומפורש העתיק כן הרומי באמרו שן (השבלים) ממזיקות הכונה הכיה בעצמה של החלום (הראשון כלו׳של הפרות eandemque vim somnii comprehendunt וזה דבר בעל הטעמים אשר הפריד בין חלום לאחד והטעים חלום בטפחא ואחד במירכא כפי עדות בעל עין הקורא ובעל אור תורה לאמר החלום כלו׳ החלומות אחד הוא פתרון אחד להם (וע׳ רש״ד בביאורו ובתקון סופרים שלו). וכל זה נגד חקי הלשון והוא שלא לצורך, כי לשון המדבר איננו תמיד כפי חקי ההגיון אך כפי הבנת השומע אשר יבין את הכונה אם גם המלה לא נדוקא כאמרה, והוא ידע כי כונת איוב לא היתה לאמר כי שניהם בבטן אחד נולדו כ״א כי שניהם נולדו בבטן אם, וכונת יוסף לא היתה לאמר כי פרעה לא חלם רק חלום א׳ כ״א כי פתרון וענין שניהם הוא אחד, ואין צורך להמצאות ולשינויי המנקדים ולא להפרדת בעלי הטעמים, האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים.

מסכת שקלים פ' ג'. והנה עמו גם לב"ד הגדול הוא הסנהדרין שבירושלים אשר היה מספרו שבעים כמספר השבעים הזקנים ואשר גם הוא היה כבר לפנים, שחלקוהו לשלשה בתי דינים א' של כהנים וא' של לויים וא' של ישראל, ויהי מספר כל אחד ואחד עשרים ושלשה, ובהאספם יחד והסה"ג על כלם היה מספרם מכוון לשבעים נפש. וזה מקור הסנהדרי הקטנה אשר בידה לדון דיני נפשות ומספרה מגבל אל כ"ג במסכת סנהדרין א' ו', וטרחו למצוא רמז בכתוב למספר הזה ולא יכולו, עד כי דורשי רשומות בספרי פ' משפטי עשו ממספר הכוח ואמרו שדיני נפשות בשלשים. אולם הקבלה הזאת של ב"ד של עשרים ושלשה ישנה היא ומיוסדת ועל פי דרכנו תמצאנו ורואים את מקורם ועל מה אדנים הטבעו.

ח' תקוני בעלי הטעמים.

הכתוב באיוב ל"א ט"ו הלא בבטן עשני עשהו ויכוננו ברחם אחד שלטו בו ידי המעתיקים ובעלי הנקוד. והנה ע"פ פשט הכתוב הנקוד הנכון הוא הלא בבטן עֹשֵׂנִי עָשָׂהוּ וַיְכוֹנְנֵנוּ בְּרֶחֶם, ופי' הלא בבטן אשר עשני בו, ר"ל האל הנזכר בפסוק הקודם, עשה גם אותו, ר"ל את עבדי, ויכונן האל אותנו ברחם אחד, וכן תרגם הסורי כמשמעו. אך דבר זה היה לזר בעיני המעתיקים כי לפשוטו נשמע כאלו באותו בטן עצמו אשר בו נוצר הוא נוצר גם העבד וכאלו העבד הוא אחיו בן אמו, וע"כ סרו השבעים מהעתקת מלה במלה והעתיקו רק הכונה, אלא כאשר הייתי אני בבטן כן היו גם הם (עבדי ואמתי), והיינו באותו רחם ἐν τῇ αὐτῇ κοιλίᾳ כלו' כלנו נוצרנו ברחם אם), ועוד לא נחה רוח סומכוס במאמר האחרון, כי עוד נשמע ממנו כאלו נוצר העבד ברחם אם איוב, ועוד סר הלאה שהעתיק מלה במלה ואמר (והיינו) באופן אחד ἐν ὁμοίῳ τρόπῳ*) ועוד לא השקטה תבונת המעתיקים ושנו הנקוד ויש מהם גם הנוסח. תמצא התרגום מנקד הלא בְּבטן עשני עֲשָׂהוּ ויכוננו בְּרחם אחד, הלא בכריסא עבדני מן דעבדיה ואתקן יתנא במעיא חד, ופי' מי שעשה אותו עשה גם אותי בבטן וְכוֹלָנוּ כונן ברחם שהם של המיוחד, גם הירונימוס והרומי ההולך בעקבותיו נקדו ותרגמו כן הכתוב, רק הלכו עוד הלאה בשינוים וקראו ויכוננו בכינוי לשון יחיד. כלו' האל שאחד כונן אותי ברחם, כמוהו הנה גם אני נוצרתי בבטן וברחם אם ע"פ מאמר האל כמוהו ואיך אתנשא עליו? ובעלי הנקוד

---

*) ברור לי כי המלות היוניות האלה אשר נמסרו לנו על שם סומכוס אינן תרגום בבטן אשר נמסרו בהיקספלא כ"א הם תרגום ברחם אחד.

במלת כהן ליחזקאל, ע' מאמרי במחברת השמינית של המליץ דף 75 וגם בספרי דף 115 והערה רמזתי כי ענין המשיאים לכהונה לא להוציא רק גרים וממזרים בא כ"א להוציא גם משפחות מדלת הארץ, וכיוצא בו א"ר יוסי במשנת ערכין ב' ד' משפחות בית הפגרים וכו' היו משיאין לכהונה, גם בתוספתא דסנהדרין ראש פ"ז אראב"ג בראשונה לא היו חותמין על כתובות נשים כשרות אלא כהנים או לוים או ישראלים המשיאין לכהונה. ונראה כי בדיוק נקט או ואו לאמר כי על כתובת נשים כהנות היו חותמין כהנים ועל לויות לוים ועל ישראלות ישראלים המשיאים לכהונה כי החותמין על הכתובה היו כמין דיינים, וכמו שהיה ב"ד של כהנים וב"ד של לוים וב"ד של ישראל המשיאים לכהונה כמאמר התוס' פ"ד בסנהדרין, כל ב"ד וב"ד למשפחה בפני עצמה של כהנים לכהנים וכו'. ככה חותמי, הכתובה איש לבית אבותיו. והירושלמי סנהדרין א' ו' מסק או והביא בדברי רשב"ג לא היו חותמין אלא כהנים לוים וישראלים וכו', והוא על כי לא ידעו עוד מההבדל אשר הבדילו מאז בקרב ישראל למעלות תולדותם, עד כי היה לכל מעלה ומעלה ב"ד בפ"ע גם חותמי כתובה כל אשה לפי מעלתה. והתוס' הנזכרת בסנהדרין פ"ד מעידה עדות שא"א להכחישה באמרה וכותב לו (המלך) ספר תורה וכו' ומכניסין אותו בב"ד של כהנים ובב"ד של לוים ובב"ד של ישראל המשיאים לכהונה ע"כ. והר"ר יעקב רייפמן בקול מבשר (הוא עלה בשורתו להוציא לאור מחדש ס' ה"ג) רמז על ירו' סנהדרין ב' ה' והוכיח ממנו כי צ"ל ומגיהין חסר ומכניסין, ודבריו ברורים כי איך יניח המלך הספר הנכתב אתו במקום אחר, והלא מוכתב להיות אצלו כל ימי חייו ואף יותר נכבד בעיני השינוי אשר הנמצא בירושלמי וז"ל וכותב ס"ת וכו' ומגיהין אותו מספר עזרה על פי ב"ד של ע"א, וגורם ב"ד של ע"א במקום השלשה בתי דינים הנזכרים בתוס' של כהנים ושל לויים ושל ישראל, והשינוי הזה גם הוא על אשר לא ידעו מג' בתי דינים החלוקים האלה ולא אבו בהם. ואם ניטיב לחקור יגלו לנו הדברים ברורים, ונאמר כי מתחלה (כאשר הוכחתי בספרי) היתה כל הממשלה בידי הכהנים ומהם היו הדיינים ועולם מוטל על שכם כל העם, וברבות הימים התקוממו העם לנגדם ויאלצו גם עד כי בררו לכל מעלה ומעלה ב"ד מיוחד והיה לכהנים גם ללויים גם לישראלים ב"ד קטן של שנים שנים בכל עיר ועיר, ולדבר הכללי ישפטו ביחד והגדול שבכהני העיר עליהם, והם היו ב"ד של שבעה אשר הזכירו יוסף הכהן בקדמוניותיו ד' ח' י"ד ויספר לנו כי בתוך כל ב"ד של שבעה היו שני לויים, ואולי לפיהו גם השבעה שאמרכלין הנזכרים

אומר כי האליה תקרא חלב לפי פשט הכתוב, וזה דבר השיטים הנמצאים בנוסח הכתובים אשר נמצא גם זכר לאליה הן בין ספרינו לשומרוני הן בהעתקת המעתיקים ע"ש כי הדברים ארוכים ומתפשטים על כתובים הרבה. ועתה הנני מוסיף כי עוד מצאנו פסוק אשר נתן יד לפירושים שונים והוא ויקרא ז' ג' ואת כל חלבו יקריב ממנו את האליה ואת החלב המכסה את הקרב וגו', והנה גם פה פשט הכתוב הוא כי מאמר את כל חלבו הוא כלל ואחריו יבואו הפרטים ובראשם האליה, וע"כ בקשו כמה מעתיקים תחבולות להסיר את הדעה הזאת. השבעים תרגמו ואת האליה בוי"ו העטוף כדרכם בשאר מקומות, והנה לא יבואו פרטים כ"א נוסף על הכלל (וכנראה התרגום המובא על שם אחרים בהיקספלא מחק הוי"ו הזאת), הרומי השמיט כל הכלל כלו' שמאמר ואת כל חלבו ולא תרגמו כלל, וא"כ אין האליה נכללת בחלב. ובכונה כתבתי כי הכותים הראשונים עמדו בזה נגד הרבנים, כי כפי הנראה במשך הזמנים שכחו את המחלוקת הזאת וגם הם עמדו לימין הרבנים, בא וראה כי בנוסח השומרוני תלת את במאמר את האליה במקרא אשר דברנו בו גם ויקרא ח' כ"ה (כפי נוסחו הקדום שם, לא ואת בוי"ו העטוף) מסומנת בקו על ראש המלה, ויודע בטיב הנוסח השומרוני הזה ידע כי כונת הקו הזה על ראש תלת את הוא להודיע כי מובן המלה כמו ע ם וכן תרגם גם המתרגם השומרוני בשני המקומות עם אליתה, והוא על כי גזר כי האליה איננה נכללת תחת החלב ועתה נבין למה נשמטו שמות כ"ט כ"ב בתרגום השומרוני המלות את האליה ואת החלב (כפי נוסח השומרוני, ובספרינו והאליה וגם שם על תלת את קו למעלה), וחשב מורינוס כי הוא מקרה קרה את הסופר וצריך להוסיף המלות האלה בתרגום, ועתה ידענו כי אין זה מקרה כ"א בכונה השמיטן המעתיק שלא לתת יד לכלול אליה בחלב. וגדולה מזו מצאנו לאבו סעיד השומרוני המעתיק לל' ערבי כי סר מן קבלת אבותיו ונטה לנוסח ספרינו והעתיק ויקרא ג' ט' ואת החלב בוי"ו גם שם ח' כ"ה ואת האליה בוי"ו, מכל מקום אם אחרוני השומרונים לא החזיקו עוד במחלוקת הזאת, הנוסח השומרוני כפי אשר הוא בידם מקבלת אבותם הוא עומד לימין הקראים ומעיד כי כבר הכותים הראשונים החזיקו בדעת הקראים, וכנראה היתה הלכת הצדוקים.

ז' ב״ד של עשרים ושלשה.

כבר הורה זקן הוא ר' יהודה בבריתא דקדושין ע"ה ב' כי המשיאים לכהונה הם משפחות מיוחסות בישראל מנכבדי הארץ, והם נכללו לפי דעתו

בין ההיכל לאולם, מכל מקום שמענו ממנו כי גם בידו היתה הקבלה כי היו שתי פרוכות. והנה היוצא מזה כי היה לפני הקדמונים הנוסח בכתוב שמות ל' ו' לפני הפרכת אשר על ארן העדת לפני הכפרת אשר על העדות, והיה זה רק שתי נוסחאות מסוימות (האחת עם מלת ארן והאחרת בלתה) וקיימו שניהם (כאשר ביררתי גם על אודות הכתוב ויקרא כ' י' אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו, ע' ספרי דף 240 והלאה), וע"כ יש מן המעתיקים והסופרים (כמו השבעים והשומרונים ורס"ג) השליכו הכפול ללא צורך ויש אשר דרשו הכפל הזה (כמו רש"י ורשב"ם), ויש אשר שינו מלת פרכת האחת בכפרת (כמו הנוסח שלפנינו), ובתוכם גרעו השני כלו' המלות אשר על ארון העדת (כמו אנקלוס), ומכל השנויים האלה תצמח האמת.

ה' ויאמרו לו מצאנו מים.

אמרו בב"ר סוף פס"ד ויבאו עבדי יצחק [וגו' ויאמרו לו מצאנו מים בראשית כ"ו ל"ב] אין אנו יודעים אם מצאו אם לא מצאו, מן מה דכתיב (שם י"ט) וימצאו שם באר מים חיים הוי שמצאו מים חיים ע"כ. והדבר תמוה אחד, מה לו למדרש להביא עזר מרחוק, והלא מפורש יצאו הדברים במקומם ויאמרו לו מצאנו מים, ואיך יאמר אין אנו יודעים אם מצאו אם לא מצאו? ועוד איך יוכיח מן הבאר הראשון כי גם הבאר הרביעי לא היה ריק ומים היו בו? ועתה דע כי השבעים העתיקו כאלו כתוב לא מצאנו מים באל"ף καὶ εἶπαν οὐχ εὕρομεν ὕδωρ והוא הספק אשר היה לבעל המדרש, לא ידעו אם הנוסח באלף אם בוי"ו, ע"כ נקט העד מדברי הכתוב הראשון כי כל הבארות אשר חפרו היו של מים חיים, ומזה הוכיח כי הנוסח הנכון לו בוי"ו כהעתקת כל המעתיקים (מלבד השבעים), ובתוכם גם סומכוס ועקילס כפי עדות הירונימוס. תראה מזה כי הנוסח, אשר לפיהו העתיקו השבעים, היה עוד שגור בפי בעלי המדרש, והשבעים לא מתוך בטנם ולא מאשר לא ידעו ולא הבינו סרו מספרינו, ובא זה ולימד על זה, ומתוך כולם נבין קורות ספרי הקדש.

ו' האליה.

כבר ביררתי בספרי (דף 467 והלאה וע"ש לדף 380 והלאה) כי המחלקת הידועה בין הקראים לרבנים אם האליה תקרא חלב אם לא, והקראים מחזיקים האליה לחלב והרבנים מתירים בו, לא נצמחה מעת התחזק דת הקראות כ"א ישנה היתה מימי קדם, וכבר הכותים הראשונים גם הם גזרו

שבעלת הדברים והיה גם לפניו הנוסח ב' פעמים הפרכת, וע"כ פי' כי לפני הפרכת הראשון בא להורותנו כי הוא מחוץ לפרכת ולא בקה"ק, אך שלא תאמר כי הוא רחוק הרבה לארך ההיכל מן הפרכת בא הכתוב ואמר עוד הפעם לפני הפרכת ללמדנו כי מזבח הזהב הוא סמוך לפרכת ולא רחוק ממנו כ"א משלים הבית ולפנים כמאמר התוס' פ"ג דיומא. וכבר שינו כזה סופרים, אשר היה לפניהם נוסח שלנו בכתוב, גם בדברי רש"י וכן הגיהו השני כי"י אשר בידי כמאמר ת"ל לפני הפרכת וכתבו שהפרכת וכ"י רע"מ הגיה עוד תי' סמוך לכפורת במקום לפרוכת, ובדפוס שינו כל הדרשה וכתבו שמא תאמר משוך מכנגד הארון לצפון או לדרום ת"ל לפני הכפ ולא מכוון כנגד הארון מבחוץ. ע"כ אך השינוי הזה וכל הדרשה היא המצאת האחרונים הם, אשר ראו דברי רש"י רחוקים מדברי הכתוב ורצו להשוותם ולדעתם אין צורך, כי בתוב מפורש הוא כי השלחן בצפון והמנורה בדרום, תשמע ממנו כי מזבח הזהב באמצע. והנוסח הזה בכתוב להכפיל לפני הפרכת היה גם לפני הקדמונים כאשר אוכיח. שנינו במסכת יומא פ' ה' היה־מהלך בהיכל עד שמגיע לבין שתי הפרוכות המבדילות בין הקדש ובין קדש הקדשים וביניהן אמה ובבריתא בירושלמי שם הוסף היה באמצעי קיר כדי שלא ישרפו הפרוכות (אשר ביניהם היה מהלך). והאמה ביום אשר הגבילה שמשם בין שתי הפרוכות היא אמה טרקסין המפרידה בין ההיכל לקדש הקדשים, ועליה אמרו במסכת מדות ד' ז' מהמזרח למערב וכו' כותל ההיכל שש ותוכו ארבעים אמה ואמה טרקסין ועשרים אמה בית קה"ק, וכבר אמר ר' אילא בירושלמי ביומא זכר לדבר כהיא דתנינן תמן אמה טרקסין וכו'. גם בבריתא דמלאכת המשכן סוף פ"ד אמרו ושתי פרוכות של זהב היו שם וכו' והיא נקרא מקום הטרקסין. וטרקסין היא מלה יונית [illegible] ופירושה חור מערה וחלל, וכן הביא נחום' באהלות פ"ה כלים שנטרקסאות והביאם הר"ש שם פ"ד ה' ופירשם חללים קטנים. וכבר היה ר' יוסי חולק על שתי הפרוכות האלה ואמר כי לא היתה אלא פרוכת אחת, גם הגמרא הירושלמית והבבלית לא ידעו סמך לדבר שתי הפרוכות, ובעבור כי היתה קבלה בידי החכמים הראשונים מימי בית שני וסמכוה על המקרא כפי קריאתם בכתוב אשר הזכיר שתי פעמים פרכת, ואח"כ שינו הנוסח ורפתה בידם קבלתם כי לא ידעו טעם לה. גם יוסף הכהן בספור מלחמת היהודים ה' ה' ד' וה' גם הוא אמר כי היו שתי פרוכות לקדם, רק שינה הענין ואמר כי אחת היתה בין קה"ק להיכל ואחת

הזכר כי לפי שני הנוסחאות יש חסרון ולא נמצא הצווי או לתת את הכפרת על הארון או להסך את הפרכת עליו (ע' פ' כ' וכ"א), ועוד חסר הצווי לתת את השלחן על ירך המשכן צפונה מחוץ לפרכת ולשום את המנורה על ירך המשכן נגבה (ע' פ' כ"ב וכ"ד), והנה מצאנו הצוויים האלה שלא במקומם שם כ"ו ל"ד ול"ה, ושערתי בנפשי כי מקומם הנכון פה בין מ' ג' לד'. ולהשערה הזאת מצאתי עוד סעד באשר בהעתקת השומרונים חסר פסוק כ"ו ל"ד מכל וכל, וגם בהעתקה הערבית לאבו סעיד היה חסר הפסוק הזה בכ"י אחד ונכתב אח"כ על הגליון. — ובדבר השינוי כפרת ופרכת עוד תשוב ותראה דבר נכבד. הנה שמות ל' ו' לפון הכתוב ונתתה אתו לפני הפרכת אשר על ארן העדת לפני הכפרת אשר על העדת והוא שפת יתר, וגם מ' כ"ו לא נאמר רק וישם את מזבח הזהב וגו' לפני הפרכת, ואת הכפרת לא הזכיר, ובנוסח השומרוני ובהעתקת השבעים חסר גם פה שאמר לפני הכפרת אשר על העדת, גם בתרגום הערבי לרס"ג כפי אשר נדפס בפוליגלוטי וכפי אשר נמצא בכ"י פוקוקי חסר המאמר הזה, רק בדפוס קושטנטינא נמצא וכנ' הוא הוספה מהמוציא לאור אשר העריך התרגום עם המקרא, גם כנראה היה חסר לפני הרמב"ן (ע' פירושו). ושינוי אחר מצאנו בהרבה כ"י מתרגום אנקלוס, כפי אשר העיד החכם ברונס, (* כי חסרות שם המלות אשר על ארן העדת. ולא די לנו עוד בחלופים האלה והנה עוד נוסח אחר לנגדנו והוא כנראה הקדמון מכלם. ראה נא בדברי רשב"ם ז"ל ונתת אותו לפני הפרוכת בהיכל אשר על ארון העדות היא הפרכת להבדיל בינו להיכל ע"כ, ולא ידענו מה זה אשר הולך לפרש ולא אמר דבר על זכרון הכפרת, ובודאי היה הנוסח לפניו ונתת אותו לפני הפרכת אשר על ארן העדת לפני ה פ ר כ ת אשר על העדת, והולך לפרש למה הוכפל זכרון הפרוכת ופי' כי הוא להזהיר כי מקום המזבח הוא בהיכל מחוץ לקה"ק. עוד ראיתי ונתון אל לבי והוא דבר יקר, כי בכתבי יד דברי רש"י משונים מכל וכל מדבריו שנדפסו, ואלה דבריו בשני כ"י אשר ראה החכם ברייטהויפט גם בשני כ"י אשר לי הא' משנת כ"ד והאחר משנת רמ"ח: לפני הפרכת שמא תאמר משוך הרבה מבחוץ ת"ל לפני הפרכת (כן בשני כ"י ברייטהויפט) סמוך לפרוכת (כן בשני כ"י הנזכרים ובכ"י כ"ד אשר לי) משלים הבית ולפנים ע"כ, וברור כי דרשת רש"י גם היא מיוסדת על

*) Eichhorn's Repert. für bibl. und morgenl. Lit. XV. S. 170.

כאשר היה והיו בניו נבונים. ובב"ר פצ"ט מצאנו ד"א יששכר חמור גרם חמור גרם אותו וכי מניין היתה לאה יודעת שבא יעקב אלא נהק החמור ושמעה קולו ויצאה לקראתו ע"כ, ובודאי המצאת אחרונים היא (ככל המדרש של פ' ויחי), ורצים לדבר כי הערוך ע' חמרא פי' על מאמר גמרת נדה (אשר נדבר עליו בעת) כענין הדברים אשר נמצאים במדרש שלפנינו, והוא אשר דרכו לסמוך תמיד על המדרש לא הזכירו פה והביא הפי' על שם נפשו, בודאי לא היה הנוסח הזה לפניו במדרש, גם בילקוט לא מצאנו כ"א חמור גרם ליששכר ותו לא מידי (וגם שם צ"ל חמור). עוד אמרו בנדה ל"א א' מאי דכתיב וישכב עמה בלילה הוא (בראשית ל' י"ז) מלמד שהקב"ה סייע באותו מעשה שנ' יששכר חמור גרם לו ליששכר, וגם פה לא הבינו המפרשים הדרשה, הערוך ע' חמרא פי' (כאשר רמזנו למעלה) כלומר כשחזר יעקב מן השדה נהק החמור ושמעה לאה ויצאה לקראתו וקראתו, ורש"י פי' הקב"ה סייע שנטה חמורו של יעקב לאהל לאה, וכל זה תמוה מאד. אולם אם זכור תזכור את אשר בררנו עד כה תמצא כי דרשת הגמרא מיוסדת גם היא על נוסח חמור גרם פי' חמוד, הקב"ה הנחמד והנעים הוא גרם. — והנה מן כל הזרות הזאת יצאו האחרונים ושבו לקריאת חמור, אך גם שם עוד הרחיקו מאד מפשט הכתוב, וכל זה שלא לתת דופי ביששכר. בא וראה איך תרגם רב סעדיה בערבי יששכר כגשם מנפרד פי' כגוף מפורד בפני עצמו גם דונש בתשובותיו כ"י העיר על הפירוש הזה וחלק עליו בזה"ל יששכר חמור גרם, בגוף ולא חמור ממש, וזה לא יתכן, ואומר בנימן כזאב ודן כנחש ע"כ. ובלי ספק פי' ר"ס חמור כמו חומר וגולם ופירושו גוף ופי' גרם כמו לגרמיה כלו' לבדו בפני עצמו ואין זרים אתו. והוא לא לבדו אחז בפירוש הפסוק הזה כי מצאנו כמוהו בב"ר פצ"ח ר' יהודה ב"ר סימון בשם ר' אחא א' יששכר חמור גרם יששכר חמור לגרמיה, ומפרשי המדרש לא ידעו מאי קאמר, ובאו דברי ר"ס וגלו את הסתום. גם מנחם במחברתו הביא לנו את דברי אנשי הפתרון אשר פתרו בו חמור גבה קומה. ראית בעיניך איך השו האחרונים שכמם לסבול עול נוסחאות ופירושים דחוקים וזרים, רק למען הצל את כבוד אחד השבטים' ואנחנו נתן כבוד לאמת ונאמר אלהי אמת.

ד' פרכת וכפרת.

יש מן הראשונים (כאשר העירותי בספרי דף 246), והם השומרוני, ותיב"ע, שהעתיקו שמות מ' ג' ה כ פ ר ת במקום ה פ ר כ ת, ובירכתי במקום

הקב"ה קבר אותו כמאמר המשנה סוטה א' ט' ומכילתא ראש פ' בשלח ובספרי סוף פ' בהעלתך, גם אפיפניוס הגולרי בספרו נגד המינים א' ט' אמר כי בא אליו הקבלה כי המלאכים קברו את משה.

ג' חמור גרם.

הוכחתי בספרי דף 359 והבאתים כי כל האמור בברכת יעקב על יששכר הוא לגנאי על כי שנטו לבדו בתוך אחיו לא נלחם עם תושבי הארץ להורישם כ"א נטה שכמו לסבול ויהי למס עובד, וע"כ קרא לו יעקב (בראשית מ"ט י"ד) חמור גרים (כנוסח השומרוני והעתקתו) כלו' חמור לשאת תחת ממשלת גרי ותושבי הארץ הראשונים. אך כל המעתיקים שהאמינו להסיר החרפה מעם יששכר והסבו משמעות או להמעיטה או להפכה לשבח, ודרשו וגרעו והוסיפו בחמור גרים עד כי השבעים העתיקו במקומו חֲמַד (או חָמוּד) גֶּרֶם (מן גרסה נפשי לתאבה) כלו' מתאוה לדבר נחמד, גם יב"ע תרגם חמיד באורייתא, גם הוא ע"פ הנוסח חֲמַד (או חָמוּד ביטוי פעול במקום פועל כדרך לשון הארמי) גֶּרֶם כלו' שהוא ותאותו בגירסא ללמוד וללמד, והמעתיקים שאחריהם הרחיבו תחלת תרגומם ולא ידעו אופן קריאתם. ועקילס וסימכוס ואחריו הרומי אמרו בנוסחתנו חמור גרם הוא בעל עצם. ואל יפלא בעיניך כי גם קדמונינו קראו חמוד גרם במקום חמור, והנה אראך כי השינוי הזה מצא קן לו גם בגמרא הבבלית. גרסינן בנדרים כ' ב' א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל אדם שאשתו תובעתו הויין ליה בנים שאפי' בדורו של משה לא היו כמותן שנ' הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים (דברים א' י"ג) וכתיב ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים (שם ט"ו) ולא כתיב נבונים וכתיב יששכר חמור גרם וכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים (דה"א י"ב ל"ג) ופי' הר"ן כל אדם שאשתו תובעתו כלאה שילאה לפני יעקב ואמרה לו אלי תבא ויצא ממנה יששכר ע"כ, ומפורש גרסינן כן בערובין ק' ב' כי שם נמנה שמאמר הזה ומביא הפסוק ותצא לאה לקראתו וגו' (בראשית ל' י"ז), אך מה ענין הפסוק יששכר חמור גרם להוכיח כי לאה תבעה את יעקב לתשמיש? ופירש"י בנדרים וז"ל חמור גרם ליששכר שנולד, אותו חמור שהיה יעקב רוכב שפנה לאהל לאה ע"כ ועוד לא נדע איך הוכיחו מן הכתוב כי לאה תבעה את יעקב. והנכון כי קראו חָמוּד (כמו דם חמוד) כלו' החמדה והתשוקה היא גרמה את יששכר היא היתה סיבה להולדו, והוכיחו מן הכתוב כי בן חמדת ותביעת

רמז התרגום הזה בכמה מקומות כי עונש הזר המחלל את הקדשים הוא למות באש היוצאת מאת השם, ראה למשל שמות כ"ט ל"ז: מן שאר עמא וגו' ישתיצון באשא מלהבא, ושם ל' כ"ט: ומאן דשטיא יתוקד באשא מלהבא קדם ה'. זה דרך ההלכה הקדומה. ובשטה אחרת אחזו הספרא והגמרא ופירשו בסיפך כי פסוק ט' מדבר בכהן טמא האוכל תרומה טהורה, ודברי הספרא אינם מפורשים כל צרכם ורק מכח הדיוק נדע פירושו, כי הוציאו שם מן כי יחללוהו פרט לטהור שאכל מן הטמא, וא"כ כונת הכתוב לדעתו על הטמא שאכל מן הטהור, ויותר מפורשים דברי התלמוד סנהדרין פ"ג א' אמר שמואל מניין לכהן טמא שאכל תרומה טהורה שהוא במיתה בידי שמים דכתיב ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו חטא וגו', גם ר' יוחנן מוציא שם מ' כ' ההלכה שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ (אשר הוציאה רש"י מפ' י"ו כמזכר למעלה), והוא הוציאה מדברי פ' ט' וז"ל הגמ' שם ר' יוחנן אמר אף גורם לו מיתה שנ' ומתו בו כי יחללוהו, וכן פירש"י בתורה. ופסוק והשיאו אותם עון אשמה דרשו בספרא מלמד שאף על הטבל חייבין מיתה פי' הזר מפני שאוכל התרומה אשר עודנה בתוך התבואה, וגם הנאמר הזה הביאו בשם שמואל סנהדרין פ"ג א' וזבחים י"א ב', וא"כ פי' דברי הכתוב ולא יחללו את קדשי בני ישראל הוא כדברי רש"י אזהרה לכהנים שלא להאכיל התרומה לזרים, כי אם יניחו הכהנים את הזרים לאכול מן הקדשים והשיאו אותם עון אשמה פי' אז ישיאו הכהנים את ישראל עון אשמה (כדברי הרמ"בן), וא"כ אין צורך לדברי ר' ישמעאל לפרש אותם כמו את עצמם, ובאמת הביא רש"י מאמר ר' ישמעאל (האמר העיר כבר הרמ"בן, והוא לעצמו הלך בדרך אחרת), וגם שבנת דברי אונקלוס היתה נעלמת מרש"י בעת כתבו פירושו על התורה (ובפי' לסנהדרין נ' ב' הביא הוא בעצמו ראיה ממנו לדברי ראב"י!) וכ' וא"ת במיכלהון בסו זבא שלא לצורך תרגמו כן ע"כ, ובאמת אנקלוס לא עזב שטת המתרגם הקדום שאוחז בהלכה הקדומה וכדברי ר' ישמעאל. — ובמקרא במדבר ו' י"ג לא מצאנו מחלקת ואף גם לצד אחר לא מצאנו כי החזיקו האחרונים בדברי ר' ישמעאל, ורק יונ"ע הלך בדרכו ותרגם ימטי ית גרמיה, וגם השבעים שהעתיקו προςοίσει αὐτός נאותה הכונה אם גם במעט שינוי לשון, אך השומרוני תרגם כאלו כתוב ויביאו אותו. — גם ויקבר אתו בגיא דדברים ל"ד ו' תרגמו השבעים כאלו כתוב ויקברו, ובב' שינו למען לא יהיה ללעג בעיני בני אדם כי יקבר איש את עצמו, וגם האחרונים סרו מדברי ר' ישמעאל ופירשו כי

עם העברים, ואיננו נראה. גם בתוס' דברכות פ"ב אמר ר' שילא חתן פטור מק"ש וכל בני החבורה חייבין, ובמקומו אמרו בסוכה כ"ו א' השושבינין וכל בני החופה ונמנעו מלהשתמש בשם חבורה. — סוף דבר המנהג הקדום היה להתאסף חבורות חבורות לפחות בנות עשרה ב"א לדבר מצוה ולשתות בסעודה, ומהן יצאו הרבה מנהגים, והאחרונים לא ידעו עוד דבר מזה והשמיטו זכרן, ואף באכילת פסחים אשר השאירו לנו זכר עקרו את יסודן ולא השגיחו על מסבת המטיים, ורק מתוך סיפורים משיחים לפי תומם ומתוך ספרים אשר מעותקות בתוכם דעות קדומות נוכל לעמוד על מנהג הראשונים.

ב' שלשה אתים שהיה ר' ישמעאל דורש בתורה.

שנינו בספרי נשא (ומובא בילקוט) וז"ל יביא אותו (במדבר ו' י"ג) וכי אחרים מביאין אותו והלא הוא מביא את עצמו, זה א' משלשה אתים שהיה ר' ישמעאל דורש בתורה, כיוצא בו אתה אומר והשיאו אותם עון אשמה (ויקרא כ"ב י"ו) וכי אחרים משיאין אותם והלא הם משיאין את עצמם, כיוצא בו אתה אמר ויקבר אותו בגיא (דברים ל"ד ו') וכי אחרים קברו אותו והלא הוא קבר את עצמו, אף כאן אתה אומר יביא אותו הוא יביא את עצמו ואין אחרים מביאין אותו ע"כ. ועתה נבואה נא ונשים עין על שני המקראות האלה, והנה ר' ישמעאל פי' והשיאו אותם דויקרא כי הכהנים טוענים על עצמם עון באכלם את הקדשים ובאכלם אותם ולא ידענו מה החלול הזה, וכן התרגום הוא מיוב"ע ופי' לפי הכונה ותרגם ויארעון יתהון חובי אשמתהון במיכלהון בסואבא וכו', א"כ הוא אזהרה לכהנים שלא לאכול קדשים בטומאת הגוף. גם אונקלוס הלך בדרכו והוסיף גם הוא בסואבא, ועם זה מכוונים דברי ר' אליעזר בן יעקב בסנהדרין ל' ב' שאמרו כל הנותן תרומה לכהן עם הארץ וכו' ספק אוכלה בטהרה ספק אוכלה בטומאה וכו' דבי ראב"י תנא אף השיאו עון אשמה וגו' והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם, ופירש"י ומתרגמינן במיכלהון בסואבא, ע"כ גם השבעים תרגמו אותם באופן את עצמם (καὶ ἐπάξουσιν ἑαυτοὺς) ואם נפרש ע"פ הלכה הזאת חלול דהפסוק ט"ו וי"ו על כהן האוכל תרומה בטומאה, על כרחך חלול האמור למעלה פ' ט' ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי יחללוהו מדבר בענין אחר, וגם הוא גם המיוחס ליוב"ע ופי' לפי כי בזר האוכל קדש הכתוב מדבר ותרגם וימותון ב נ י י ש ר א ל וגו' ולא ימותון ביה ב א י ש א מ צ ל ה ב א וגו' וכבר

יציאה אותו בפני עצמו, ורבים אשר יותירו מן הפסח לא יקריבו אותו על גרפה עוד אחרים עמה לאכלו עד תומו, וכדיוק נקט מספר עשרה כי כן היתה ההלכה הקדומה. אך מסדר המשנה הלך לדרכו ומחה כל רושם ההלכה הקדומה והביא במשנת פסחים פ' ז' דברי רבי יוסי בלשון אחר ודבר בלשון ההלכה ואמר אפילו חבורה של מאה שאין יכולין לאכול כזית אין שוחטין עליהן, והשם הסוף לקח מנין מאה ב"א להפליג ריבוי ההמון כן השתמש במליצת לאכול כזית להקטין השיעור ושיעור אכילתה והעיקר לאכול הפסח שלם (ולהכי טרחו המפרשים על מאה כזית כי דברי המשנה אינם בכיוון). ועוד נמצא זכר למנהג הקדום הזה למנות לפחות י' אנשים על פסח אחד בדברי התוספתא דפסחים הפ"ד וז"ל פעם אחת ביקש אגריפס המלך לידע כמה מנויין של אכלוסין ואמר להם לכהנים הפריסו לי כוליא מכל פסח ופסח והפרישו לו שש מאות אלף זוגות של כליות כפלים כיוצאי מצרים ואין לך כל פסח ופסח שלא היו עליו יותר מעשרה מנויין וכו' ובגמרא ס"ד ב' הביאו התוספ' ולא העירו כלום על מאמרו כי נמנין על כל פסח לפחות עשרה, אשר אין לו שורש כלל במשנה כי שוחטין אותו אף על היחיד. — ואם תזכור את אשר העירותי עליו במקומות אחרים כי מן החבורות האלה יצאו מתחלה כל ענייני התפלה והברכות, לא תשכיל למה הוצרך לתפלת לצור חבורה של עשרה ולמנות לזימון בשם. כי לכל סעודת מצוה קראו חבורה כאשר בררתי בכל וע"ע פסחים קי"ג ב' תנו בין המנודים לשמים מי שאינו מיסב בחבורה של מצוה (ול' מיסב הוא בסעודה), ובירו' מ"ק ג' ה' אמרו חז"ל על כל המתים הוא אסור לילך בסעודה עד שלשים יום, על אביו ואמו עד י"ב חדש, אם היתה חבורת מצוה או קידוש החדש מותר, ובבבלי כ"א ב' השמיטו שאמר האחרון הזה והזכירו רק שמחת מריעות, וגם במס' שמחות פ"ט לא השתמשו במלת חבורה כ"א בשמחת מצוה ע"ש. ומפורש אמרו על חבורות של קידוש החדש במס' סופרים פי"ט ה"ט וז"ל בר"ח יושבו החבורות של זקנים ושל בלווטין ושל תלמידים וכו' וצריך בברכת היין לומר וכו', ובהלכה י' שם אמרו ובשהוא מקלסו מקלסו בי"ב טובי העיר כנגד י"ב שבטים וי"ב אברים וי"ב חדשים וי"ב מזלות, וכ' כי הוא שינוי בזמן אחרון ובתחלה היו י' חבירים. וג' פיל כי מה שאמרו בנדרים ס"א א' הסבו בחבורה, גם שם כוונתם על סעודת מצוה, ומשכים ענין המאמר עם הנאמר בפסחים קי"ג ב' אשר הזכרנו למעלה, וכל המפרשים הבינו המאמר (דשלמו מתה והוא לשון בני א"י) ללמוד תורה

בעל זה ינשאנו שסתם דבריו בפירושו וכ' רק על הוא ושכנו בדברי ר"ע וז"ל משמע שאם רצה יכול הוא לבדו ליקח פסח לעצמו ע"כ ותו לא. והר"ר אליה מוילנא בעל איפת צדק שנה כדרכו ביד חזקה בדברי ר"ע לאמר שז"ל שאינו רשאי במקום שהוא רשאי, וחשב כי ס"ל לר"ע אין שוחטין את הפסח על היחיד (כאשר פי' דבריו הר"ר יצחק אליה לנדא בעל ברורי מדות), וא"כ דעת ר"י שהוא רשאי לעשות פסחו יחידי. אולם אם כזאת היא שמחלוקת ביניהם היה לו לר"י לפרש דבריו ולא לסתום, כי לפי דבריו כאשר הם לפנינו לא שמענו דעתו ב"א מכח הדיוק אם באמת היא זאת, כי מתוך אמרו אם ירצה יוכל למנות אחרים על פסחו, נשמע כי אם לא ירצה הוא יכול לעשותו יחידי; ולמה לא אמר בפירוש מנין שאם ירצה אדם לעשות פסחו יחידי שהוא רשאי (כנושאנו בדברי ר"ע), ואין זה מדרך החולקים לסתום דבריהם. ובעל ברורי מדות הנ' לדעת עצמו החזיק בגירסתו הנכונה ופי' דר"ע ס"ל שוחטין על היחיד ואין ממנה אחרים על פסחו ור"י ס"ל אין שוחטין וממנה אחרים ור"ע דייק מדכתיב ולקח לשון יחיד. ובאמת הכונה הזאת קרובה אל האמת אך לפי דברינו מצאנו לה יסוד נכון, והוא כי ההלכה הקדומה היתה כי אין חבורה לפסח פחותה מעשרה הנמנין עליו, ור' ישמעאל שמחזיק בהלכה הקדומה (כאשר הוכחתי הרבה) הוכיח מתוך הכתוב ואם ימעט וגו' ולקח הוא ושכנו כי אין החובה מוטלת על היחיד או על בית פחות מי' להצטרף אל חבורה אשר היא כבר בעלת עשרה, כ"א יש בידו להצטרף עם שכנו ובין שניהם יהיו עשרה, ור"ע בעל משנה אחרונה איננו מודה בחיוב חבורה בעלת עשרה ושפט כי די בחבורה המחזקת פחות מעשרה וגם היחיד יכול לאכול הפסח לעצמו, ובא הכתוב לאמר כי אם ירצה יצטרף עם שכנו אך אין חובתו בכך, ומצאנו א"כ ההלכה הקדומה אשר שמרו לנו יוסף הכהן והמכונה ליב"ע גם יסוד לדברי ר' ישמעאל. ור' יוסי בספרי ראה (י"ו ה') גלה לנו יסוד ההלכה הקדומה ועוד רמז בדבריו על ענין ההלכה הקדומה וז"ל הא ר' יוסי אומר פעמים שהוא אחד ושוחטין אותו עליו ופעמים שהם עשרה ואין שוחטין אותו עליהם, הא כיצד אחד ויכול לאכלו אין שוחטין אותו עליו, עשרה ואינן יכולין לאכלו אין שוחטין אותו עליהם שלא יביאו את הפסח לידי פסול ע"כ. נשמע מדבריו כי טעם ההלכה שאחרונה הוא כי אין להביט על מספר המנויים רק על יכלתם לאכול את השה השלם אשר הכינו לזבח פסח, ומתי מספר ואפי' אחד אשר יכול לאכול פסחו שלם

כי תורת האדם צריכה השגחות הרבה, והם לפי השגתם האמת כי טוב מות מחיי צער. העושה טובה עושה טובה, והעושה רעה עושה רעה: הרי זה דבר פשוט, ולרוב הגיונותיו לא הונח עד היום: וכן דברי קבלת חסידים, ולרוב השגותיהם נשארו עד כה כדברי הספר החתום.

חקירות שונות בתלמוד ובמדרשים

מאת החכם ג י י ג ע ר.

א' חבורות

הראיתי בספרי דף 123 כי ההנהגה אשר נהוגה על פסח אחד היתה בימי יוסף בן מתתיהו הכהן, כאשר ספר לנו בספרו על מלחמת היהודים, לשחוט מן עשרה אנשים ומעלה. לא מלאכו על מספר הממנים דבר אלא גם הראשונים לדבר על החבורות, ונסיון אחרי (פסחים ט' י') מדברות על חמשה חמשה ושל עשרה עשרה וכדומה. הנה המספר הוא רק דרך משל וגם חמשה ב"א יספיקו לחבורה. וגדולה מזו אמר ר' יוסי (נגד ר' יהודה) כי שוחטין הפסח אפי' על יחיד (שם ח' ז'). אך ראה בתיב"ע לשמות י"ב ד' והמכלא בהלכה הקדומה הזאת, כי הוא תרגם ואם ימעט הבית מהיות עשרה נז"ל ואין זעירין אינשי ביתא ממנין עשרא כמיסת למיכול אימרא וא"כ הוא מונה לאכול הפסח בחבורת עשרה. עוד נמצא רמז להלכה הקדומה הזאת במכילתא בא פ"ג וז"ל ולקח הוא ושכנו ר' עקיבא אומר מנין אתה אומר שאם רוצה אדם לעשות פסחו יחידי הרשאי שנא' ולקח הוא ושכנו ר' ישמעאל או' מנין אתה או' שאם ירצה אדם למנות אחרים על פסחו שהוא רשאי שנא' ולקח הוא ושכנו ע"כ. והנה כוונת ויסוד המחלוקת הזאת נעלם מן המפרשים. בעל הילקוט גרס בדברי ר"ע בשמיטת הכתוב רק ולקח הוא ירצה כי ר"ע הוציא מן הכתוב ולקח הוא, בלי להשגיח על מלת ושכנו המחובר וכי גם הוא לבדו יקח שה לפסח ואין אחר בלתו ואם גם נכון כי דרשה כזאת לא רחוקה היתה בעיני ר"ע, עוד לא ידענו במה נחלקו, כי כפי הנראה שניהם דבר אחד אמרו ורק בשינוי לשון. ר"ע אומר כי הוא יכול לעשות פסחו יחידי אם ירצה וא"כ אם לא ירצה אז יש בידו וברשותו להצטרף עם אחרים, ור' ישמעאל אומר כי יכול הוא למנות אחרים על פסחו אם ירצה וא"כ אם לא ירצה אין החובה מוטלת עליו למנות אחרים ויכול לזבוח לעצמו, א"כ במה נחלקו? והרה"ר משה פראנקפורט

„עד חקרו את החקירה הזאת, ואיך הערימו להכחיד תחת לשונם כל מה
„שהיו יכולים לדבר בענינם באמת ויושר.

„כת פיתאגורס, ואחרים בין הפילוסופים הקדמונים (אשר נראה כי היטיבו אשר
„דברו בענין זה יותר מהאחרונים) לא היו נמנעים מהרוג הבהמות רק
„בעבור האמינם אמונת הגלגול. היו יראים פן נשמת אביהם או נשמת
„בנם עומדת בגוף הבהמה אשר ישחטו. האיש המשכיל והחריף, סיניקא,
„כתב כי הוא עצמו נמנע ימים רבים מאכול בשר; ואמר הטעם, כי לא
„ימלט הדבר מחלוקה: אם שהגלגול אמת, ואם כן תומה היא; ואם
„שאיננו אמת, ואם כן הרי זו מדת פרישות.

„אך נראה לי היות שם טעם יותר מוכרח לאיסור בשר בעלי חיים. די
„בשנאמין מה שאין בו שום ספק, והוא שהם בעלי הרגשה. ומה צורך
„שתהיה הנפש המרגשת נשמת אדם פלוני או זולתו בייחוד, למען לא נצער
„אותה בהרגשה רעה? שאומרים כזאת, הלא יגיעו מעט מעט להרוג
„ולצער בלא שום חטא על מי שאיננו לא קרובם ולא אוהבם.
„אם לא היו הבהמות אלא כמו כלי מעשה, לא תהיה הריגתם לא טובה
„ולא רעה, אך תהיה מעשה שטות, כאדם אשר ישחית כלי שעות. אם
„יש בהם לא נפש משכלת בעלת ידיעות הרבה, אלא נפש מרגשת, הנה
„המכאיבם בלא צורך, אכזרי הוא ורשע. הרי זו ראיה גמורה על עוצם
„כח ההרגל, אשר הסיר מלב רוב האדם בענין זה כל חמלה וכל חשש."

ומכל האמור עד הנה התבאר איך נמצאת באמת תורה הראויה להקרא
תורה טבעית, ואיך על לוח כל לבב חרות פתוחי חותם זה טוב וזה רע; ואף
גם זאת הוא אמת גם כן שאין בנפש האדם שום מושכל ראשון הנטוע בה
מיום הבראה: אבל ידיעת הטוב והרע היא משפט השכל הרואה כי כל הרגשה
טובה היא טובה וכל הרגשה רעה היא רעה, ומזה הוא דן בהכרח כי העושה
טובה הוא עושה טובה, והעושה רעה הוא עושה רעה; והמשפט הזה הוא
פשוט כל כך עד שאין אדם יכול להכחישו, ואעפ"כ איננו נטוע בנפש, אבל
הוא מובן מאליו לכל מי שידע גדר המלות. החלק הוא קטן מן הכל, הוא דבר
שהכל מסכימים בו, ואעפ"כ איננו נטוע בנפש, אבל הוא מובן מאליו לכל מי
שידע גדר המלות: וכן הענין ממש בידיעת הטוב והרע. עמים רבים נוהגים
בלא שום חטא להשליך קצת בניהם הילודים, שמא לא תשא אותם הארץ,
והורגים אבותיהם בבואם בימים: לא שאינם מבחינים בין טוב לרע, אלא

מקום והכל אמן לא לאשר יורה השכל לעשות, ובלי היותו לאמן לו טוב הרגל רע, אשר יעשה על כרחו מן הדרך הישרה. כל הרגל חוק מעביר את האדם מדעתו, ולא יוכל נקלם ממעשה באחורי השכל טרם יעשה, כי בראות קורים אשמר לעשות גם מהרגל עליו: לפי שהאדם הרגיל לעשות דרך כלי הרגלו להתנהג תמיד אחרי השכל צריך היותו נקי מכל הרגל, ולא יעשה הרגלו אלא להתנהג על פי השכל.

ולא סוף דבר שיוצא נר על כל המדות הנעשות ע"פ מה על ידי הרגל, כי גם ישפוט בכל מעללי כמו לעזור מותר ודבק את כל המנהגים שהמעשים אשר עוד נראה עשה לרוב אליהן. שההתנהג אחרי השכל צריך היותו נקי מכל מקורה שעברה המשך הסרים את בעליה, והתנאת עמו המקירה והשתדלות בלי מה קודם כל מעשה; והסובל בלא מקירה איננו פועל כפי השכל, ואשר לא ישפוט כפי השכל למה יקרא אדם? ומה הבדל בינו ובין הבהמה?

והענין הבהמה, ואיך התנהג עמה, מה אורח האדם? הקשה והמתנע מה מכאנ בענין זה הכהם המפורסם ראש שישה בעיר ברלין, הוא Maupertuis; ואלה דבריו בלשון קטנים המתורגם הכמה אשר לו:

„אחרי מה שאמרתי בענין בעלי החיים, לא אסתפק שיתאפשר לאדם לא
„מותר לצער אותם, אבל ראוי לו שיתנהג כאילו כמה ובהם בני אדם
„לעשות בלי צורך, וגם בלי טוב ממנו ליסור.
„בארצות אחרות יש נמים שנוהגים לצורך הבהמות המכאות, אלא תמכור
„לכן רשעים. • גרים עשויים ומתפרנסים בעירות הארץ, אלא להרוג הבהמות;
„ולא יחלקו להם לסלוך על הארץ גבולי כל ערי וסירות, אלא ירצחי
„ארץ קטן, אך בארצות אנגליה עשוים כמה כל עירי השחת, הילדים
„מתהפכים בשריפת הזוגים, והנברים מייגעים בהם עד מות, כדי
„להלכוד פגני. מותר להרוג הבהמות, כי הפלוסופים התיר לנו לאכול המבשרם;
„אך הסיבור הוא בלתו מורה כי לפי הטבע לא היה לנו לעשות זאת;
„והתורה עלמים לוחה ג"כ מלוה רבות בענין בעלי החיים, והגאלר תמן אלא
„הבימים הפלוסים בבשות אוהבו ולהכזיוההו, אין דברי בענין בעלי חיים
„המזיקים, יען בלא ספק נוכל להרוג אותם כמנהגנו עם הגנבים והרוצחים.
„אך להרוג הבהמות להתחלה ובלי טוב הכרח, ובהמעט נדרך מעמוד, היהיה זה
„מותר? אנשים מפורסמים, אשר, כתבו ספרים גדולים בתורת האדם
„והמדות, דברו גם בענין הזה. אלא ימתק אקורה בלשונו ממיום

מלת לבדה לא תספיק, כי המתחסד עם כל אדם, אפי' עם הרמאים, הוא מחזק ידי עוברי עברה; לפי' הוסיף מלת משפט, כי החסיד צריך שישקול חסידותו במאזני משפט, פן בהיטיבו לאחד יזיק לאחר: ואולם מי שלא יהיה חסיד אלא במשפט לא יוכל לעזור את נפשו ולא לאחרים, כי בתורת הדין אין יתרון לזולתו עליו; לפיכך הוסיף מלת צדקה, שהמתחסד על הנוטל משלו ונותן לאחר. כי אמנם ידוע תדע, כי לא יפול לשון משפט אלא אצל שר ושופט, הנוטל מזה ונותן לזה, בלי שיוציא משל עצמו כלום; ולשון צדקה יפול על הדיוט, שאינו נותן אלא משל עצמו; והנה דוד היה עושה משפט וצדקה, כלומר היה צדיק וישר גם בבחינת היותו מלך ושופט, וגם בבחינת היותו אחד העם.

והמשכיל באמרו השכל וידוע אותי, ודע כי אין ענינו השכל אותי וידוע אותי, שאם כן יהיה ענינו כענין השכילך ואותך; ומי יורה את הנורא? אבל מלת השכל היא פעל עומד, והשכיל בעל הטעמים הפסיקם ממלת וידוע בטעם זרקא; והכוונה שישכיל ויתמיד בתבונת כל חלקי העולם ויבין כי אותן העצמים לא נתכוון בהרכבתם אלא להיטיב בתכלית האפשר; ואז ידע באמת כי ה' עושה חסד משפט וצדקה, ויתגדל להדמות אליו: ועל פיהם אמר בזה נאמר אשגבהו כי ידע שמי, כלו' ידע מדותי, כי שם כל דבר מורה על תכונתו ומדותיו; ואומר כי חסד חפצתי ולא זבח, ודעת אלהים מעולות.

הרצון הטוב לשמור תורת האדם ולהטיב לכל בני הגולה, איננו מן המספיק: רבים מאד בעלי לב טוב, ואף גם זאת מעשיהם רעים: מפני מה? מפני שאינם שלמים בגופם, והאותיהם מושכות אותם בעל כרחם אל אשר לא היה חפצם ללכת, הכועס לא יוכל לעצור ברוחו ולהמנע מן העבירות, ובעל כבוד הוא זולל ביין את הונו הוא יודע כי טוב היה לחונן בו דלים, ובאכזריותו יכה את אשתו ואם בניו אשר אהב יותר מנפשו. השטוף בזמה מאבד הונו בקדשות, ולבו רחום וחנון, אבל איך ייטיב לאחרים, והעלוקה מוצצת דמיו? ואם יעלה אחד מאוהביו בבית אהובתו מה יעשה ולא יחרכהו באש קנאתו? ואיך יחמול מלך גאה על מאה אלף בני אדם, אם על ידי מיתתם יעשה לו שם גדול?

אלא יראת השם, כי אין לך מום דבר אשר יהיה הגורם כל כך בשמירת תורת הצדק, כמו ההתגברות על יצרי הלב. האדם הישר צריך שירגיל את עצמו מנעוריו לשמור גופו מתאוות מותרות, עד שימצא הרסן בידו בשעת בכל

סוף דבר ישכיל המשכיל ויבין המבין, כי כל דבר אשר אין תכליתו אלא בעבור תכליתו ולא בעבור דבר אחר תולה לו, אך הבל הוא; וכאשר יתברר הדבר הזה אצלו, יגבה לבו בדרכי ה', וישתדל בכל מאמצי כחו להוציא עמלו מכלל ההבל בהועילו לזולתו (ואין לך אדם אשר לא יוכל להועיל אם מעט ואם הרבה, אם בממון, אם במעשה, אם בדבור ואם במכתב) ולא ייטיב לעצמו לשלמתו אלא כדי שיהיה חזק ובריא ומוכן להיטיב לאחרים, ואת היותר יתרים; ישמור בריאות גופו ממאכל ומשתה ומשגה, כדרך שהאומן שומר את כלי מלאכתו שלא יפסדו, לא בעבור הכלים, אלא כדי שיוכל להשתמש בהם במלאכתו; ויגע להעשיר בדרכי הצדק, כדי שיהיה ספק בידו להיטיב, והכסף אשר יבא לידו ישתדל שיבא לו מיד העשירים, לא מיד העניים, ולא יאסם הון דלים שום עבודה נתעבה, אשר תביא לידו הכבוד שאין מנת עולם: וזאת תורת האדם אשר היא אדם, כלו' חי בעל שכל, שנוהג אחר שכלו; והעובר על תורת האדם אינו באמת אדם, אבל הוא חיה מדברת.

השומר תורת האדם נקרא מתהלך את האלהים, כמו שאמרו ויתהלך חנוך את האלהים, את האלהים התהלך נח, והם לא קבלו תורה אלהית. וטעם נקרא שומר תורת האדם מתהלך את האלהים להיותו הולך בדרכיו להיטיב לזולתו בכל יכלתו; וכן אפלטון העמיד כל תורת האדם בהתדמות אל האלהים.

אבל הרוצה להתדמות אל האלהים צריך שידע דרכיו, שאם לא ידע דרכיו, איך ילך בדרכיו? והנה ראינו הגוים הקדמונים, שהיו מאמינים באלילים עושים כל תועבה, והיה להם אליל נואף, אליל גנב, אליל רמאי, אליל רוצח, וכיוצא בזה: והם היו עושים תועבות גדולות, למען התדמות לאליליהם. לפי' אמר דוד לשלמה בנו דע את אלהי אביך ועבדהו, קודם שתעבדהו דע אותו ודע מה טוב בעיניו ובמה הוא חפץ; שאם אין אתה עושה כן, הנה אפשר שתהיה כוונתך רצויה ומעשיך מתועבים.

והנה ירמיה הודיענו תורת האדם כלה בפסוק אחד, באמרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל, השכל, וידוע אותי, כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ, כי באלה חפצתי, נאום ה'. הנה הודיע כי אין התהלה הראויה לאדם אלא עבור היותו יודע ה', ופירש איך נדע את ה', ואמר כי נדעהו כאשר נדע היותו עושה חסד משפט וצדקה בארץ; והוסיף ביאור כי באלה חפצתי, שהמעשים האלה הם החביבים לפניו, כלו' עשייתם, לא ידיעתם בלבד. וענין שלשת השלמויות אלו חסד משפט וצדקה הלא הוא כי חסד כולל מדת ההטבה בהחלט, והמדה

היה לנו להיטיב בשוה, בלי הבחנה בין טוב ובין רע; אבל כדי לחזק ידי הטובים, ולאיים על הרשעים אולי ישובו מדרכם הרעה, על כרחנו צריכים אנחנו להקדים הטובים אל הרעים.

דבר שאינו צריך להאמר הוא שאסור לעשות רעה הגורמת טובה גדולה הימנה, אם אפשר להביא הטובה ההיא בדרך אחרת, כגון האב המכה את ילדיו על עשותם מה שהוא עצמו עושה בפניהם, וכן המלך המכרית הקושרים, אם היה אפשר לו למנוע אחרים מלקשור עליו, מאהבה ולא מיראה. וכן אין צריך לומר שאסור לעשות רעה שאין הדבר ברור שתמשך ממנה טובה גדולה הימנה, כגון הרופא המצער את החולה בדברים שאין תועלתם ברורה. אסור להכריח שום אדם לסבול רעה קלה אשר תביא עליו טובה רבה, כי העדר הטובה לא יוליד הרגשה רעה כהרגשת הרעה הקלה; אך מותר להכריח אדם לסבול צער קל אשר יצילהו ממכאוב קשה, כגון להסיר קוץ מכאיב ושן מצערת; לא כן להשיב הראות אל העור.

המיטיב לבניו בלבד לא יצא מכלל השכל, שאם לא היה הוא מוליד גם הם לא היו נולדים, והנה הוא כמיטיב לעצמו, ואף גם זאת, אע"פ שמותר אדם וחובה היא עליו לחסר את נפשו ולתת למי שצריך יותר ממנו, הנה אין אדם רשאי לחסר את בניו ולתת למי שצריך יותר מהם, שהרי כל צורך בניו מוטל עליו בחובה גמורה, מאחר שאם לא היה מולידם לא היו צריכים לכלום ואם לא יכלכלם הרי עשה עמהם רעה, וצורך האחרים אינו מוטל עליו בחובה גמורה, ואם לא יקום להם הוא מונע טוב, לא עושה רע; והנה אין לאב להיטיב לאחרים, אלא ממה שאין לבניו צורך בו. ואולם חובה על האב לחנך את בניו במדת ההסתפקות, כדי שיוכל להיטיב לאחרים בלי שיחסרו בניו מה שהורגלו בו.

ובענין הבנים עוד זאת יש להוסיף: כי כל הרעות שיעשו הבנים, אביהן גרם אותן שאם לא הולידם לא חטאו: וכמה צריך אדם להיות זהיר בחנוך זרעו שלא יאמרו עליו ארור שזה ילד! הלא בכמה דברים צריך שיתבונן אדם טרם יקח אשה!

ומה תורה תורת האדם בענין הקרובים והאוהבים? באמת כל בני אדם שוים, ותורת הדין מחייבת שלא יהיה הקרוב קודם אל הרחוק והאוהב אל השונא. אלא מאחר שכבר פשט המנהג להיות כל אדם מיטיב לקרוביו ולאוהביו יותר ממה שייטיב לזרים, הנה גם אנחנו חייבים להקדים את קרובינו, ואת אוהבינו, הואיל והם זרים אצל האחרים, ואין להם גואל זולתנו.

בעצמם או שהיא רעה בעצמה, אך היא גורמת בתחילה טובה והנאה לפי הדברים, והיא רעה כשתביא עליו נזק וצער; המכה אדם והגונב עושה רעה, כי הם מרגישים בפעולתו הרגש רע, והמכה את הבהמה בקורבן לא עשה רעה, כי אין הם מי מרגישים שום רע במעשהו; המתעה את חברו במקח ומוכר עושה רעה כי מכרו כיזוק גוף, והמסתיר בביתו את הנרדף ומתעה את רודפו לאמר הלא אשר אתה מבקש איננו כאן, עשה טובה, כי הציל נפש אדם מני מות:

והנה במשל הזה אתה רואה כי המתעה את הרודף הציל את הנרדף, ובזה עשה טובה, אך ליער את הרודף, כי לא נתנו לנקום נקמתו ובזה עשה רעה: והנה תשאל: איך אם כן תחליט על המסתיר את הנרדף כי טוב עשה? אמנם בדעת ובכוונה בחרתי את המשל הזה, למען הודיעך כי הלב ומאזני משפט לתורת האדם, ולא ימצאו עקרים בזולת השגחות הרבה. והרי עוד זה כלל גדול: העושה רעה קטנה, אשר תמשך ממנה בסבה טובה גדולה, טובה עשה; ואין חילוק אם הבא הטובה על מי שקבל הרעה או על זולתו. ומזה נמשך שמותר ליסר את הילד, והמחנך להכות את הנער בלי עול, למען יתחכם באחריתו; ומזה נמשך ג"כ שמותר על השופטים לענוש הפושע למען כל העם ישמעו וייראו ולא יזידון עוד:

ואולם ידוע תדע כי העושה רעה לאדם אחד כדי לגרום לאלה אנשים טובה אשר לא תהיה גדולה מהרעה אשר עשה לאותו יחיד, הנה זה לא טוב עשה; כי הטובה לא תתרבה ברבות אוכלים, כי שיעור הטובה איננו אלא לפי שיעור ההרגשה, וההרגשה לא תתרבה בריבות המרגישים: והפך העושה רעה גדולה לאיש אחד, רע מעשהו יותר מאשר אם יעשה רעות קלות לאלף בני אדם; משל למה הדבר דומה, לגונב אלף כסף מאיש אחד, או מאלף אנשים. לפיכך לא היה לבית דין להרוג הרוצח, אם לא היינו יראים אלא שמא ירבו רוצחים; אבל הורגים הרוצח, כדי שלא יעיז איש רשע לרצוח רעהו במיתה קשה יותר ממיתת בית דין.

והנה ישאל אדם: אם מותר להזיק לאחד נזק מועט הגורם טובה לאחר, הנה מותר לגנוב מן העשיר ולתת לעני. והתשובה על זה, כי באמת תורת הדין כך היא נותנת, אלא שא"א לבית דין להתיר דבר זה, שמא כל גנב יאמר להיטיב נתכוונתי.

כל הרגשה טובה היא דבר טוב, וכל הרגשה רעה היא דבר רע; יהיה המרגיש איש רע או איש טוב, ההרגשה אחת היא: והנה לפי תורת הדין, לכל אדם

באתלגיתם ובמופתם, הלא הוא כי הכל הבל, וכל עסקי בני אדם ועמלם הבל הבלים; ומפני שזאת דעתו, הנה הוא מכנה את חיי האדם חיי הבל: אמר את הכל ראיתי בימי הבלי, ואמר כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי חיי הבלו, ועוד אמר ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חיי הבלך. והנה לא עלינו חובה מוטלת בלא ספק להביא במשפט את המשפט הזה אשר שפט קהלת, ולחקור אותו בכל מאמצי כחנו; למען דעת מה אנו ומה חיינו, אם אך הבל בני אדם, אם לא.

והנה אנכי מאז בימי ילדותי, טרם אבחר בדרך אשר אלך בה כל ימי חיי, הרבה נפשי את לבי על החקירה הזאת, ואמרתי אני בלבי: מה מעשה האדם על הארץ? דור הולך ודור בא, זה מת וזה נולד, ואחרי מותם ימח זכרם והיו כלא היו; ולמה אם כן היו? האדם עמל ויגע כל ימיו, למען מצוא די מחסורו כדי להשאר בחיים תכלית האפשר, ואם לא היה נשאר בחיים, ואם לא היה נולד, מה בכך? אבל הוא עמל ויגע, כדי לחיות חיים נעימים בגשמם וגם בטוב לבב, וגם כדי לקנות לו הטובה הנצחית.— ואם לא היה נולד לא היה צריך לשום טובה ולא היה מצטער על העדרה; ומה יתרון אם כן למציאותו על העדרו? והפך כזאת היות יתרון להעדרו על מציאותו; כי בהיותו נמצא לא ימלט מהרבה מיני צער ותעמל ומורך ורעות רוח: וכל אלה לא ימציאוהו בהעדרו, ואפי' בהיותו נמצא ישמח שמחות רבות, הנה אם לא היה נמצא לא היה מצטער כלל על העדר הטובות ההנה: אם כן מציאות האדם אך הבל.

במה דברים אמורים? במי שלא יעמול אלא לעצמו, ולא יחיה אלא כדי שיחיה; זה בלא ספק אין חייו רק חיי הבל: אבל מי שעמלו כדי להיטיב, וחייו בשביל אחרים, איך יאמר עליו שהוא הבל? הֲלֹא הועיל נולד, אשר לא היה רק להועיל? לא כן; אבל הוא לבדו האדם אשר יתרון למציאותו על העדרו, ושאר כל האדם הבל הבלים מציאותם והעדרם דבר אחד, והמה גרועים יותר מן העלים ומן האבנים, אשר מכלם יקבלו בני אדם תועלת. ומה נאמר על בני אדם אשר לא סוף דבר שלא ייטיבו, כי גם ירעו לחבריהם? אלה בלא ספק יתרון להעדרם על מציאותם, והמה גרועים יותר מההבל עצמו.

נמצינו למדים כי הטוב הוא המיטיב, והרע הוא המזיק; ואשר לא ייטיב ולא ירע, הבל הוא. והרי זה כלל גדול ויסוד היסודות, כל תורת האדם עומדת עליו: העושה טובה לאחרים הוא הטוב; והרע הוא אשר ירע להם.

הלא מעשה אין לך שום פעולה שתוכל לומר עליה דרך כלל שהיא טובה

(שלמה) חכם. עוד למד את העם. ואזן שקל במאזני שכלו וחקר בכל דבר שבעולם. גם תקן משלים הרבה. הכוונה על ספר משלי שלמה. והטעם אשר הביאו לכתוב גם את הספר הזה. הוא כי בקש קהלת (שלמה) למצוא דברי חפץ וכתיב יושר דברי אמת. ימים רבים בקש למצוא בכתובים דברי חפץ ולמצוא כתוב יושר דברי אמת. ספר שיהיה מלא דברי אמת ויושר על פי עומק חכמת הפילוסופיא. אך משולם לא עלה בידו למצוא ספר כזה. אך מה מלא? דברי חכמים כדרבונות. מלא כי כל דברי החכמים שקדמו לו אינם אלא כדרבונות הדוחפים הבהמות לעשות מלאכתם, וכן דברי החכמים אינם אלא דברי מוסר להנהיג האדם בדרך טובה, לא להורותו דברי אמת, וּבְמִשְׁמָרוֹת (כך ראוי לקרות, שהרי בשי"ן קמוץ) נטועים בעלי אספות, נתנו מרועה אחד, וכן דברי החכמים הם כמו אבני המשמרות הנטועים לכאן ולכאן כדי לאסוף הבהמות שלא תאבדנה מן העדר, והם נתונים ומופקדים מרועה אחד, כך הם דברי החכמים מזהירים את העם בדברי מוסר ומנהיגים אותם בדרך אשר בחרו, כדרך שמנהיגים הבהמות בלי שהודיע אותם עומק הדברים באמת וביושר. ואפי' בדבר הזה לא יועילו דברי החכמים, כי אי אפשר להזהיר על כל דבר ודבר ויותר מהמה בני הזהר, יותר ממה שיזהירוך ראוי לך שתהיה נזהר מעצמך, שהרי עשות ספרים הרבה אין קץ וגם על הקורא תכבד העבודה ולהג וקריאה הרבה יגיעת בשר. סוף דבר אין צורך לפנות בספרי הקדמונים, אשר לא דברו רק דברי מוסר ולא דברי פילוסופיא, שהרי הכל נשמע, יום יום אנו שומעים כל איש ואיש אפי' הדיוט שאומר את האלהים ירא ואת מצותיו שמור, כי זה כל האדם, כל אדם יודע לדבר כזאת; ואין בזה חכמה כלל, וכן כל האדם אפי' הדיוט אומר כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע; ומפני כל זה הוצרך בעל הספר לכתוב את הספר הזה, אשר, לדעת קהלת שכתבו, הוא מלא חכמה וכליל יופי על פי עומק חכמת הפילוסופיא; גם כי בראות כל משכיל יראה בעיניו כי הבל הבלים אמר קהלת.

חתימה

אל כל אשר יפנה מחקרו היה קהלת נוטה, ומפני שלא היה מעמיק חקירותיו כראוי היה אומר דבר וסותרו, מה שלא יקרה למעמיקי החקירה, כי לא ימליטו אלא מה שהוא ברור, ומה שהוא ברור לא יסבול בחירה; ואולם הדבר אשר החזיק בו קהלת כדבר אמת ויציב ונכון וקיים, אשר לא הכחיש אותו בשום מקום מספרו, ואשר כפל אותו בתחילת דבריו

שמה והזקנים אזנו אלא לבבל, מה שאין כן בבחורים כי השי נושא את עצמו ותפר האביונה, אנשים רבים יש שאינם רודפים אחר התענוגים. אך כאשר יקראום הבריאים לא ימלאם לבם למאן: והנה קהלת אומר: כאשר תזקן. תפר את האביונה והתשוקות שהיו משכים עם הצריך להתענג בתענוגים. כי אז לא תשמע ולא תאבה אפי' יפצרוך. ואין צריך לו' שלא תתעורר מזה מעצמך (ומלת אביונה משרש אבה מענינו חשקה, ולא תאוה:) כי הולך האדם אל בית עולמו. אל הבית אשר ידור בו לעולם. ולא יצא ממנו עוד. והוא הקבר, וסבבו בשוק הסופדים. עד אשר לא ירתק חבל הכסף. ירתק מלשון רותקי נזקים. והטעם שמח נחור בילדותך. עד אשר לא יהיה אסור בזקים זרעך שלבן ככסף ולא יוכל לצאת (והטעם הבל. כי הזרע נמשך ודבק בחלקיו כחבל) ותרוץ גלת הזהב. וגם את יעלת חן שמחי ועלזי כימי נעוריך. עד אשר לא השבר הגולה הנובעת מי זהב. והם הדמים: ותשבר כד על המבוע. ונרוץ הגלגל אל הבור. אדם הולך אל המבוע לשאוב מים וכדו בידו. וכשהוא אצל המבוע כדו נשברת ולא יוכל לשאוב. אע"פ שהוא עומד אצל המבוע. וכן כשהגיע אל הבור לדלות ממנו מים. נרוץ הגלגל ולא יוכל להוריד דלי לתוך הבור. אע"פ שהוא עומד שם. וזה משל נאה על הזקן. שהוא מתקרב אל המות. ולא יוכל לעשות מלאכתו וישוב העפר על הארץ כשהיה. (והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. תקון סופרים הוא. ומה בכללו י"ח מלין תקון סופרים). עד כאן דברי קהלת. ועד כאן העצה המועילה להביא הבחורים לרדוף אחר ההבלות השעריות, ונגד זה אמרתי בשירי:

דוי תאוה קשה אשר תמצי
לב איש בדוי אכזב והוא שמח
כי אחריתך מר, וראשך סגד.

כי אמנם את שלום הגוף ובריאות כל אבריו. והעושר והנכסים והכבוד. ושלום הרוח השקט מלעיבות טורדים ומדאיבים; אם באלה יאושר אדם בארצות החיים: מה יתאונן רודף תענוגים, אשר כל אלה יאבדו ממנו! לך נא ראה דברי המלך החכם בפתיחת משליו. ' . . . ומה נרצה למשליו ? הלא ברחובות קריה הכסיון יתן קולו .—

את הדברים האלה מכאן עד סוף הספר כתב קהלת כאלו הם לא דברי שלמה רק דברי המעתיק המדבר בשם הספר ובשם המלך אשר כוננו. אמר הבל הבלים אמר הקהלת (ונ"ל שזה כתוב המלך החכם.) הכל הבל כלו' תכלית הספר זו היא כי עמל האדם הכל הוא. ויותר כלו מלבד שהיה קהלת

גם; ואנחנו תכלית מה שנוכל לבטוח באלהינו הוא שישמרנו (אם לא יגרום החטא) מן הפגעים שאין בידנו להשמר מהם בשום פנים. כי אמנם לא לחנם נתן לנו האלהים שכל ובינה כי אם למען נתקן מעשינו בדרך ישרה. והעוצם עיניו והולך בחשך, על עצמו לא חס, מי יחוס עליו? חכם ירא וסר מרע, וכסיל מתעבר ובוטח. — והנה אחר שאמר קהלת כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכלם ראוי לו שישמח, שב לבאר כי יש ימים שא"א לשמוח בהם, אלא שהם ימי הזקנה; על כן יעץ את האדם שישמח בכל יכלתו בימי בחורותיו טרם יבאו ימי הרעה: והאריך בספור נגעי הזקנה, לזרז את הבחור ללקוט שושנת טרם תיבש. — אמר שמח בחור בילדותך, ויטיבך לבך בימי בחורותיך, והלך בדרכי לבך ובמראי עיניך (ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט תקון סופרים הוא); והסר כעס מלבך ובכן והעבר רעה מבשרך: כי הילדות והשחרות הבל, כי לא תעמוד הילדות זמן הרבה, כי היא כציץ יצא וימל ותעבור כצל, וראוי לך שתמהר ותשמח בעוד כפתך רעננה.

יב (וזכור את בוראך בימי בחורותיך, תקון סופרים הוא) עד אשר לא יבאו ימי הרעה, והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והככבים, משל על עיני הזקן אשר תכהינ' ושבו העבים אחר הגשם, אחרי שהמשיל כהות העינים בחשיכת השמש, אמר שאותה חשיכה איננה לשעה עד רדת הגשם ואחר כן רוח עברה ותטהר העבים, כי אם גם אחר הגשם ישובו העבים ויהיה החשך תמיד. ביום שיזועו שיזדעזעו וירתתו שומרי הבית הם הרגלים, והמשילם לשומרי הבית שיושבים בתחתית הבית; והתעותו אנשי החיל, הזרועות; ובטלו ישבתו ממלאכתם הטחנות, השנים, כי מעטו, מפני שנתמעטו; וחשכו לגמרי הרואות, העינים, בארובות, בחוריהן. וסגרו דלתים בשוק, יקמוץ שפתיו מלאכול אפי' כל מעדנים לפניו בשפל קול הטחנה, מפני שכח העכול נחלש בו; ויקום לקול הצפור, שיישן מעט, ואפי' כשיישן קול צפור קטנה יעירהו משנתו; וישחו כל בנות השיר, שאזניו מתחרשות, וכל בנות משוררות דומה לו כאלו משפר תחת אמרתן. גם מגבוה ייראו משל על לכת הזקנים שחוח, כאלו יראים מלמעלה; וחתחתים בדרך, מתוך שאינו יכול לרוץ הוא מתפחד בדרך שמא ירמסוהו הסוסים והעגלות, ושמא יזיקוהו נושאי סבל; וינאץ השקד, הקדקד שהוא האבר שהשער צומח בו תחלה בילדים, הנה הוא בזקנים ילבין ויוציא פרח לבן, כלו' שהשער לבן יצמח בו; ויסתבל החגב השגב הוא מין ממיני הארבה המנתר ומקפץ תמיד. וכאן הוא משל על האבר המקפץ ונזקף בכל

יא וראוי לומר לכל המתחכם משל הדיוט כאומר דרך לעג לאיש שיעשה דבר שאין תועלת בו: שלח לחמך על פני המים, כי ברוב הימים תמצאנו. ואלה הלים ההמוני, המתחכם בבעלי הנחשים תן חלק לשבעה וגם לשמנה ואל תאמין אל האומרים היום מגולה למספר השבעה (רמנ"מן) כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ, כי מעיניך לא תוכל לדעת בעמידות על ידי הנקודות כן אל תאמין בבעלי העוננים החוזים בעננים, אלא אם — ימלאו העבים גשם על־הארץ יריקו, וזהו תכלית מה שתוכל להבין ממראה העבים. אם יהיו מלאים יורידו מטר על הארץ, לא שתוכל להבין בכל על ידם תצליח במלאכתך, אם לא. וכן אל תאמין בבעלי הקוסמים המסתכלים בנפילת המקל, הכי ואם־יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא, שם יהיה הוא ושם יעמוד העץ, בלי שיורה על דבר אחר כלל. ולא חכמת הקסם לבדה אין בה תועלת, כי גם ההסתכלות בחכמת הטבע גם היא לא תועיל, כי שומר רוח לא יזרע, אם ימתין ולא יזרע עד שתבא הרוח הראויה, הנה הוא לא יזרע בעתו, ורואה בעבים לא יקצור אם ימתין שלא לקצור עד שלא יהיה שום ענן בשמים, לא יקצור בעת קצירה, כי יתעכב יותר מדי והנה כאשר אינך יודע מה דרך הרוח, כי הרואה בעבים לא יוכל לדעת אם ימטיר אם לא ימטיר, כי לא ידע דרך הרוח כעצמים בבטן המלאה, שאין יודע אם זכר אם נקבה: ככה לא תדע את מעשה האלהים אשר יעשה את הכל, ואין דרך לדעת העתיד, והוא חכמת אדם. אם כן בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך, אל תמנע מלזרוע גם בערב, ואל תחוש לחוש כיום, כי אינך יודע אי זה יכשר, הזה או זה, ואם שניהם כאחד טובים, הכל מה שהוא ידוע ואין ספק בו הוא זה: ומתוק האור, כלו', טובים החיים מן המות, וטוב לעינים לראות את השמש, ולהנות תחת השמש בארצות החיים. כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח, בכלם כראוי לו שישמח, ויזכור את ימי החשך, שאחר המות, כי הרבה יהיו כל הימים שבא הינה הנם הבל. והנה קהלת בהשיגו שהכל בגזרת האל ג"כ שהמקריות הכל, והחכמת האדם והשתדלותו הבל וריק יעזורו; וזה דבר שאין צורך להרבות עליו טענות, כי כל הרוצה ללכת בדרך הזאת הנסיון יורהו שטובה היא הם רעה: ואם נראה לפעמים שהשכל מצליח והחכם אובד, הם דברים הנעלמים בעיוניהם ואין להשען עליהם. ואם אמנם אמת כי עין ה' על יראיו והשומר שמחים ה', הנה לא יהיה זה רק להחסידים גמורים, שראוי להשגות להם

מכירים בטבעו מין של נחשים שאין לו ארס ואינו נושך בשמש ואליו ילחשו, אבל הוא גם בלא לחש לא ישוך: ר"ל ואין יתרון לבעל הלשון שמתפאר בחכמתו שהוא נכון לחש. הן אמת כי דברי פי חכם חן ועם כל זה אין יתרון לבעל הלשון, מפני ושפתות כסיל תבלענו, דברי הכסיל ימשיכו את הסכנה, ולא הועיל לו חכמתו; ואע"פ שהכסיל תחלת דברי פיהו סכלות ואחרית פיהו הוללות רעה, מכל מקום והסכל ירבה דברים, ורבות דבריו יבלבלו ויפסידו את כל ..., ומגיד מה תועלת בחכמה? הלא לא ידע האדם מה שיהיה, ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו? ולא יוכל האדם בחכמתו להמלט מן הפגעים, אלא עמל הכסילים תיגענו, וגם הוא יקרהו במקרה הכסיל, ויגע לריק כעמל הכסילים ההולכים בחנם, ויהיה גם הוא, עם כל חכמתו, כאיש אשר לא ידע ללכת אל עיר, כאיש אשר ילך לדרכו מקלקלת וישוב היותו ממקרב אל העיר והוא מתרחק ממנה. כן איש החכם, פעמים שיסובב השתדלותיו להתקרב אל הטוב ואל השלום והוא מתרחק מהם. ולהוסיף עוד ראיה על בלתי שום בחכמה תועלת, אמר אי לך ארץ שמלכך נער, והוא מוכרח להתנהג על פי השרים, ושריך בבקר יאכלו, אמר תיכף בקומם ממטתם אין להם רק על אכילתם, הפך עם המאמר דינו לבקר משפט. אשריך ארץ שמלכך בן חורים, שאיננו צריך להתנהג על פי שריו, אך הוא בן חורין משעבוד מכל שעבוד ויעשה עם שלטו משפט (ומלת בן חורים ר"ל חכמים ומלשון חרום, ואיננו מן חורי יהודה), ושריך בעת הראוי יאכלו, וגם כשיאכלו יאכלו בגבורה מאכלות המחזקים את הגוף ומחזקים את הלב, ולא בשתי לא לשתות יין לבד. והטעם על זה שאמרתי אי לך ארץ וכו' הוא כי בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים כשאין הידים מתעסקות לתקן הגג ידלוף הבית והנה אותם השרים אשר בבקר יאכלו הנה הם כדי לשחוק עושים לחם והוא מלשון ארבעים עבד לחם רב, והטעם שהם עושים יום יום משתה ושמחה, ומזמינים אנשים הרבה כדי לשחוק, ויין ישמח חיים עושים משתה יין המשמח חיים ומפני כך והכסף שהם מוציאים בהוצאותיהם יענה את הכל יעני את כל בני המדינה. ואמר אחר הדבר; אחר תראה כל הקלקולים האלה, מה תועלת בחכמתך ומדעך? הלא גם במדעך אע"פ שאתה איש דעת מלך אל תקלל, ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר; כי עוף השמים יוליך את הקול, ובעל הכנפים יגיד דבר: והנה לא בלבד שלא תוכל לתקן את המעוות, כי גם תצטרך לשום ידך על פיך, וכדי בזיון וקצף; ומה תועלת א"כ בחכמה? הלא אין בה תועלת כלל;

מחכמה, מפני החכמה שיש בו, וכן מי שהוא יקר מכבוד מרוב עושר ונכסים,
הנה תבאיש את ריחו סכלות מעט; ואומר ג"כ לב חכם לימינו ולב כסיל
לשמאלו, כלו', זה פירוש המשל כדרך אמת שהולכת לימין והוא מעולה,
וזה הולך בדרך שקר שהולכת לשמאל, והמשל נפסדים, וגם בדרך כשהסכל
הולך לבו חסר, ואמר לכל מודיע לכל על ידי כי במעשיו ידעו סכל הוא;
ואומר ג"כ משל הדיוט אם רוח המושל תעלה עליך, אפי' יקצוף עליך המושל
אל תעזוב התפללותך מקומך אל תנח אל תזוז ממקומך, אלא תחילה תמהר
ממנו בתפילות ופייס לו; כי מרפא יניח חטאים גדולים כי תפלה והתחננות
ילים לפניו בעתות גדולות. כן אמת כי כל משלי הדיוט הללו (אשר היו
המורגלים בימי קהלת) הם קרובים אל האמת, והללו מורים כי יש בחכמה
ובסכלות תועלת; אך עם כל זה יש רעה ראיתי תחת השמש, כשגגה שיוצא
מלפני השליט, כגון זה שאנו רואים יום יום נתן הסכל במרומים רבים,
שמעלות עולם מגיעים לאנשים רעים, והמה רמים במרומים, ואמת אשר יש
שפלים ונבזים; ועשירים בשפל ישבו, וראיה ג"כ שהיו עשירים אנשים אשר
היו קודם לכן יושבים בשפל; וזה תועלת א"כ בחכמה ובסכלות? ראיתי,
עבדים על סוסים, ושרים הולכים כעבדים על הארץ; הרי שהסכל בגדולה,
והוא חכמת אדם. וכן חופר גומץ לתועלת עצמו בו יפול, ופורץ גדר לצורך
תקנת רעהו ישכנו נחש. וכן מסיע אבנים יעצב בהם, בוקע עצים יסכן בם
לי חכמה; הרי כי הוא חכמת אדם, אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל ו
וחילים יגבר? ויתרון הכשר חכמה? מוסב על בוקע עצים יסכן בם, כלומר
משמע שכל אדם זה לידי סכנה מפני שהברזל קהה והוא לא חדדו ולא
השחיזו, והיה צריך להתגבר בו על חיילים רבים ולפי' המתכן; ויאמר לך מזה
כי יש לחכמה יתרון הכשיר, כי אדם זה לא השג בחכמה, ועל כן נסתכן?
באמת אין כאן דבר מכל זה, כי הברזל היה קהה כבר ועל כן כרת את בוקעי
וגם הוא לא היה צריך להתגבר על חיילים, אלא לבקוע עצים, וגם לא היה
מעשיו כי אם בחכמה, וא"כ אין בחכמה יתרון הכשיר. ואמר משמיה דאית
על שאין תועלת בחכמה, מן הטעות אשר הבאנו על טעיות מעשיהם
בחכמה; לא עתה לחזק דבריו, בשלוחו כי הדברים העיונים אשר ימצא
הסמון שאינם נעשים כולת חכמה גדולה, באמת אין בהם חכמה כל עקר;
ואמר אם ישוך הנחש בלא לחש? שתמצא כי הנחש אשר בפניו אין לו
להיות משך' אם לא היו לוחשין לו היה נושך? לא כן; אלא שהלוחשים

למקטנה ועד גדולה, נראה בזה ובכל חלקיהם חכמה נפלאה אין מגמתה רק להטיב; ואיך תהיה היא הגוזרת את מעשי בני אדם, אשר רובם להרע? ואולי יטעון בעל הדין ויאמר: אפי׳ לא יהיו מעשינו בגזרה, מכל מקום הרי בלא ספק כלם להנה, כי אין אדם עושה דבר בזולת הנה? אם כן אין האדם חפשי בבחירתו, רק הוא מוכרח מן הסבות הטבעיות: ואיך יענש על רוע מעשיו? ותשובתו בצדו, שאם כל מעשי האדם בהנה, הנה לאות השומר נ״ה בטבעו אל הרע, הנה הגמול צריך שיהא, למען יהיה הוא עצמו סבה לתקון מעשיו; וידוע כי הרעות שאין בני אדם עושים, כבר נעשו לולא יראת העונש. ואשר שמני עמודי התוך, אשר הבלי קשת נכונים עליהם כבר נפלו; האריכות בחקירת דבריו אך למותר. ונשובה אל הפירוש. אשר שאמר כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה מהר וראה כי זו עצה שאין בה ממש; אחרי שאין האדם חפשי בבחירתו והכל בגזרה: על כן אמר שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ, ואע״פ שהם קלים פעמים שנגזר עליהם שלא יוכלו לרוץ, ולא לגבורים המלחמה, וגם לא לחכמים לחם, וגם לא לנבונים עושר, וגם לא ליודעים חן; כי עת ופגע יקרה את כלם כפי מה שנגזר. כי גם לא ידע האדם את עתו, כדגים שנאחזים במצודה רעה, וכצפורים האחוזות בפח: כהם יוקשים בני האדם לעת רעה, כשתפול עליהם פתאום. ומלבד שאין הכחת האדם והשתדלותו לעזר ולהועיל, כי הכל כפי הנגזר, הנה עוד גם זה ראיתי חכמה תחת השמש, מין אחר של חכמה ראיתי, והוא שתועיל לזרים ולא תועיל לבעלים, וגדולה היא אלי, תמיהה גדולה היא בעיני: בא וראה: עיר קטנה ואנשים בה מעט, ואין לאל ידה להנצל מכף אויב אפי׳ איננו מלך גדול, ובא אליה מלך גדול וסבב אותה, ובנה עליה מצודים גדולים; ומצא בה איש מסכן וחכם, ומלט הוא את העיר בחכמתו: ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא. ואמרתי אני הנה בענין זה היתה טובה חכמה מגבורה: אך למי היתה טובה? לאחרים, לא לבעל החכמה; וחכמת המסכן בזויה, ודבריו אינם נשמעים אם יבקש דבר לתועלת עצמו: ואם כן למה נתחכם, ולמה נהיה חרוצים וזריזים, למען היות כרופא ולא לו? הן אמת כי משל הדיוט אומר דברי חכמים אע״פ שהם נאמרים בנחת הם נשמעים יותר מזעקת מושל בכסילים ואומר ג״כ טובה חכמה מכלי קרב, וחוטא כלו׳ תועה אחד יאבד טובה הרבה;

ואומר ג״כ זבוב מות יבאיש יביע שמן רוקח, וכן מי שהוא יקר

מאומה, ואין עוד להם שכר ותועלת במה שעמלו בו בחייהם; והראיה, כי נשכח זכרם, שהרי אחר שהאדם מת אין עוד זכר ממנו. ואם היה שם אחרי מותו, היה ראוי שיתגלגל לפעמים להציל את אוהביו ולהרע לאויביו, ובאמת אנו רואים כי גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה, וחלק אין להם עוד לעולם, בכל אשר נעשה תחת השמש, שאינם משתתפים בכלל ענייני העולם, אם כן לך אכול בשמחה לחמך, ושתה בלב טוב יינך ואל תפחד מכלך במה שיהיה אחר המות, כי כבר רצה האלהים את מעשיך, אין ספק שמעשיך כלם רצויים לפניו, מאחר שלא יגיעו לתועלת אלא בגזרתו; בכל עת יהיו בגדיך לבנים, ומעולם אל תלבש שחורים, שהן להראות על מת, ושמן על ראשך אל יחסר, אל תמנע מלסוך בשמן אפרסמון, כדרך שמצינו בדניאל וסוך לא סכתי. ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חיי הבלך, אשר נתן לך תחת השמש כל ימי הבלך, והזכיר שתי פעמים ימי הבלך, למען הגדיל בדמיון הקורא את מיעוט ימי חייו, כדי שימהר ויהנה, טרם שיבא לכן יתמם; כי הוא התענוג והשמחה חלקך בחיים, ובעמלך אשר אתה עמל תחת השמש. כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה, ובאמת קהלת בדבריו אלה מתבארים מאליהם יותר מדי, והנם דבריהם מבוררים כלל, רק היה דבריו לשחוק ובטול, דבר אשר אמנם איננו מניח שיקום: כי הנה כל דברי פרק שאחר קהלת על פני קוטבים יסובו: שאלו, שהבל בגזרה ונמשך מזה שאין מקום לשכר ועונש, ומקרה אחד לצדיק ולרשע, ושנית, שאין לנפש האדם השארות אחרי מות הגוף, ומזה נמשך שאין לירא כלל מעונשי העה"ב. והנה השארות הנפש, כלו' היות האדם חי אחרי מות הגוף, והיותו גם בזמן היותו בעל ידיעה והרגשה, וזוכר את מעשיו בימי חייו, הוא דבר אשר בסוף הספר יתבאר בלא שום ספק בעדות השופטים. והטענה שקהלת טוען על זה, מפני שאין אנו רואים שישתתפו המתים בכלל ענייני העולם הזה, טענה בטלה היא, ולא נמשך ממנה אלא שאין המתים שמחים לשמות מה שיבלו: כי גם פעמים רבות ידענו שכבר נגלו המתים אל החיים בחלום הלילה, והודיעום, תעלומות אשר הועילה ידיעתם לאומניהם; וכבר נשמעו באלה בכל עם ועם ובכל דור ודור, א"כ אין הדבר מונע מלר- אות, רק מצד שלא ניתנה רשות למתים לבוא ולהתגלות כאשר ישפוטו. וטענת הגזרה הקדומה גם היא מתבטלת בעדות השופטים. מאחר שכל הגופות מגעילם ,

שיעבור שכלו בחקירות. ואמרי שאין טוב רק לאכול ולשתות, ולשמוח, ועם כל זה בני אדם עוזבים הדרך הזה, וכל ימיהם בעמל ויגיע, הנה הולכתי לתת את לבי להבין מהיכן נמשך הדבר? והנה כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה, ולראות את הענין אשר נעשה על הארץ, כי גם ביום ובלילה שינה בעיניו איננו רואה: וראיתי את כל מעשה האלהים אז ראיתי כי אין זה אלא מעשה האלהים, והוא המכריח בני אדם לעמול ולינע, ולעזוב השמחה והשכלות. כי לא יוכל האדם למצוא ולהבין את המעשה אשר נעשה תחת השמש, בשל אשר יעמול האדם לבקש ולא ימצא וגם אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצוא איך יבחרו בני אדם ברצונם לעמול ולא לשמוח.

כי את כל זה נתתי את לבי, ולבור את כל זה, ולבחור את סיבת זאת, וסיבה אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם כלו' מעשיהם, ביד האלהים ונגזרו הם תלויים; גם אהבה גם שנאה (אין יודע האדם) הכל לפניהם, הכל נתון לפניהם בגזרה, בלי שידעו הם שאין מעשיהם אלא בגזרה. הכל כאשר לכל, כלו' כל מעשי בני אדם הם כפי מה שנגזר על כל אחד מהם, ועל כן מקרה אחד לצדיק ולרשע, לטוב ולטהור, ולטמא, ולזובח ולאשר איננו זובח, הנשבע כאשר שבועה ירא. זה רע בכל אשר נעשה תחת השמש, כי מקרה אחד לכל, ובחירת האדם לא תועיל לו, ואעפ"כ וגם לב בני האדם מלא רע ועצבון לינע ולעמול תמיד, והוללות בלבבם ועצבונם זה שגם הוא הוללות, כי אם הגזרה אמת, הבחירות שקר, ועצבונם זה הוא בחייהם, כי אינם עמלים אלא מפני חושבם שיגיעו עם זה לחיות חיי נועם (אע"פ שנאמר מעולם לא ישמחו בעמלם), ואחריו אל המתים, ונלכד מה שהם עמלים כדי להשיג טובה בחייהם, הנה יתחדלו ג"כ להשיג טובה אחר זמן החיים, והוא כמיהן באלוה המתים, כי יקוו שישמחו אז בשמחת יורשיהם, ואחר אחריו והעולה מוכרח לא על החיים, אלא על זמן החיים, ולהיות האמן בעל הכתות המתדבקת יצא בל' יחיד, כמו שאמרתי אלל כבר היה לעולמים אשר היה מלפנינו. ומי לא יראה שאיננו רק הוללות לעמול בחיים כדי לשמוח אחר המות בשמחת היורשים? כי מי אשר יבחר? מי יבחר דבר כזה? והלא אל כל החיים יש בטחון לשמוח ולראות טוב, ואחר המות אין בטחון, כי לכלב חי הוא (ה) טוב והשמחה. יותר מן האריה המת. כי החיים יודעים שימותו, והיה ראוי להם לתהר למטוף ולאכול בחיים, ולא לעמול בשביל היורשים כדי לשמוח בשמחתם, שהרי והמתים אינם יודעים

בעתו, מ"מ לא ימלט מן הפגעים, והטעם כי אינו יודע מה שיהיה, כי כאשר יהיה מי יגיד לו? והנה אין ביד אדם לדעת בבירור עת ומשפט של כל דבר. ולא זו בלבד שאין דרך להמלט מן הפגעים המקריים אף לא נדעם מלפני בואם, כי גם הרעות הידועות לפעמים לא יוכל החכם הרואה את הנולד לנצל מהן, מפני אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח, ואין שלטון ביום המות; אע"פ שהכל יודעים כי סוף אדם למות, הנה אין מנוס להמלט מן המות, ואין משלחת במלחמה, כמו הרואה כי הנלחם עם אויביו לא יוכל בעת המלחמה לשלוח מלאכי שלום אל המלך אויבו להשלים אתו, אך ילחמו לראות באבדן מולדתם, ואין תקנה: ומכל זה תוכח היא רעות שא"א להמלט ממנה לא בדרך יושר ולא בדרך עקלתון, ולא ימלט רשע את בעליו, את כל זה ראיתי ונתון את לבי לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש, עת אשר שלט האדם באדם לרע לו; שאפילו כשתעלה ביד אדם למלוך בחברך ולהתגבר עליו ולעשות בו כרצונו ולהשתמש בו לתועלתו, הנה לפעמים לא בלבד שלא ימלט רשע את בעליו, אלא שיהיה זה לרע לעושה אותו. ובכן ראיתי רשעים קְבֻרים אים אחרי שנקברו, ובאו, ואח"כ יבאו העירה; וממקום קדוש יהלכו, יהלכו ברחובות העיר באין מכלים, כאלו ממקום קדוש באו ולא ממקום רשעה וישתכחו (בצ"ת, כנוסח יירונימוס) בעיר אשר כן עשו: גם זה הבל, כי הוא מביא למקום היות הרשע תועלת, ואין אמת כי לא ימלט רשע את בעליו, אך באמת אין הדבר כן. ואין הרשע מועיל לבעליו, זולתי אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע. אשר חוטא עושה רע מאת שנים ומאריך לו, כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים אשר ייראו מלפניו, וטוב לא יהיה לרשע, ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מלפני האלהים: כך היה ראוי להיות (ודוגמת לשון זה מליצו ואל תרא ביום אחיך, שענינו ולא היה ראוי לך לראות, ורבים הם), אמנם יש הבל אשר נעשה על הארץ, אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים, ויש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים; אמרתי שגם זה הבל. וכראותי הקלקולים האלו חזרתי להסכמתי הקדומה, ושבחתי אני את השמחה, אשר אין טוב לאדם תחת השמש כי אם לאכול ולשתות ולשמוח, והוא המנהג הזה לאכול ולשתות ולשמוח ילונו בעמלו ימי חייו אשר נתן לו האלהים תחת השמש; הוא יתחבר לכל עמלו, שבכל מה שיעמול יחבר עמו השמחה והשלוה, בלי

בעל דין כמאה עדים דמיא), אחת לאחת למצוא חשבון. אשר עוד בקשה נפשי ולא מצאתי, כלו' שהסתכלה בכל הנשים אשר באו לפניה, והתבוננה בהן אחת לאחת, למצוא חשבון, כלו' לחשב ערכן ולדעת טבען, ועוד בקשה נשים אחרות מלבד אשר נזדמנו לפניה, ולא מצאה בין כלן אשה טובה: אדם אחד מאלף מצאתי, ואשה בכל אלה לא מצאתי. והמחבר כי אדם כולל זכר ונקבה, ובכל המקרא כתוב איש ואשה, לא אדם ואשה. לבד ראה זה מצאתי, אשר עשה האלהים את האדם ישר שלא יתעסק לאשה רק כפי ההכרחי לשמירת המין, שהרי ברא אותו באופן שיהיה רבוי יציאת הזרע מחליש כל גופו, כדי שיעצור עצמו מן הזמה, והמה בקשו חשבונות רבים, הנשים בקשו תחבולות אין מספר, כדי לפתות את האנשים עד שיהיו שטופים בזמה. ואלה והמה על הנשים, כמו והמה שרופות; ואלה החשבונות עניינה תחבולות, כמו ויעש בירושלם חשבונות.

ח ואמר אשר גנה דרך הקצוות, שב לבאר שבח הדרך הממוצעת, ואמר מי כהחכם? מי כמוני אשר חכמתי מכל האדם? ומי יודע פשר דבר: חכמת אדם תאיר פניו ועז פניו ישנא? מי יודע פתרון הדבר הזה שאנו רואים, והוא שחכמת אדם מביאה אותו להאיר פניו לכל אדם, כי תביא בלבו אהבת המין האנושי בכלל, ואעפ"כ הלא החכם הוא שנאוי מפני עזות פניו, כי לא ישא פנים לשום אדם: ומי יודע פתרון הדבר הזה? ומי יודע איך יתנהג החכם כדי שלא יהיה שנאוי? אני, אני יודע פשר דבר זה: פי מלך שמור, ועל דברת שבועת אלהים; אל תלך בדרך הקצוות עד שתעיז פניך בפני מי שגדול ממך, אפי' דבריו שלא בחכמה, אלא הכנע לפני מלך לשמור ולעשות את כל דבריו, ותשמור מצות המלך יותר ממה שתשמור דבר שיש בו שבועה, כלו' שנשבעת לעשותו. אמנם אל תלך בקצה המתנגד אל עזות הפנים, והוא ההיפכות: אל תבהל מפניו תלך, אל תבהל ותפחד מפניו אם תפגשהו בלכתך בדרך, וגם אל תעמוד לפניו בדבר רע שהוא הקצה האחר, כי כל אשר יחפץ יעשה, באשר דבר מלך שלטון, ומי יאמר לו מה תעשה? שומר מצוה לא ידע דבר רע, מי שהוא חסיד ושומר מצות לא יעלה על לבו לעשות שום רע מעולם, אפי' אם השעה צריכה לכך; ועת ומשפט ידע לב חכם: כי לכל חפץ יש עת ומשפט, בין טוב ובין רע אין לך דבר שאין לו מקום (כל זה לשבח הדרך האמצעית): גם כי עם כל זה עדיין רעת האדם רבה עליו, ואפי' ידע החכם עת ומשפט של כל דבר ויעשה כל דבר

טוב אשר תאחוז בזה, וגם מזה אל תנח את ידך; כי ירא אלהים יצא את כלם, הוא נשמר קצה מכאן ומכאן, כי השכר לצדקתו לא יקבל, והנאת הרֶשַׁע לא יטעם. אבל החכמה תעז לחכם, מעשרה שליטים אשר היו בעיר, כי היא מורה אותו ללכת בדרך האמצעית, והנה תגביר אותו הנהגה ישרה, יותר ממה שיוכלו עשרה שליטים להשגיב את עירם. ועוד טעם אחר על שאין להיות צדיק הרבה, כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, א"כ מה בצע כי תתם דרכיך, אחר שעל כל פנים לא תוכל להמלט מעברות. גם אין לך להיות צדיק הרבה מיראת קללת ההמון, אלא לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך, ואל תשים קץ הדעת עד אשר לא תשמע את עבדך מקללך, שלא תוכל לסבול אפי' קללת עבדך, שהוא איש נבזה. כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם אתה קללת אחרים, והנה אין מנוס מהיות מקולל, על כן אין לשום אל הקללות, כי כל אדם מקלל וכל אדם מקולל. עד כאן להוכיח שאין להיות צדיק הרבה, ועכשו בא להוכיח אמיתת מה שאמר אל תתחכם יותר, וזה טעם באמרו כל זה נסיתי בחכמה: אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, רחוק מה שהיה, ועמוק עמוק מי ימצאנו? כלו' שא"א לנו למצוא סבת כל הדברים ההוים בעולם, כי כבר קדמו לכל דבר סבות רחוקות לא נדעם; ולמה נתחכם יותר אחר שהגענו לריק? ואחרי ראותי שאין תועלת ברוב החכמות, סבותי אני (פירוש סִבַּבְתִּי, והוא פעל עומד פניתי אני) ולבי לדעת ולתור ובקש חכמה וחשבון אלה, כלו' לחשב ערכה בערך הסכלות' לדעת רשע כסל, וכן לדעת מומי הסכלות ומה רע יש בה: והסכלות הוללות, ראיתי כי באמת הסכלות היא הוללות. ומוצא אני מר ממות את האשה והרעה הגדולה אשר מצאתי בין תולדות הסכלות היא האשה, אשר יתפתו אחריה הסכלים, אשר היא מצודים וחרמים לבה, אסורים ידיה לבה הוא מצודים וחרמים, וידיה הם אסורים, והאסורים שם דבר, כמו וימסו אסוריו מעל ידיו: טוב לפני האלהים ימלט ממנה, וחוטא ילכד בה, לא ימלט אדם מהיות נלכד ברשתותיה, לולא השגחה פרטית השומרה עליו לטובה, להיותו טוב לפני האלהים, ומצא חן בעיניו, אבל החוטא אשר לא מצא חן בעיני האלהים, עד שנגזר עליו להיות חוטא, הוא ילכד בה. וזה שאמרתי כי צריך השגחה פרטית להמלט מן האשה הרעה, הוא מפני רבוי מספר הנשים הרעות, שהרי ראה זה מצאתי, אמרה קהלת (בתחלה היה כתוב בת שבע אם שלמה, או אשה אחרת הטובה והנכבדה, והיתה התבונה קהלת מפני שהודאת

אל תבהל ברוחך לכעוס, מאמר שטוב ארך רוח מגבה רוח, כי כעס בחיק כסילים ינוח. גם אל תאמר מה היה שההפוך הזה כי עולם כהפוך ראיתי, שהזמנים הראשונים היו טובים מאלה, עד שא"א לי להתאפק מלכעוס: כי לא מחכמה שאלת על זה, כי באמת אין כל חדש תחת השמש, ומה שהיה הוא שיהיה. שני הכתובים האחרונים הללו באו אגב גררא דטוב ארך רוח מגבה רוח, וענינו חוזר לענינו, ואומר כי אע"פ שהעושר יהולל הרבה, מכל מקום טובה חכמה עם נחלה, לא עם עושר, רק עם נחלה בינונית; ויותר לרואי השמש ע"י זו וזו, חכמה ונחלה, יהיה יתרון לרואי השמש, וכן יהיו בני אדם מאושרים כי בצל החכמה וגם בצל הכסף יעמדו כאחת; ויתרון דעת ועוד יש יתרון לחכמה על הכסף כי החכמה תחיה בעליה, מה שהכסף לפעמים המית בעליו. ראה את כל מעשה האלהים, כי מי יוכל לתקן את אשר עותו (האלהים)? והוא חוזר לתנחומין שאמר למעלה: כי יש דברים הרבה מרבים הבל, אבל מה יותר לאדם, כי אם להטות שכמו לסבול מה שנגזר? ואחר שאמר שהחכמה תחיה בעליה, פירש שיאך יהיה זה, ואמר שהוא באמר שהיא תלמד אותנו, כי אין מנוס מהנגזר, וצריך לסבול אותה בשמחה. אבל זה שאמרתי שתסתכל כי מעוות לא יוכל לתקן, אין ענינו שתתבונן בזה תמיד, עד שיהיו כל ימיך מכאוב וכעס; לא כן, אלא ביום טובה היה בטוב, ואל תתבונן כלל בענין קלקולי העולם, • וביום רעה ראה, רק ביום רעה לבדו ראה והסתכל במה שאמרתי שתסתכל בו, למען תדע כי גם את זה לעמת זה עשה האלהים, גם הטובות גם הרעות, שהם דברים הפכיים, האלהים עשה אותם, והכל נגזר (ואין להצטער כל כך על רעה אשר אין מנוס ממנה), על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה, גם הטוב גם הרע עשה האלהים, למען לא ימצא האדם מאומה שיהיה תלוי בבחירתו, אחריו של האלהים, כלו' אחרי מה שגזר הבורא. ועוד חוזר על תנחומין של הבל שאמר למעלה שהכל נגזר, ומי יוכל לתקן את אשר עותו האלהים? ואמר כי בהסתכלו בקלקולי העולם את הכל ראיתי בימי הבלי: יש צדיק אובד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו. ומאחר שאין דין ואין מסנון, אל תהי צדיק הרבה יותר מן הצריך לשלומך בעולם הזה, ואל תתחכם יותר ממה שצריך לתקון הנהגת עסקיך; למה תשומם, שלא תשוב משועמם, כדרך קצת החסידים והמתחכמים; גם אל תרשע הרבה, ואל תהי סכל בהשלט, למה תמות בלא עתך, אם במיתת בית דין, ואם כי השטוף בעגבות, כגון רצוח ונאוף, והסכל אשר לא יתנהג בחכמה כלל, הם מקרבים מיתתם,

האורחים; וכן ראוי לאכול ולשתות בעודנו בחיים, ולא נחוס לבאים אחרינו: אשר מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת השמש? כי מי יוכל לדעת היתקיים לו זרע, ואם יתקיים עשרו ביד זרעו?

ז והנה עד הנה השתדל קהלת להביא לב בני האדם מלעשוק ולגזול לאסוף הון להניחו לבניהם אחריהם, ולמען הרחיקם מן הדרך הזאת אמר כי טוב לאכול ולשתות ולשמוח, ושלא ליגע להעשיר אלא כדי צרכנו, ולא לצורך הבאים אחרינו; וכאשר הביא את הקורא לידי מדה זו, וכבר הרחיקו ממדת הכילות אשר היא אם כל החמס, והביא אותו אל המדה הבינונית, הנה עתה יגלה לו את כל לבו ויודיעהו איך באמת כל זה איננו טוב, וגם איש אשר לא ייגע להעשיר, רק כדי לאכול ולשתות ולשמוח, עדיין לא היטיב דרכיו כראוי, כי אמנם טוב שם משמן טוב כצרי מכל המעדנים, והזכיר השמן להיותו לשון הנופל על הלשון; ואמר עוד ויום המות מיום הולדו. כי ביום המות תדום הקנאה, וזכר צדיק לברכה, אמר על כן טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה, באשר הוא סוף כל האדם, והחי יתן אל לבו מה שיראה ומה שישמע בבית האבל ויאמר בלבו: אתקן מעשי, למען אחרי מותי יזכר כי טוב ויספדו עלי כאשר ספדו על פלוני הצדיק, ולא יגנו אותי כאשר גנו פלוני הרשע. ואל תאמר כי לא טוב ללכת אל בית אבל, להיותו מביא כעס ועצבון; לא כן הדבר, כי אם הכעס מוסר ותשם דרכיך למען היות אחריתך גם טוב, הנה אז טוב כעס משחוק, כי ברוע פנים שתראה בבית האבל, שהכל בוכים ומספדים כי הצדיק אבד, אז ייטב לב, בהעלותך על לבבך כי גם עליך יבכו ויספדו במר נפש בזכרם מעשיך: על כן לב חכמים בבית אבל, ולב כסילים בבית שמחה; ונמשך מזה ג"כ כי טוב לשמוע גערת חכם, מאיש שומע שיר כסילים, והטעם כי בקול הסירים תחת הסיר כן שחוק הכסיל, כי הקוצים כאשר נשרפים משמיעים קול גדול, אבל אין בהם תועלת כלל, כי אם מהרה יכבו, כן שחוק הכסיל משמיע קול גדול, אבל גם זה הבל, כי הוא בלא תועלת, כמו הקוצים לאש, וזה שאני מצוך היום ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה, וכיוצא בזה מהרחקת התענוגים, הוא כי העושק יהולל חכם, והראיה על זה היא שהרי השחד יעור פקחים ויאבד את לב מתנה; הרי שהעושק יהולל חכם, ועל כן טוב הם מהיין טוב, וטובה חכמה מעושר ותענוגים, כי טוב אחרית דבר מראשיתו. והראיה על זה שהרי הכל מודים כי טוב ארך רוח הממתין לאחרית דבר מגבה רוח אשר אין מעצור לרוחו ולא יוכל להתאפק; ועל כן

אשר לא יתן לבו אפי׳ לקבור אותה ; ואמר יש רעה אשר ראיתי תחת השמש , ורבה היא על האדם . איש אשר יתן לו האלהים עשר ונכסים וכבוד, ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו, כי איש נכרי יאכלנו : זה הבל וחלי רע הוא . אם יוליד איש מאה , ושנים רבות יחיה , ורב שיהיו ימי שניו, ונפשו לא תשבע מן הטובה, כי לא יאכל את עשרו למען ישאר ביד בניו, ועכ״ז ילך ערירי וגם קבורה לא היתה לו . אמרתי טוב ממנו הנפל . כי הן אמת שהנפל בהבל בא ובחשך שמו יכסה . ואולם גם שמש לא ראה ולא ידע , ולא ראה את הטובה , ולא ידאג באבדה ממנו : ולא כן האיש העשיר, כי ראה עושר ולא אכל ממנו , ראה בנים וקבר אותה, ואין חקר לצערו ; אם כן נחת לזה מזה . ואלו חיה האיש העשיר אלף שנים, ואלו היה פעמים כמספר הזה, וטובה לא ראה, כי לא רצה לאכול בטובה, הלא אל מקום אחד הכל הולך . ואין לו יתרון על הנפל אחת בכל הזה ממש . ואיך לא יבין ההמון הזה, אשר לא אכל בטובה כי כל עמל האדם לפיהו, ואעפ״כ עדיין וגם הנפש והתאוה לאכול ולשמוח לא תמלא , שאפי׳ לא יעמול אלא כדי לאכול ולשמוח, עדיין אין אדם מת וחצי תאותו בידו : ואיך א״כ לא ימהר יחישה לאכול ולשתות ולשמוח ? כי אם לא נהנה בעמלו , מה יותר לחכם אשר בחריצותו העשיר , מן הכסיל אשר לא עשה מאומה ? מה לעני יודע להלוך נגד החיים ? מה יתרון לאיש אשר הזה בכל עמלו , על העני אשר גם בעניו הוא יודע למצוא לחם חקו ולהלוך בדרך החיים לבלתי ימות ברעב ? והלא טוב מראה עינים מהלך נפש , טוב הוא הנראה לעין , מלשוט במחשבתו על בניו ועל בני בניו , ולהניח ההווה בעבור העתיד , והבכי בשמח ; הלא גם , זה הבל ורעות רוח . מה שהיה כבר נקרא שמו , כל ההווה בעולם כבר נגזר ; ונודע אשר הוא אדם , והדבר ידוע לכל שהאדם הוא אדם , ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו , אלא הוא הנגזר ומקיים , ואין בידו להחליף הנגזר ; וא״כ טוב לאדם שישמח בחלקו , מבלי שיעמול לבניו , אשר מי יודע אם נגזר שיתקיימו לו , ואם נגזר שיהיו עשירים או עניים, כי יש דברים הרבה מרבים הבל , כגון שילך האיש העשיר ערירי , או שיהיו בניו עניים, אבל מה לעשות ? מה יותר לאדם , ומה יוכל עשות זולתי להשוות שכלו לסבול את הנגזר ? כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי חיי הבלו ? ויעשם כצל , אין טוב אלא שיעשה בהם כמו שעושים בצל , שנהנים ממנו בעודו , בלי שנהרהר מה נעשה כאשר ישוב הצל

לגמרי חטייא. אהב כסף לא ישבע כסף, ואותו לא יאכל, כי לנמס הוא צריך, ואם אין עובד אדמה מה יועיל הכסף לעשיר? ומי אהב בהמון, הוא הממון, לא תבואה? גם זה הבל לאהוב ממון ולא תבואה. ואם כן יאמר אדם: אלך וארבה נחלתי, וחמדתי שדות וגזלתי, ועבדים ושפחות הרבה אקנה לי ויעבדו אדמתי, ואני אשכון כמלך בגדוד, והכל יהיו צריכים לי: לא כן אני; כי ברבות הטובה רבו אוכליה, ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו? כי לא בעבור מאה כור תבואה שהוציאה אדמתך תאכל אתה יותר מכדי שבעך. ועוד, אין נחת רוח איש האדמה העובד אותה ע"י עבדיו, גדולה כנחת רוח העובד אותה בידיו; כי מתוקה שנת העובד, אם מעט אם הרבה יאכל, והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון. ועוד בדברים אחרים יש יתרון לעובד על העשיר, כי יש רעה חולה ראיתי תחת השמש, עשר שמור לבעליו לרעתו; ואבד העושר ההוא בענין רע, והוליד בן ואין בידו מאומה. כאשר יצא מבטן אמו האב אשר יגע להעשיר, ככה ערום ישוב ללכת כשבא הוא עצמו ימות עני; ומאומה לא ישא בעמלו שיולך בידו. וגם זה רעה חולה, כל עמת שבא כן ילך: ומה יתרון לו שיעמול לרוח? גם כל ימיו בחשך יאכל, וכעס הרבה, וחלה וקצף; וכל כך למה, אם כבר אמר שיעמול לרוח? הנה' אשר ראיתי אני, טוב אשר יפה, ראיתי כי אין טוב אלא מה שהוא יפה, כלו' לאכול ולשתות ולראות טובה בכל עמלו שיעמול תחת השמש מספר ימי חייו אשר נתן לו האלהים, כי הוא חלקו: לאכול ולשתות ולשמוח הוא חלק האדם, לא ליגע להעשיר, ולעשוק ולגזול למען בצוע בצע, אשר אולי פתאום יאבד. גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עשר ונכסים, והשליטו לאכול ממנו ולשאת את חלקו ולשמוח בעמלו, זה מתת אלהים היא, הוא מונה בגורלו שהכל נגזרה. כי לא הרבה יזכור את ימי חייו, ולמה ייגע אדם להעשיר? והיה לו לזכור את ימי חייו, כי לא הרבה יחיה האדם, וגם היה לו לזכור כי האלהים מענה בשמחת לבו, כי לפעמים הקב"ה ירומם ויטיב עני מי שהוא עתה בשמחת לבו, כמו שאמר למעלה ואבד העושר ההוא. ומלת מענה הפעיל מן ענה, אשר הוא לשון עניות; וכמוהו בספר זה והכסף יענה את הכל, כמו שאפרש שם.

ך ועתה הוסיף שנית ידו לבאר שאין תועלת ברוב העושר, והביא ראיה ממיתת הבנים, כי יש רבים שעמלים לאסוף הון להניחו לבניהם אחריהם, ונאסף הוא, כי ימותו בניהם בחייהם, וישאר פרי כל עמלם לאיש נכרי,

על כן פיו פתח בחכמה להזהיר על מורא שמים ומורא מקדש, ואמר שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים, שלא יהיה לבך גם בו ללכת שמה יום יום ולהתפלל לפני האלהים, ולבך בל עמך, ודע לפני מי אתה עומד; וקרוב הוא האלהים לשמוע מה שאתה מוציא מפיך בבית המקדש, יותר מתת הכסילים זבח, יותר ממה שהכסילים קרובים לתת זבח ולהקים נדריהם אשר נדרו, כי אינם יודעים לעשות רע, כי הם נודרים ואינם מקיימים והנה הם חוטאים חטאה גדולה, בלי שהגיעם מזה הנאה ותועלת כלל; והנה אפי' לעשות רע אינם יודעים.

ה׳ ואחרי שבאת לבית האלהים אל תבהל על פיך: אל תהי נבהל להתפלל בלא כוונה, ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים, כי האלהים בשמים ואתה על הארץ, על כן יהיו דבריך מעטים. כי הכסילים המרבים דברים בתפלתם, יש לדמות דבריהם לדברי חלומות; כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברוב דברים: ומליצה לבוא אל המלך בדברי הבאי. כאשר תדור נדר לאלהים, אל תאחר לשלמו, כי אין [חפץ בכסילים האמורים למעלה, אשר אינם יודעים לעשות רע: את אשר תדור שלם. טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם. אל תתן את פיך לחטיא את בשרך, אל תתן לפיך שיביא חטא ועונש על כל גופך, וזה בשתדור ולא תשלם ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא, אל תבא לפני חכם שיתיר לך נדרך, באמרך כי בטעות נדרת: למה יקצוף האלהים על קולך, וחבל את מעשה ידיך כלאומר כי אין קולך אלא ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה, והיה בעיניו במזקה בלאי, ולא ישעה עוד לנדריך, ולא זה הדרך הטוב, כי את האלהים ירא; ואחרי שהירא את האלהים, הנה אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה, אל תתמה על החפץ; כי גבוה מעל גבוה שומר, הוא האלהים; וגם כי תראה עוות הדין יוצא מתחת יד שופטי ארץ, אשר מי יאמר להם מה תעשו? וגבוהים עליהם, דע כי יש גבוהים עליהם, והם שרי צבאות ה'. וכל זה איננו טוב, כי גם מורא שמים לא יספיק להרחיק החמס, כי גם אותו יפרקו הרשעים מעל צוארם, לפיכך מה עשה קהלת? בא לבאר שאין תועלת ברוב העושר, ושגדול הנהנה מיגיעו; והתחיל בשבח עבודת האדמה, ואמר ויתרון ארץ בכל היא, יש יתרון לעבודת האדמה, מפני שהאדמה מצויה בכל מקום, וכל הרוצה לעבוד יבא ויעבוד וימצא לחם חקו, אפי' אין לו כסף. ואל תאמר כי עובד האדמה הוא איש נקלה ונבזה, כי באמת מלך לשדה נעבד, מי שיש לו שדה נעבד הנה הוא מלך, כי הכל צריכין

כהכרח הטבעית אליו. ושבתי אני ואראה הבל תחת השמש, יש אחד ואין שני, גם בן ואח אין לו, ואין קץ לכל עמלו, גם עינו לא תשבע עשר: ולמי אני עמל ומחסר את נפשי מטובה? גם זה הבל וענין רע הוא. וזה מפני שהאדם מדיני בטבע, ואין טבעו להיות בודד, כי טובים השנים מן האחד, אשר יש להם שכר טוב בעמלם; כי אם יפלו, האחד יקים את חברו, ואילו האחד שיפול, ואין שני להקימו. גם אם ישכבו שנים וחם להם; ולאחד איך יחם? ואם יתקפו האחד, השנים יעמדו נגדו, והחוט המשלש לא במהרה ינתק; ומכל זה המבאר היות האדם מדיני בטבע. וכאן הבן שואל: מה טעם ואם יתקפו האחד, השנים יעמדו נגדו? ומה יעשו אם יקומו נגדם שלשה או ארבעה או עשרה? וקהלת יענה: כן דברם, וזה עצמו הוא סימן שהאדם מדיני בטבע, מאחר שאפי' השלמים צריכים להתאסף בחברה: אלא שאני לא כיוני להביא ראיה מן השלמים, אלא מן החמרים אשר גם הם צריכים להתאסף בחברה כדי להנצל מידם. ומאחר שהאדם מדיני בטבע הנה הוא צריך למנהיג, והוא המלך: על כן בא קהלת לדבר בעניניו ואמר טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל אשר לא ידע להזהר עוד, גם כי בא בימים, לא ידע עדיין להזהר, אף כי להזהיר אחרים כי הילד המסכן והחכם, אפילו אם יהיה אסור בבית האסורים, אפשר כי בחכמתו מבית הסורים יצא למלוך, כמו שאירע ליוסף; ובהפך המלך הזקן והכסיל כי גם במלכותו נולד, אע"פ שנולד מלך, כי הוא בן מלכים, אפשר שיהיה רש, כי יורידוהו העם מגדולתו, מפאת היותו כסיל. וזה שאמרתי כי אפשר למלך שיהיה רש, הוא כי כן פעמים רבות ראיתי את כל החיים המהלכים תחת השמש עם הילד השני אשר יעמוד תחתיו, כי פעמים רבות תהיה יד כל העם עם הילד, ויסירו המלך הזקן, וימליכו תחתיו הילד, עד שיהיה הוא שני לו וישב על כסאו. אין קץ לכל העם, כלו' לכל אותו עם אשר היה לפניהם הילד השני, לצאת ולבוא לפניהם, כי קהל גדול מאד קבלו עליהם עול מלכותו מאהבה, ועם כל זה ראיתי אחר זמן כי גם האחרונים לא ישמחו בו, רק יבעטו גם בו ויגרשוהו ממלוך עליהם, ויעמידו אחר תחתיו: כי גם זה הבל, כי כשהומלך הילד השני היה נראה כי תכון מלכותו מאד, ולבסוף הורד מכסאו ורעיון רוח לאיש משכיל, שרואה כי האדם מדיני בטבע, וצריך למנהיג ומלך, ואחר שימליכהו יבעט בו. ואחרי ראותו כי אין מוראה של מלכות כדאי להנהיג בני אדם, כי פעמים רבות יפרקו עול המלך מעל צוארם, הנה ראה כי א"א זולתי מורא שמים, כי רב כחו מכח מורא מלכות:

רוח אדם מת, והגידה אודותיה באזני כל העם, עד שהתאמתה לכל הנבונים. אח"כ היה האיש החולה עושה המעשים ההם ומדבר הדברים ההם מלבו, בלתי רוח אחרת עמו. ולבלתי אפסיק את עדי; לא אביא ראיה אלא ממה שהיה בדורנו או בדור אבותינו; ע"כ אגיע בסוף הספר ספור מעשה הרוח אשר היה בשנת התק"כא בעיר גוריציאה בגוף אחד מילדי בני ישראל אשר בהיות הוא עודנו חי; והמכתב מכתב רבי אליעזר חפץ ע"ה, איש חכם, אשר ראה את הדברים בעיניו, וספורו מכוון עם הספור אשר כתב בלשון איטלקי רבי דוד ע"ה אחי אדוני אבי; אשר היה גם הוא עד ראיה. והמשכיל אשר יסתכל בספור ההוא יצטרך על כל פנים להודות כי, יהיה זה באיזה דרך שיהיה, גם אחרי מותו ישים האדם ונשובה אל הפירוש. אחרי שאמר קהלת, כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו, כי הוא חלקו כי מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו? חזר וראה כי הדעת הזאת רבה הנזק מאד מאד, כי איש את רעהו יעשוק, ואין פחד אלהים לנגד עיניו; וזה טעם אומרו:

ד ושבתי אני ואראה את כל העשקים (והוא הכנוי מן עשק) אשר נעשים תחת השמש; והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם, וביד עושקיהם כח, ואין להם מנחם, וכשראיתי כך ושבח אני את המתים שכבר מתו, מן החיים אשר המה חיים עדנה; וטוב משניהם הנה אני את אשר עדן לא היה, אשר לא ראה את המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש. ואין לומר כי בני אדם עושקים זה את זה למען מלוא צרכיהם בלבד: לא כן; אלא וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה, כי היא קנאת איש מרעהו; כלו' כל ההשתדלות שעושים כדי להשכיל מעשיהם, עד שיעלו מכוונים בידם, איננו בשביל הצורך לבדו, אבל היא קנאת איש מרעהו; כי באמת אין רוב הרשעים עושקים רעיהם, אלא כדי ללבוש מלבושי השרים, ולאכול מאכליהם, ושיהיו כלי ביתם לכבוד ולתפארת כבתי הגדולים, והכל מקנאה, לא מצורך: גם זה הבל, כי לאחרים נראה שלא בא העושק רק מן הצורך, ובאמת איננו אלא מאת קנאה בלבד, ורעות רוח לאיש משכיל הרואה כאלה. תדע שהכל מקנאה, שהרי הכסיל, שהוא המשוטט שלפי' קנאה אין בו, הוא עצל, והוא חובק את ידיו, ואינו עושה כלום, ואוכל את בשרו, כי לבסוף יעני ויאכל מעט, והמעט השבעי יאכל בשרו ומשמן בשרו ירזה. טוב מלא כף בלבד והוא בנחת ובלא רעיון רוח מתמיד, ממלא חפנים עמל ורעות רוח: ולמה א"כ רוב בני אדם מתקנאים בעשירים, ועמלים בבקשת המותר? אלא שהאדם מדיני בטבע, והקנאה

במה שיהיה אחריו? המשך הדברים מורה באצבע כי העולה היא, והיורדת היא, אינה אלא לשון שאלה, כמו שתרגם הארמי, וכן מצינו הרואה אתה? ואם לא כן אין ספק שהיל"ל היא העולה, היא היורדת. והנה המסתכל בפסוק זה מי יודע וכו' יראה בהשקפה ראשונה כי חצי הפסוק מיותר, כי די היה לו שיאמר מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה; ומה לו עם רוח הבהמה אם היא יורדת למטה, אם לא? ואולם אחרי העמיקי החקירה בענין הזה, ראה ראיתי כי דבר גדול דבר קהלת בפסוק הקטן הזה, והטענה עצומה מאד טען בזה נגד השארות הנפש. וזה כי הנה רוב הפילוסופים אשר קיימו וקבלו את האמונה הזאת, הביאו ראיותיהם מתכונת הידיעה והמחשבה והשתדלו להוכיח כי בעל המחשבות א"א לו בשום פנים שיהיה גוף או כח בגוף, ושיצטרך בלא ספק להיות עצם רוחני חי לעד, ועל זה קהלת ישיב אמריו להם, כי לא ימלט הדבר מחלוקה: אם כי בעל המחשבות אפשר לו שיהיה גופני, ואם כן אין ראיה על השארות הנפש; ואם שא"א לבעל המחשבות שיהיה אלא רוחני וחי לעד, ואם כן תהיה השארות נצחית גם לרוח הבהמה, כי גם היא מושגת מחשבות. על כן אמר: מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה? ואם יש מי שידע זאת בראיה גמורה, א"כ מי יודע רוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ? כי אמנם רוח אחד לכל, ומותר האדם מן הבהמה אין. והנה קצת מן הפילוסופים האחרונים הסכימו בענין נשמות בעלי החיים כי חיות הנה אחרי מות הגוף, אך כאשר נשאל אותם מה תעשינה הנשמות ההן אחרי מות גופן, אן תלכנה, ומה יקרה אליהן, ישימו יד על פה, ולא ימצאו מענה. והנה באמת מודה אני כי טענת קהלת עצומה מאד, וכח בדבריו לבטל דברי הפילוסופים; אבל מה הוא תכלית מה שימשך מטענתו? שאין בידנו לגזור אומר בהחלט, שאי אפשר שיהיה בעל המחשבות גוף או כח בגוף; וזה דבר כבר אמר אותו הפילוסוף הגדול לוק; וכן הגדול בין פילוסופי בני עמנו, הלא הוא החכם הרופא בן ציון רפאל הכהן פריצי בעל פתח עינים (אלהי העולמים יאריך ימיו בנעימים) בחלק ראשון דף ל"ג ע"ב כתב לאמר: „אני ראיתי כל מי שכתב בדרך הנקרא בין הפילוסופים הרומיים אנאליטיקי, רצוני מהראשונה לפנים הבאה אחריה, ובענין הנפש מעלותיה, ומהותה לנצחיותה, לא כתבו מעולם דברים של טעם." אבל הימשך מזה שאין השארות לנפש? לא כן; אלא שאין בידנו להוכיחה בראיות שכליות. ואולם, תהלות לאל עליון, מה שלא יאותה בכח השכל, כבר נתאמת בעדות המופתים; אשר היא עדות שאין למעלה הימנה. כי אמנם אין לך דור שלא נראה בו איש או אשה, באה בשם

מפרש.

באמת גם זה אינו; כי אין הרע נמשך אלא מצד פחיתות החומר, אשר א"א לו שיהיה שלם בשלמות.

קהלת.

ולמה לא ברא את עולמו מחומר אחר, שיהיה שלם בשלמות, ולא יולד ממנו שום רע כלל?

מפרש.

בענין סוד הבריאה נדבר פעם אחרת, כי סתומים וחתומים הדברים, והמשכילים יבינו. ואולם מה שהוא גלוי ונראה לעין, הוא כי חכמה נפלאה אנחנו מוצאים בשכלול כל יצור ובשכלול כל חלקיו וכל חלקי חלקיו; והחכמה הנפלאה הזאת רואים אנו שלא עשתה דבר רק למען היטיב, ולהיטיב בשיעור גדול תכלית האפשר; ואם כן א"א לומר בשום פנים שהחכמה ההיא גזרה את מעשי בני האדם, אשר רובם רעים. ונשובה אל הפירוש. והנה כל בני אדם רגילים להצדיק עליהם את הדין בענין העושק והעול הנעשה תחת השמים, ע"י אמונת השארות הנפש ושכר העוה"ב; וגם זה לא ישר בעיני קהלת: ע"כ הוא אומר: אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם, על אותו דבור שהם אומרים, לברם האלהים, שאומרים כי האל בחר אותם מכל יצוריו (והמלה מנחי הלמ"ד מגזרת ברו לכם איש), והאדם, להיותו מבחר הברואים, הוא חי באיש, ולראות שהם בהמה המה להם. אמר קהלת, שהוא רוצה להראות להם שגם הם בהמה המה, ואין להם יתרון על הבהמה. כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה, ומקרה אחד להם, כמות זה כן מות זה, ורוח אחד לכל; ומותר האדם מן הבהמה אין, כי הכל הבל: הכל הולך אל מקום אחד, הכל היה מן העפר, והכל שב אל העפר. וכוונתו מבוארת מעצמה. והנה כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ראויים לצר"י לצרויים, והם סמוכים; ולא עלתה על דעתו של קהלת לומר כי עניני בני האדם הם במקרה, שכבר אמר שהכל בגזרה; אלא כי מקרה של בני האדם ומקרה של הבהמה, מקרה אחד להם שישובו לעפר: ומקרה אחד הוי"ו נוספת, וכמוה רבות. ואם היתה הכוונה שעניני האדם והבהמה במקרה מונח, מה ענין ומקרה אחד להם? כי אם שניהם במקרה, לא יתכן שיהיה מקרה אחד להם, שהרי המקרה לא ישמור שום סדר, וישתנה בכל מקום ובכל זמן. מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה, ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ? וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו כי הוא חלקו; כי מי יביאנו לראות

קהלת.

הרשעים מרובים בלא ספק, הלא אמרתי אדם אחד מאלף מצאתי. וכשהסתכלתי בכל המעשים הנעשים תחת השמש, שבחתי את המתים יותר מן החיים; וטוב משניהם את אשר עדן לא היה, אשר לא ראה את המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש.

מפרש.

ואיך אפוא אפשר שהבורא אשר לא נתכוון בבריאתו אלא לטוב, יהיה הוא הגוזר את כל מעשינו, אשר רובם לרע?

קהלת.

הרי זו לכאורה טענה חזקה; וגם אני אשמיעך טענה חזקה, שמקיימת סברתי: הלא תאמין כי אין אדם פועל דבר בלא טעם וסבה.

מפרש.

כן הדבר; כי החפש היא לנו לפעול בלא סבה, ומי שאין טעם למעשיו, הוא יקרא משוגע.

קהלת.

והסבות המביאות אותנו לפעול, גם הן מסובבות מסבות אחרות, והאחרות מאחרות, עד כי לבסוף נגיע בלא ספק אל הסבה הראשונה יתברך.

מפרש.

מזה לא ימשך כלל שהוא גזר את כל מעשינו, אלא שהוא להם סבה רחוקה. ישתרבבו ממנה מעשינו בדרך השתלשלות, שלא בגזרתו, ולפעמים שלא ברצונו.

קהלת.

שלא ברצונו? וכי אפשר לברייה שתעשה דבר המתנגד לרצון יוצרה?

מפרש.

כן הדבר בלא ספק; והתורה צווחת: ועשיתם הרע בעיני ה' אלהיך להכעיסו, וכיוצא במליצות הללו לאין מספר.

קהלת.

ואיך אפשר שיסבול אדון הכל, שנעשה דבר שהוא כנגד רצונו?

מפרש.

אם חטאת מה תפעל בו, ורבו פשעיך מה תעשה לו? העושק והעול לא יזיק אותו, ואולם אף גם זאת הוא מתעב אותו, וא"א שיהיה בגזרתו.

קהלת.

סוף סוף גם העושק והעול, מי הוא סבתו הרחוקה אם לא הסבה הראשונה סבת הסבות?

ועל כל המעשה שם, הוא נתן וקבע עת לכל חפץ ולכל מעשה. והקורא שם בשין ימנית טועה, כי אמר שם ולא הזכיר היכן. והנה התבאר דעת בעלי הגזרה. ועתה ראוי לגלות כמה מהגנות והדופי יש בה, וכמה היא מתנגדת אל השכל הישר; ולמען הראות הדברים בבירור רב, אביע דברי בדרך ויכוח ביני ובין קהלת.

מפרש.

אתה האיש שהאמין שכל מעשיך בגזרת האלהים, נראה שאתה מאמין במציאותו; הגידה נא לי מה טעם תאמין במציאות האלהים.

קהלת.

מפני שהעולם נמצא, וכל נמצא צריך לממציא, כי אין הדבר עושה את עצמו.

מפרש.

אין זו ראיה כלל, שהרי אם אמת היה הדבר הזה שכל נמצא צריך לממציא, הנה גם הבורא צריך לבורא אחר.

קהלת.

אבל אם כן אין לדבר סוף, ועל כרחנו צריכים אנו להאמין במציאות נמצא אחד מחויב המציאות מצד עצמו.

מפרש.

ולמה תרצה לבדות מלבך בורא אשר לא ראית אותו מימיך? אמור כי העולם עצמו, אשר אין ספק במציאותו, הוא עצמו מחוייב המציאות.

קהלת.

אין לומר כן; כי תכונת העולם בכללו ובחלקיו ובחלקי חלקיו, היא מעידה בבירור היותו מעשה ידי אומן, ולא מעשה מקרה: ומי שכל ולא יבין, כי לא היה שכלול אברינו בזולת כוונת מכוין?

מפרש.

יש מתכוין להיטיב, ויש מתכוין להרע: ומה תחשוב שהיתה כוונת הבורא בבריאה אשר ברא? להיטיב או להרע?

קהלת.

להיטיב ודאי, כי החכמה הנפלאה הנראית בשכלול אברינו איננה אלא לטובתנו. וכן אברי כל בעלי חיים אינם מתוקנים אלא לטובתם, ואם היה רצונו להרע לנו, כמה חליים רעים ומכאיבים היינו סובלים כלנו כאחד מיום הולדנו עד יום מותנו תמיד לא ישבתו, אם היה מניח אחד מאברינו שסר מלאותו באיזה צד?

מפרש.

עוד זאת הגידה נא לי: מעשה בני אדם מה הם על הרוב? טובים או רעים? הצדיקים מרובים או הרשעים מרובים?

במקום הזה מענין זמן ארוך מאד, כמו שהוא ענינה בכל המקרא; ומלות מבלי אשר לא כפל לשון הן, כמו המבלי אין קברים, והרי הן שלילה כפולה לחזק הענין, ולא באו להורות על היחוד, כמחשבת רמ"במן, ופירוש דון יצחק על המבלי אין קברים רחוק הוא מאד; ומלות מראש ועד סוף מורות אל המעשה אשר עשה האלהים, לא אל מבלי אשר לא ימצא האדם, וראוי להשליך פיסוק הטעמים כאשר עשיתי. והנה למעלה כבר אמר קהלת, שאין יותר טוב לאדם משיאכל וישתה והראה את נפשו טוב בעמלו, אך גם זו מיד האלהים היא, כי מי יאכל, ומי יחוש ולא יאכל, חוץ מגזרתו? כי לאדם שטוב לפניו וכו', ומזה נמשך אגב גררא לבאר שהכל בגזרה: ועכשו חזר לענינו הראשון, להביא משה ראיה על הגזרה ואמר: הנה כבר ידעתי כי אין טוב בם, בחייו הנזכרים בסוף הפסוק, כי אם לשמוח ולראות טוב בחייו ועם כל זה ידעתי ג"כ וגם כל האדם שיאכל ושתה וראה טוב בכל עמלו מתת אלהים היא; ועכשיו ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, והאלהים עשה שייראו מלפניו, כלו' הכל בידי שמים, ואפי' יראת שמים. והנה בספרים כתוב כי אם לשמוח ולעשות טוב בחייו, וזה תקון שתקנו חכמים, והוא לא כתב אלא ולראות, ולא ולעשות טוב, כמו שאמר למעלה אין טוב באדם שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב בעמלו; ועוד הנה מיד אחר שאמר ולעשות טוב בחייו אמר וגם כל האדם שיאכל ושתה וראה טוב בכל עמלו, ומי לא יראה כי זה חוזר אל ולראות טוב, לא אל ולעשות טוב? אמנם אין התקון הזה נכנס בכלל י"ח מלין תקון סופרים, כי לא קראו תקון סופרים רק לאותן מלות שהוסיפו חכמים מדעם, וכאן לא הוסיפו מלה, רק החליפוה. מה שהיה כבר הוא, כבר נגזר, והיה כבר וקודם לכן במחשבתו של מקום, ואשר להיות כבר היה, גם הוא כבר נגזר; והאלהים יבקש את נרדף, מאשר שהכל בגזרה, אין לנרדף שיאמר אוי נפשי בלא משפט, כי אמנם אין דבר במקרה, והכל בהשגחה, ומי שנגזר על זה שיהיה נרדף, הוא עצמו יבקש דמו מיד רודפו. ולא עוד דבר שאנו רואים יום יום רשע רודף וצדיק נרדף, אלא ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע; וא"א לנו להשקיט המית כליותינו על כיוצא בזה, אם לא בהנאמר שהכל בגזרת חכמתו ית', על כן אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפט האלהים ומי שנגזר על זה שידוכא היום על לא חמס עשה, הוא עצמו כבר קנה לו זמן אחר, שיתענג בו תחת אשר עונה; וכן להפך ברשעים; כי עת לכל חפץ

נעים ללבו, מתענוג הטבע? ומה יעלימוהו התשוקות העולם, הנותנות מקום לרוח נדיבתו לתקן בכן את מעשה ואת הרנה? ומי מאושר ממנו בהוציאו טוב מגמן הרע, וענג מתוך נגע? אהוב למעלה, נחמד למטה, והכרו אתו בשמחת כליותיו.

ג ואחרי אשר החל קהלת לגלות דעתו שהכל בגזרה, רצה להפליא באור דעתו, ואמר לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים, כלו' לכל דבר ודבר כבר הוגבל זמן קבוע, לא יחדל הדבר מהיות נעשה בזמן הנגזר עליו: כי יש עת ללדת ועת למות, ועל כרחך אתה חי, ועכ"כ אתה מת, כרגע הקבוע בגזרת עליון; וכן עת לטעת ועת לעקור נטוע, וכן כל שאר ההפכים ההווים בעולם, רק הזמן יתן להם, ולא ישנו את תפקידם. והתחיל מן הלידה והמיתה, כי דברים אלו ידוע שאינם ביד האדם ואחריהם הזכיר הדברים שנראה היותם בידנו, להקיש אלו לאלו ולומר שהכל בגזרה. ואם כן מה יתרון העושה באשר הוא עמל? כי ידוע, שאם הגזרה אמת, הנה הבחירה שקר. ראיתי את הענין אשר נתן אלהים לבני אדם לענות בו: את הכל עשה יפה בעתו; כאשר התבוננתי בכל העסקים האלה, אשר נתן אלהים לבני האדם לעסוק בהם, כלו' שהם עוסקים בהם בגזרתו; ראיתי כי א"א להבחין מי מכל העסקים הוא הטוב הגמור, ומי מהם הוא הרע, רק כלם יפים בעתם, כלו' בבא עתם הם נראים כאלו כלם טובים. כגון כשנגזר על מלך שיעשה מלחמה, ייפה לו הקב"ה המלחמה בפניו, והוא אומר בלבו שהמלחמה היא הטוב הגמור; וכשנגזר עליו לעשות שלום, השלום טוב בעיניו, ויחשוב המלחמה רעה גמורה; וכן בכל דבר ודבר. גם את העולם נתן בלבם של בני אדם, כלו', לא הכריחם שיעשו מה שגזר להם לעשות בעל כרחם שלא ברצונם, כמו כלי השעות, העושים רצון האומן, בלא דעת ובלא כוונה ורצון; אבל בני אדם עושים גזרתו של מקום ברצונם וכוונתם, כי כל מה שנגזר עליהם לעשותו הוא טוב בעיניהם, והקב"ה נטע בלבם כל התשוקות העה"ז, עד שהם, כאשר יעשו מה שנגזר עליהם, כמדומים הם שאינם עושים רק גזרת עצמם, וכאלו הם חפשיים בבחירתם, כי יאמרו: עשינו מה שרצינו, ומי הכריחנו? וזה מחמת תשוקות העולם אשר נטעו בלבם, עד כי בכל מעשה שיעשו, כסבורים הם שלא עשוהו אלא למלאת תאותם בלבד. וכל כך למה? מבלי אשר לא ימצא האדם ולא יבין את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף, ויחשוב שהוא עצמו עשהו, ולא ידע כי האלהים עשהו מראש ועד סוף: ומלת העולם שבפסוק זה אינה אלא ל' חכמים, כי א"א לפרשה

כי מה הוה לאדם בכל עמלו וברעיון לבו שהוא עמל תחת השמש? כי, אפי' יגיע עי"ז לאסוף הון ולכנוס, הנה כל ימיו מכאובים, וכעס ענינו, גם בלילה לא שכב לבו, גם זה הבל הוא. אם כן אפוא אין יותר טוב באדם שאכל ושתה, והראה את נפשו טוב בעמלו · ואולם גם זה ראיתי אני כי מיד האלהים היא: כאן גלה דעתו, שהוא מאמין כי כל מעשינו נגזרים. כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממנו? כך היא הקריאה הנכונה; ולקריאת חוץ ממני א"א ליישב הכתוב על מכונו, ולתת לו ענין עם מה שלפניו ושלאחריו והפירוש הנכון הוא: כי מי האיש אשר יתעורר לאכול ולשתות ולשמוח, ומי האיש אשר יתעורר לחוס תמיד פן יורש, ויהיה כילי ולא ישמח בחלקו, חוץ ממנו יתברך, כלו' חוץ מרצונו ובלא גזרתו? והרי זה כנגד מה שאמר למעלה: גם זה ראיתי אני כי מיד האלהים היא. ועוד ביאר כוונתו ואמר כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה, ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים: גם זה הבל ורעות רוח. והנה תוכן כוונת קהלת לבאר כי בכל דרך שיתנהג אדם, אין לו יתרון בעמלו; שאם בחכמה יתהלך, תרבה הכרתו בקלקולי העולם, ויכעס על אשר אין בידו לתקנם; ואם לשמחה ישים פניו, לא תעלה בידו לתלות יום יום דבר חדש שישמחנו, אם לא יעמוד כל ימיו בעמל תמידי, עד יצא שכרו בהפסדו: ואם יעמול להשאיר אחריו עושר ונכסים, מי יודע החכם יהיה או סכל הבן היורש? ואולי יפסיד כל מה שעמל אביו באסיפתו; ואפשר ג"כ שאיש נכרי יירשנו. והנני מודה לקהלת, כי כל האיש ההולך בדרכים האלה אין לו יתרון בכל עמלו. איש אשר לא יאהב רק את עצמו, כאלו הוא לבדו בעולם, איש אשר לא יראה טובה רק בטובת בשרו, ולא ישמח בשמחת רעהו, איש אשר לא ירגיש בתענוג הנפלא אשר במעשי הצדק והחסד: איש אשר כזה, אשר לא יחיה רק לעצמו, ולא יוכל לשאת בטוב לבב שום צער קל אשר יבואהו: איש אשר כזה, חייו אינם חיים, הנאה לו והנאה לעולם אם לא נברא. אך אדם הראוי להקרא אדם, האוהב את עצמו ואת כל האדם, איש אשר יעמול לאסוף הון בדרך ישרה, למען עשות בו צדקה וחסד, איש אשר כל הצריך אליו הוא אהובו, ובשמחת רעהו יתערב לבו, איש העושה חיל לבניו אשר ידריך בארחותיו, ואם ערירי ילך, לדלים יקבצנו; איש אשר יקלו בעיניו מכאוביו, ויכבדו בעיניו צרכי אחרים: איש אשר כזה, המשמח אלהים ואנשים, איה הרגע אשר לא תבואהו שמחה חדשה? איזה בית ננעלו שעריו בפני צדקתו, ואיזה מקום לא ימצא מקום להיטיב? אימתי לא יוכל היטיב, אם בממונו, אם בגופו, ואם בדבריו? ומה תענוג

כי מה האדם שיבא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו? כלו', במה נחשב הוא האדם ההדיוט, עד היבא אחרי המלך, לספר בגנות מעשיו, ולהוכיח על פניו את האיש אשר כבר עשוהו והקימוהו עליהם למלך? על כן הוצרך לחקור הדבר מעצמו. וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות, כיתרון האור מן החשך. החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך: החכם היודע, טבע היצורים, ומתנהג בכל מעשיו בתבונה והשכל, להתרחק מן המזיק, ולהתקרב אל המועיל, הוא כמי שעיניו בראשו; והכסיל אשר איננו מכיר פנות הרע ופנות הטוב ומתנהג כפי המקרה, הוא כאלו הולך בחשך, לא ידע במה יכשל: ואף גם זאת וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם, כי גם החכם היודע פנת הרעות, לא יוכל להשמר מהן תמיד, כי אין בידו לבטל פנות הרע הנטועות בטבע היצורים, על כן ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני, ולמה חכמתי אני אז יותר? ודברתי בלבי שגם זה הבל. גם אין לומר שיש יתרון לחכמה על הסכלות, מצד הזכרון הטוב שהחכם מניח אחרי מותו, וזכרון הכסיל לחרפות ולדראון עולם: אין הדבר כן, כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם, כי הזכרון שיש לחכם עם הכסיל, כלו' שכאשר יזכירו הכסיל יזכירו עמו גם החכם, לשבח האחד, ולגנות האחר, מפני שאין האור ניכר אלא מתוך החשך; הנה אין הזכרון הזה לעולם, בשכבר הימים הבאים הכל נשכח, והנה מלבד שמקרה אחד יקרה את כלם בחייהם, הלא גם במותם ימות החכם עם הכסיל, וזה תימה, ואיך ימות החכם עם הכסיל? על כן ושנאתי את החיים, כי רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש, כי הכל הבל ורעות רוח, ואולי יאמר אדם מכל מקום יתרון העושה באשר הוא עמל רב הוא, כי גם בעמלו אשר יעמול ישמח ויגיל, בחשבו על לבו שהוא עמל לתועלת בניו אשר אחריו: ועל זה קהלת משיב: ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש, שאניחנו לאדם שיהיה אחרי, ומי יודע, החכם יהיה או סכל, וישלט בכל עמלי שעמלתי ושחכמתי תחת השמש, ואולי יהיה סכל, ויפקיד בימים מועטים את אשר עמלתי באסיפתו שנים רבות, והנה גם זה הבל. וסבותי אני ליאש את לבי על כל העמל שעמלתי תחת השמש, כשיאש מכל עמלו, ולא יקוה עוד שיגיענו ממנו יתרון בסוף שנים. כי לא סוף דבר שיש לדאוג מי יודע החכם יהיה או סכל הבן היורש, אף יש לדאוג ג"כ שמא לא יתקיים לו זרע, ואיש נכרי יירשנו; כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון, כלו' בתקון הנהגת עסקיו בתבונה, להגיע אל ההצלחה, ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו; גם זה הבל ורעה רבה.

עדי יום בואו הנה אחרי שהשתמשני, ע"כ הגדלתי מעשי בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים, עשיתי לי גנות ופרדסים, ונטעתי בהם עץ כל פרי; עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עצים, קניתי עבדים ושפחות, ובני בית היה לי, גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי מכל שהיו לפני בירושלם, כנסתי לי גם כסף וזהב, וסגלת מלכים והמדינות, עשיתי לי שרים ושרות ותענוגות בני האדם שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת; אחרי הזכירו הסגלה מלכים והמדינות והמשוררים והמשוררות שהם הראויים למלכים ולקציני העם, אמר כי לא נמנע ג"כ מהביא לפניו תענוגות בני האדם, כלו' ההדיוטות; אמר דרכם להתענג בשדה אחת או שדות הרבה שיפנו בהם בימות הקיץ; והזכיר גם את אלה, שלא תאמר כי להיותו מבקש אך תענוגים המלכיים למלך לא יוכל למצא תענוג חדש כל יום ויום; כי אמנם לא היה מרחיק גם ההמון, אפילו תענוגות ההדיוטות, שאין בהם כבוד הגדולה, והנה היה אפשר לו למצא תמיד תענוגים חדשים. וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם, אף חכמתי עמדה לי, והוא אף והיא מעמדה לאבותינו ולנו (שאל"כ היה לא עמדה בי, כמו על כן עמד טעמו בו), והטעם כי חכמתו הועילה לו, שידע למצא יום יום תענוגים חדשים, מה שלא יהיה בלתי חכמה. וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם, לא מנעתי את לבי מכל שמחה, זהו כמו לגוז כנפיו ולהגביהו, אמר הן לבדן תענוג שלא הזכיר עד הנה. כי לבי שמח מכל עמלי, פי' כל העמל הרב שהיה עמל למצא יום יום תענוגי חדשים, עלתה בידו שיהיה לבו שמח. וזה היה חלקי מכל עמלי. השמחה היתה פרי כל עמלו. ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי, ובעמל שעמלתי לעשות; התסכלתי בכל העמל שהולכתי לעמול, למען מצא יום יום תענוגים חדשים; והנה הכל הבל ורעות רוח, ואין יתרון תחת השמש: כי אע"פ שלא הייתי חסר לנפשי מכל אשר אתאוה, מ"מ יצא שכרי בהפסדי, מפני העמל התמידי שהייתי צריך לעמול, למען מצא יום יום תענוגים חדשים, כי יקוץ האדם בשום שמחה רגיל בו, ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות, אחרי ראותי שאין יתרון לאדם בכל עמלו, בין שיעמול בחכמה, ובין שיעמול בהוללות ושמחה, רציתי לחקור החכמה, ולחקור ההוללות והסכלות, ולראות למי משניהן יתרון על חברתה, והנה אלמלא שהוא היה מלך, כבר היה יודע בלא חקירה שיש יתרון לחכמה על הסכלות, כי בהיות בני אדם רואים אותו עוסק בהוללות וסכלות, ומבקש יום יום תענוגים חדשים, היו מכלימים אותו ומוכיחים אולתו על פניו; ואולם להיותו מלך, אין מגלים דבר כי הבינות הכסא מונעת המכון.

השמים, ועל המעשים הללו הוא אומר שהם ענין רע נתן אלהים לבני האדם להתעסק בו, כלו' שהוא גזר על כל איש ואיש במה יתעסק. ומלת ענין איננה סמוכה בענין. עודני דורש וחוקר ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש, והנה הכל הבל ורעות רוח. והטעם כי מעות לא יוכל לתקן, וחסרון לא יוכל להמנות, ועם כל מה שיעמול האדם, לא יוכל לתקן דבר לשלמתו, כי אין כל חדש. והנה אם כל עמל האדם הוא הבל, גם החכמה שיתחכם אדם למען השכיל את מלאכותיו אל התכלית המבוקשת, הנה גם היא הבל; ע"כ דברתי אני עם לבי לאמר אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני על ירושלם, ולבי ראה הרבה חכמה ודעת; ואתנה לבי לדעת חכמה, ודעת הוללות ושכלות; טעמים אלו ראויים למלות הללו, והכוונה: אני הרביתי חכמה ודעת, והדעת עצמה היא הוללות וסכלות, כי כל עמל האדם הבל הבלים: ידעתי שגם זה, כלו' שהעסקי בחכמה, הוא רעיון רוח, כי ברב חכמה רב כעס, ויוסיף דעת יוסיף מכאוב, כי כאשר ירבה האדם חכמה, כן יוסיף להכיר קלקולי העה"ז, וכן יפרוץ להבין שאין בידו לתקנם; והנה יוסיף כעס ומכאוב יותר מן הסכל שהכל טוב בעיניו, או אפי' יראה איזה מעוות, יתברך בלבבו לאמר אני אתקן.

ב אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה וראה בטוב; אמר כנגד עצמו, אחר שראה כי ברוב חכמה רוב כעס; ארגילה נא אותך (פי' כי לא נסיתי באלה) בקלה שאמר, והוא השמחה והעסוק בלא דבר, כמעשה השכורים והמתענגים; אולי ע"ז תראה בטוב, ותבלה שנותיך בנעימים; והנה גם הוא הבל. לשחוק אמרתי מהולל, ולשמחה מה זה עשה? כי שמחה כזו, אשר היא בלא סבה, אלא שהאדם מכריח את עצמו להיות שמח, איננה שמחה שלמה, שמתענג בה הנפש. ואחרי ראותי כי אין ביד אדם להביא בלבו שמחה שלמה, אם לא תזדמן לפניו סבה שתשמחהו, תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי, למשוך ולהכריח עצמי אל השמחה ע"י היין, כידוע שהיין משמח גם מי שאין לו סבה שתשמחהו, כי ישתה וישכח רישו. רק לא עלתה על דעתי ללכת בדרך סובאי יין לגמרי, ולהיות שטוף בתענוגים כמטורפי הדעת, אלא ולבי נהג בחכמה (והטעמים מהופכים), ולאחוז בסכלות רק עד אשר אראה אי זה טוב לבני האדם אשר יעשו תחת השמים מספר ימי חייהם, ומפני שלא רציתי לשקוע עצמי בסכלות, ולהיות שתוי יין בכל עת, הנה ראיתי שלא אוכל להיות תמיד בשמחה, אם לא אבקש לי סבות המביאות אותה: על כן לא חדלתי להביא לפני כל תענוגים שבעולם אחד לאחד, למען אמצא

הדברים יגעים, כל הדברים שבעולם מתנועעים תנועה שאינה פוסקת, כאלו הם יגעים איש במלאכתו עד כי לא יוכל איש לדבר, לא תשבע עין לראות ולא תמלא אזן משמוע, ולא יוכל אדם ללמוד מימיו כל סדרי מעשי בראשים, עד יכלול מדעו טבעי היצורים ותכונתם, להשתמש בהם לתועלתו. ואפי' ימלא אדם, אשר תגיע חכמתו לדעת כל חקות שמים וארץ הנה מה יתרון לו בכל עמלו? הלא אז בעיניו יראה, כי אין בידו לתקן דבר, הכי מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה, ואין כל חדש תחת השמש. יש דבר שיאמר עליו האומר: ראה זה חדש הוא, ואף גם זאת כבר היה לעולמים אשר היה מלפנינו. ומלת היה לשון יחיד, אע"פ שהיא סובבת על מלת לעולמים; והטעם כי ענין לשון עולמים אינו אלא זמן ארוך מאד, והזמן הוא בעל כמות מתדבקת לא מתפרדת, והנה הזמן אפי' יהיה נמשך הרבה מאד, אינו אלא זמן אחד. אין זכרון לראשונים, וגם לאחרונים שיהיו לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרונה; ועל כן אף אם נראה דבר חדש, אשר לא ראינו ולא שמענו כמהו, אין להחליט שהוא חדש באמת: והנה אין כל חדש תחת השמש. וחקות שמים וארץ לא ישתנו, וא"א לשום חכם שיתקן בהם דבר, וא"כ מה הדין כי מה יתרון לאדם בכל עמלו? זה תוכן תוכחת קהלת באחד עשר הפסוקים האלה, ומי לא יראה כי הבל הבלים אמר קהלת? הן אמת כי החקות הטבעיים לא יקבלו שום שנוי, אבל השנוי האפשרי מצד המקבל, ויש ביד האדם לתקן את עצמו, לבלתי יוכלו להזיקו הפועלים הטבעיים, אשר אין בידו לתקנם. הכל יודעים שאין בידנו להביא בארצנו קיץ תמידי, והכל יודעים ג"כ כי יש ויש בידנו להכין לנו בתים ושמלות, עד שלא נירא משלג כי יבא. הכל יודעים שאין ביד אדם למנוע את האש מעשות פעולתו, וכל אדם יודע ג"כ כי בידו להשמר שלא תשרפנו האש. והפגעים הטבעיים הבאים פתאום, ואשר אין מנוס מהם, כגון הרעש ואבני אלגביש, אינם לא מרובים ולא תדירים, עד שתעלה על דעת שום שכל, שאין תועלת בחריצות.

אני קהלת (שלמה) הייתי מלך על ישראל בירושלם, ולסיומי מלך חקרתי איזה הדרך אוכל להועיל לבני עמי, ולתקן מנהגם בתכלית מה שאפשר, כי כן הוגנת המלך; ועל כן ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים, אשר אמנם ראיתי לבסוף כי הוא ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו. ודע כי מלת בחכמה אשר במקרא זה, לבית משמש היא ראוים ולא לבית פתוחה, כי אין המכוון בזה שנתן לבו לחקור את טבע החכמה, אלא הרצה לחקור בחכמתו על כל מעשי בני אדם אשר יעשו תחת

ארבעת היסודות, אשר בדו מלבם חכמי יון, (כי אמנם אין ספק שלמד קהלת חכמה יונית), והוכיח איך אין אחד מהם שיקבל שום שנוי, בכל מה שיעמלו בני אדם דור אחר דור; כי הנה הארץ לעולם עומדת במרכז הכוכבים במנוחות שאננות (לפי דעת הקדמונים), וכן וזרח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף זורח הוא שם, ואין בידנו להביא שום שנוי בתנועתו היומית; ואמר שואף, כי לדעת קצת פילוסופים הכוכבים מתנועעים ברצון נפשם להתקרב אל חשוקם, והיא מל' כעבד ישאף צל, אחר כן הזכיר תקופת השנה, הנמשכת מהיות השמש הולך אל דרום וסובב אל צפון, וגם תנועה זו לא תקבל שום שנוי בכל עמל שיעמול האדם. ואחר שזכר השמש כנגד יסוד האש, הזכיר יסוד האויר, ואמר סובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח. ואחרונה הזכיר יסוד המים, ואמר כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת, ומאמר והים איננו מלא לא נאמר לצורך עצמו, רק הוא הקדמה למה שלאחריו, אשר כל הנחלים הולכים אל הים ואעפ"כ אין הים מלא, ועי"כ הם יכולים לשוב אליו פעם אחר פעם, והנה הראה כי היסודות כלם עומדים על משמרתם תמיד, ולא ישנו את תפקידם: הארץ לעולם עומדת, והשמש מתנועעת תמיד בשתי תנועותיה, הרוח סובב תמיד, והמים נגרים תדיר; ומה יועיל עמל אנוש? היטיב אחד מהיסודות אשור לעשות רצונו? ואפי' יאמר אדם: אחקור טבע כל הילודים, אולי אלמד לתקן בהם איזה דבר להנאתי ולטובתי; גם זאת לא יוכל, שהרי כל

ואחרי ראותי בראש מאמרו של החכם גייגר מלת בקורת, ראיתי לשום דעתי עליה, ולהודיע למה לא השתמשתי בה בשום מקום, עם היותה שגורה מאד בפי חכמי הדור. ואומר כי תיבה זו לא באה רק פעם אחת בתנ"ך (ויקרא י"ט כ'). ופירושה' לדעת הרמב"ן ולדעתי הֶפְקֵר, והקריטיק החדשה הנקראת בקורת היא פעמים רבות מופקרת, כעיר פרוצה אין חומה. ודי בזה, כי הדברים ארוכים, ואם באנו לכתוב אין אנו מספיקים.

ואחרי אשר הזכרתי למעלה הויכוחים שהיו לי עם ידידי **שחב"דל** ז"ל בענין הבחירה, הנני מודיע כי אליו כתב החכם יש"ר אגרתו אשר באוצר נחמד מחברת שניה, עמוד מ"ב. ואני למען השים את שם ידידי שחבד"ל הנ"ל, בקשתי מבנו היקר, ידידי ותלמידי מוהר"ר אֵהוּד לוֹלִי כ"י שישלח לי העתקת קצת מן האגרות שכתבו זה לזה אביו ז"ל והחכם יש"ר, בזמן שהיה שחבד"ל בטריאסטי, זה מ"ג שנה; והוא נעתר לי, והעתיק ושלח לי שש האגרות הבאות למטה. ודע כי בעל מאמר הניקוד הנזכר בהן, אני הוא, ובימים ההם לא מלאו לי עדיין שבע עשרה שנה; ואח"כ נהפכו שני מתנגדי ונזכו עמי בכל חלקי החקירה ההיא:

פאדובה ליל כ"ח שבט תר"ך. שד"ל.

הנפש, וקהלת לבדו היה קורא אל הזמן שאחר המות ימי החשך, ולזמן החיים היה קורא תחת השמש, שהוא הפך ימי החשך. דור הולך ודור בא והארץ לעולם עמדת, הטעם, בכל עמל שיעמול האדם, לא יוכל לתקן ממנו כלל, מפני שהעולם כמנהגו נוהג, והטבע לא יקבל שום שנוי ותקון. והנה הזכיר

ולא הייתי נכנס בויכוח הזה לולא ראיתי בספר אוצר נחמד ג' (עמוד ה') דברי החכם גייגר על פסוק כי בצלם אלהים עשה את האדם, שאמר כי בתחלה היה כתוב עשיתי את האדם, אך למען לא יוכרח הקורא לסמוך בצלם אל אלהים, שנו הסופרים וכתבו עשה — ואני אומר כי לא יתכן להאמין שהיה כתוב עשיתי, שאם היה הכתוב רוצה לדבר על פי משפטי הדקדוק, כלומר בדרך ספור גרידא, היה לו לומר כי בצלמי עשיתי את האדם — ומאמר בצלם אלהים עשיתי, הוא (כפי השכל) מאמר זר ותמוה עד מאד. אבל האמת הוא כי אחר שאמר ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם, רצה להשים במאמר שירשם בלב השומע, וישאר בזכרונו לימוד גדול שירחיקהו משפיכות דמים, והוא: שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה (אלהים) את האדם — אין כאן שום טעם למדבר בעדו, ולא לנכח, אבל המאמר כלו הוא למות משפט, ומשפט כללי, איום ונורא, כאלו כביכול איננו תלוי ברצון הבורא, ויוכל להתכפר בזהב ומנחה ובמעשים טובים, אבל הוא דבר מוכרח משמים עלינו: שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה (אלהים) את האדם —

ועוד אומר אני כי לא יתכן להעלות על הדעת שיהיה כאן תקון סופרים בכוונה שנוכל להפריד מלת בצלם ממלת אלהים, שאם היה זה בלבם היה להם לכתוב כי בצלם עשה אלהים את האדם, ואיך לא ראו כי מי שיקרא כתוב כי בצלם אלהים עשה את האדם לא יתכן שיפריד מלת בצלם, כי העברי יאמר בראשית ברא אלהים לא בראשית אלהים ברא, ולא יאמר כי בצלם, אלהים עשה, אלא כי בצלם עשה אלהים; ומה שכתוב כי האלהים עשה את האדם ישר, הוא דרך ההתנגדות עם מה שאחריו, והמה בקשו חשבונות רבים.

ומה שהוסיף החכם גייגר ואמר כי גם ר' עקיבא היה מפריד מלת בצלם, ממה שאמר חביב אדם שנברא בצלם — לא אוכל לקבלו, שא"כ לא היה לו לסתום אלא לפרש, ולומר בצלם מיוחד, וכיוצא בזה, אבל באמרו בצלם סתם, אין ספק שכוונתו לומר בצלם אלהים, כי דרך כבוד כלפי מעלה היו משמיטין שם האל ואומרים יֵרָאֶה במקום יראה ה' הבית לפורשה בית ה' ורבות כאלה; וביותר כאן לא הוצרך רבי עקיבא לפרש כוונתו, וזה לשני טעמים, האחד כי הדבר מפורש במקרא שהביא, כי בצלם אלהים עשה את האדם, והשני כי מלת צלם איננה נוהגת בלשון חכמים (אם לא לצורת פסילים); וכל מי שהיה שומע מפי חכם מלות שנברא בצלם היה מבין שאין זה לשונו, אלא לשון המקרא. ולפיכך כשבא אח"כ לומר חביבין ישראל שנקראו בנים למקום, לא אמר בנים סתם, כי מלת בנים היתה נוהגת בפי העם גם בזמני כמו בזמן הנביאים, והשומע שנקראו בנים לא היה מבין שהכוונה בנים למקום.

יעמול, והאיש העמל גם הוא יאמין כזאת, שאם לא כן לא היה עמל, ואף על פי כן מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש? ומלת יתרון אין לה ריע במקרא, וכאן ענינה תועלת; גם מלת תחת השמש לא נמצאה בשאר ספרי הקדש, והטעם, כי כל בעלי ספרי הקדש מאמינים היו בהשארות

ואני מוסיף כי אולי דבריו בענין הבחירה, היו סבה לשמיכתו לנפול בכפירה. כי הנה פעמים ושלש ראיתי לשפינוזה שהוא מביא דברי ר' חסדאי א"כ קרא ולמד בספרו; ומצד אחר הדבר ברור כי טעם שפינוזה קרובה לטעם ר' חסדאי, במה ששניהם מכחישים טבע האפשר, ורואים התקשרות והכרח בכל דבר, והחילוק שביניהם אינו אלא זה, לדעת שפינוזה כל הדברים מוכרחים הכרח קדום בלא התחלה, ולר' חסדאי הכל בהכרח אבל ההכרח היתה לו התחלה, והוא רצון הבורא.

והנה כל מי שרואה ההתקשרות וההכרח הכללי, והשתלשלות הסבות עד הסבה הראשונה מיד הוא משתומם, ואומר איך יתכן שממקור הטובות יצאו גם המעשים הרעים והמתועבים? ואז אם האמונה העמיקה שרשיה בלבו, באמונתו יחיה; ואם בעל חקירה עמוקה הוא, יבקש לו מנוח באמונת החומר הקדמון, או יתנשא על כנפי החכמה למעלה מהמורגל, ויראה הטוב והרע לא בעיני אנוש, אלא כאלו הוא עומד על חוג הארץ רואהו כחגבים, ויראה שאין כאן רע מוחלט, והכל בחכמה נפלאה; ואם אין בו לא זה ולא זה, אז יכחיש מציאות הבורא, ויאמר שהכל בהכרח קדום בלי התחלה, ומעט מעט ישתדל לנקר עיני שכלו, עד שיכחיש קיומי החכמה והכוונה הנראים בהרכבת היצורים, ויאמר שאין כאן כונה כלל, והתכונות התכליתיות אינן אלא חלום חזיון הוא, וזה מה שעשה שפינוזה.

ואחרי שגליתי תולדות הפירוש הזה שעשיתי בימי נעורי על ספר קהלת, אדבר עליו גם מצד אחר, והוא מצד הקריטיק על ספרי הקדש, ואומר כי הפירוש הזה הוא עד נאמן כי החדוש שחדשתי כי קדמונינו ז"ל בעלי התרגומים, והקריאה בתנועות והטעמים, נטו לפעמים מדרך הפשט לא מחסרון הבנה, אלא בחכמה ותבונה, הסברה הזאת היתה בלבי כבר זה ארבעים שנה; ומה שהוסיף החכם גייגר שלא עשו זה בתרגומים ובתנועות והטעמים בלבד, אך גם באותיות ובתיבות שלחו ידם, גם זה עלה במחשבתי כשכתבתי פירוש קהלת, ומאז ועד עתה במשך ארבעים שנה לא חדלתי לדרוש ולחקור בספרי הקדש, ולא יראתי להגיה בכל מקום שראיתי ראיות מוכיחות שהסופרים טעו בהעתיקם מספר לספר, ועם כל זה לא אמרתי מעולם שקדמונינו שלחו יד בזדון בתורה או בנביאים, כי כמו שאני מאמין שהתורה והנביאים הם באמת מן השמים, כן אאמין שהאמינו גם קדמונינו שמסרו נפשם על אמונתם, ואיך יתכן שיזידו לשלוח ידם בכוונה ולצון בדברי אלהים חיים? והנה ראינו בכמה מקומות מצאו בספרים טעות דמוכח, וצוו לקרוא בחילוף מן הכתוב, ולא אמרו לתקן הכתוב. ומלבד זה כמה מקראות יש בתורה שמשמעותם היא נגד ההלכה, וחז"ל נדחקו לדרוש בהם פירושים דחוקים ובלתי מתקבלים על הדעת, ולא שלחו ידם בספרים לתקן המקראות כדי להסכימם עם ההלכה.

הנכבד, כי דברי הספר נכונים מאוד. הבל הבלים הכל הבל, כל דבר שאנו סבורים שיהיה בו תועלת גדולה, ולבסוף לא יועיל כלום, נקרא הבל; והנה קהלת אומר כי כל עסקי בני אדם וכל עמלם הוא הבל, כי הרואה כל עמל האדם, וכל אשר ייגע בכל ימי חייו, יחשוב כי בלא ספק לתכלית נכבדת

אבל אחר זמן ראיתי דברי החכם האנגלי קלארק (עיין ויכוחי על הקבלה עמוד ע"ד), וראיתי כי אין שום צורך להאמין בחומר קדמון, כי בזולת זה כל מה שהוא נברא הוא בהכרח בעל תכלית, וכל מה שהוא בעל תכלית בהכרח יש בו חסרונות, ומזה נמשכות כל הרעות. ואז חזרתי להאמין בבריאה מן האין, וזה בלי שאחשוב היות שרש **ברא** מורה בריאה מאין, אבל אחשוב שהונח להורות על פעולה אלהית, לא על מעשה בני אדם, ולא על פעולה טבעית, אלא על פעולה למעלה מן הטבע.

ולענין הבחירה והגזרה, לדעתי זו וזו אמת, כי מלבד אשר נ"ל כי כל זמן שאנו עושים רצוננו הרי אנו חפשים, וראויים לשבח ולגנות, ואם רצוננו נמשך מסבותיו, מה בכך? וכי אם היו מעשינו בלא סבה, בלא דעת ובלא כוונה, כמעשי משוגעים, אז היינו ראויים לשבח ולגנות? לא כן ודאי, וכל אדם יודה בזה. ועיין למעלה מה שפירשתי בפסוק (ג' י"א) גם את העולם נתן בלבם. ומלבד אשר, הגזרה אמת בלא ספק, מאחר שהכל משתלשל מן הסבה הראשונה, ומי שאין תכלית לחכמתו אין ספק כי בעת שברא את העולם ראה וידע כל מה שהיה עתיד להשתלשל מן הסבות שברא, והרע הנמצא בעולם הוא גם הוא מכוון מאתו ית' ואיננו במקרה, אבל במדה ושיעור, נגע וענג עמד לגלגלה, והרע מבחין את הטוב, ואם לא היה לנו רע לא היה לנו טוב. ודבר זה אי אפשר שיבינהו הבחור שלבו בוער באש נעוריו, ודמו רותח באבריו, וכחו הומה בתאוותיו ובשוא גליו ומשבריו, על כן קצף גדול קצפתי זה ארבעים שנה על קהלת, ועתה כשוך חמת הנערות, ואחרי הנסיון הארוך, והשאלות הרבות, והשתנותנות בדעת מיושבת, אני מקיים באמונה ובחקירה, הגזרה והבחירה, ואני מצדיק דין הבורא על כל הרע הנמצא בעולם, ועל כל הרעות שבאו עלי. ואינני (כמו שכתב אחד מן היורנאליסטים) מכת הסטואיקים, כי הם היו אומרים שהרע הגופני איננו רע, אך הוא רע מדומה, ואני אומר שהוא רע, אבל הוא תמיד במדה ובמשקל, ואין שום דבר במקרה, אך הכל בחכמה ובהשגחה קדומה.

ואני לא אצריך לשון להצדיק דעתי כי ידעתי שאין כח ברוב בני אדם לקבלה, רק זאת אוסיף כי חלילה לנו לטמון ידנו בצלחת, ולהרפות ידנו מן החריצות והשתדלות בכל ענין טוב וישר, כי אמנם הטוב הנגזר לבוא עלינו לא יבא רק על ידי אותן הסבות והאמצעיים אשר השתדלותנו תלויה בכחנו; ורק אם יפתה אותנו יִצְרֵנוּ להשתדל בעשיית הרע, אז ראוי לנו להתבונן כי כל חריצותנו תהיה לשוא להגדיל אשמתנו בחמס ועול, כי גבוה מעל גבוה שומר.

וכן חלילה לנו להרחיק התפלה והתחנה, כאלו אין אחר גזר דין כלום, כי אמנם החכמה הקדומה כך גזרה, שהנכנע והמתפלל יושע, וקרן גאים תִּגָּדַע, ובוטח בכחו הוא יפול.

והנה כבר כתב ר' חסדאי בספרו אור ה' כי פרסום הדעה הזאת מזיק להמון,

אם; כאלו הנפרד ממנו הבל. אמר קהלת, בכל מקום שכתוב בו קהלת, היה כתוב בתחלה שלמה. והתבונן איך בכל ספר משלי, אשר הוא כפלים בקהלת, לא מצינו מעולם אמר שלמה; כי שלמה עצמו לא היה צריך לבקש תחבולות להאמין כי הוא בעל הספר, אך קהלת הזכיר פעמים רבות את שם המלך

— א״כ הם מודים בשטות; ולא יקצפו עליך קצף כאשר תאמר באזניהם כי הכל בשטה, רק תאמר אליהם כי הכל בגזרה.

ואם ישאלוך לאמר: אם אין בחירה, איך יש שכר ועונש? תשובתם בצדם, כי הגמול הוא מן הסבות הטבעיות, ולא היה אפשר לקרב בני אדם אל הצדק ולהפרישם מן החמס, זולתי על ידי גמול. ואם תאמר לר׳ יהודה הלוי: ומה הפרש בין אם הקב״ה סבב לי שאחטא, ובין אם כך גזר עלי בפירוש? הלא סוף סוף הוא הגורם. ולמה לא גזר שלא יהיה אדם אשר יחטא, אשר יגזור עליו למות, ואח״כ יצטרך להענישנו כדי שלא נחטא? לך נא ראה תשובתו הרמוזה בהקדמה השלישית מן ההקדמות אשר הציב בענין השכר, ואלה דבריו: כי הבורא ית׳ נותן לכל חומר צורה שנלויה שאפשר לו לקבל וכו׳, אך השאלה הדברים מאתה מאחריהם, ואין לך לאמר למה לא בראני מלאך, כאשר אין לתולעת לאמר למה לא בראני אדם — ואתה תוסיף ותשאל: ומי הכריחו לברוא החומר הגרוע הזה שהכריחני לחטוא? היה לו לברוא חומר שלא יהיה עלול לחטוא, אם חפץ חסד הוא. ובעל הכוזרי ישיבך בכאן (מאמר א׳ סימן ס״ז): ואם היה מתחייב בעל תורה להאמין ולהודות בחומר קדמון ועולמים רבים קודם העולם הזה, לא היה בזה פגם באמונתו. ורמב״ם יענה אחריו אמן, ויאמר (מורה ח״ב פכ״ה) הדעת הזה לא יסתור יסודי התורה, ולא תמשך אחריו הכזבת המופתים, אבל העברתם (ר״ל אפשרותם), ואפשר שיפורשו הכתובים עליו וימצאו לו דמיונות רבות בכתובי התורה וזולתם, שאפשר להתלות בהם וגם יהיו לנאיה. ואחריהם יקום ראב״ע על רגליו ויוכיח על פניך שאין שם ברא מורה הוצאת יש מאין, שנאמר ויברא אלהים את התנינים הגדולים ואת כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים. ואח״כ יבא לנגדך רלב״ג בקשת וחרב ומלחמה להלחם מלחמות ה׳, ויוכיח בדברים בקול ענות גבורה, כי החומר לא נברא, וכבר מצאתי בארון ספריך ספר קטן, שכחתי שמו ושם כותבו (א), אשר כל מגמתו להוכיח המנעות בריאת יש מאין . . . . . .

ועל פי דעת קדמות החומר (הבלתי מותרת לא דברי הנביאים ולא דברי החכמים) יוסר המסך לפניך לאור ומעקשים למישור, ותבין כי . . . . . כל מה שנראה בעולם מן הרעות והקלקולים, כלם מחוייבים מצד פחיתות טבע החומר, והנה הסבה שהאמונה היא סבת הטוב, לא גנת הרע . . . טריאסטי כ״ה באלול, עלי **קללתך** לפ״ק.

והנה היתה כתיבת האגרת הזאת ביום כ״ה אלול תק״ף, וביום השלישי, הוא יום כ״ז אלול, השלמתי פירוש קהלת, והיתה כתיבתו בבחינת הדם, הנוצר בקבלת ה׳, והקצף הגדול שהייתי קוצף על האמונה המייחסת הרעות לגזרת הבורא. ועל הבריאה מחומר קדמון רמזתי בסוף הויכוח הכתוב למטה (עמוד ס״ד) במלות „בענין סוד הבריאה נדבר פעם אחרת, כי סתומים ותמוהים הדברים, והמשכילים יבינו״.

(א) כמדומה לי שהיה שמו מלחמות ה׳ לר׳ אליקים מלונדון (שד״ל בשנת תר״ך).

מלך ישראל, אך קהלת אשר קם דורות הרבה אחרי מות שלמה, ואחרי שנחלקה הממלכה לשתים, לא אמר מלך ישראל, שלא נחשב שהיה ממלכי ישראל אשר מלכו בשמרון. הבל הבלים, הבל גדול משאר הבלים, כענין קדש קדשים; ומלת הֲבֵל זרה בדקדוק, כי אין דוגמתה אלא בַּעֲקֵב עשו, בְּאֵבֶל

רק כי אין מזג גופו כמזג קרובו, עד כי מה שיביא הנאה לאחד לאחר יחלינו, או כי אין תשוקת חברו כתשוקת לבו, כי זה יחשוב שימצא בדבר ההוא את טובו, על כן אהבו, וחברו ידמה שהדבר ההוא יגרום מכאובו, על כן עזבו, ואם האחד יאשם באשר חברו ישלום, שניהם מבקשים טובתם נפשם, רק כי האחד יקוה, שיהיה כגן כה, בדברים יחשוב שחברו יבהלו מהם. והנה כל פעולותינו וקנינו, משני המזגים או משני המחשבות, וידוע כי אין אדם שליט במזגו אשר קבל מלדתו, והמחשבה ידוע ג"כ שאינה חפשית, כי לא נתן בידי המוללי, שאומר כאשר אחפוץ דבר זה רע לי, או דבר זה מועילי, כי מוכרח אני לדון בכל דבר כפי שכלי, אם שכל שהיה או אוילי, אלך תמיד אחר השכל אשר נפל בגורלי. ואם כל פעולותי, תלויות במזגי ובמחשבותי, הנני מוכרח בכל פעולותי, אחרי אשר גם מחשבותי וגם מזגי, אינני שליט בהם לבלום אותם במתגי, והנה אנחנו בשכלים הפתיים, אם נאמר שיש בבחירתנו חפשיות.

אם כן (השואל) גם אתה מודה כי כל אשר יעשה האדם כבר נגזר, — לא כן ידידי אך להסתם בדעת הזאת בכל כחי אתאזר, ואם תשאלני מה דעתי הנה היא כדעת בעל הכוזר, אשר אמר במאמר ה' סימן כ': כי כל העלולים מיוחסים אל העלה הראשונה על שני דרכים, אם על הכוונה הראשונה, אם על דרך השתלשלות. עוד אמר שם: והבחירה מכלל סבות האמצעיות, ולבחירה סבות, והשתלשלות אל הסבה הראשונה. עוד אמר: אבל הדבה שמשגת מי שאומר בבחירה, בעבור הוציאו קצת הדברים מגזרת האלהים ית', יש לטעון עליה במה שקדם זכרו, כי לא הוציא אותם מגזרתו כל עקר, אבל מסיבם אליו בדרך השתלשלות. עוד אמר: ויש ליחס כל החלקים האלה (כלומר המעשים האלהיים והטבעיים והמקריים והבחיריים) אל האלהים ית' בדרך השתלשלות, לא שהם בכוונה ראשונה ממנו, ואם אינני כן (יחיו) דברי הפילוסוף ודברי מעורפי הדעת ואולם הדבקן ופירי המשורר, דברי האלהים, ישגא מכל זה. והמה הסימן בדברים האלה: ועם כל זה הכל מיוחס אל הסבה הראשונה (כלומר ולא אל הכוונה הראשונה) בדברים הנזכרים; אך אל הכוונה הראשונה במיוחד בני ישראל כל ימי היות השכינה בתוכם; אבל אח"כ הדבר מסופק וכו' ואין טענה עוסקם; אך הטוב שייוחס הכל אליו ית', כל שכן הדברים הגדולים, כמות ולוח המלחמות והשלמה והסכנה והדומה להם — שלא גלה דעתו מי שכבר אמרו שהכל דבריו אותו, כי הכל שב אל הסבה הראשונה, ואם אין הכל שב אל הכוונה הראשונה, וזאת ג"כ דעתי, וגם אמונת היותה דעת כל בני ישראל, כי גם המה רואים בעיניהם שלפעולותם סבות, ואין אדם מכחיש זה, ואין חכמי ישראל אומרים הנה להם לישראל ויבחרו כרצונם, אך הם מגדלים הכלים המשתדלות להשב רצונם אל יושר בעיני ה',

קהלת נבחר גם מבא בו מן המאורעות שאירעו לו, כי בקש את האושר בדרכים המשונים, ולא מצאו באום פנים. קהלת בן דוד, במשלו, היה כתוב דברי שלמה בן דוד, והיתה כוונת הכותב להאמין כי הוא הוא ספר דברי שלמה שנזכר במלכים א׳ י״א; אלא שזה אי אפשר, כי באותו ספר דברי שלמה היו כתובים יתר דברי שלמה וכל אשר עשה וחכמתו, ואין כל מעשי שלמה בקהלת, רק המעותים בנפש. מלך בירושלם, שלמה לא היה מותם ממנו אלא

הדבר מבואר אצלי, שהיה אחר קצת הרעות, אף אם יהיה זה בלא כוונה מאתו, ואולי היותו הוא מכותבו הוא מגורם עד יותר. לא הניחני לדעת אבן עזרא ורלב״ג ואחרים, שהאמינו מחבר קדמון, וגם לזה מלאתי קיוע בכחרי, ואמרתי כי הכת כותב משלם המוסר, אלא היה אפשר לעשרו מכל הכנותיו. לא כתבתי להמבר״ל מגלה עמה. והנני מעתיק חלק אחד מאגרתו אותם:

שרבחל אל שתבר״ל שלום האמת.

הנה נאמנים עדי, ונאמנים ספרי, גם אתה ידידי, תוכל להעיד בעדי, כי מאז הרגע הייתי אלמוני. לא כתבתי ללבי הכתובים, ולמסתרי האמונה, האמונות הרעות, בכל עת ובכל מקום, למען הוליך לאור המחשבות, ולהסיר מבני בית הבחירה מן השגיונות. ה׳ אלהים! ומה יוסיף מהוך להבר? הלא שמעתך יאבר, ולא בכמו נוכר, ומה יועיל היותר על ריב לא לו מתעבר, אם אתה לא תוליך מהפך לא הדבר? ואם אתה נמנית ימתי שעור אשר אתענר, על אלהים אשר הקטרת תביך מתנה אל הקלוף את תשבור, ואולי אל תמה שנלקת לם מא חדבר כתב אביה מוכר. אל מהנים מוסר כאמן אשר על לבו ומל המרי מוהה שקודם לו כמבר ומנו, ואל תביא בממפט כמה אשר כבל מאמצי כמה דרכי דברי לאם, אם כמלה בדרכה אלין תמל ובאמונה כרחבה נעשה.

דע ידידי כי מיום עמדי על דעתי את שלמה אני נוכחם, ולהאמין דבר אשר אני רואה כזה חלילה לי מהשמים, ואם גם אמרי הגעניקי הקדמוני (כאשר בידי) לשמעים אוזן, לא הקשיבו מרדי אני ככול, אך והוספתי את האמת ולא תרוע לבי רק מאולמה לבי כאלוהי הפתגל, ואם תקולר רום ולבבור והכבל, לא יכבי האלהים על הבל.

ועתה דע נא ידידי כי חלילה לי וגו׳, תמסנו ברלוכי את עיני, לבלתי ארלה דברים אשר לפני, למען הקמות מרעי ולהחזיק בשגיוני. גם לי לבב כמוך וגם לי עינים רואות, כי כל פעולות בני אדם המהורות והמתמלות, בלא ספק אין באות, אך במבוסיסן כלן הלולות, מבלי היותה האדם תמהי בבחירתו, יותר מהשען בנפילתו, והנני נותן לפניך הדבר עם ראייתו.

ידוע הדבר ומפורסם ואין חולק עליו, כי טבעו של אדם מכריחו לבקש הטוב לו ולקרבה אליו, ולהעזב הרע לו ולסור מעליו, ועל כרחו של אדם להנאתו ולטובתו יסדר מעשיו, וכל חפצי מכל צער, מבקש בטבעו להיות מאושר, והיותו מבקש רעתו בלא תקות טובה גדולה הימנה אי אפשר. ואם נראה אדם מבקש דבר שהבכרו מולם בו, אין זאת

עלה וכל דרכה במישרים. זאת נחלת ישרי דרך וצדקתם מאת ה' יהי זכרם לברכה, וגם אנחנו נלך בתם בדרכם ולא נשמע לקול מנאצים המתעטפים בטלית של חסידות ודרכם כסל למו.

ואתה שלום כנפש אוהבך

הכותב פה ברסלויא יום ג' י"ט סיון תרכא"ל

אברהם גייגר.

5.

פירוש קהלת *)

מהחכם שד"ל.

א דברי, כתב דון יצחק אברבנאל בהקדמת תרי עשר, כי בעבור שבספר עמוס ובספר ירמיהו, מלבד ספור הנבואות שנבאו אותם הנביאים, באו שם ג"כ ענייני אותם הנביאים וקורותיהם בעצמם, כמו שתראה בספר ירמיהו שספר הרבה מענייניו ומה שקרה לו עם המלך ועם הכהנים ועם השרים ועם עבד מלך הכושי תלאות הרבה, וכן בס' עמוס מה שקרה לו עם אמציה כהן בית אל, לכן מזאת הבחינה נאמר בתחלת ספריהם דברי עמוס, דברי ירמיהו, מפני מה שהם מדבריהם בעצמם. והנה גם הספר הזה נקרא דברי

---

*) אמר שד"ל הזכרון הזה לג' קהלת כתבתיו זה כארבעים שנה ומעשה שהיה כך היה. ידידי שמד"ל אשר היה בעירי (טריאסטי) מן סיון תקע"ו עד סיון תקע"ט, היה מתווכח עמי בטענותיו ובטענות ר' חסדאי קרשקש (בספרו אור ה') נגד חפשיות הבחירה, ולהוכיח שהכל בגזרה (כמו שהיה מתווכח ג"כ על זה באגרותיו עם ידידו החכם יש"ר), ואני השתדלתי להחזיק אמונת הבחירה בטענות מדעיות מוראליות ופילוסופיות, וכתבתי על זה שלש שירות (בכל אחת מאה טורים), קראתי שמן בית הבחירה. ואחרי לכתו מעמי כתבתי לו עוד על זה שירה בלשון ארמים, וכל זה לא הועיל להשקיט טענותיו, והספק הוא, כי אני אהבתי את האמת נתקרבתי לאמונתו והודיתי לו כי כל רצון הוא נמשך מסבות, קצתן פנימיות (אשר יסודן בטבעו של אדם ותכונת גופו וכדומה), וקצתן חיצוניות, התלויות במה שרואה ושומע, ובמקרים שקרו, ובמאורעות שאירעו לו ולחבריו ולשכניו ולאנשי מדינתו או לכל בני דורו — והסבות ג"כ נמשכות מסבות אחרות, עד שהכל משתלשל אל הסבה הראשונה. אך לא יכלתי להסכים עמו שהכל בגזרה ממש, כי היה קשה בעיני מאד לייחס לרצון האל המעשים הרעים שאדם עושה, ובחרתי בדעת בעל הכוזרי, שהיה מייחס כל הדברים אל הסבה הראשונה, אך לא כלם אל הכוונה הראשונה. אבל ראיתי כי עדיין היה

ביהושע כי עזרא ספרי' מלא. עוד שם פ' כ"א ובגבעון ישבו פרשה זו עד כל אלה בני אצל כתוב שני פעמים בספר זה וכן פרשת היושבים הראשונים אשר באחוזתם בעריהם ופרש' ומן הכהנים ידעיה בן יהוידע כמו כן בספר עזרא דכתיב ואלה שרי המדינה וזהו שמספרם בסוף מגילת ירושלמי ג' ספרים מצא עזרא ספר מעונים ספר זעטוטי ספר היאים (!), ובטלו דברי האחד וקיימו דברי השנים וכן מצאו הרבה ספרי ייחוסין כשמצאו ג' או ה' בטלו המועט וקיימו המרובין וכשמצאו זוגות כמו ובגבעון ישבו וגו' הוצרך לכתוב שני פעמים שאין סדר ייחוסן שוה וכן היושבים הראשונים מצא זוגות ומלוקי' זה על זה כתבהו שני פעמים בכאן ובספרו, וע' עוד שם ט' א'. וגדולה מזו אמר כי כל הספר נכתב להיות למטרה על ראש מלכי בית דוד, כה הקדים לפירושו הדברים האלה: עזר' כתב ספר היחס הזה וכו' והכל משום יחס דוד המלך וכו' ובפי' לדה"א א' ל"ג כתב מפני כבודו של דוד אמר ישראל ולא יעקב ע"כ, והשכיל להראות כי בכל ספר דה"י לא נמצא יעקב כ"א ישראל, אך לא מטעם המפרש, והענין נקשר עם ענינים אחרים אין פה מקומם, וע"ע ה' י' וי"ו וכ"א וג' ה' וד' כ"א וי"ב ב' וי"ט י"א וכ"א ה' וכ"ח ה' וכ"ד הכל לכבוד דוד כי כל הספר נכתב לכבודו של דוד וביתו וכן דה"ב ג' א' וי' משום כבוד הבית ושם א' ד' משום כבוד שלמה וט' י"ב משום כבוד מלכי יהודה. ולא זה בלבד אף שהאמין לאמר כי נשמטו כה וכה דברים בדה"י משום כבוד דוד וביתו, כה אמר לדה"א ט"ו כ"ט לפי שספר דברי הימים בשביל כבוד דוד הוא ולפיכך אין כתיב כאן מה אמרה מיכל לדוד כמו שכתוב בשמואל מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הריקי' כי זילות של דוד היה שאמרה לו אשה כן, ושם י"ז י"ג ומה שלא נכתב כאן אשר בשעותו וגו' משום כבודו של דוד שאינו רוצה לדבר בזה הספר שום זילות לבית דוד, ועוד שם כ' ד' מה שמחוסר כאן בזו הפרשה כתוב בשמואל ותהי עוד מלחמה וגו' ואף זה משום כבודו של דוד לא נכתבה כאן שהרי כתיב לשם ויעף דוד. וכו' ולולי שעזרו אבישי בן צרויה היה נופל בידו של ישבי ולפי אותו גנאי לא כתבו כאן. וע"כ נפלא בעיניו אם נמצא מעשה בדה"י אשר יחשיך זהר תפארת בית דוד, תמצאהו אומר לדה"א ב' ד' תמיה אני היאך מזכיר גנות זקינתו של דוד, ושם כ"א א' אע"פ שפרשה זו אינה לכבוד דוד, נכתבה כאן משום שנאמר בסוף הפרשה שבנה מזבח ויענהו ה' מן השמים וזהו כבוד דוד.

אתה הראית לדעת איך הפליא המפרש עלה, ובחום לבב ראה וגלה את שאחרים המכנים את עצמם בשם חוקרים ומבקרים רוצים לכסות המעתיקים

ורשב"ם אמר כי מעשה הצור אשר הוכה במטה ויצאו ממנו מים נכתב בשני מקומות ולא נעשה פעמים, וכדומה הרבה ובמגלה הזאת דקדק גם ה מ ח ב ר ל ד ב ר י ה י מ י ם. דבר ידוע הוא כי הפי' הנדפס לדה"י על שם רש"י אינו לו כ"א לאיש נרבוני ולא חבר מדרשות ר' משה הדרשן והדבקים בו, אך לא רדף אחריהן כי היה מתלמידי בית מדרשו של ר' יוסף קרא וההולכים בדרכיו, על כן על פי הרוב דברי הצרפתים האלה על פיו וכתבניתם עמם גם הוא, והפירוש הביא דברי ר' מנחם בן חלבו לדה"ב כ' ו' ודברי ר' יוסף (הוא הקרא) לדה"ב ג' ט"ו וה' ט' (ע' ספרי פרשנדתא דף 27) וכ"ה כ"ד וכ"ז, וכנראה מתוך הדברים במקום האחרון ר' יוסף כבר מת אז כי הוסיף על שמו ברכת המתים זצ"ל וראה בתוך פירושיו ולא שמע מפיו. עוד הביא דבריו בלי זכרון שמו, למשל השתמש בדברי רי"ק המובאים בפי' התוספות הנקרא דעת זקנים לבראשית י' כ"ה בפי' לדה"א א' י"ט, וכמה פי' כרתי ופלתי בדה"א י"ח י"ז כפי פי' רי"ק לש"ב ח' י"ח ומ"א א' ל"ח כאשר נמצאים דבריו בפי' נביאים כ"י וגם בכ"י מינכן והבאתים בספרי פרשנדתא דף 28. גם דברי הרשב"ם על אחיו אם גם לא זכר שמו עליהם, והפירוש הרשב"ם על עד כי יבוא שילה (בראשית מ"ט י') פירש גם הוא לדה"ב י' ט"ו. וכבר הוריתי כי הוא מדרך הרי"ק וההולכים בעקבותיו להעיר כי נכתב מתחלה פסוק או מאמר ולא ידענו למה ועל מה, והוא הקדמה למעשה אשר יבוא אחריו בסמוך לו או בפסוק ממנו וכתב זה „שלא תתמה" אם מקרא אח"כ הספור הנשען על המאמר הזה (ע' נטעי נעמנים חלק אשכנזי דף 27 הערה 3 ופרשנדתא דף 32), וכדמותו כלשונו עשה גם המבאר הזה לדה"י וגם הוא השתמש לענין זה במליצת „שלא תתמה." ועתה בא וראה כי גם הוא דבר דברים נוטים לפי תומו על ספר דה"י אשר יאותו רק למעשה ידי חרש אנוש קצר רוח בינתו ולא נשא עליו רוח ה', הכותב רק כפי דעתו אם שלמה אם חסרה. כה אמר בהרבה מקומות כי כותב הספר כתב כפי שמונח לפניו ואת החסר לא יוכל למנות ואת המעוות לא יוכל לתקן. למשל דה"א ז' י"ב בני נפתלי יחציאל וגו', ומה שלא נתיחסם יותר זהו הטעם כמסור' בשילהי מגלת ירושלמי (! והוא תענית פ"ד) ג' ספרים מצא עזרא וכל אחד ואחד מן היחס (טעות הוא בידו וע' ספרי הגדול דף 232 והבאים) ומה שמצא כת' ומה שלא מצא לא כתב ומן בני נפתלי לא מצא יותר וזה הטעם שכל היחס הזה מיוחס בדלוגי' כי דילג מספר זה אל ספר זה והירבה וכו', וכמוהו שם ח' א' אשר שמות אחרים קוראם כאן וכל היחס למפרע והרוצה לדקדק רוב ערי הלוים ומגרשיהם האמורים כאן למפרע הן

הספר ליחסו לקרא ולהעמיד ההנחה הזאת כמוסכמת אשר אין לגמגם בה. —
ודע כי בתוך הפי' הזה מצאתי מובא פה וכה התרגום הירושלמי, למשל לעזרא ד' ט"ו די יעקר שיששם כמו לא יעקר הכהן מתרגם בתרגום ירושלמי לא ישמשם כהנא והוא לשון בקור ע"כ, גם מצאתי פירוש הוא רחוק מפי' כל המפרשים והוא בדרך התרגום הזה ובודאי לקחו מתוכו אם גם לא קרא שמו עליו, והוא לעזרא ו' כ': כי הטהרו מטמא מת ומקרי זבים וזבות ככת' כי יהיה טמא לנפש או בדרך רחוקה טמא נפש זה טמא מת בדרך רחוקה בעלי קריין וזבין ומצורעין, כדה מתרג' מרחקא ע"כ, ועי' מה שכתבתי על הענין הזה בספרי הגדול דף 183.

בכור אללי כי הפי' הזה אשר ייחסו בעליו אל ר' יוסף קרא לא יצא מתחת ידו לא כולו ולא מקצתו, ואפן אל הפירוש אשר בידינו הנדפס על שם רש"י וגם עליו עודני נבוך, ועלה במחשבתי לאמר כי איננו מעשה ידי רש"י, כי סגנון לשונו ודרך פירושו איננו כלשונו וכדרכו, ולבי נוטה יותר לתת את הפירוש הזה לנוצלת ר"י קרא. כן הוא דרכו לסתור פירוש אחר ואם גם הוא פי' התלמוד, ומליצת „ואיכי יכול לפתור" וכמצא זה בפי' לעזרא ב' ס"ג ונחמיה א' א' וז', עוד הוא מדרכו לאמר כי עד הנה לא הבין את הפסוק כראוי וכי כדו מתשובותיו עליו הנה והנה, גם עזרא ז' י"ב אמר ספיקא היא בידי (בדפוס בטעות: בידו, ולנכון בכ"י רמ"ע). כן ראינו גם מדרך הרי"ק והרשב"ם להעיר על השפה המקרא להכפיל מלה אם המאמר ארוך או גם במאמרי שיר וכזה דברי המבאר לנחמי' ד' י"ג: ואעמיד וגו' ואעמיד וגו' מקרא זה דוגמת והיו וגו' והיו וגו' כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו, עורי עורי דבורה עורי עורי וגו', לא לנו ה' לא לנו. גם אחשוב כי רחוק הוא ממשפט רש"י לעבור בקל על סתירה בין שני כתובים ולדחפה בקש והוא קרוב יותר אל משפט הר"י קרא, למשל דבריו לנחמי' ז' ז': החשבונות הללו פעמים הם מכוונים עם החשבונות של מעלה ופעמים יש שאינם מכוונים זה כנגד זה ולא דקדק המקרא בחשבונו' כל כך, אבל הכלל שוה לכאן ולכאן שנ' כל הקהל כולם וגו' ועל זה הכלל סמך כותב הספר ולא דקדק בחשבון הפרטות כל כך ע"כ. ראה עד היכן הגיעה כחה של המפרשים האלה לאמר על כותב ספר שלא דקדק והרוח הוא רוח הקדש אין אתו.

הוא הדבר אשר רמזתי עליו לאמרי כי האנשים השלמים האלה ר' יוסף קרא ור' יוסף בכור שור לא יחתו מפני כל בחקירתם, ואם ימצאו דבר זר, לא יבושו כי ידברו בשער. ככה השליט הרי"ק כי ס' שמואל לא שמואל כתבו,

נשמתו במקום הראוי לה קודם החטא, ויעמוד במקום המות ממנו, לפי שהראה עצמו בחטאתו שאין הקב"ה רוצה מעשיו הנסתר, לכך לא טובה נפשו לעמוד לפניו במקום מהנגה משם וכו' וכו' :

4.

אל המוציא לאור!

כבר ידעת כי פעם ופעמים עמדתי על מעשה ידי מפרשי התורה אשר מקורם נגלפת, אלא השם רש"י ובני דורו ובני ביתו ותלמידיו, ויהי דברי על ר' מנחם בן חלבו ורש"י, ור' יוסף קרא ורשב"ם ור' יוסף בכור שור, ובכל עת אשר אמצאם בדרך חקירותי עוד אחוז אמנה אליהם להשתעשע במחברם, וגם היום אדבר מעט אודותם כמאמר אשרי הקולר.

בתוך מספר ספרי הקדש המבוארים מאת ר"י קרא בא גם פ' עזרא (עם נחמיה) על פי עדות המגיה הר"ר אורי הי הרלואל ז"ל כאשר הביאו בשמו הר"ר יש"ל נוכן בספרו במאמר על בעלי גרסת דף 566 וכמוהו נמצא ברשימת המגיה הנדפסת דף 101. ובימים האלה באתי את לבי לדרוש מסדיו ואראה את הר"י (המוגה פה כפי הנודע) ואשתומם, לא ידעתי מי הטיב את עיני ר' אורי לראות דבר אשר לא נמצא לו שרש. והנה הר"י הזה כולל בתוך הכרך הב' פירושים על כתובים ואלה הם: פי' תילים בלי שם מחברו והוא פירש"י, פי' על איוב נרשם עליו לר' יוסף קרא, פי' על משלי בלי שם והוא כמעט מסכים עם פי' הנדפס על שם רש"י (וכן רשם בעליו בתחלת הכרך וז"ל: כמעט כנדפס, וברשימה בטעות: כמעט בנדפס), פי' חמש מגלות, א' ביאורי רות בלי שם והם לרש"י, ובסופם נימוקי ספוס הנוספים ולא מייסודו של ר' שלמה, והם ליקוטי מדרש (והמגיה השמים בעליו בתחלת הכרך גם המגיה בעל הרשימה), ב' פי' שה"ש בלי שם והוא לרש"י, ג' פי' קהלת לר' יוסף קרא ואחרי י"א א' כתב המוסר: ע"כ מצאתי מפירוש ר' יוסף קרא, והשאר בלי שם והוא לרש"י, ד' פי' איכה מתחלה איזה שורות עד „בלמוד מיוחדים" והוא לרש"י, ואחריו פי' קינות לר' יוסף קרא, כפי אשר נדפס פעמים, ה' פי' מגלת אסתר בלי שם ויתכן כי הוא לר"י קרא, עוד פי' דניאל של ר' סעדיה הנדפס, פי' עזרא (ונחמיה) בלי שם ואין בו לא טעם ולא ריח של ר"י קרא, המסרם דורש השנות הזרים אשר יבואו הרבה בתוך הספר, וכל דבריו אינם על פי הפשט כדרך הקרא, לא ידעתי מה היה לנגד

עדבריו ואלו הם: ואדוני אבי היה דורש הלשונות שנאמרו בו בדין הכרת, במקום אחד הוא אומר והאבדתי הנפש ההיא, ונכרתה הנפש ההיא מעמיה, ונכרתה הנפש ההיא מלפני; והכרתי אתו מקרב עמו (אמר המעתיק תקנתי הפסוקים שהם משובשים בכ"י וכן עשיתי בשגיאות אחרות שמצאתי ואין להאריך) ועל מי שיעשה מלאכה ביום הכפורים נאמר בו והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה וכי בעבור שיעשה מלאכה מועטת תהיה נפשו נאבדה כנפש הבהמה; וגם אם אכל ככותבת הגסה ביום הכפורים תהיה נפשו כנפש הבהמה; ועוד תמוהו שתלמיד שהיה עם אשתו בעת לבונה הוא בבגדו והיא בבגדה ולא נכשל בעבירה אחרת ומת בחצי ימיו, עדיין תהיה נפשו נאבדת והוא אפשר מקיים כל התורה כלה לבד מזו, שאפי' בא עליה לא נתחייב אלא כרת תמה שנ' שבעת ימים תהיה בנדתה שדרשו בו רז"ל בנדתה תהיה עד שתבא במים והוא נפטר מאותו חטא וחייבוהו מן השמים כרת והדין דין אמת ויהיה נדון עוד בדין אחר, חלילה לאל מרשע ושדי מעול, והלא אבותינו שחרב ב"ה בימיהם עובדי ע"ז היו שופכי דמים מגלי עריות היו ונאמר עליהם נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ, ואחז"ל וכי עבדים היו וחסידים היו, והלא עובדי ע"ז מגלי עריות היו, שופכי דמים היו, אלא מאחר שקבלו דינם נקראו עבדים וחסידים, וכל שכן למי שנתחייב כרת שיהא פטור מן החטא בהכרתו ולא תאבד נפשו, ואם אינו כן חמור הכרת מכל שאר הענשים שבתורה שהרי נדון בשני דינין והאחרון קשה מן הראשון, אלא כך פי' ענשו של כרת בכל הלשונות שבו, כשהוא אומר ונכרתה הנפש ההיא מעמיה ר"ל שתהיה נפשו נכרתת שלא תשוב עוד למקום הקדש שחצבה משם וזה שאמר מעמיה, העפר לשבתו, והרוח למקומו, כמו שנ' וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה ר"ל כל דבר ודבר ישוב לעקר מוצאו ושבתו הראשונה מיד, אם היה צדיק גמור, אבל אם נתחייב כרת לא ישוב העפר לשבתו ואף לא הרוח למקומו אע"פ שקבל דינו ומת בחצי ימיו; ד"א כשאמר מעמיה ר"ל שלא תדור נפשו לא עם שבטו ולא עם משפחתו, וכן מקרב עמו ר"ל וממשפחתו. מאחר שהם נענשים עליו אם לא מיחו בידו והיו מחפים עליו, כך לא תדור נפשו עמהם אם מיחו, אבל מאחר שקבל דינו ומת בחצי ימיו לא ישובו הדברים האמורים למקומם, או שלא ידור עם שבטו, או עם בני משפחתו, הרבה נענש עליו, אבל תענג נפשו בתענוג הכבוד שלא במקומו הנזכר, ומה שדרשו רז"ל על הכרת תכרת. הכרת בעולם הזה שהוא מת בחצי ימיו, תכרת בעולם הבא, כאשר פרשתי, שלא תדור

שכל טוב אם ירצו בספרי זה תעייה ושגייה בדבר מפרש או ברמיזה אל יחשב רק טוב בכוונתי והפכו יתלו עלי שמא לא הבנתי דבריהם בלמדי מהם, ואם טוב בעיניהם וכשר הדבר לפניהם מה שהגיהתי יבינו לי ואם אוכל אתקן או אחזק דברי ואם אין אמחנו מספרי וכו' — ויש מוציאים ממנו (משם המפורש) מבניה ושתים שמות שיש לו להקב"ה היוצאים משלשה פסוקים של תורה שהם ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו' ויט משה את ידו על הים וגו' (אמר המעתיק: כדאי שהמקובלים בנו שם של ע"ב משלשה הפסוקים הנזכרים לפי שבכל פסוק ופסוק מאלו השלשה יש בו ע"ב אותיות לא פחות ולא יותר).

ובמקום אחר אמר: יש כתות בעולם נבוכים בדעתם מרוב עומק המחשבה ומעמיקים שאלות על עלת העלות, ומבני אדם למנוע מהם התפלות הכת האחת אומרת מה צורך לברוא אדם וחוה בהמה ועוף וחיה וכל העולם השפל, הלא לו יאות המלוכה בכתות העליונים שהם קיימים לעולם ולעולמי עולמים וזה הכת ככת המלאכים כשנמלך בשם רבון העולמים כשעלה במחשבה לברוא אדם בתחתונים וכו' ועוד כת זו אומרת ושואלת מה צורך לאל לברוא מלאכים וחיות ושרפים ואופנים ומה כבוד מוסיף לו על ידם, ואם הוא צריך לכבודם, והכת השנית מודים ומשבחים כל מעשה האל ית' ואומרים את הכל עשה יפה בעתו, אבל הם שואלים על מה ועל מה אנחנו מתפללים אחר ראש השנה ויום הכפורים שנגזרה הגזירה על כל השנה באותם הימים על כל עיר ומדינה ועל כל נברא ומה מועיל התפלה והצעקה אחר הגזירה (אמר המעתיק ודוק שלא הזכיר הושענא רבא שהוא יום החותם הגדול של המקובלים האחרונים):

ובענין תחית המתים כתב: הנה שמעתי אומרים בני דורנו מספרים כי יש אנשים רבים שואלים ומשתוממים מה צורך לצדיקים הגמורים לשוב הנה ולחיות בתחית המתים בבוא משיח צדקנו באמרו ורבים מישיני הארץ יקיצו, ומה תוספת מעלה יוסיפו להם אם יש כאן תענוג יתענגו בהם הלא מעלתם רמה על כל הנוצרים ותענוג נפשותם והנאתם שלמה על כל הנבראים ומה זה ועל מה זה תשובבה בגוף כחומר ונבזה הנוצר מגוש עפר ורמה לשכון בבתים חמרי אדמה, ואם ימותו עוד פעם שנית עאכ"ו שזאת חיים רעה רבה והאחרונה קשה מן הראשונה וכשמעי דבריהם קמתי והתחזקתי לאחוז בעט סופר לדבר על אוזן המאמינים בתחית המתים וכו':

אמר המעתיק: כבר כתבתי למעלה שר' דוד בן הראב"ד היה חכם, ובעבור שעד היום לא היה נודע שמו, ראיתי להעתיק מה שר' אשר בנו מביא

שהוא אחד בכל צד, הוא החסד, הוא הדין, הוא הרחמים וכו', ועוד הוא החסד כשהוא משגיח בבריותיו לפרנסנו ולכלכלנו ולהספיק צרכנו, והוא הדין מאחר שבראנו שירחם עלינו בחסדו אע"פ שאין זכות בנו וכו' וכו' וכל הדברים האלה קריתי ושניתי ושלשתי להזכיר כל פעם ופעם טעמם בצדם לפי שכל הרואה ספר זה אם לא ימצא טעמו בצדו לא ישגיח בו וילך לו, וכאשר ימצא די ספוקו ישגיח בו ויתן אל לבו לראותו מראשו ועד סופו, על כן הכרחתי לספר בכמה מקומות אע"פ שהיה לי לקצר, לולי הדברים עתק בגאוה ובוז אשר הרחיבו פה והאריכו לשון ודברו דברים אשר לא כן על התלמידים הבינונים והנשמדים אשר קבלו מפי משכילי ישראל דורשי האל חסידי עליון הצועקים והנשרפים המצרים לכל צרת חביריהם, ועליהם מחלים פני יוצרם ומתענין המקובלים בתפילותיהם וכמה נסים נעשו על ידיהם הן ליחיד הן לרבים, ועל התלמידים שלמדו לפניהם והמקובלים מפיהם הוציאו כמה ד ב ו ת רעות עליהם שלא היו בהם וכמעט קט שפשטו ידיהם בתלמידיהם (אומר המעתיק: ראה זה חדש הוא, ולא נשמע עד היום שכמעט היו פושטים ידיהם נגד המקובלים ומכים אותם, ומי יודע אם לא בעבור זאת נגנז מן המקובלים המאושרים ספר היסוד הזה. ונשכח זכרו של המחבר:) ואפשר שגם הם גרמו לטעמם מפני שלא דקדקו בלשונם הן בכתב ידם הן בדברם בפני כל אדם ואע"פ שרצוים כונתם עולה שפתם ודמוים חכמתם שאין להם כח לדבר או לכתוב־בידם למשכיל די ספקו ולפתי די מחסורו אשר יחסר לו כדי שלא יטעה זה או זה בדברים שיש להם פנים מזה ומזה, ובמקום שלא במקומותם דבריהם או בפרסם יותר מדאי במקום הראוי להעלים סודותיהם, הרואים ספריהם או השומעים מפיהם לא הבינו דעתם ונכשלו במזמותם ודמו בלבותם שהם מאמינים בשתי רשויות והם בעיניהם ככופרים בדת תושיות והם מגשימים בעלת העלות להתהפך בתמונות וכל אשר יזמו עליהם דברו עליהם ואמרו שהם משימים דבור בינם לבין קונם, ואע"פ שאותם התלמידים שמשו כל צרכם מידם היתה זאת להם תחת גאונם אשר לא עלו בתלים אף כי לדרוש ברבים, ויש מהם שלא שמשו כל צרכם ולא אכלו כל צרכם די ספקם, והם לא ידעו את ה' ואת מעשה ידיו לא השכילו וילכו ויסכלו ויעפילו לעלות בסלם אל גרם המעלות העליונות ואפי' במדרגות התחתונות לא עלו ולא השיגו ועליהם פערו פיהם רבים ולעגו, על כן הארכתי ניב לשוני ושפתי ברור מללו להודיע לרבים דעת זקנינו וכונת מורינו אשר למדונו ארחות חיים דרכי האל, למען היותם נקיים מה' ומישראל, והנני מתנפל ומתחנן לפני חכמי גולת אריאל המשכילים

בעת תפלתך, ולפנותו מכל עסק. ומכל מחשבותיך, והשקיט המון רעיוניך; ותעמוד באימה ויראה בעת תבקש מחילה על עונך, ותדביק מחשבתך בכוונה באלהי קדש מעונה וכו'.

בפי' לשונות השבועה אומר: אבל באמת אמורה היא בתנאים מן השבועה שלא אם כן התנה בשבועה תנאי שמתקיים לדורות כמו שנ' אם אתן ביד את דגנך מאכל לאויביך, זאת השבועה לא תתבטל לעולם מאחר שנ' בה עוד השבועה זו נאמרה לימות המשיח שלא היה עוד שעבוד לאומות על ישראל כל ימי עולם: אמר המעתיק: והנה שלא עלה בלב ר' אחד לומר שישראל ימשלו באומות כאשר אמרו החכמים בעיניהם. — ובפי' י' ספירות: והפילוסופים קראו אלו עשר ספירות גלגלים ואמרו שהם עשרה ונקרא הכל גלגל השכל ויש להם לכל אחד ואחד מניע המופקד עליהם חוץ מן העשירי שאינו צריך לא לנוע ולא להניע כי הכל מתקיים בכחו ושואלים שעולתם בכח רצונו הקדמון בנטוע בהם בעת המצאם והם מתנועעים בלא הפסק על יד כל מאמר ומאמר המופקד עליהם, והפילוסופים קורין אלו הממונים על התנועה או אשר המופקד על תנועות כלם שהוא כגרזן ביד האומן לפי שעל ידי תנועת הגלגלים בלא הפסק ימצאו הנבראים ונפשם, ובעל ספר יצירה ע"ה ורז"ל והפילוסופים כלם שוים שדברים אלו הם עשרה והעשירי אינו מושג והוא המעמיד הכל ברצונו הקדמון: —

אחר פי' י"ג מדות: ובעבור זה הזהירנו משה לבנו והנביאים ומשיחי צדקנו להכיר יוצרנו ולהבין ולהשכיל על קיננו וללכת בדרכיו ולהדביק ביראתו ואם לא נחפש ולא נחקור אחריו איך נקים בלבב שלם את דבריו אם לא נכירהו ואיך נתבונן במדותיו אם לא נדעהו, על כן התעוררתי משנתי ועוררתי את לבבי וגם הוא עוזרי וימלך לבי עלי להבין ולהשכיל על כל הנמצא כתוב בספרי, כי איך יתכן לתת מדות קצובות ושלומות ואף כי משוערות בעלת שעלות וקנת השגה כי באמת כל מוגבל יש לו ראש וסוף, וכל צורה יש לה סוף וכו' וחלילה לנו מלדבר כזאת על רוכב ערבות . . . לכן ראוי לכל משכיל להבין ולדעת שכל מדה הנשמעת, לשכך אוזן שומעת, ואי אפשר להיות בו מדה קצובה ושלומה לפי שהוא אחד ומתאחד בכלן והוא הפועל בכלן כאשת או באשת מכן וכולל בה את כלן, וגם באמת יפועל דבר ושפכו כאחד, לפי שכח זו בזו כמו שפרשתי, והנחתי עליהם ראיות ברורות והוא יתברך מנהיג בבריותיו הצריכה להם כפי מדתם אם קצרה אם רחבה, אם ברעה אם בטובה, ולפי פעולותיו בנו נקראו מדות לא מצד עצמו כי אם מצד שלנו לפי

דוד וזקנו הראב"ד שכן בתחלת דבריו אומר: אני אשר בן דוד בהרב הגדול אברהם בן דוד זכר קדושים וצדיקים לברכה; וכאן יש לשאול מהרב הגדול רבנו שלמה כהן ראפאפורט נר"ו מאין לו שבכל מקום שאנו מוציאים זכר קדוש לברכה שטעם שאותו האיש מסר עצמו למיתה על קדושת שמו יתברך (עיין הערותיו לס' הגיון הנפש לר' אברהם בר חייא הנשיא שהוצאנו עתה לאור) והרי לא שמענו עד היום שהראב"ד בעל ההשגות ובנו דוד נהרגו על קדושת השם; והתימה על המקובלים האחרונים (הביא דבריהם הגאון חיד"א בשם הגדולים) שכתבו דאליהו נתגלה להראב"ד ובנו יצחק סגי נהור, והרב ר' אשר נכדם לא דבר מאומה מהדבר הגדול והנורא הזה, ואם לא נמצא זכר לראשונים, יכל לומר שהאחרונים בדו אותו מלבם. ועוד לבי אומר לי שאותו פי' לספר יצירה המיוחס להראב"ד אינו שלו, אבל יותר נכון הוא לומר שהמחבר הוא ר' אשר בר דוד נכדו, שכן ראשי תבות שמו הם הר אב"ד, וזה כי אני רואה שהרב אשר בפי' י' ספירות מזכיר פעמים שלש ר' שבתי הרופא שעשה פי' לס' יצירה ומביא מעט מדבריו ולא נשא על שפתיו שם זקנו ולא פירושו אף לא פעם אחת, ואם היה אמת שזקנו הראב"ד עשה הפי' המיוחס לו לא היה נמנע מלהזכיר אותו בפירושו לי' ספירות כאשר זכר אותו בעניינים אחרים שאמר משם הבאתי למעלה — ועתה הנני מעתיק מכ"י מעט מזה ומעט מזה מדברים שלפי עניות דעתי ראוים הם להפילם בקרב ישראל כדי שיוכלו החכמים להעמיק החקירה בהם, כי החכמה או הפילוסופיא הנקראת קבלה יסודתה בתלמוד ובמדרשים, והמקובלים הראשונים, גם אם שגו ברואה, היו אנשי אמונה; צדיקים ותמימים עם אלהים ועם אנשים — בפי' י"ג מדות אומר: ודי בזה לכל משכיל לפי שדברי תורה משולים לתפוחי זהב במשכיות כסף, שפשוטו של מקרא נמשל לכסף שהוא קל להבין ומלובן ככסף והוא אמת, אבל אם העמיק בדברי תורה לפניה ולפנים אז ימצא דברים יקרים עמוקים מאד. —

ובסוף פי' י"ג מדות מצאתי: ואתה בן אדם שהוטבע בארבע יסודות והנך בשר ודם זכור ראשית יצירתך ומאין באת, ואיזה מקום תכונתך ויום מבטן גוחך יום הלידה, וראה מה אחריתך, יום תשוב לאדמתך, וקח נא בידך צידה טרם תלקח ממעונך, וטרם תבא במשפט עם קונך והמלט בעוד חסך. ותתן כפר נפשך לצור חסדך, בעוד לאל ידך, ויישר דרכך בכשרון מעבדיך, בעוד בחיים חיתך, ושוב יום אחד לפני מותך. כי לא תדע את עתך, ובזה יהיו בתשובה כל ימותיך, ובאמונה כל שנותיך, ויהיו נא עיניך פקוחות. ושערי לבך ודלתיו פתוחות, וכל עת וכל זמן תהיה נכון ומזומן לכוין לבבך

הראב"ד הרביעי

כבר ידעת שלשה ראב"ד שהיו בעולם כלם גבורים בחכמה ואנשי שם והם ר' אברהם בר דוד בעל ס' הקבלה, ר' אברהם אב בית דין (בן יצחק) חמיו של הרב אברהם בר דוד בעל ההשגות, שהוא השלישי, וגם ידעת שלזה האחרון היה לו בן א' שמו יצחק סגי נהור, שהיה לו שם גדול בין המקובלים,. אבל יש בידי כ"י נכתב שנת קנ"ז לפרט (1397) והוא כולל פי' י"ג מדות וי' ספירות ועניינים אחרים, ושם המחבר הוא ר' אשר בר דוד בן הרב ר' אברהם בן דוד, שהוא בעל ההשגות. ולהראות זה באצבע די לי להעתיק הדברים שמצאתי בכ"י ואלה הם: „במסכת ברכות לשון הרב הגדול ר' אברהם בר דוד זקני, מנין שהקב"ה מניח תפלין, על שר הפנים ששמו כשם רבו, הגה"ה או שמא יש א' שהוא למעלה ממנו מן הסבה העליונה ויש בו כח העליון עכ"ל ההגה"ה. והוא שנראה למשה בסנה, והוא שנראה ליחזקאל כמראה אדם עליו מלמעלה, אבל עלת העלות לא בימין ולא בשמאל לא בפנים ולא באחור וזה הסוד במעשה בראשית, כל היודע שיעורו של יוצר בראשית מובטח לו שהוא בן העולם הבא וזהו סוד נעשה אדם בצלמנו". — שני פעמים מזכיר ר' יצחק סגי נהור דודו ואומר עליו: כך פי' אדוני דודי החסיד הקדוש ר' יצחק בן הרב ז"ל, אם כן אין ספק שלהראב"ד בעל ההשגות היו לו שני בנים, ר' דוד הוא הבכור, והשני ר' יצחק הנודע, ולר' דוד היה לו בן שמו אשר שעשה הפי' לי"ג מדות ולי' ספירות וקרא שמו ס' היחוד וגם ר' דוד היה חכם ובנו מביא מדבריו, ודע אדוני שלא מצאתי שום זכר על' אשר זה בספרים כי אם החכם מנחם מרקנאטי בס' טעמי המצות מביא מדבריו וקוראו הר"ר אשר ז"ל והוא הוא ר' אשר בר דוד נכד הראב"ד. והנני מעתיק שמות החכמים הנזכרים בספר היחוד שלא מצאתי זכרם בספרים אחרים, והם: כך שמעתי מפי החכם הגדול ר' יעקב בר שמואל מאנדושא יצ"ו; כך שמעתי מפי החכם הנכבד ר' מאיר בר שמעון ז"ל; ושמעתי מפי החכם ר' אברהם בר יצחק קרקשוני ז"ל שיש עד שהוא לשון הסרה והוא כמו עד ירח ולא יאהיל (איוב כ"ה ה') שפי' כשהוא מסיר הירח ישפיל אורו; כך שמעתי מפי החכם ר' גרשום בן החכם הישיש ר' שלמה בר אשר יצ"ו; ושמעתי מפי בחור חכם ונבון ששמו ר' שמואל בכמה"ר יעקב מארץ טרויי"ש שהעידו כמה גדולים עליו שהוא מגזע רבנו שלמה ז"ל וכו' שקבלה בידם שאנשי כנסת הגדולה תקנו אל מלך נאמן — ודע שכשהמחבר כתב ספרו כבר הלכו לעולמם אביו

לפי דעתך שענינו שהוא היה אצל ר"ם רבו, (דף 46) מה לי אם יאמר כי גר אצלו או כי היה אצלו? — השנית כתבת דף 46 כי החכם פינסקר יתקן מלת אלדקי שבס' אמ"ב שצ"ל אלפראקי, ובאמת אני הייתי שתקן ג' שנים לפניו (מחברת Zeitschrift ח"ה דף 271 הערה 1) אם הוא תקן כי לפי דעת ר"מ מונק (והיא נכפלת בספרו mèlanges) צ"ל אלרקי על שם עיר רק במדינת בבל. —

וכבר הרביתי דברים יותר מדאי ואקיים בברכת שלום, השם ירבה לך עצמה ותשלם את אשר החלות לעשות והיה כל מבקשי קדמוניות יודוך כי הטיב להם, ולי מה יקרו רעיך כבד אכבדך כערכך הרב

אני אני הקטן אברהם גייגר.

3.

שלום ורב טוב לאדוני המשכיל והנבון הר"ר יצחק בלומענפעלד יצ"ו

כהראותי פניך בביתי ביום שמיני עצרת העבר, שמעה אזני בשורה טובה והיא שמוכן אתה ילקט שדה פרחים. להוציא לאור קבוצת אגרות חכמה בכרך ד' של אוצר הנחמד, וגם אותי קראת לבוא בחברת אנשים חכמים גדולים אשר קטנם עבה ממתני ובזה כבדתני יותר מערכי, וגם כי ראיתי השלשה כרכים הראשונים והיו לפי כדבש למתוק. ומצאתי מתוכם דברים יקרים מפז ופנינים, אשר לא נכונותי. וחכמי הזמן המגילים אגרותיהם לאדוני ימחלו לי אם העזתי פני; ולא ליטול עטרה לעצמי באתי, או ליתן גדולה לשמי כי מה אני ומה חיי, אבל זאת היתה כוונתי להודיע לרבים, כי לא מחשבות חכמי הקבלה האחרונים. היו מחשבות הראשונים. כי האחרונים הפליגו על המדה הנכונה, ואם בדורות הראשונים זאת החכמה, הנקראת קבלה. היתה באמת חכמה נפלאה, והתלבשות הנפש להכיר את קונה, נעשית בדורות אחרונים, לא חכמה ולא קבלה, כי אם שקר וכזב ובלבול הדעת. ואתה אדוני קרא"בעיון את הדברים אשר אני מעתיק מכ"י בלתי ידוע ותשפוט.

ושלום לך ולכל חכמי ישראל, גם לגאונים גם לאותם ההולכים בחשך. ויקוים בנו ולכל יושבי תבל מאמר הנביא העם ההולכים בחשך ראו אור גדול.

המוכן לשרת אדוני משה סואבי

פה ויניציאה יע"א ד' לחדש חשון ג' תרב"ג לפ"ק.

שיו, מסכים גם הוא לדפוס ראשון, ובכל זאת גם זו שגיאה. והנה לפני ס' מטה האלהים עם פתיחת המעתיק כ"י משה יצחק והוא כ' כדברים האלה: ואלו חמשה ספרים אשר נגנזו מהשרפה וכו' ח כ מ ה ספרים אשר חבר בהיותו בן שש עשרה ועד ש מ ו נ ה ו ע ש ר י ם וכו' ומשה עלה אל האלהים בן כ"ח שנים וכו' כ"ו לאייר שנת לנ"ש ע"כ. והנה יש בידי עוד העתק אשר מס' מטה האלהים ובו לא נמצאה פתיחת מעתיק, אבל שיר מהמחבר (אשר שר בהעתק אחר) שמתחיל: מהולל אל ומלך כל יצורים וראשי בתיו מיוסדים על שמו משה בר אליהו בכ"ר משה בהכ"ר אליהו בשיילי, ובו בית אחד כה לשונו: לך נסמך לעזרה מור ילוד איש, שנת הש"ה לעולה בשעורים ע"כ פירושו כי הוא נולד שנת הש"ה, גם בסוף ס' זבח פסח כ' המעתיק: זה השיר מצאתי במכתביו במהדורא קמא ובאמת המהדורא בתרא אשר לפנינו היא חסרה עקומה ונפי' כ' זה המעתיק כ"י ליידן כפי אשר הביא ר"ש ש"ש בקטלוג דף 14: ע"כ מצאתי כתוב כי לא הספיק המחבר להשלימו כי נפטר לבית עולמו וכו', וגם בס' א"ל דף כ"ג ב' כתוב: זבח פסח וכו' והשר תקופו, ונראה הזה כ' שהמחבר כי חבר הספר י"ג כסלו השל"א (ע' למעלה דף 32 בערה) ובבית הקודש לאהרון כ' וז"ל זך בן לנא הזה חבר וכו' ואף כי הוא בן כ"ו שנה כאשר חבר הספר, והנה אם נולד שנת הש"ה לא היה בן כ"ו שלמות בי"ג כסליו השל"א גם לא בן כ"ח שלמות במותו כ"ו אייר השל"ב כ"א בא בתוך השנה השית, גם ברשימה כ"י אשר בידי על המחברים והספרים (וזה מיוסדת על ס' א"ל) מצאתי: הר"ר משה בשיילי חבר ספרים רבים וכו' בעו"ה נפטר בך בימים בן ב"ח שנים ורוב ספריו נאבדו ונפסדו ולא נשארו מהם בידינו כ"א ארבעה וכו' (והם אשר הזכרתי) ע"כ. ודי בזה כעת על המחבר הנכבד הזה.

וכיום נשארו לי רק שנים שלשה גרגרים אשר הנחתים שלא להפסיק הדבור, ועתה נתתי את דברי אשים עוד עיני על הגרגרים האלה. בראשון הוא כי בדף 45 בשית מערכתי אשר השבתי למשפט לקרוא היום אשר כתב אליו מכחש הקראי על אודות הלכות שחיטה: עקלס הג"ר אלל שדיה רבן, ואתה החזקת בקריאת הג"ר, ואני לא אהיה כמכריע, גם הדבר איננו גדול בערך בעיני, אך אתה אומר כי לשון גור איננו נקשרת עם מלת אלל כ"א בלשון אשכנז ובלה"ק הוא נקשר עם מלת את, ועוד מה יהיה ענין הגרות הזאת שהם נאמר שגר בביתו? אלה דבריך, וגם אני ידעתי כי אין מדרך הלשון בספרי הקדש לאמר גור אלל, אולם האם ספרי הקראים האלה אשר מלאים מלינות קשות וזרות ספרי נביאים הם? ומה תענה אתה על זאת? גם

הקראים הראשונים ועוד תגלה לנו טמונות וצפונות בתוך ספרך, ואיך אדר
אנכי בתוך גנזי חשך האלה, בתוך הספרים אשר בעתקיהם יש לזהב ולכסף
מוצא, ואיך אשים דברי על ידיעות נעלמות אשר רק זעיר שם וזעיר שם
בפירותי את המקום מעל פניהן? ואעיר רק על כמה שינוים אשר נשתרשו
על תולדת הר"ר משה בן אליהו בן משה הקוסטנדני בן אליהו בשיאצי
האדרנופוליטי (הוא מחבר ס' האדרת) אשר ידו רב לו בידיעת ספרי הקראים
הראשונים אשר כתבו בל' ערב, והוא בעצמו כ' בהקדמתו לס' מטה אלהים וז"ל
בגוני הישיו על ספרי חקוקים שחכמים בהגיוני ובפרט הרב הגדול מרנא ורבנא
נשמו הגדול (!) רב יוסף בן החכם הגדול רב יעקב בן יצחק הנודע בכינויו
הקרקסאני . . . וגם על כלם, שקול לכולם רב בנימין האוונדי (א"א כן נכתבה
חדשה בהיות הנייר קרוע אך בשאר הספר נקרא הנהאונדי) בן משה . . .
וספר רב ענן, אל מי לעבדו יתכן כי דרום דרש משה והנה טורף כמה וכו'
ובהקדמה לס' יסודה הכולל ס' עריות כ' וז"ל ולא אשען על דעתי אתנה
הלכה כי אם אחרי דורשי התבונה מבקשי האמת . . . הרמים והנשאים שהם
אדונינו . . . רב סעדיה הנשיא ז"ל ותלמידו הרב הגדול המאיר אשלתנו רב
יוסף בן אברהם הרואה ותלמידו הרב רבנו ישועה וכו' ע"כ, ע"ש: ואזכור
שברת רב החכמים הנז' ע"ש כי יש אתנו רב מאשר הגיעו לידי
זולתי ע"כ, ע"ש בפ"א כ' וז"ל בהיות שבאתי פה במצרים אשר היא מקור
ספרי חכמינו הקדושים ואין לי לשבח את עצמי ואולם בענין הזה יותר
ספרים יקרים ונכבדים ראיתי מהם והתבוננתי כי קודם ר'
ישועה היו חכמים גדולים קדושי עליון ושם כגון הרב ר' סעדיה הנשיא
ותלמידו המה"ג ר' יוסף ע"ה ע"כ, ובאמת נמצאים בתוך ספריו הארבעה מטה
אלהים ולאון ויהודה חנא פסח (וארבעתם בידי) חכמים הרבה ודבריהם
בל' ערבי עם העתקתו. והנה כ' בעל דוד מרדכי פ"ט (כאשר הדפיסו החכם
וואלף דף 93 והלאה) כי המעתיק הראשון שהעתיק ספרו מטה האלהים מתוך
כ"י המחבר עצמו ספר בהקדמתו כי החכם הזה היה בן שש עשרה וחבר רמ"ה
ספרים ונשרפו ונשארו מהם לבד ששה ספורים ולא האריך ימים כי בן שמונה
עשר נפטר מעולמו ביום כ"ו לאייר בשנת של"ב לאלף הששי וכו', והנה שתי
טעיות בתוך דבריו על מספר ספריו ועל שני חייו וכנ' אינם לבעל ס' דוד
מרדכי רק ידי המעתיק או המדפיס חלו בהם, והנה השגיאה הראשונה על
מספר ספריו כבר מתוקנת היא בדפוס אחר של דוד מרדכי (ד' וויען תק"ז
דף ס' ע"ב) כי שם נדפס שחבר כ"ט ספרים (לא רמ"ה), אך בזמן ימי שני

כהשמיטה הזאת היא נבלה הנגד נא מה היא שמיטה כשרה. — שם שורה 23
הערה 5, גם שם צ"ל נ' הכ"י נכונה, ויש להוסיף כי בכ"י נמצא הקרואים
בוי"ו ופי' הודיעני נא אמתת גדר תלת שמיטה, את אשר נקרא ככה. — שם
שורה 24 הערה 7 בכ"י כבדרים. — שם שורה 26 הערה 9, בכ"י לאכלים.
— שם שם הערה 10 גם בכ"י מתיר ביו"ד. — שורה 28 צ"ל צוי". —
שם שורה 31 בכ"י גם, לעורים בוי"ו ונכון. — שם שורה 33 גם בכ"י
ולהגיד, וכ' לתסוק כרי"ו ע"פ המשקל. — שורה 35 בכ"י לי השאלום
ואין מן הצורך להגיהו, אך משקל הסובב כשטה והשקרה מגונה אשם. — דף
58 בפירוש לדברי השיר שורה 5 הערה 2 גם בכ"י חם בוי"ו. — שם שורה
6 בכ"י: קוראי שמות לדברים ואשר יבקש עלה לאמ' ולא הם
קראוהו בשם זה מזולתו כאמ' לו אין עלה לבוא קריאת
שמות הדברים כקריאת וכו'. — שם שורה 13 להאשם, בכ"י והאשם.—
שם שורה 14 כי אמרו ובכ"י: כי תאמר. — שם שורה 16 השמיטה והמליקה
[והמילה], בכ"י: השמיטה והמילה. — שם שורה 32 משכילים אשר השכילנו,
בכ"י: משכילנו אשר השכילונו. — שם שורה אחרונה ידע וכן גם בכ"י. —
דף 59 שורה 6 מיתן ד לא נמצא בכ"י, וע"כ הסימנים הבאים חסרים שם
תמיד מספר אחד. — שם שורה 10 מנוע לשמות, בכ"י: להשמות
ונכון. — שם שורה 24 ע"י השלום, בכ"י: השלים. — שם שורה 32 הערה
7 גם בכ"י לתי שים. — שם שורה 39 בזולתו, בכ"י: בזולתם. — שם
שורה 42 השמינ, בכ"י: תשייב. — שם שם בכ"י: ושונג לרוחם זה
עיקרו כלומר אם תאמר כי הטבעים האלה הדעת משיגתם
שלא מתוכה כלומר מן הדעת חוצה הטביעה כאשר כתבנו הוגג
לרוחה כלומר אמרי וכו'. — דף 60 שורה 1 גם 3. יופי בכ"י:
יופי — שם שורה 5 והערה 1 כ"י תמם. — שם שורה 7 בכ"י:
הדברים שעליהם וכו'. — שם שורה 14 יותן, בכ"י: יתן. — שם שו'
כן אין רשות [לנו על] הקדושה, בכ"י: כן אין רשות הקדוש', ול"נ כי צ"ל
רשות הקדוש (כלו' הקב"ה). — שם שורה 37 ותורנה, בכ"י: ותורנה.
שורה 42 כהלכה והערה 4 בהלכה, אך בכ"י: בה' ונכון ופי' בתשובה
דברים. — דף 61 שורה 4 כדומיה ושורה 5 דומיה, בכ"י: כדומיו,
דומיו. — שם שורה 4 והערה 1, גם בכ"י ויאלת בוי"ו. — שם שורה 6
אלה בכ"י אלה. — שם והערה 2, גם נוסח הכ"י נכון. ובזה תמו התקונים.
ועוד אוסיף לדבר, והנה ידעתי כי רב אשר אתך מאשר עמי תמספרי

אשר הוא לשארית, בשקלו העברית, במשקלים זרים, אשר גם נתלים, סתומים וקתולים וכו' ע"כ (שם דף 6), וא"כ כפי הנראה דונש הוא הראשון אשר שר שיריו ע"פ המשקל, וגם הוא גם משוררי זמנו ההולכים בעקבותיו השתמשו עוד במשקל פשוט והוא כי היה כל בית נתוח לארבעה מאמרים קטנים (וככה גם חרוזי סלמון ויפת וסהל) משולבים בחרוזיהם וכל מאמר כולל יתד וד' תנועות, אך הבתים אשר להם דלת וסוגר וכל א' כולל הרבה יתדות ותנועות כפי סדר קבוע אינם נמצאים כ"א עד זמן מה אחריהם, והר' מנחם בן מיכאל בן יוסף, אם גם לא חובר ולא סדר לו, הוא ע"פ הכללים והיסודות אשר הניחו המשוררים הבאים אחריהם. וכר' סלמון ור' שמואל הנגיד ור"ש בן גבירול (אשר קרא לו הראב"ע בעל השירים השקולים) הם היו הראשונים אשר שמו המשפטים האלה ליסוד מוסד, ואח"כ הלכו בדרכם, ואם כנים הדברים האלה, בודאי היה מנחם אשר עליו דברנו עד כה, לא מבני דורו של רס"ג היה *):

ויהי מה, כל אוהבי הקדמוניות יודוך כי היטבת עמם להוציא לאור ולתקן בשכל ודעת את המכתב הכמוס הזה למנחם אשר אחד הוא בתוך כי"י ליידן ואין שני לו, וממנו יצאו ההעתקות. גר לי כי ההעתק אשר בא ממני אל ידך לא היה נקי מכל שגיאה, וגם צורת הכתב אולי זרה היתה בעיניך עד כי נפלו כמה שבושים בדפוס, ויען כי סוף סוף אני הוא הגורם (אם גם הכתב לא היה כתב אצבעותי), מוטל החוב עלי לתקן השגיאות. והא לך התקונים: דף 55 בשיר אשר ראשי טוריו מנחם וכו' באות פת"ך בכ"י: קופה ג ם יעשה ב ו ל א ך, ונכון. — שם בשיר הנשקל שרה 1 ו ר א ש י ת בוי"ו ונכון. — שם חרוז 3 וכתרים וכן גם בכ"י וכ' כי נ"ל כתרים בלי וי"ו ע"פ המשקל. — דף 59 חרוז 5 הערה 4 בכ"י ופעלתו. — שם חרוז 6 הערה 5 בכ"י הועמדו בלי וי"ו בראשו. — שם חרוז 7 הערה 6 גם בכ"י אחרים גם. — שם שרה 13 בכ"י ממאורו במ"ש בראשו ונכון ומלת יאור נמשכת אל ממאורו. — דף 37 חרוז 20 הערה 1, גם בכ"י ידיעת בלי וי"ו. — שם חרוז 22 הערה 4 נ"ל כי גי' הכ"י נכונה ויש לנקוד: נִבְלָה ופי' דבר את השמיטה המסורה (ע"פ דעת הקראים) נבלה, כלו' המתנגד קרא לשמיטתם נבלה ומנחם משיב אם

*) הן אכנו דבריך על רבי משה דרעי ועל שיריו אשר כתב לפי דבריך שנת תכ"ג ואין לדברים האלה שרש ולא ענף, ובמאמרי אשר יבוא בתוך המחברת Zeitschrift der D. M. G. אברר הדברים. וגם שם הלך בשגיון בעל כותב דה"י הכוכב למעלה ויאמר שישו בני מעי שישו, שמקום של הר"ר משה יהיו בספרי כותבין, על כן היה מספרו לדמשי.

השיר הנזכר למעלה) בסוף המאה השנית לאלף השני ואיננו ר' מנחם בן מיכאל בן יוסף הכותב על הלכות שחיטה. ועתה נשנה נא אל השיר הזה אשר שמו כסהו חשך וערפל ולא נזכר כ"א פעם אחת בדברי ר"א בעל המנהג. הן נמצא בס' עץ חיים ח"ג כפי הדפוס האשכנזי (דף 36): וטען החכם רבנו מנחם אמת כי ידיעת קיום הדבר הרם על תומתו אמנם וכו', אך בלי ספק הוא ט"ס והנכון כגי' ר' גרשון: וטען החכם רבנו יוסף אמה וכו' והוא נזכר כבר לפני זה שם. והנה נזכר מנחם בן מיכאל (בלי „בן יוסף") במחזור קרלי (דף 54), ואני אין לפני לא מחזור רומי ולא סדור הקראים, אך כאשר ראיתי בס' עמודי העבודה לה"ר ליזר לאנדסהוטה מחברת א' דף 76 ובקטלוג לפ"ה ה"ה דף 186 פיוט אחד לו מתחיל: לינן חקינן עלי בנים יקרים, והוא בנגון האליך לר' יהודה הלוי הן בענין הן במשקל השיר, וכל המליצות שלהם אשר בציון כלם אחרי דגל יהודה נסעו והוא כמלכם בראשם, א"כ גם מנחם בן מיכאל המחבר הזה חי אחרי ר' יהודה הלוי, ואם אמת כי הכותב על הלכות שחיטה הי' בן דורו של רס"ג בודאי אין להתאימו עם המחבר. אך גם על הדבר הזה עוד אני נבוך אם מנחם בן מיכאל בן יוסף אשר שלח אגרת לשאלם הגר אצל ר' סעדיה הרבן בין הקדמונים נמנה. ולהיפך נראה כי הוא שהיה אחר כי אחרי ר' יהודה הלוי בתוך המאה האחרונה לאלף החמישי או בתחלת המאה הראשונה לאלף הששי קודם ר"א בעל המנהג, ור' סעדיה הרבן איננו רס"ג כ"א איש אחר אשר גם שמו סעדיה. ומה שנראה לי כדמות הוכחה לאמר את השיר מנחם עכ"פ הוא על כי מצאתי לו שיר במשקל, כי עד הנה לא מצאתי קודם דונש בן לברט איש אשר ישתמש במשקל קבוע; והשירים אשר דונש בהשגותיו כ"י על ר' סעדיה וז"ל: ומאמר ראש הישיבה כשבחו למשקל דברי אז נפלא בעיניו ואמר לא נראה כמוהו בישראל, ידענו כי גם רב' סעדיה זולתו מכל בני מזרח לא היתה להם ידיעה בחיבור החרוז ובשקול הפיוט ע"כ. וכדברים האלה כתבו גם תלמידי מנחם בן סרוק על דונש באמרם וז"ל: הלא ר' סעדיה יש לו כמה שירים וכמה חרוזים ולא נשקלו במשקל הערב, והיית בעת ההיא לעיר בכל סכל ובלשון הערב ומשקליו ולא השגת מנינות גדול מוריך, ולו ראה כי יתכן להביא משקל הערב ביהודית היה מקדמך ולא קדמתהו, אבל ידע כי לא טוב הדבר ולא נכון לעשותו מן חמשת הלשון ויבוטלו קמצים ופתחים וטעמים ודקדוקים וכו' ע"כ (ע' נחל קדומים לר"ל דוקעס דף 2), וככה עוררו התלמידים האלה על דונש בשירם — אם גם אתני למדו וכמוהו עמו לשקול בפלס השיר! — באמרם: לשון קדוש הכרית,

והשנדרו טעות לו כאשר עשה מנחם באמרו: אם אש השלהבת נפלה בכל ארזי אדיר מה יעשו אזובי קיר (דף 48,) וכל מגלה והגיון לשונו היה לשון אנשי ספרד בחרוזיהם הנעימים ובמתק המליצות לא כדרך הראשונים אשר דבריהם קשים ומעותים עד אשר היתה הלשון ביד האחרונים רכה ומתוקה והיו אדונים ללשון ושפתם אתם, כן גם מנחם הוא גבר על כל המליצות והמאמרים ולא בכבדות ינהגם כאשר עשו הראשונים וביניהם מנחם בן מיכאל בן יוסף, ומאד זרה היא אל הקדמונים לכתוב שם העיר הידועה אלקסנדריאה בקו"ף ושי"ן (דף 50 גם 51) במקום כף וסמ"ך, אין זה כי אם דרך איש אחרון, גם דעתו לתלות במלכים מלאכת הנשיאים מענן ולמטה ולהעלות יחסם עד דוד המלך הוא מדרכי האחרונים לא מעשה אבותיהם כאשר אמת בכתבך מוכרת דף 51 הערה 2, ואין זה סתירה בין איש לאיש מאנשי דור אחד כי אם תהפוכות הזמנים והמלאכה הקראים האחרונים אשר לקחו מהם הראשונים, ואם תאמר הלא בידי וביד הקראי קא"ט (שהם יהיה נעזרו לגלות מטמוניו בקבל) מזה ומטענה לפעטערבורג והוא כי מנחם גילאני הכותב הזה לא יזכיר שום מחבר פילוסופי בלתי ר' יוסף בעל המאור והוא קדמון בימי רס"ג, ולא די כי קרוב הוא לאמר כי רק אליו ירמוז בעבור היותו בן דורו, גם לשונו מעידים כי היה חי עוד בימיו באמרו בלשון הזה: רבינו יוסף המאור, אשר בחכמתו מאיר כאור (דף 51 בראשו והערה 1 ועוד דף 54), הנה עד אמן לנו כי מנחם גילאני מקדמוני הקראים היה בן גילו של רס"ג, אלה דבריכם, ואני אומר במטותא מינייכו הרשות לומר דבר לפניכם ואם גם יסור הלאה מדעתכם. והנה ההוכחה מלשון הזה אשר התחתם בו מנחם בדבריו על רבי יוסף; כל מבין יודע כי היא כאיה קלוטה ושלוטה, ומי לא יוכל לאמר על חכם קדמון אשר ספריו מונחים לפניו. ואשר בתקנותיו ילך כי עודנו מאיר בחכמתו וכי נכון היה כשמתו לא כבה אם גם גויתו נקבר כמה מאות שנים? ואם לא זכר איש אחר בלתו בשם, גם מזה אין להוכיח דבר, כי הוא רק ירמוז במכתב קצר על דברים עמוקים ואין דעתו להרחיב ולהזכיר כל דבר בשם אומרו ולהביא מסעד ומשען, וכבר הראיתי כי כמה וכמה דברים מספרי המחברים אחרונים (כמו הרמב"ם ובעל עץ חיים) הביא אל תוך מאמרו ומהן על המבין כי ידע מבטן מי יצאו. ועוד אני אומר כי כל הראיות להקדים את ר' יוסף בן אברהם הרואה ולאחר זמנו של ר' יוסף בן יעקב אלקרקסאני הן בעיני מפוקפקות מאד, ואין פה המקום להאריך.

סוף דבר מנחם גילאני הוא חכם מחכמי הקראים האחרונים אשר הי (אם

לשונו מעיד כי הנה הרבה בספרי הרבנים הפילוסופיים ומליצותיהם רגילות בפיו כדרכם של חכמי הקראים האחרונים אשר למדו מתוך ספרי הרבנים וכמעט עזבו ושכחו את סגולת לשון הקראים הראשונים ויתנו יד אל גדולי הרבנים ויקחו מהם כל נתח טוב. ובפרט הלא ידוע הוא כי אנשי משפחת תבון בדעת ונבונים הערו את מקור הלשון הפילוסופי ובהעתקותיהם חדשו בנינים והמציאו מלות וכוונות אשר לא היו לפניהם בשמוש הלשון, והם יהיו לנו לעינים לדעת זמן איזה מחבר, אם נמצא כי השתמש במלות ומליצות אשר הם היו מולידיהן, הנה ידענו כי אחריהם יסע ומהם למד. ועתה הנני אומר כי לפי דעתי כל רואה בעין פקוחה את מכתבי האיש מנחם גיצני יודה ויאמר כי לשונו הוא הלשון הפילוסופי המחודש בתוך הרבנים מעת המאה האחרונה לאלף החמישי וכי הוא השתמש בספרי המחברים לערך הזמן ההוא וגם יביא מאמרים תלמודיים בתוך מליצותיו אשר לא כדת הראשונים בעלי עדתו. הנה נא איך ידבר תמיד לאמר: ציור השכל, יופי ציורך (דף 47) צ"ר השכל (דף 50) והוא לשון ר"ש בן תבון, גם הדבור על התאחדות השכל והמשכיל והמושכל (דף 52), אם גם הענין תולדת פילוסופי היונים בעלי ברית חדשה הוא, לא הורגל על לשון העבריים עד כי פילוסופי העבריים הביאוהו בקהלם ונשאוהו מעת זמן הרמב"ם, וגם לתאר את האדם עולם קטן (שם), גם הוא כנראה בא תוך ספרי העבריים בעלי מחקר מתוך ספרי בעלי אכואן אל צפא אשר העתיק א' מתלמידיהם ר' קלונימוס בספרו אגרת בעלי חיים ור' יוסף בן צדיק דרך בנתיבם (ע' מה שכתבתי במחברת Ztschr. d. deutsch-morgenl Ges. XIII, 490) וגם מנחם גיצני השתמש במליצה זאת (דף 52), ותוספת חותך כמעט הוא בעיני מאמרו על שבע שנות השמיטה אשר בלי ספק הוא לקוח מסוף הקדמת הרמב"ם למו"נ, והשנה הראשונה אשר זכר מנחם היא השנה הרביעית הנזכרת שם, ולא ידענו איש אשר דבר על שנות השמיטה והעמיד חשבון על שבע קודם הרמב"ם. וכבר העירות בעלמך (דף 48 הערה 2) כי פירושו על הפ' ברכו את ה' כל מלאכיו וגו' הם עולים בקנה אחד עם דברי ר"א בן אליהו בספרו עץ חיים, ואני אומר כי מנחם לקח את דברי אליהו וסמך עליהם ורמז רק בקוצר כאשר ירמוז איש על דברים ידועים לרב נכבד ונודע בתוך עדתו וא"כ הוא חי אחרי ר"א בן אליהו הלזה והוא במאה השנים לאלף הששי. ואתה המופת בתוך ספרי הקראים הראשונים ולפניך גלויים כל תעלומיהם, הבינני נא אם תמצא עד הנה כי איש אחד מקדמוניהם הביא מאמר שלם מליצי מתוך דברי התלמוד

הודה לאל אשר עזרני עד כה לכלות המלאכה הכבדה הזאת לערוך הכ"י אחד מול אחד, אך אדמה בנפשי כי יהיה לך ולספרך לתפארת אם יושרו כל שבושי מעתיקים בורים, ע"פ עדיים נאמנים וישרים, וגם אני הסירותי עול כבד מעל שכמי, כי נכמרו רחמי על המחברים האלה אשר רק מעטים ישימו לב עליהם והלכים אנה את הספריי[...] לידי ולא אנוח עד כי אדפיסם ואנקם כי על כן באו בצל קורתי. ועתה כמעט שעברתי מהם והנה איש יוצא לקראתי לא שמעתי שמעו עד הנה ואת ספרו לא ראיתי ויאמר אלי: האתה לא ידעת את האיש ואת שיחו? הלא הוא מתי ודעיך מזמן כביר כי ידוע תדע כי האיש מ נ ח ם ג י ל כ י הגולה הכותב אל ר' דוד הבבלי ואל קהל קהרא כפי אשר הדפסו שני מכתביו מן דף 47 והלאה, הוא הוא האיש מנחם אשר שלח אגרת לעקלם הגר אצל ר' סעדיה הכהן על אודות הלכות שחיטה, והאגרת הזאת אשר טמונה היתה עד הנה בתוך גנזי ליידן, הנה אתה העתקת אותה לך זה י"ז שנה וגם לי שלחת ההעתקה והנה היא נדפסת מן דף 55 והלאה, ועתה הראה גם בעין הבקורת כי ר' דוד הבבלי הוא ר' דוד בן מרואן הידוע בשם אלמקמץ והוא גם הוא עקלם הגר, הוא בעל בריתו ובן דורו של ר' סעדיה גאון. הנה אלה דבריך ואני עמדתי משתאה מחרים לא ידעתי מה אענה, ואשאל בשלום האיש מנחם גילכי לדעת! אם גם הוא כאורח נטה ללון בתוך ביתי ואין קול ואין עונה, הוא לא הכירני וגם אני לא הכרתיו. דע נא, חוקר נכבד, כי ההשערה הזאת אשר יוצאת משכלך לאמר כי מנחם גילכי הוא איש בין הראשונים נמנה מי בימי רס"ג וכי ע"כ קרוב לאמר כי הוא האיש מנחם הכותב על הלכות שחיטה ואשר עליו יסדת בנינך כי ר' דוד בבלי בעל בריתו של מנחם גילכי הוא ר' דוד הבבלי הידוע בשם בן מרואן אלמקמץ וכי על כן הרשות נתונה לשער כי גם הוא עקלם אשר אליו ערך אגרתו מנחם בן מיכאל בן יוסף, כל ההשערה הזאת רחוקה היא בעיני, ובטוח אני כי אסבתך אל החקירה האמתית ובענותך תרשני לערוך לפניך ספקותי*). והנה אין ספק כי מנחם גילכי היה קראי כאשר העיד על נפשו דף 51 ועוד, וגם לשונו מוכיח עליו, למשל דף 48 באמרו וז"ל ויהיה העקר ופרס הודיעו בשיריהם וכו' ופירושו האב ובנו הוא דוד המלך בתהלותיו ושלמה בנו בדברי חכמתו בקהלת, ובמליצה הזאת לאמר עקר ופרס במקום האב ובנו, לא השתמש מעולם איש רבני ורק בפי הקראים היא שימה. אך גם להיפך כל הנכון

*) בעל כותב דה"י הוא החכם גרעטץ הביא כל ההשערות הנ"ל ע"פ של סוף ספרו כדברים ברורים וגלויים לעין כל ותמה והתעה.

הכ"י. — שם שורה 20 ותדע כי האמת אתה, וכן בכ"י א' ובכ"י ליידן, ובכ"י אחר: ד ר ו ש ותדע וכו'. — שם שורה 29 (ע' הערה 2) המאמר המושגר נמצא בכל הכ"י. — שם שורה 33 המאמר: ע"ד אמרתי ימים ידברו, חסר בשני הכ"י, ובכ"י א': מעט מעט ת ע ת ו ע י ה ם. — דף 38 הערה 1. על דברי יפת האלה כתב בקוצר ר"ש מונק בספרו על פי' ר' תנחום ירושלמי לחבקוק דף 108. — שם שורה 12 לכן נראה מדבריו, בשניהם חסרה מלת „נראה" ונכון. — שם שורה 18 ואם יאמר אדם מאין וכו' עד שורה 24 ואם יאמר אדם מקצת הר' לא ידעתי לו ענין שם והייתי אומר כי בא מגליון הספר פנימה, אך גם בשני הכ"י כמו בדפוס. — שם שורה אחרונה: ושמך מן השבל, כן גם בשניהם, אך הגהתך מושכלת. — דף 40 נראהו (ע' הערה 1 וגם 2). גם בשני הכ"י נמצאו המלות: ובדברי הרבנים, גם המאמר אשר הבנתו: כלו' אין ראייתו וכו', אך הדין עם מה שכתבת בהערה 2 כי הוא למפרש מאוחר שלא הבין דברי קהל, אבל המלות „ובדברי הרבנים" הן נכונות כי קהל יאמר כי ר' סעדיה יכחיש את עצמו בנטותו מן האות כלו' הראיה אשר הביאו בני מקרא גם ה ר ב נ י ם על קדוש החדש ע"פ ראייה מן הכתוב עשה ירח למועדים וכו' — שם שורה 4 דבר אחר, בשניהם: א ח ד ונכון. — שם שורה 6 וכל אחיהם על פיהם הם כל ישראל, בשניהם: ו' א' ע' פ' עתה אם יאמר אדם כי א ח י ה ם ע ל פ י ה ם הם כל ישראל. — שם שורה 13 לא יפול בשכל. בשניהם: (ע' דף 232) לא י כ י ל ם ה ש כ ל. — דף 41 שורה 5 והערה 1. הר"ג פי' הפסוק ומבני יששכר וגו' בקצתו מהם ראיה ע' סדר החשבון בספרו הנקרא כתאב אלתמייז כאשר גלה לנו יפת בפי' לבראשית א' י"ד ומ"ט י"ד והודיענו כזאת ר"ש מונק בספרו על פי' תנחום הירושלמי לחבקוק דף 108. שם שורה 13 המאמר: כמו באחשורוש חכמים יודעי העתים חסר בשניהם. — שם שורה 32 מאותו עדים וכן בכ"י א' ובאחר: מ א ו ת ן ונכון. — שם שורה 35 והערה 5, גם בכ"י א' כאשר הוא בהעתק אשר תחת ידך ובאחר כאשר הגהת. — דף 42 שורה 5 ט"ו שנה במחלוקת, וכמוהו בכ"י א' ובאחר: ו ע מ ד ו ט"ו שנה וכו'. — שם שורה 18 והערה 1 גם בשניהם גכ"ט כ"ג בלי הבין. — שם שורה 31 כתב אחד מהם, ובשניהם: מ ה ם. — שם שורה 37, גם בשניהם כתוב ולקח, אך הנכון: א ת האשה. — דף 43 שורה 27 ועל כל מעתיק הספר הזה, כן גם בכ"י א' וחסרה רק מלת „כל" ונראה אשר כל המאמר הוא רק הוספת אחד מן המעתיקים.

שמון, בשניהם בטעות: וגם כן עלי בן כישון ובכ"י ליידן (כפי אשר הגיה ר"מ ש"ש בקטלוג דף 295 גם 403): וגם בן עלי בן כישון, והעתקתי היא הנכונה והמאמר המוסגר על בן תשים: וגם ע"פ שלו חשון, אשר בכל

---

3 קרה כן גם את הפי' לשני ספרי התורה שמות ויקרא הנ"ל כמו כן בכ"י ליידן פי' גם הוא מיוחס ליפת וגם הוא איננו לו כאשר בררו כבר החכמים ר"ש מונק ור"מ ש"ש. וגם עליו אחשוב כי הוא לריב"ר או עכ"פ נוסד על פירושו. ואשר הביאני אל ההערה הזאת הוא אשר אערוך לפניך. הנה הר"ר הירץ דירינבורג הודיע אותנו כי בפי' הכ"י הזה נמצא לשמות ג' ב' כדברים האלה: וטעם תיומי כי ספר מן להבת אש הלשון מן כלל ע' שמות שבמקרא שהר פיוטי ודמה אותם מן המשנה והתלמוד והתרגום להודיע כי אנחנו צריכין לקרות דברי הרבנים ע"כ (עי' מחברת Zeitschrift V (S. 318 A. 1.) והדברים האלה אות באות נמצא בפי' ריב"ר כאשר הביאם הר"ר שלמה מונק במחברתו על תנחום הירושלמי דף 109 הערה 1. ועוד שנית כתב ר"מ ש"ש בקטלוג דף 7 כי בפי' הזה המיוחס ליפת יש לכל פרשה ופרשה פתיחה כדמות מדרש, וכדומה לו גם בפי' ריב"ר (שם דף 25) ובפי' אמר כי לפ' לך נמצא בזה"ל: פתיחת לך את אהרן מאמר שבת ומזמור יענך ה' ביום צרה, ואותו המזמור בעצמו הקדים גם ריב"ר לפ' הזאת. ועוד השלישית אני בא והנה הביא הר"ם ש"ש מתוך הפי' הזה (שם דף ז"ל) מאמר אשר זה נוסחו אחרי דברו ממלכות נבוכדנצר ופרסיים: ואחריהם יונים אשר קמו אדומים מהם, ועליהם אמר אכלה מדקה ושארה ברגלה רפסה, ומולכים עד עתה אלף שנים לכן אמר האריכו למעניהם, ומלכות ישראל מלכה עד עתה ש"ש וכו' ע"כ. והנה חשב ר"ם ש"ש כי המחבר רומז אל שנת אלף למנין הנולדים והוא מספר שלם ושנת השבור הוא תתק"ץ והוא מתאים עם ש"ש למנין ישמעאל, ואני לא כן דעתי כי מלכות אדום על ישראל איננה רומזת על מנינם אשר הוא מתחיל מלידת משיחם כ"א מחרבן ב"ה וא"כ אלף הוא אלף ש"ח למנין הנולדים. אבל כבר רמז ג"כ ר"מ ש"ש כי דברים דומים לאלה נמצאים גם בפי' התורה ליפת בן לעיר אשר הביא דוקס במחברת אריענט לשנת 1851 דף 740 הערה 4, ושם נמצא בפ' בחקותי בזה"ל: ואשר קמו אדומיים וכו' ומלכו עד עתה אלף וכ' שנה וכו' ומן החשבונות מלכות ישמעאל מלכו עד עתה תמ"ב שנה ע"כ ומוסיף עוד שם אח"כ: והנה נתקיים לנו זה הפסוק אלף וכ' שנים ע"כ. והנה בודאי אין אלה דברי יפת בן לעיר בעצמו כי הורית לנו (שם) כי נתחבר הפי' הזה אלף ע"ה שנים אחרי החרבן, ובלי ספק לקח יב"ל את הדברים האלה מתוך פי' מפרש הקודם לו, והוא כפי אשר אחשוב הפי' הזה המונח בליידן והמפרש הוא ריב"ר ובשניהם א"כ צ"ל אלף וכ' שנים לחרבן וה"ש (לא ש"ש כבכ"י ליידן ולא תמ"ב כאשר הוא בדברי יב"ל) למלכות ישמעאל, והוא א"כ אלף ש"ח למנין הנולדים או התת"ם לאלף החמישי והוא זמן ריב"ר כאשר הראינו למעלה. — והנה גם אחת דברת לנו על פי' התורה אשר נמצא בו ככה (דף 75) לא נודע שם מחברו, והנה הקראים דרכם להכנים את דברי מחברים אשר קדמו להם בתוך דבריהם, ומתוך כך ערבוב דברים יש בספריהם ויכבד מאוד על החוקר לרדת אל אמיתת הדברים.

יעקב בן ראובן בפי' לזכריה א' כ' וז"ל: שלישית כסף (נ"ל שלשים הכסף) והם ה' משכילים יקומו באחרית הגלות שנ' שנים גבורים הנ"ב וגו' ד"א נועם הוא ישמעאל ועכו"ם וחובלים הרבנים שמחבלים ומשחיתים (ע' בסוף אגרת השל דף 42) ע"כ, ובכ"י ליידן סי' 12 (כאשר הביא ר"מ ש"ש בקטלוג דף 33) הלשון מתוקן יותר ומובא שם בשם אבומרי הוא השל וז"ל שם: נועם הוא ישמעאל ואדום וחבלים הם הרבנים אשר הם מחבלים ומשחיתים לישראל וכאשר יוגדע ישמעאל ואדום אז יקראו ה' גבורים ע"כ ובכ' הפירוש בכ"י הנזכר הוא הוא ס' העושר לר' יעקב בן ראובן.*) — דף 37 שורה 16 עלי בן

*) הכ"י הזה אשר חסר מתוכו הרבה הוא פי' לנביאים ראשונים ותרי עשר ולא נזכר עליו שם המחבר, אך בסופו נמצא: והשת' תרי עשר אשר ספר אותו אבועלי השש שהלמד וגו', ע"כ חשבו רושמי הספרים כי הוא ליפת ור"מ ש"ש הכה על קדקדם יען כי מובא בו ר' יונה לשמואל א' כ"ב ג' (ונמצא כדברי' אלה גם בערוך לפרחון ש' ילא, ואם גם לא נקרא שם ר' יונה על הפי', הלא ידעת כי כל דברי הפרחון ממקור ר' יונה נובעים). והנה אין בידי ס' העושר לנ"ר לראות אם נמצא כן שם והכל המובא עוד עלה ר"מ ש"ש מסוף הפי' כ"י לנ"ר, אך פי' ת"ע נדפס בס' מבחר ישרים ומשם נ' כי הפי' כ"י הוא לריב"ר ונמצא בדפוס כל המובא מסוף הכ"י. ככה התחלת הפי' ליואל: זה הנביא נתנבא בימי הושע, וכן זכריה ט': ממזר הוא ישראל ד"א הוא ישמעאל, ע"ש: ד"א כי ילא אליהו עם המשנות בז' כותים (ולמ"כ חסרו בדפוס ה' מלות ואולי מפני טעם ידוע) וכאשר יקרבו אל קוסטדינא אז ישבו שם (בדפוס חסר: ישראל) ויאכלו וישתו, ומן הפי' לזכריה י"א הבלאתי צפנים, וסוף הפי' לת"ע גם בדפוס: וכן אמר ירמיהו ואתה אל תירא עבדי יעקב וגו'. אך רב' נתקלקלו בדפוס כה וכה הדברים או אולי בכ"י נתוספו בו דברים, ובפרט מן המאמר אשר בפי' הנ' נמצא בכ"י כתוב בסוף הפי' לזכריה לא תלאתי כמו בדפוס, והמאמר הזה הוא יקר על כי ממנו נדע מתי חי המחבר, אך רב' נפלו בו שבושים, וזה לך הדברים כאשר העתיקם ר"מ ש"ש: והנה היום אלף ושק"ע מגלות בבל אשר לא ראינו טובה ונגלה עתה שנפסקה הנבואה יש לנו אלף ומאתים ושבעים שנה ע"כ. והנה אם תחשוב המספר אשר קבע מזמן גלות בבל (בלי ספק זה כונת מלכות בבל) תמצא כי רמז לשנת אלף וי"ט (ע' לגלות בבל וש"כ לזמן בית שני) אחרי חרבן הבית השני הוא אלף ופ"ז למנין הנוצרים ושמ"ז לאלף החמישי, והוא הוא זמן חיי ריב"ר כאשר חשב ר"מ מונק (ע' מחברת Israelit. Annalen לשנת 1841 דף 93), אך המספר השני עומד לנגדו והוא כי עת שנפסקה הנבואה הוא בפי הסופרים המנין לשטרות, (נראה לדוגמא דברי המעתיק הסג"ך הכבד הנמצא באודיסא משנת תש"ע לאלף החמישי והיא א' ש"ע למלכות יונים שהיא למנין שטרות ולפי יקם הנבואה ועי' פינכר במחברת Prospectus דף 81) ואלף ר"ע לשטרות הוא התקנ"ט לנוצרים השי"ע לאלף החמישי, א"כ שני המספרים אינם מכוונים והמאמר מופרך מתוכו, על כן אין להשען עליו. — והמקרה הזה אשר קרה את הפי' הזה לנ"ר וס"ע אשר הוא לפי דעתי לר' יעקב בן ראובן ויחסוהו ליפת, בן

אשר השורה חדים, ונכון, ואין הבדל בין מלת חדים למלת חדשה בלשון הקראים הראשונים, כי כן תמצא גם מנחם אומר (דף 60 שורה 39) וכל אלה הדעת נוגעת להדיה. — שם שורה 5 בשניהם: ואחרי שלא לוה עליהן. — שם שורה 11: ועוד אמר השב וגו', כן גם בשניהם, והמשך הענין יורה כי צ"ל ועוד אמרו כלו' הרבנים כי דמי טהרה עינינו שדמים טהורים, והשל משיב כי איננו כן כי לא אמר הכתוב וכו'. — שם שורה 15: ולמה אמרת כזאת, וכן בשניהם, והענין מוכיח כי צ"ל אמרה פי' ולמה השתמשה התורה בלשון הזה דמי טהרה וימי טהרה, והוא מבאר והולך על כי הנדה מיד תצא אל הימים הטהורים בלי הפסק ז' נקיים הפך הזבה. — שם שורה 22: וזה דבר קשה לפני האלהים כי הכתוב אומר עד מלאת ימי טהרה ע"כ וכן גם בשניהם, ונכפל פה שלא במקומו ומקומו הראוי הוא למטה שורה 25. — שם שורה אחרונה: לכל עין טומאה, וכן בכ"י א' ובכ"י אחר: לכל מין והוא אולי הגהה להקל. — דף 30 שורה 45 בכ"י א': ועתה הנה לא העדה היפה, ובאחר: ועתה הנה העדה הקדושה. היפה. — דף 31 שורה 12 עזבו לכל כושל כחה ובכ"י א': עזבו לנו כושל כוחה, ובאחר: עזבה לנו כשל כחה, והוא הנכון. — שם שם בשניהם: ועם כל זה מגמת פניהם. — שם שורה 13. מלמדים ותלמידים, וכן בכ"י א' אכן בשני: ומלמדים תלמידים. — שם שורה 19 כמו שיעשו אחרים וכן בכ"י א' ובשני: כ"ש הצריך. — שם שורה 41 (ע' הערה 2) בשניהם: ומתגברים ונתגאים עליהם. — דף 32 שורה 2 מתקדשים ומטהרים ומבקשים ובכ"י א': ומוסיפים עליהם ומבקשים, ובאחר: ומתיהרים עליהם ומבקשים. — שם שורה 13 וקושרים עקדים, בשניהם: עקרים. — שם שורה 16: וקרעי (בלי וי"ו) בגדים, כן בשניהם. — שם שורה 27 בשר הבהמה השחוטה ביד גוי, בכ"י א': ב' ה' ה' ב' ישראל, ובכ"י ב': ב' ה' ה' ב' ישראל יכרתו גם שחיטת הגוי, והוא הנכון. — דף 33 שורה 14: ולמען אשר אם יראה, כן בשניהם. — שם שורה 30 (ע' הערה 1) גם בכ"י א' המתון, ובכ"י אחר: המתוקן, ונכון. — דף 35 שורה 18 בשניהם חסרה מלת „כעת“. — שם שורה 38 (ע' הערה 1) גם בשניהם: שהבנה, ואין צורך להגהה. — שם שורה 39 גם בכ"י א' תלמדו, ובאחר: ילמדו. — דף 36 שורה 38. ובאחרית הגלות יקבלנו. בשניהם: יקבלם ונכון כלו' יקבץ את השמים הגבורים כמשכילים האלה, ועל הש' הגבורים האלה דומים דברי יפת אל דברי השל ע' מה שהביא ר"ם מונק בשמו במאמרו על ר' יונה דף 15 בהערה, וגם ר'

הם דברי יצחק בה״ר משה, משה בנן (ובכ״י אשר: כוחו) עדן מנוחתו (ובכ״י אשר: נדלותו).

נשוב אל אגרת השר ואל שינויי הנוסחאות אשר מצאתי. דף 25 בסופו בשניהם: ה מ ר כ י ז ה א ו י ב לנפשו, ובלי ספק רמז השר בם אל שר נוצרי, Marquis אשר גרר את בני מקרא, וכפי הנראה הלשינו הרבנים עליהם אל השרים היושבים שם והם שמעו לעצתם ורדפו אחריהם, וזה התמרמר גם השר לאמר (דף 31 בסופו) כי הרבנים מתגברים ומתגאים עליהם בנדוי ובחרם ובשליטי הכהרים ועוד שם (דף 37) על אשר היו עושים הרבנים מלשנים על הקראים „בבואם אל השליטים (בנ' כ״י וגם בכ״י ליידן: השליטים) לרגל לאחיהם ולהעניהם כסף וזהב“. — ודע כי מן הפיוט המתחיל: הרעשי יעלוני (דף 26) עד סופו: נגד שחיי קהלי (דף 27) ומן המאמר המתחיל: אלי תבית המקדש באתי (שם) עד כמעט בסוף המכתב ולא מן הנכשלים אמן (דף 43) נמצא גם העתק בכ״י ליידן סי' 73,*) ור״ש ש״ע בקטלוג שלו (דף 298 והלאה) השכיל לדבר עליו ורמז כי השר חתם שמו כבר בבית הראשון לפיוטו. והוא כי שלשה טוריו הראשונים מתחילים: הרעשי, הן, לי באתי. ובבית השני גם בכ״י ליידן הוי שחרי, אך בכ״י הא' אשר לפני: מ ש ח ר י ובנ': הוי חכמים שחרו. — דף 27. המאמר. ולוי ממנו בהשפיל הקד על משקל השב ולא נשמע בו יו״ד ע״כ אשר העירות עליו בהערה 3, לא נמצא בכ״י כ״י, אך בא' נמצא במקומו: והלוי ממנו הקד על משקל הקים ולא נשמע וכו', ועל דבר השתמשו בלוי כמו שרש הפעל כבר העירות בהרבה מקומות מספרך ועי' גם מ״ש הר״ר שלמה תוקף בספרו הכבד על ר' יונה בן גנאח דף 21 הערה 1 על שם יפת. — דף 28 שורה 5 ולשיפי העבברים, וכן בכ״י א' אך נאמר: ו ל פ י פ י וכוון. — שם שם, בשניהם: להזהירם מ א ל ה התועבות וגם להזהירם מרשלה. — שם שורה 12 כי לא ללמד, בשניהם חסרה מלת „כי“, וכוון. — שם שורה 14 והמתעה בכ״י א' כ״ב: נראה שהמתעה הוא העדים השיתופי ע״כ ועי' ראב״ע דברים כ״ב י״ב. — שם שורה 37 שישיבהו נקרה, בשניהם: מ ן ה מ ק ר י ם. דף 29 שורה 1 והערה 1, גם בכ״י א' קודמת ובאשר כנכון: קימת. — שם שורה 2 האדם אשר בתורה תדיר, גם בכ״י א': באדם אשר התורה תדשה, ובכ״י אשר: ה ד ש

*) גם בתוך כ״י אשר מלא החכם שטיינשניידר נמצאים חלקים מן אגרת השר כאשר יראה הקורא אם יערוך הנודע בתוך ס' המזכיר לר״ש ש״ע דף 93 מול דברי השר בתוך ספרך.

ובריו ישראלים והביא ראיה מיהושע עבד מלכי, גם בסוף סדר ואתחנן ר' בעל המבחר משם שאל כי השרש החרימו אותם (ורב' גם לא תתחתן בם) הוא אזהרה ולא טובה, וא"כ הטועם זה עושה כנגד התורה אך אמתו היא ובנה גם בנו הוא לכל דבר. ככה כפי דעת הקראים הראשונים, לא כן דעת הבאים אחריהם וכבר נלחם נגדם בעל המבחר, ובפי' כתב גם בעל האדרת (סדר נשים פ"ח): בגויה כבר ביארנו שאין הקנין תופש בה וכו' והולד הבא ממנה גוי וכו' ובשיתגייר הוא בכלל ישראל ואינו בנו ע"כ. ומעתה תבין את מאמר יפת אות ר' באמרו: מזה הפסוק התירו לשא אשתו, ר"ל כי השבו הנולדים מן הנשים הנכריות לבנים בלי אב ידוע, וא"כ בני אב א', כלו' בן ובת, ישאו זה את זאת כי אין קורבה ביניהם ואין מפסיק לגר, ועל זה יתלונן יפת. — דף 24 אות ל' וגם בכ"י א' נמצא ותרולה ובאשר לנכון: ותדולה בדל"ת. — שם אות ש' גם בכ"י א' פשוט ובב': כלום.

מעתה הנה משל נגב לקראתנו ותוכחתו לנגד עינינו, וכבר אמרתי כי גם בב' כ"י המונחים לפני ההעתק יצא מתוך כתב ידו של אליהו ירושלמי כאשר הוא בספרך בראש האגרת (דף 25) ואחרי תום השיר (דף 27 ושם חסרים הדברים בב' כ"י אשר לפני) ובסופה (דף 43), וחתימת המעתיק היא כב' מקולקלת בספרך (שם) ורמזת על הקבור הזה נמצא וכו', ובאמת נמצא בהעתק א' מעשה ידי משה יצחק עוד חתימה גדולה על שם המעתיק אליהו, אך היא לא מעלה ולא מורדת ע"כ גם אני אפנה אליה עורף ולא פנים. עוד נמצא בשניהם שיר מהלל על המעתיק מאת בן דורו יצחק החזן בן משה פשא, וע' ס' אהל צדיקים (והמוהו במקראי קדש כ"י) בראש זכרון חכמי קירים (כ"א ב') זכר שמו ושם אביו משה פשא בן אליהו, גם הביא שם (ר"ה ב' ובמ"ק ונזכר גם ברשימות כ"י וכן במכתבי Wissenschaftliche Zeitschr. f. jüd. Theologie ח"ג דף 444) פי' לר' משה פשא קלעי בן אליהו על הקדמת אגולה לר' אהרן בעל ס' המבחר. וגם שיר מהלל שלזה איננו כשנה כל כך בעיני להעתיקו ורק אערוך לפניך את שכתב בסופו על המעתיק, ובפרט להודיע כי אליהו ירושלמי הזה המעתיק הוא בן ברוך, חם אשר שר עליו יצחק הנזכר: אבן ידיד האל כמיכאל, קדוש בשיר עליון בנשרותו, עלה לשיר קדם היות תושם, ספרי בני מקרא (ובכ"י אחר: נקי בבור כפיו) באהבתו, מצא לספר זה והעתיקו (ובכ"י אחר: רצה להעתיקו כפי חוקו), נשא בלי קדם באשמתו, בקרא באליה בכ"ר ברוך, משכיל (ובכ"י אחר: נר"ו) ירושלמי בשלרתו,

ככתוב לבים ששים בדרך עקש. ע"כ. והנה בתחלה חשבתי לתומם כי הכינוי אשר נתנו המעתיקים לר' יעקב בן שמואל והוא "העקש" איננו שם עצמי לו כ"א הוא הוספה מאת המעתיק' הקראים האחרונים כדרכם לשפוך בוז ולעג על הרבנים בעלי ריבם קדמוניהם. הן נמצא בספרא פ' שמיני י"א ל"ג (ע' בכורות ל"ח א') שוקים אבי עקש אך הוא שם עצם פרטי ולא שם משפחה כאשר הוא מיוחס פה לר' יעקב בן שמואל, ואם היה כזה שם משפחתו לא נעלמו יפת ושאר חבריו קולם ולאגור מליצות על השם הזה באמרם כי לו יאה, גם אליהו בן ברוך ירושלמי הסופר אשר רמז על שמו באמרו כי כמוהו כן שמו (ע' למעלה דף 17), לא על העקש שם מוסדי מליצתו כ"א על יעקב באמרו כי הוא עקוב יעקב, והביא את הקרוב יותר לאמר כי העקש הולך בדרך עקש,*) שלא דבר שוא! ע"כ חשבתי כי השם הזה הוא המצאת האחרונים בדוי מלבם לא ידעוהו בני דורו, אך אחרי ראותי כי כבר לוי בן יפת קרא שמו העקש (דף 65) בטלתי דעתי. שם דף 21 ע"ב שני אות א' בכ"י א': א מ ר ת והוא נכון: — ע"ש ל צ ב ו ר חמרים וכן בשניהם ופי' לאסוף צבורים חמרים וערמות של ראיות, כהגהת לעטערים דף 222. — שם אות ב' בשניהם: עגומי. — שם אות ז' בכ"י א' מסיר ובב' כנכון מזהיר. — דף 22 אות ט' בשניהם: ערוב יערבו עניני פתרון, ניד (ובכ"י אחר: גשם) מגששים באפלה בעורון. — דף 23 ע"ב ג' אות ט' גם בכ"י א' אשנך, אך בכ"י אחר: אענך והוא נכון כלו' ענה אענך. — שם אות כ' עד פ'. כבר הורית לנכון בהערה 12 כי ענין המחלוקת מוסב על הכתוב בעזרא י' ג' ופירשו הקראים הראשונים כי רק הנשים הנכריות הוציאו אנשי בית שני ולא הבנים הנולדים להם מאת הנכריות האלה ומלות „הנולד מהם" פירשו הנשים אשר מהן נולדו אך בניהן לא הוציאו כ"א גדלום כגרים בבתיהם כמאמר יפת: כזב מדברים כי הוציאו ילדיהם לעבוד אלהים אחרים וכמאמר ר' יעקב בן ראובן אשר הבאת. וכנראה כן היתה גם דעת סהל בן דורו של יפת והביא בשמו ר"א בעל המבחר (פ' כי תצא דברים כ"ג) שאם יחפוץ ישראל יקחנו (כלו' הנולד מן הערוה או הנכרית) אחרי שהוא בלא פי' כי רק אסור הוא לעשותו אבל קדושיו קדושי

*) ובאמת בכ"י ב' אחרי מלות: והוא ריק מכל חכמה (דף 25) נוסף ח"ל: וכל הישרה יעקש העקש ע"כ ונראה כי הם הוספת כותב מאוחר ולא נמצא בכ"י אשר גם לא בהעתק אשר בידך. והכותב המאוחר הזה גם הוא מכפיל שם יעקב בן שמואל העקש עד בלי די בראש אגרת סהל לפני הלעג המעתיק גם בתחלת דבריו וגם אחרי דברי המעתיק טרם גשתו אל דברי סהל, ובכ"י אחרים לא נמצא שם שמו כלל.

יפת כאשר הוא גם בספרך (דף 24), לא כן בכ"י אחר אשר יצא מתחת ידי שמחה יצחק, כי שם הוא מוסגר בתוך דברי סהל ובא אחרי השיר אשר ראשי בתיו „סהל בן מצליח הכהן הקרא" בלי הפסק כלו' אחרי חרוז השמיים: להתפלל נגד פתיי קהלי (דף 27) ונראים הדברים גם מענין השיר גם מתוכן המאמר כי הדין עם כ"י שני וכי יש לייחס המאמר לסהל. בא נא ונראה כי כל בתי יפת הם על סגנון א', והוא כי כל בית יש לו ד' טורים, ג' מהם בחרוז א' והטור הרביעי יחרוז עם הטור הד' של שאר הבתים והחרוז הזה הוא כמו בריח מבריח מן הקצה אל הקצה והערביים יקראו לו מ ו ש ח כלו' אזור, ככה בא"ב הראשון חרוז הטור הרביעי בכל בתיו הוא הברת מה ובא"ב השני הברת עה ובא"ב השלישי הברת לה, לא כן בשיר סהל כי כל טורי בית ובית חרוז מיוחד להם והוא חרוז מרובע בטוריו ואין חרוז הטור הרביעי עובר בכל הבתים, ועל משקלו נבנה גם השיר אשר ראשי בתיו „מקלת המרדים חזק", על כן הנכון להסגירו אל שיר סהל. גם מתוכן המאמר נראה כי מאמר סהל והשיר הנבנה על שם מקלת המרדים הוא תשובה למאמר יעקב בן שמואל אשר בתפלתו כי בא במרדה וכי בלשון הקדש יהי קדושו וסהל התל יהתל בו על הדברים האלה כאשר העירות גם אתה (דף 24 הערה 2 גם 3), והדבר רחוק כי יעקב בן שמואל ערך הדברים בעצמם כתמונתם וכללם אל שני בעלי ריבו כאחד והם יפת וסהל וכי שניהם ישתדלו לחפשו על לשונו ומליצתו.

אבוא כעת אל שינויי הנוסחאות כפי אשר נמצאו בשני כ"י המונחים לפני. דף 20 אות ב' גם בשניהם תורה בכ"מ ולא ידעתי מה הניעך (הערה 1) להגיה הודה בכל"ת. — שם אות ד' גם בכ"א: ועל נשמת וכ' כי יש הפסק בין המלות השתים שאלה להודיע כי יש שם חסרון, ובכ"י אחר: ועל ב א ר נשמת. — שם אות ה': בל יוסיף עליו אם ישכילנו, פירושו המבין הטעם לא ירבה עליו דברים כי למבין סודו יספיק לשמור המשנה, ולא אחשוב כי רמז יפת פה אל מלות לא תוסיף כאשר העירת בהערה 4. — דף 21 אות כ"ט (ע' הערה 2) בב' כ"י: כ א ש ם ופי' ראש המתאוננים, ומליצת כגדור החומה ל' כי פירושה כהריסת החומה ע"ד גולל עננים. — שם. המליצה על ראש הא"ב השני: וגם זה הפיוט וכו' איננה נמצאת בב' הכ"י, אך בכ"י א' נמצאים בסוף הא"ב השלישי כדברים האלה: תמו ונשלמו גם התשובות שהשיב החכם השלם והרב הקדוש והחסיד הר"ר יפת הלוי המלמד הגדול ז"ל ליעקב בן שמואל העקש, ושאלותיו היו לו למוקש, כי חכמה לא בקש, אלא תואנה היה מבקש, לכן היו בדרכיו צנים פחים בהיותו הישר מעקש,

והעתקה אשר בידי איננה כתב ידו ממש אך מועתקת מתוכו, כי הכתיבה מאוחרת ותארה כתאר הכתיבה הרגילה אצלנו ורגילה גם בין הקראים תושבי פולניא, והשאר עוד בזמן אחרון יותר והוא אפרים בן שמואל תלמיד שמחה יצחק ולא עברו מאה שנה מימיו עד עתה. וכנראה העתק אשר בידך מתוקן יותר ויצא מן ההעתקה הנוסח אל הטעם כאשר יצא מאת ידי המחבר, אם גם בתוכו נמצאו שינויים דומים לאלה אשר שמעתי קודם הכתוב. ומעתה אין להפלא אם לא נמצא בכל הג' כ"י שלי נפ"י זכר לדברי ר' פנחס בן יאיר אשר דברת עליהם (ראה למעלה דף 14), גם זה הדרך לחלופים לא מעט בכינויי רס"ג וכבר רמזתי כן למעלה (שם) על השאלה פ"ב אשר כפי הנ' כתב המחבר עליו; השדים הסופי או הסתי והמעתיקים כתבו הפיתומי או רבתי (גם נמצא איזה פעמים: הכותי וכ' כי גם הוא טעות במקום הסופי), וכן להיפך אם נמצא דבר ודופי על ענן ויקראו לו זד ומתועב ולתלמידיו מסויינים בקהלה ויבאישו את ריחו וקראו אחריו מלא: ימח שמו (ע' למעלה שם), והחלופים האלה מעשה ידי המעתיקים נמצאו הרבה מאד בכל הג' כ"י אשר לפני, ובאו המשלים אשר הבאתי פה ויעידו על השאר.

באתי נא אל תשובות יפת. הנה גם אתן ואגרת הבל מונחות לפני שתי העתקות, וכ' כי גם אותה אשר בידך גם השתים האלה אשר לפני, שלשתן ממקור אחד נובעות והוא העתק אליהו (בן ברוך) ירושלמי אשר שמו נמצא בראש ובסוף אגרת הבל, ואם גם אין מעיד על המעתיק תשובות יפת, הלא גם בשלש ההעתקות מחוברות הן אל מאמר הבל, רק כי בהעתק אשר בידך הן העוברות לאמונה ואחריהן ישמעו דברי הבל, והסדר הפוך בשני הכ"י אשר לפני כי הבל הוא המחבר לפני אחיו יפת. ועוד שינוי אחר מצאתי והוא כי המאמר אשר ראשי בתיו „מקלת הספרים חזק“ הוא חותם בכ"י א' את דברי

שמות הספרים ארבעה ספרים והם א' ויכוח כנגד מאמיני השמוע (אור החיים פי' לס' עץ חיים פ' פ"ט סי' ע"ג דף נ"ו ב') והב' ילקוט ס"א מאמרים (כמבין מהכתוב המונח, כן מוסיף ברשימת כ"י) מדברי הקראים והרבנים עם פירוש, הג' עשרה מאמרים על מחלוקת הקראים והרבנים והס' הזה הביא עוד בס' א"ל דף י"ט ב', הד' צרור המור פי' על מגלת יהודה (ובאגרת מקראי קדם כ"י נזכר גם למחבר ס' צרור המור בפירוש עם אביו ברוך) וברשימת כ"י ארבעתם מיוחסים בטעות לרבי אליהו בן ברוך ירושלמי מחכמי קוסטנדינא ואח"כ יצא משם ובא למדינת קרים. ונראה היה ס' המחבר כ"י אשר הוא עתה בתוך כ"י ליידן, ראה ר"ם ש"ם בקטלוג דף 273, ואולי גם הוא המעתיק ס' הקבלה הקלך אשר לקראים ואשר הזכרתו בהמכרם הראשון לשנת 1851 דף 741 הערה 7.

קראים הישנים), והוא זה: גם הרבנים אשר בתוכם שכנו בני מקרא העתיקו הם וכה לעצמם את ספרי הקראים, אך קנאתם כאש עצורה בעצמותיהם וכלכל לא יוכלו הנאצות והחרופים אשר שפכו מחברי הקראים על הקבלה והגאונים, גם השערה אשר שמו על ראשי גדולי הקראים היתה בעיניהם לזרא, על כן הסירו הם וכה את עטרתם מעליהם וילבישום בגדים צואים, ולשומתם שמו צניף טהור על ראשי קדמוניהם ויסבו את טעם הספרים. ויהי בהשל הכנף על הקראים וספריהם וכמעט אבדו הספרים מידם. ויעתיקו כמה מהם מתוך העתק אשר עשו הרבנים, ויש אשר העתיקו גם המילואים האלה, כדעותם בגלמם בלי הבין, ויש אשר ראו מה עשו להם מתנגדיהם ויחתרו להשיב הנוסחאות העיקריות על תכן, פעם הצליחו ופעם נלאו למצוא הנכון. ואם תאמר מי גלה לך סוד זה? גם אני אגלה אזנך לאמר לא מלבי הוצאתי המלין ואינם מעשה תולדת שכלי, כי עדות נאמנה העיד חכם קראי והוא יצחק בן יהודה בן אליהו המשי ור' אליהו הוא בן ר' אברהם בן יהודה בעל ס' יסוד מקרא*) אשר חי בתחלת מאה הרביעית לאלף הששי **והוא המעתיק ס' סלמון אשר נמצא באוצר ספרי ליידן, וכה דברי האיש בסוף העתקתו לאמר: בהיות שההעתק שהעתקתי זה הספר ממנו היה המעתיק רבן והחליף כמה לשונות שהיו נוגעים לרבותיו ואדרבא שהיה למחבר ז"ל לכן קנא קנאתי לשמו ית' להשיב הדבר לאיתנו ויסרתי כל הלשונות שהחליף לפי קוצר שכלי וכו' והמוצא בו שום טעות יישרנו ושכרו כפול מן השמים. נאם יצחק המשי בכ"ר יהודה המשי בכ"ר אליהו המשי יעמ"ס ע"כ. והמקרה הזה אשר קרה את הסופר נאמן רוח ונכון דבר לא נעלמו ממנו גם האחרים אם גם כחידוהו חסת לשונם, וגם השני סופרים האחרים אשר העתיקו בידם את ס' סלמון והעתקתם מונחת לפני, כתבו מתוך העתקה כזאת אשר שלו בה ידי זרים והאחד הוא אליהו בן ברוך ירושלמי***והוא היה בסוף המאה הרביעית,

*) כבר כ' הר"מ ש"ש בקטלוג שלו לכ"י ליידן דף 253 כי בטעות נקרא הר"ר יהודה המשי בן ר' אברהם, והוא בן בנו, והיחוס אמור באגרת מקראי קדם אשר הזכרתיה כבר: הר"ר אברהם בן יהודה הדין ובנו הר"ר אליהו המשי ובנו הר"ר יהודה המשי ובנו הר"ר אליהו והר"ר יצחק והר"ר יוסף המשי. ע"כ.

**) הוא והשני אחיו אליהו ויוסף קנו את הס' כתר תורה כ"י בשנת הש"ם כאשר העיד גייגר במכתב Prospectus דף 74.

***) הוא המעריך גם אגרת הסומכת לקהל ע' דף 25 גם 43 ומה שלהבות עליו לאחרן, והוא חבר בס' אורח צדיקים (כ"א ג') במספר חכמי קראים ומחברים שמנו בזכרון

אשר בידך, אבל הסופרים אשר העתקתם מונחת לפני לא הבינו המלה ויכתוב האחד: ומשבית שאורו, והשני: ומשביתם אורו! — ככה קרה גם למלת ש ו ש נ י ם אשר תמצא בהעתק שלמון אשר בידך ואיננה בכל הב' כ"י אשר לפני כאשר כבר העירותי למעלה (דף 14). — ובמקרה הזה קרה גם מלת כ ש מ ו כ ן ה נ ו והיא שגורה בפרט בפי הקראים האחרונים להלל איש בשמו, ובוא מעתיק אחד והוא אליהו ירושלמי והשתמש בה ע"ד התול באמרו על ר' יעקב בן שמואל כי כשמו כן הנו כי נקרא יעקב והוא עקוב יעקב (ונמצא כן לנכון בכ"י הסופר האחד). נכשלו בה הסופרים וכ' האחד, הוא מעתיק הכ"י אשר בידך (דף 25): כי הנו, והאחר אשר ספרו גם הוא מונח לפני כ': כן הוא. על כן אין להתפלא אם היו לסופרים מליצות תלמודיות הנמצאות בתוך ספרי קדמונינו כדברי הספר החתום. בא נא וראה במבחר לפ' ומשפטים (שמות כ"ב.) אמר כי השולח יד בפקדון חייב באונסין, ובא בעל טירת כסף ופי' וז"ל: הוא יושב בחזקת אונסין וגזלנים ובמבחר כ"י אשר היה בידי השמש הר"ר אורי חי קארואל נכתב על הגליון וז"ל: מלה זו חסרה בדלב"ג ומובנו כמו באונסים ושם חסרה המכוון גם בכה"י תמלאהו ע"כ! ובס' וזאת הברכה (דברים ל"ג ד') הביא בעל המבחר מאמר התלמוד ויבינו במקרא אלו הטעמים ואמרי לה אלו המסורות, והולך בעל טירת כסף לפרש שלמון באמרו: ואמרי לה הוא כענין ויש אומרים בלשון גמרא, וכן מיד בסמוך כ' וז"ל: מאי שנא הענין מה הטעם או מה השנ' ע"כ. והנה פה לא הרגיש מן הטונה האמיתית אם גם לא הבין תלונת מאי שנא כל ברכה, גם בעל הגליון אל מבחר כ"י הנזכר כ' על ואמרי ליה וז"ל: אשר החכם המפרש שאלתי מפי מקובל א' מלומד ואמר שמכוון ואמרי ליה כמו וי"א וגם הראה לי בספר מקום המאמר, וגם פירושו ע"כ. ואם חכמיהם לא ידעו לפרש מכוון מאמרים פשוטים כאלה בלי עזר הרבנים, לא יפלא בעינינו אם מעתיק לפי תומו שגה בהבנת מאמרי התלמוד והטעה הדברים. וכבר העירותי (דף 40 הערה 8) כי יש במאמר קצת טעות בנוסח המאמר כפי אשר נדפס, וגם בב' כ"י אשר לפני נמצא בדמותו כצלמו: ואע"ג דמדבר בקודש צריך לאדכורי בצלותא וכו' ואתו מועדות וילכו משבת לשבת בתפלה ועל הכוס אף על פי יום טוב בתפלה ועל הכוס ע"כ, והא לך תקונו: ואע"ג דמדכר בקודש (פי' אע"ג שמזכיר שבת בקדוש היום על היין) צריך לאדכורי בצלותא וכו' ואתו מועדות ו י ל פ ו משבת מ ה ש ב ת בתפלה ועל הכוס אף יום טוב בתפלה ועל הכוס.

ובס' שלמון יש עוד טעם לשבוש הנוסחאות (ואולי גם במאה' ספרי

גם אותה השמיטו כה וכה הסופרים, כי הנה בפ"ג לשלמון בתוך מלחמתו אשר ערך נגד הז' ראיות אשר הביא רס"ג הוא אומר (אות ל'): ששית נאמת אנו נצרכים אל השכל ובו נתגדל, לדעת מספר השנים משחרב בהמ"ק וכו', ועוד (אות ר'): שביעית נאמת אנו צריכים אל השכל. ובו נתהללה לדעת בו קץ הגאולה, ותחיית המתים בכללה, כן נמצא לנכון בב' כי"י, ובהעתק כ"י ליידן בשני המקומות: השכל (בלי השכל), ובאות הבא אחריו (אות ש') במעתיק הזה משלש ואומר: לא מדבריך והבלך הפוחזים, וימלא אחריו גם א' מן הסופרים אשר כתב לפני זה כנכון והעתיק גם הוא: הבליך, ורק השלישי הלב על משמרתו וכ' כראוי: והבלך. גם בפ"ו בסופו נעק שלמון נגד רס"ג (והכבר הבאת הדברים דף 16): נמצאת לא על התורה ולא על השכל בכל ענייניך, כן הוא בב' כי"י והנה המעתיק אשר העתקתו תחת ידך בא ליפות הלשון וכ' השכל הירושה, ומעתיק אחר כ' במקומו: הקבלה, ושניהם להקל על הקורא נתכוונו. גם בפ"ט מותם כפי שנים מן הכי"י: אנה עתה השכל אשר תדבר, והירושה אשר בה תתגבר, והוסף אחר כ': אנה אתה עתה השכל תנום אשר תדבר! וכמוהו בשיר אשר ראשי בתיו מקלת הסרדים חוק באות קו"ף הראשון נמצא בהעתקתך (דף 24): ובכל קהלה מקהלה לא נרשם, ול"ל ושבל קהלה וכו' כאשר הוא בב' כי"י אשר לפני. עוד מצאנו באגרת השוכחה לשכל (דף 36 שורה 5): ובארו בכל הכלם, ובב' כי"י אשר לפני: יכלם, והוא יותר מתוקן אך אולי גם פה נ"ל: ובארו ככל שכלם. וגם במלה הזאת הפכו כה וכה הקערה על פיה וכתבו שבל במקום שכל, כה עשה הוסף א' בא"ב הראשון לתשובות יפת אות בי"ת (דף 20) וכ': שרש דבריו תפלה קבלה שלמה, תחת קבלה כפי אשר נמצא בכ"י אשר גם בהעתק אשר תחת ידך (ואין צורך להגיה קבלות). — גם מלת א ש ו ר השגורה בפי חכמי מחקר הקראים והוא כענין „תאר" בספרי פילוסופי עמנו, נפלאת היתה כמעט בפעם מן הסופרים והמתוה, הנה תמצא במענה יפת א"ב שני אות נו"ן (דף 22) אמרי אמרו כי גם הדבור אסור בשבת וז"ל: נודע כי הדבור מעשה ומשבית אסורו, לאייתו וישבתו מענות את איוב על דברו ע"כ. ופירושו יען כי הדבור גם הוא נחשב למעשה והנה הוא בכלל אסור מלאכה, ע"כ ראוי גם לכלול אותו במלות שביתה וגם החדל מן הדבור יתואר (אשורו) במשבית, והעד על זה לשון הכתוב (איוב ל"ב א') וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב, נמצאת למד כי השומר מלדבר יכונה בשובת (ונראיתי מפירושך שם הערה 2 גם מן התקון דף 222), וזה כפי נוסח המעתק הנכון

והשמיטו הלשון והענין בהעתקתם. וכזה מצאתי הרבה בס' שלמון והנני מביא רק משלים אחדים. כבר העירותי בפנים מספר דף קמ"ו וע' נספחים כי השתמשו ראשוני הקראים במלת קנץ במקום ראיה, וככה גם באגרת סהל (דף 37 שורה 35) אשר הביא קנצי לחזוק משמן העצור, ע"ש (דף 40 שורה 3): והביא הוא לנפשו קנץ וראיה, עוד בתשובות יפת א"ב ראשון אות ד' (דף 20 שורה 5) נסמכת בקנצים, וכמוהו בס' שלמון פ"ד אות א', וגם' אשכל הכפר סי' ס"ו אות ק' (דף קי"ג ע"ד): קנצי מלים אלה מודיעים וחזקו קנצי, ובמלה הזאת השתמשו גם ראשוני המעתיקים מל' ערבי לעברי כמו המעתיק האשר לס' אמונות ודעות ורמזתי עליו ועל לשונו במאמרי על ר' יוסף קמחי (ע' אוצר נחמד ח"א דף 117 בהערה) וגם אתה הבאת המאמר המובא ממנו בספרו של ר"ל דוקעס המכונה:
Literaturhistorische Mittheilungen דף 14 הערה 5 (ובטעות מיוחסים שם הדברים לפי' ס' יצירה ואינם כ"א מראשית ס' האמונות). ושלש פעמים בחלק אשר נתתי בספרי אגרת השמד להרמב"ם דף 38 והנה. ובאה להם המלה הזרה הזאת מתוך פירושם בכתוב איוב י"ח ב' עד אנה תשימון קנצי למלין והרגם הסורי סקוצלא ובעל התרגום: הרפתקי ופירשוהו המנגדות וכלום כפי ענינו, ולא הפרידו מלות עד אנה מן השאר כ"א חברו המאמר לאחד ופירשוהו עד אנה תערכו דברי ריבות וראיות של נצוח בדבריכם (או נגד דבריו), ומתוך המאמר הזה שמו למלת קנץ הוראת ראיה והוכחה. סוף דבר מלת קנץ היא שגורה בפי הראשונים, אך כמה פעמים לא הבינוה הסופרים האחרונים והחליפוה במלה אחרת מסוללת הבנה, וככה מצאתי בס' שלמון פי"ב אות מ"ם גם בב' כ"י אשר לי כנכון: ואשבר קנצם, ובא השלישי וכ' נקצם, ובפי"א אות ר' השלש ההעתקות אשר לפני פה אחד אומרים: וכל קנצי זדים עמה אגאר, ואין ספק אצלי כי צ"ל קנצי. ולא די להם זאת הנרה עד כי הביאו הקנץ גם במקום אשר לא יאות, בחשבם כי גם בפי הראשונים קץ וקנץ אחד הוא, ככה כ' מעתיק א' בס' שלמון פ"ב אות ק': קנץ ראיתי לכל תכלה, והוא טעות ונמצא לנכון מלת קץ בשתי ההעתקות האחרות. —
ונפלאתי מאד בראותי כי גם מלת סבל אשר היא לקראים למנה בענין קבלה*).

*) מלת סבל הנמצאת במקרא הבינם רס"ג במלה נקל כמו שמות ה' ד' ושד הרבה ולמלת נקל בערבי גם ההוראה קבלה איש מפי איש ומזה בא לראשונים להשתמש במלת סבל בענין קבלה. ובספרי הרבנים לא מצאתי המלה הזאת בשמוש הזה רק פעם אחת בדברי המשורר המהולל מחברת כ': ידעתיך שבי המעודות, וראשון לכל סבל הקודם:

הוא רק הגהה להשוות הסדור), ובשני: ו' ע' ר' ומרומם, ולא נזכר רס"ג כלל, ובשלישי (וכ' כי זאת הנוסחא העיקרית): ו' ע' ר' כפיתומי מתעה כל האמת. גם המכוון אשר הבאת שם שורה 23: בחר לך אחד משני פרים וכו' היא משונה ומוטעה בכל הג' כ"י המונחים לפני, וע"כ לא מצאתי לא פה ולא במקום אחר אשר הזכרתו מלת שונים כינוי למשכילי קראים. ובפ"ז (הוא פ"ט) גם בג' כ"י אשר לפני כנדפס: שנים ויונים, אך הנוסח מושכלת, והמאמר האחר אשר הבאת: ולא יפסדו לאכול החלב וכו' הוא משונה בכל הג' כ"י אשר לפני. גם מה שהבאת שם ודף 17 מתוך פ"ח (הוא פ"י) על דברי ר' פנחס בן יאיר בספרו במגילה, לא נמצא זכר לו בכל הג' כ"י, ופ"י (הוא פי"ב) מתחיל גם בכל כ"י אדרת סעדיה הרבתי כאשר הוא בהעתקתך (דף 18 שורה 1) ובכ"י ב': הפיתומי וכל הנוסחא העיקרית היא: השותי או השתי, ונוספת להמעיד נמצאת בג' כ"י כאשר תקנת בשכלך (שם שורה 15), מתוך פי"ג (הוא י"ד) הבאת הדברים: על ר' ענן י"ם ובלי ספק הוא ראשי תיבות: ימח שמו, וכן נמצא בפירוש בא' מן הכ"י וחסר בשנים האחרים וגם בפ"ו (הוא פ"ט) נמצא בג' כ"י. ישמרו מן תלמידי הזד והמתועב והמחויבים בקללה מרבנו ענן הנשיא נ"ע וכו' גם תלמידי ר' בנימין וכו', ובכ"י אחר: תלמידי מאור עינינו וזוהר עפעפנו מו"ר ענן וכו'. ובפי"ג (בטעות נדפס י"א והוא ט"ו) אות מ' (דף 19) נמצא בג' כ"י: יתן להביא לבונה להקטיר וכו', והבא אחריו גם בשלשתם מגומגם, בא': ומום השחור, בב' ומום שור ובג' ומום שמשיר שחור ונ"ב על שמשיר: נ"א שור, ואולי צ"ל שושות והוא בל' ערבי שחור נוער או עורב נורח. ובאות ז' (שם) בשלשתם: למען [לא] יאמנו וכו' ע"ד החול, גם בשלשתם באות ד' (שם): דבר אחר ואין צורך להגיה אחד, ובשלשתם אין זכר לבראשית רבה.

הראיתיך בעיניך כי מראה ההעתקות שונה זה מזה מאד. ואין לתמוה על זה כי זה חלק כל הספרים אשר ילכו מיד אל יד והידים ממשמשות ובאות, סופר אחד ימיר מאין תבונה והשני יחליף נכונה, אך לשינויי העתקות ספרי הקראים הראשונים עוד סבות אחרות, כי הנה כמעט אבדו ההעתקות הישנות ורק חדשים מקרוב באו העתיקו מן כ"י אחד אשר ניצל משיני האבדון ועברו עליו כמה הרפתקי פעם קרוע וחסר פעם בלוי ומחוק. והסופרים האחרונים האלה לא הבינו גם כמה מלילות קשות אשר השתמשו בהן גדולי הקראים הראשונים וקלתן סגולה הנה לשם ולא מצאו בכתבי הרבנים, והאחרונים האלה על פיהם לשון הרבנים שומה ולא ידעו עוד טיב המלילות אשר היו מאז בקרבם

תועבת ה׳ גם שניהם ע״כ. הנה הדברים האלה יעידו ודי בהם עדות כי מעולם לא עלה על דעתו לחשוב שמאי ותלמידיו בין תומכי הקראים והמאמר הזה נמצא בשני הפרקים אשר חברים בהעתק אשר לפניך כאשר הורה כבודך דף 183 בהערה.*) עוד נעיר דברים שנים. ההערה הראשונה היא על שם האגרת או החבור אשר לסלמון. והנה אתה אומר כי הוא קרא למאמרו הזה נגד רס״ג מלחמות ה׳. זה אינו וכל הכ״י מסכימים לכתוב בראשו סתם: זה הספר לסלמון בן ירוחם (או ירוחים) ורק בכ״י א׳ כתוב עוד בראשו: זה הספר לא היה נודע שמו אצלנו בעת שהועתק מנוסח אשר בא אמ״ו וכו׳ י״ם המכונה שולם לעיר בכוסטנ״ל משה העניו והחסיד מעיר לוצקא תנצב״ה קרא שמו ס׳ מלחמות אדני מבורו של וכו׳ רקב״י וכו׳ אשר קנא וכו׳ ונלחם מלחמות ה׳ עם הגאון ר״ס וכו׳ אני המעתיק והכותב אפרים הצעיר התלמיד תלמידו של הרב הקדוש מו״ר מרנא ורבנא יצחק הקדוש המכונה שולם לעיר הקורא שם הספר הנכבד הזה וכו׳ ע״כ. נמצאת למד כי שמחה יצחק בעל ס׳ ארח צדיקים הוא קרא שם חדש לספר הזה והוא הראשון אשר פיו יקבנו ולפניו לא היה איש אשר קרא לו מלחמות ה׳. ועל דבר שם המחבר ר״ל שם אביו כבר הרבית משפטך לנכון כי נמצאהו חותם בן רוחים וראשי בתי השיר המתחילים באותיות שמו עולים לשם ירוחים, גם הר״ש שטיינשניידר בקטלוג שלו לכ״י ליידן דף 199 והלאה העיר על הדבר. ודבריו בהשכל כי האחרונים הפריזו את השם ירוחם עם מלת ירוחם כאשר הביא כבודך בעצמו מתוך חלוק מעתיק פירושו על איכה (מחברת אריענט לשנת 1851 דף 741), אך כי נמצא שמו בספרים עבריים רוחים והוא אצלם שם הקטנה ממלת רחים וכי גם בגליון כותרי ערבי כ״י מצא שמו שלום בן רחים ובראשי בתי שירים שנים שמו הוא בן ירוחים אם גם הנוסחאות משונות מעט. וכבר ראה כבודך כי גם בס׳ סלמון ההעתקות משונות מאד זאת מזאת וכב׳ להעתקתך היתרון, וגם בתוך הדברים השנויים אשר העתקת בספרך ככתבם וכלשונם, מצאתי כה וכה שינויי נוסחאות, למשל בדף 16 שורה 1 נמצא גם בא׳ מן הכ״י אשר לפני: וכל שוטי רשעה ומתעה פיתוני (אבל לא פיתויא כאשר בהעתק אשר בידך וכ׳ כי

---

*) ואם נעמיק החקירה נמצא כי שמאי ותלמידיו החזיקו יותר בהלכה הקדומה ולא הרחיקו ממנה כמו הלל וביתו. והלכה הקדומה הזאת היא גם דרך חכמי הצדוקים ואליהם נלוו גם הקראים וא״כ שמאי ואם גם לא היה לחכמי הפרושים ורחוק מן הצדוקים והקראים ההולכים בעקבותם, עכ״פ היתה לו איזה קורבה עם דרך הצדוקים והקראים. ובמקום אחר נרחיב הדבור על הענין הנכבד הזה.

הקדמון הזה. וכמה שינויים הנחתי באשר לא מעלין ולא מורידים וכמה מהם הנדפס הוא הנבחר.

בא יבוא אחרי אלי הספר הנזכר המאמר על סלמון בן ירוחם. ונטרם הראינך הדברים עליו שקלת (דף 13 והלאה) במאזני משפט את הגאלות והגדופים אשר על שפתי הקראים מעת נאת רבנו סעדיה גאון לקרב נגדם ומעת הגלות ספריו אשר גם הוא יתקלף וגם הוא עבר את הגבול ויורה את חציו מן המטרה ולהלאה ויהרס הרסים לא ידעום אבותיו רק למען הציל את הענפים להכתים את הידוע ויתמרמרו הקראים גם הם עליו. דבריך בהשכל ובחת נשמעים וכל מבקר ישר נוכח יחזיק בידך. כזה הבאת למשל (דף 14) מתוך דברי סלמון כי רס"ג תאן להודות כי גברה את המחלוקת עד למאד בין ב"ש וב"ה עד כי נפלו חרב נבפ"ש ויהרגו אלה את אלה. אין ביום בידי וברלוני להכריע אם לקחת הדברים האלה כפשוטם אם להאמין כי נמצא שם בפי בעלי התלמוד. אך אתה הוספת לערוך דבריך אל הקראים ואמר' אליהם: ועתה אם גם האמת בידכם ואם נכון כי יש להאמין הספור הזה ע"פ פשוטו, מה לכם אתם בני מקרא כי תתנו יד לשמאי הקפדן ותתנו לו מקום בין מגמילי דתכם לאמר כי הוא היה מן העומדים לימינכם ותמאסו בהלל הענוו אשר אתו תורת הרבנים תלא? ואם תרבני להבינך, הנני אומר לך, אמת הדבר כי הקראים האחרונים בחרו בדרך הזה לקחת מקרב בעלי התלמוד כזה וכזה אשר היה לו ריב ומחלוקת לש"ם עם רעהו והכריעו החכמים נגדו ופסקו ההלכה כבעלי ריבו, ויקומו הקראים האחרונים ויקראו לו בקול גדול: לנו אתה ובוא אתנו והסבנו לך ונעשה לך שם על פני חוץ ונשימך לשר ושופט בתוכנו ונאמר כי רק בעבור אשר יצאת בלבאותינו ריחך נבאש בעיני הרבנים, כן זה דרך כסל למו. אך לא כן עשו חכמי בני מקרא הראשונים, כם ידעו כי חדשים מקרוב באו כאשר גם אתה הורית בכמה מקומות מספרך, ובפרט על שמאי ותלמידיו אין איש מהם רומז כי היתה דעתם קרובה אליהם. ובהיפך העידו יפת וקהל באגרותיהם ועמם סלמון בפירושו הערבי לתהלים (ואתה חלקת לנו מדבריו) על המחלוקת העצומה בין הרבנים ע"י ב"ש וב"ה ואין איש עולה פה לאמר כי ב"ש היו מתלמידי הקראים, וסלמון בספרו נגד רס"ג הנודעה בשם מלחמות ה' — ועוד נדבר עליה — לא די לו כי גם הוא שסק ורגז ואין נחת על המחלוקת הזאת, גם בדברים קשים ומרים בגידים שפך בוח ויקיא קלון על הניהם באמרו: געייה ביה שמאי על ביה הלל לחלל דבריהם, וגם ביה הלל על ביה שמאי להסך פירושיהם, זה מבכך וזה מקלל ברעמיהם,

שם שורה 20 כמו שירצה בדעת, בכ"י: במי שלא ירצה, בדעת. — שם שורה 27 חייבים אנחנו בירצה, בכ"י [לעבדו] בירצה. — דף 10 שורה 33 על שלשה חלקים וכן בכ"י וכ"ב: אי"ש (ר"ל אמר יצחק שמשה הוא המעתיק, ובכ"י נמחק מן הנייר ולא נשאר רק שי"ן) כ"ל צ"ל שנים ע"כ. והוא טעות כי הם ג' חלקים והג' הוא מה שאמר שורה 43 והג' הוא כשיון וכו' והוא הג' למ"ע ולמל"ת. — שם שורה 35 כמאמר ה', בכ"י: כמו ה' והוא נכון ופי' כמו ידיעת ה'. דף 11 שורה 3 והעמק, בכ"י: והעמיק. — שם שורה 5 בכ"י: איש שלא נתן לו . . . בצדק להאמין ותעה והשטין ולא הלך וכו'. — שורה 9 א' שנתן, בכ"י. א' [החכם] שנתן. — שם שורה 27 רגליו, בכ"י נוסף: ומעקר עשייתו לא אמר ולא צוה ולמדנו שצריך שהאמן לעשות לו ארבע רגלים. — דף 12 שורה 13 גם בכ"י חסרה מלת: חייב. — שם שורה 15 בכ"י במלא כהנהגך. — שם שורה 19 לקראת פי' לקרוא ובכ"י במלא כפה. — שם שורה 23 ולשובב, בכ"י: ולשובב וכמוהו שורה 34. — שם שורה 28 שיהיה נצח, בכ"י: שיהיה כולה או כלום. — שם שורה 34 ללמוד בכ"י: למלמד. — שם שורה 39 יותר ממי, בכ"י: ממה. — שם שורה 44 שבותו, בכ"י: ושבירתו. — שם שורה 46 במקום כנו, בכ"י: בנו. — שם שורה 47 נותרה, בכ"י: נותנה. — שם שורה 48 להשיגו, בכ"י: שישיג לשואל וכן למעלה שורה 33 טרם לאמר בכ"י: טרם שיאמר, והוא רק תקון הלשון ונוסח הדפוס הוא העיקרי. — שם שורה 49 בתלמידתו, בכ"י: בלמידתו. — דף 13 שורה 4 גם בכ"י: תוספות והוא הנכון כפי לשון הראשונים. ובחלק אשר נדפס בפנים הספר מצאתי מן שינויים נכבדים והם: דף ל"ז שורה 6 מלמטה טהורים כ"י: שתומים. — שם והלבנה [מאירים] ומשל לשנעה וגם לשמונה. — שורה 5 מלמטה זה הספר כ"י: הספר הזה, שורה 2 מלמטה כ"י: הנקרא רב אשי, להקריב נימוסי. ל"ח שורה 7 אותי צ"ל אותי. — שורה 8 כאויבים [וקרובי ומיודעי כאורבים]. — שורה 17 עברי צ"ל ערבי. שורה 8 מלמטה כ"י: ושכמים, בשמנה. — שורה 2 מלמטה כ"י יודע (כלו' יבונה): — דף מ' שורה 23 בערב שיא בלא כ"י: בערב בה. שורה 8 מלמטה כ"י: אשי. — דף מ"א שורה 1 שמאמר המובנר הוא גם בכ"י. — שורה 15 ובנוי צ"ל ובנוי וכן בכ"י. — שורה 21 וכי נגול וכו' צ"ל ואם וכן בכ"י. — שורה 32 שמאמר שהובנר אינו בכ"י. — והיו לך הנוסחאות האלה לתוספת ביאור הספר

שמו וזמן העתקתם בסופה אך מכתב א' וטופס א' לכולם, גם בסוף ס' דינים לר' בנימין בן משה האוונדי (כן בכ"י) כתוב: נעתק ע"י שמחה יצחק המתלמד בן רב משה נ"ע בק"ק קלעא במדינת קירים היום ששי לשנת שלישי לחדש תמוז שנת תפלה ע"כ. ולא ידעתי אם הוא שנת ה' תק"י לפ"ג אם תקס"ו לפ"ק והאחרון קרוב בעיני. וכל הספרים האלה הם בכרך אחד. גם אגרת מקראי קדש אשר הכותב הזה שנת תקי"ו בבית הגביר הקראי הנזכר הר"ר מרדכי בן ברכה ירושלמי ולמלאות בקשתו, והיא כענין ס' אורח צדיקים המחובר אחריו בשנה שלאחריה, רק כי החבור מקראי קדש הוא בלי השביל הראשון אשר יכלול ענין חלוקת הקראים והרבנים, ושניהם, כלומר ס' מקראי קדש וא"צ, הם קצור ס' נר צדיקים כאשר הזכיר בשניהם.(* — כתב כא מן המעתיק אל מחבר הס' ואל ספרו הוא פי' עשרת הדברים לר' נסי בן נח. והא לך נסחאות שונות רובן נכונות אשר מצאתי בהעתק המונח לפני, ואלה הן:

דף 3 שורה 19 בעשיית ובאמונה, בכ"י: ובאמירה והיא נכון לפי המכוון. — שם שורה 26 שלא יתאורו ובכ"י: יתארוהו. — שם שורה 29 ומה שאינם חייבים לעשות ופי' ומה שחייבים שלא לעשות. — שם שורה 30 שמתחייבים ובכ"י: שמתחסוים. — שם שורה 32 כל ובכ"י: [כך] כל. — שם שורה 35 ועקר ושרש כולל האמת, כן גם בכ"י ואפשר העיקר והשורש הכולל הוא האמת, ואין צורך להוספה. — שם שורה 42 וזו היא, בכ"י: ועבר. — שם שורה 43 בעבור מלות, בכ"י: בעברו. — שם שורה 48 וכשרון ובכ"י: ובפשרון. — שם שורה 50: לאלהי וגם בכ"י: לאלוה בלמ"ד. — דף 4 שורה 8 מלות חקוקה, בכ"י: מלוה. — שם שורה 29 בזמן הזה שאם עברה מותרת, בכ"י: שאם אסורה בזמן הזה מותרת. — דף 5 שורה 40 בעונות, בכ"י: בעיונות (ביו"ד) פי' בעינים. — שם שורה 42: ואנושה, בכ"י: ובהמה. — דף 7 שורה 8 שסקים, בכ"י: תהומות. — שם שורה 14 שכלל, בכ"י: שבלול ואולי פי' ר' נסי כן מלת שבלול כלו' הזרע המרע במעי האם. — דף 8 שורה 32 שהסכמה חייבים, בכ"י: שהסכמים. — דף 9 שורה 7 בהתקשטם, בכ"י: בהתקיים וכ"נ: אפשר צריך לומר (!) בהתקוששם ע"כ, הפי' בעשותם היקש. — שם שורה 19 על שני חלקים, בכ"י: שלמה. —

*) כבר רמזתי על הספור מקראי קדש בקולר מלין במחברת הנקראת Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft XII, 729 ובעילותי שם על דבר נכבד בענין הע' מזוק למוגה, ידכםנו הקורא שם.

המעולות, ועלינו לשבח ולתת תודה לך כי מלאכה גדולה עשית וחכמה היא ואינה מלאכה בלבד, והנה רבות עמלת ודרשת להשיג כתבי יד קדמונים וללכת אחרי עקבותיהם לטוב לנו למען נסיר שגיאות רבות ולמען נצא מן הספקות והמבוכות אשר עלו השתרגו על צוארי המבקרים. ועתה מה אשיב לאיש כתגמולוהי עלי? ואומר אל נפשי: הלא גם תחת ידי הרבה מן הספרים אשר הערכת כיום לעיני כל למען ישוטטו רבים ותרבה הדעת ועלי מוטל הטוב לערכם זה מול זה ולנקות כל אשר קנית בחכמתך מכל סיג בעזר כתובי יד אשר תחת ידי ואוסיף עליו המעט אשר חנני ה' להשיג בַּמצודת חקירתי:

הראשון אשר יצא אל המערכה בתוך ספריך הוא פי' ע ש ר ת ה ד ב ר י ם ל ר' נ ס י ב ן נ ח הקדמון, ואחרי כי הבאת שתי חתיכות מן החלק האחרון ממנו אל תוך מסגרתך פנימה (דף ל"ד והלאה) הואלת גם לשפות אליו החלק הראשון והיו תמים תחת ידי הקורא והיה האוהל אחד. ועתה דע לך כי הספר הזה ישנו גם תחת ידי והוא כתוב יד שמחה יצחק הנודע בעל ס' אורח צדיקים ואשר מתוך השתדלותו ושקידתו העצומה הציל הרבה ספרים מאבדון והרבה דעת בתוך אחיו, ואלה דבריו אשר מצאתי בתום הספר וז"ל: ותהי מלאכת (!) הקדושה מלאכת הכתיבה פה בעיר ואם בישראל עיר גדולה של חכמים ושל סופרים ק"ק קהל קלעה רבתא אי"עם בבית השר הגדול והאלוף הנאמן האדון הרחמן כק"ה הגביר הנכבד והנעלה כמה"ר מרדכי הצדיק העניו והחסיד יצ"ו בן הגביר הנכבד כמה"ר ב ר כ ה איש קדוש ירושלמי תנצב"ה ע"י הצעיר העוסק תמיד במלאכת הקדש עולם צעיר אנכי ובזוי בעיני ונמאס בעיני אחרים ואת יראי ה' מכבד קטון התלמידים שמחה יצחק בן לא"מו החכם השלם והפילוסוף האלהי אמ"ו כמהר"ר משה העניו והחסיד עבד האלהים יעמ"ם מק"ק לוצקא. והיתה השלמת מלאכת הכתיבה יום ג' לשבת לסדר כי תשא י"א לר"ח אדר *שנת תקי"ד לפ"ק והסימן עליו בתפוח בעצי היער וגו'. תושלב"ע. ע"כ. והוא העתיק גם באותה שנה ובאותו מקום אגרות ר' האי ויפת גם ס' חלוקת קראים ורבנים לר' אליהו בן אברהם ובלי ספק גם הספרים מטה אלהים והאזן לר' משה בשיילי, אם גם לא נרשם

*) אין זה בעיני הקראים לאמר: י"א ימים לר"ח במקום לחדש כנהוג בינינו וגם ביניהם. ויתכן הלשון; י"א יום אשר רחב חדש, וכן מצאתי בשיר המקיים ס' זבח פסח לרבי משה בשיילי ב"י וז"ל בתוכו: י"ג לרחבו ל— ראשון שנה השל"א היה מסוללה (אולי צ"ל שמ' להשלים המשקל) סגור ספרינו, ור"ל כי י"ג רחבו השל"א קיים הספר (במהדורא קמא) ומלת לראשון פירושה אחרי הראשון הוא ר"ח.

אז זכרתי לשון הכתוב (חבקוק ב' ט"ו) למען הביט על מעוריהם, וראיתי כי הנכון הוא לשנים והנה אל־מְעוֹרֶךָ. ודי בזה, ואתה ידידי היקר שלום וכל אשר לך שלום. כ"ז אייר ידידך הד"ל.

2.

יהי ה' עמך גבור חיל בשדה החכמה· ששון ושמחה ישיגו
את האיש הנכבד והנבון הר"ר שמחה פינסקר נ"י! *)

הנה בא היום הקרוב ויצאו לאור ספרי הקראים הישנים אשר ישימו אור חדש על תולדות המדעים בקרב אחינו מלפנים, עם הקירותיך

---

*) ידע נא הקורא כי ערכתי זה המכתב אל החוקר הנכבד זה כשתי שנים, ואז לא היו לנגד עיני כ"א הארבעה ענין הראשונים מן חלק הנספחים אשר יצא ראשונה בדפוס, ועוד הארכתי אז בדברים. ויהי את כתב הר"ר שמחה להביא את מכתבי בסוף ספרו כי חפץ בו, וכן גם על הקורא לעיין במכתבי זה (ראה גם דף ל"ז בפנים הספר). אך אחרי בוא אלי כמעט בפעם אחד חלקי הספר ידי לאנוש מחמת מכבת הדפוס, אז ראיתי כי יש ויש מעט לגרוע מדברי מעט להוסיף עליהם מעט להמיר רע בטוב, ע"כ בקשתי מכבוד הרב המחבר כי ישיב אלי את המכתב אשר ערכתי אליו ואשנה את טעמו, והוא מלא את משאלתי, ויארכו הימים ולא אוכל לשוב להגות על מכתבי עד הגיע הס' הנכבד שלם אל ידי עד תומו, כי למה איגע לריק לכתוב דברים ואולי יכתוב הרב המחבר בעצמו ואהיה בעיני הקורא כמשעמם, ומי יודע יגלה לנו מטמוניו אשר בהם עליהם בינינו ואני לא ראיתים ושבתי משטות ונטיתי קו והנה קו תוהו. ויהי כתום הספר ויאמן הר"ר שמחה להוסיף עוד עד גם אבקש אנכי את טעמי. ומי יריב אתו על ככה? חיי אנוש קצרים והוא ימים המכה כי עלה בידו לגלות מטמוניות ולהוציא בהן את אשר כתוב אתו זה הרבה שנים, ולמה יאחר על לא דבר ויכסה עוד הדברים הנכבדים טמוני חול עד הנה? — אך כיום מלאתי לנכון להוציא גם אני את מכתבי, שימי הדברים אשר ראוי לשנותם ולא הוספתי כ"א מעט אשר הוא נחוץ לענין המדובר בו, ואת היותר אניח למועד המחר. כי יש ויש לדבר על הענינים הנכללים בס' הנכבד הזה ליקוטי קדמוניות אשר הוא ערכם לראשונה הר"ר ר"ש פינסקר, והוא באמת מלא חקירות נכבדות והוא מעין ישאבו ממנו החכמים התוים והבאים, אך ספרי האנשים הקראים האלה מבולבלים ומעורבבים מאד, ורוח החקירה לא נשבה בם, ולכן להזהר מאוד וללכת לאט ולחפש בנרות. בדיקה אחר בדיקה למען לא נלכד ברשת השגיאות ולמען לא נוציא מתוך הספרים דברים מוטעים ומוטרפים. וכבר היו אנשים המתחילים ללכת לקראת נסיים הלוהבים להוציא היסן אשר באמת יסודו מפני חדש השלוי במערה לאמר כאו כי כל המחברים אשר היו לפני לא כאו אור ורק ממני חלא תורה, והלכו גם הם לעלות ולעוף על כנפי כח הדמיון ויספיקו בילדי נכרים האלה ויעקשו הישר ויערכו לפנינו שלחן מלא חגן ופסלת ובאמת יכמה אין כל. ועתה לא ילאו ב"א להזהיר את העם למען לא יכשלו וילכו עקלקלות.

גם רד"ק גם הפרחון גם געזעניוס פירשו תראינו לשון מושאל (על דרך היטיו את האבנים, וירפא את מזבח ה'), ויונתן תרגם לפי הכוונה ואמר תשוומן, ענין התימה, אך אין להוציא מזה כלל שהיה מרם כאב מורה התימה. ואם היה המכוון בדברי המגיד ומקומו יש צרה, מה מקום לבי"ת (ביום)? ובהעתקה שבידי מצאתי נוסחא שלימה, והיא: ותבוא ביום צרה ותשיך אף כסילים, ומלת ותשיך היא הפעיל משרש שכך, מענין וחמת המלך שככה, והטעם: תשקיט ותעביר מעליך חרון אף הגבורים והכסילים. וכל זה איננו שוה לי, כי אין ספק כי הבית השני מהשיר הזה אין ראוי שיכלול מאמר אחד בלבד, והוא תועלת חברת המשכיל, אבל צריך שיכלול שני מאמרים, תועלת חברת המשכיל, ונזק חברת הכסיל. לפיכך נ"ל כי נֻסח שלך הוא עיקר, אבל במקום אף כסילים נ"ל את כסילים, ופירוש המאמר כך הוא: בחברת המשכיל תעקור סלע ושום דבר לא יוכל להזיקך, ובהפך בהתחברך לכסילים תבא כמו צרה ומשך. וגם נֻסח כרמולי איננו בלא תועלת, כי מליצת ביום צרה גדול כחה ממליצת כמו צרה. ועדיין קשה, שיהיה החרוז בתיבה אחת בעצמה (כסילים למעלה וכסילים למטה), וראוי להגיה למעלה או למטה סכלים, או אוילים.

ועוד שתי הגהות אביאה להניח במחברת המוסר לר"י אבן חנון (דרך טובים עמוד י"ג וי"ד).

בהחרישך תהי מושל בניבך   והוא ימשול בדבריך בניבך :

הרבה הייתי נבוך בהבנת בניבך השני, ותלמידי חזקיה מיכאל יצחק פואה (איש סביוניטה) האיר עיני ואמר כי צריך לחלק התיבה לשתים, כזה: והוא ימשול בְּדַבֶּרְךָ בְּנִי בָּךְ, והטעם: כל עוד שתהיה מחריש ושותק אתה מושל בדבורך ותוכל להוציאו מפיך אם תרצה, או להסתירו בלבך אם תרצה; אבל אם תדבר הרי אתה משועבד לדבורך (כי לא תוכל להשיבו אחור) והוא ימשול בך בני.

והעלם עינך ממום חברך   ומומך רע והבט אל מעמדך :

מלת מעמדך איננה ראויה לחרוז עם חברך, וגם יש בה תנועה אחת יותר מן המנין הראוי. ותלמידי גירונדי היה אומר להגיה והבט אל אֲחוֹרֶךָ, והוא על פי מאמר המשורר פעדרוס.

Peras imposuit Jupiter nobis duas:
Propriis repletam vitiis post tergum dedit.

כי אגרת הרמב"ם לאברהם בנו אין לה שום יחס ודמיון עם המכתב הזה, כי זה דברי מוסר השוים לכל נפש, וזו דברי חכמה המסורים לאיש חכם ופילוסוף. אמת כי גם האגרת ההיא (דע בני אברהם ירחמך הא"ל) לבי מפקפק אם היא באמת להרמב"ם, ולא זה המקום להאריך בחקירה זאת.

אתה עתה ברוך ה', אתה שלום וכל אשר לך שלום, וידידנו היקר מהרי"ל דוקעס שלום (ומתי יבא לידי מה שהוציא לאור אשרי גנזי אקספארד) כנפשך וכנפש הכו"ת פה פאדובה היום כ"ו אייר תרי"ד, ידידך שד"ל.

בשובי לעיין באגרתי אשרי אשר העתקתים, שבתי והתבוננתי במליצת הגאון רה"י ז"ל, וראיתי כי אין ספק שהמחבר לא כתב: הוא גוף אדר לבש, אלא אשר לבש (כאשר שמתי בתחלה) כי המשך דברי המליצה והענין המכוון בהם איננו אלא לומר: זה איננו קבר, אבל הוא ארגז אשר בו נגנז מלבוש מור כרפס ותכלת; ומה הוא המלבוש היקר הגנוז כאן? הוא הגוף אשר לבש הנשיא והגאון שמואל יהודה (כי הגוף הוא כמו מלבוש לעיקר האדם שהוא נפשו), א"כ אדר לבש איננו אלא טעות השמע מספק על האזן, או הסופר שהעתיק מכתיבת המחבר לצורך המחוקק; ואין עוד למחבר עון השמטת היתד, ולפיכך גם במאמר מאיר בשתי מרום אין להאשים המחבר על חסרון היתד, ונראה כי הוא כתב מאיר שְׁנֵי מרום, בהשמטת הבי"ת, כמו שאמר לרב נחלת בהשמטת הכ"ף והוי"ו (כלרב ונחלת).

גם בדקתי במשלי הנגיד אשר אתי (קכ"ו במספר) אשר העתיק בפאריס תלמידי החכם יוסף אהרן לאנדסבערג (היושב עתה בוריכיליאה), וגם שם מצאתי אריאל תנה אמת, ועוד שנים אשר מצאתי בשיר ההוא, בפת הדל במקום בעת הדל. גם בדקתי במשלי הנגיד הנ"ל אשר בידי איך הוא הנוסח בשיר אשר הבאתי בו שתי נשמאות, האחת (דרך טובים לאט עמוד ו').

בחר את בעלי שכל לחברה   ומועצה וקוצה בכסילים
במשכיל תעקור פלע ותבוא   במו צרה וחשך אך כסילים:

והיא הנסחא אשר מצאת בנוסחת ר"י אבן תבון; והאחרת (עמוד ט"ו) אשר מצא דוקעס בספרים בכ"י כרמולי, והיא מקיימת

ותכאב,   בים צרה ומשך אף וחילים:

והנה זה ידידנו החכם דוקעס מאשר ומקיים הנסחא השני הזה, ומפרש ענין סתימה והפסקה, כמו וכל החלקה הטובה תכאיבו באבנים (מלכים ב' ג' י"ט); ואני לא שמעתי בלתי היום שתהיה לשרש כאב הוראת הסתימה, אבל

ובעמוד 25 השיר אבותיך ירא אותם וכו' משובש מאד, ואתה הוספת בו מלת ימיו, וזה בלתי אפשר לפי משקל השיר. אבל במקום ומי צ"ל יְמֵי (ימי ירא מכבד יאריך אל) ואין עוד צורך למלת ימיו, ועדיין מליצת ירא מכבד בלתי נאה, ונ"ל כי מלת ירא מוטעית, וצ"ל יְמֵי הוֹרָיו מְכַבֵּד. ובטור הראשון במורא צ"ל כמורא. ומלת ועבוד אותם ככבד אין ספק שהיא משובשת, ותלמידי חכמים דפה גירונדי (בן לאחיו צדיק כמה"ג ז"ל) אומר להגיה ועבוד אותם וְכַבֵּד, וכן נכון.

והנה קריאת השיר הזה לפי דעתי כך היא:

אֲבֹתֶיךָ יְרָא אֹתָם כְּמוֹרָא   אֱלֹהִים. וַעֲבוֹד אֹתָם וְכַבֵּד
יְמֵי הוֹרָיו מְכַבֵּד יַאֲרִיךְ אֵל   וּבוֹזֵיהֶם בְּלִי יֶלֶד יֹאבֵד:

השנואים שאמורים בעמוד 28 אין להם שום יחס עם ספיר שוהם השנאה בטבעהן, אבל הם האנשים הכבדים (importuni) הנזכרים בספר ב"ע ממבחר הפנינים (שער הכבדות), אשר הנרתם כמשא כבד. הנכנסים במקום שיש בו שני בני אדם ויושבים שם בלי רשותם. ובזה וכיוצא בזה הם נמאסים ושנואים לבריות, אע"פ שאינם אנשים רעים. הלא תראה כאן (שורה י"ד) שנאוי וכבד, וכן (שורה י"ו) ומי יאהב שנואים ומי קלו בלבו הכבדים, הרי מבואר כי שנואים וכבדים ענין אחד הם. ובספר הנ"ל ממבחר הפנינים כתוב: הישיבה עם האוהב מרקחת, והישיבה עם השונא קבשא, ומה ענין לאוהב ושונא בשער הכבדות? אך נ"ל כי במקום שאוהב צ"ל האהוב ובמקום השונא צ"ל השנוא, והוא שהיה הכבד.

עוד זאת לא אכחידה תחת לשוני, והיא כי המכתב אשר נמצא מיוחס להרמב"ם וכאלו הוא חלק מאגרת שכתב לרבי אברהם בנו, הנדפסת כמה פעמים באגרות הרמב"ם, אין ספק אצלי שאיננו מלאכת הרמב"ם, כי הוא לא היה מאריך לשון בלא צורך, כמו שהיא שיחת המוסר הזה; וכן (באמצעו) מאמר לבנים השמרו ושמרו נפשתו ומשמרות נפשתו וכו' הוא אריכות לשון במלות מדומות, רחוק מאד מדרך הרמב"ם. ועל הכל מלת הלשון הכתובה בסוף המכתב (הנימו לרצון שירדפהו וכו') אין ספק שאיננה על דרך לה"ק ולא על דרך לשון הרמב"ם. וגם ידידנו החכם מה"ע הודה באמת מהערותיו על המכתב הזה (דפוס ברלין) כי לשון רבים הנוהג בו (שמעוני בני, ברוכים אתם לה') הוא מתמיה (יען הרמב"ם לא היה לו רק בן אחד). ומי לא יראה

הראויות להתכבד, הלא טוב לכן לצאת מבית הצעיר שמואל דוד, ולעלות להיכל הגבירים שמואל ודוד, אשר מזרע הגאון. והנה הן לוטות בתוך האגרת הזאת, ואתה תמהר למסור אותן בשמי ליד האדונים היקרים הנ"ל.

ואחרי אשר כבדתני בשני ספריך הנחמדים דרך טובים ודברי חפץ, לא אחדל מהגיד לך את אשר מצאתי בענין שיר החריזי לר' שמואל בן הראש ר' נסים, אשר הבאת בהקדמת דברי חפץ, וכתבת כי בכ"י שלפניך נראה כאלו סוף דבריו הוא: [illegible] הסנה, ותקנת וכתבת בהבנת הסנה. דע ידידי כי ידידי החכם המש[illegible] יוסף אלמנזי הי"ו יש לו שני תחכמוני כ"י, באחד מהם כתוב במקום הסנה, ובאחר [illegible] בהסנה הסנה, אבל זה האחרון כולל ענין אשר שאיננו בראשון, והוא כי בראש השיר כתוב: ושלמים לו למגדל הסנה, ועתה יובן השיר על בוריו, כי נראה שהיה ר' שמואל שוכן בכפר קטן שהיה נקרא מגדל הסנה (וכיוצא בזה בפיאימונטי [illegible]אלא כפר הנקרא Castel Spino, וכן יתכן שהיה סביבות ארם צובא מקום הנקרא בלשון ערבי בשם שענינו כמו מגדל הסנה בלה"ק), לפיכך החריזי אומר לו את הסנה בך נראתה, כי אתה כמלאך, וכמו שמלאך ה' נראה אל משה מתוך הסנה, כן אתה יושב במקום הנקרא הסנה; והמקום ההוא היה כפר קטן ובלתי חשוב, וזה טעם אתה מאור עולם ותשכון מסך. ודע כי לא „למגדל הסנה" כתוב בכ"י הנ"ל, אלא „למגדל בהסנה" והיה נ"ל כי הבי"ת איננה אלא טעות סופר, וידידי בעל הכ"י החכם אלמנזי הי"ו אומר כי אין צורך למחוק הבי"ת, כי גם יתכן לומר ושלמים לו למגדל בהסנה, כלומר שלמים לו לכפר קטן, במקום הנקרא הסנה, ונכון.

ולא אכחד תחת לשוני כי צר לי על רבוי טעיות סופר הנמצאות במטמונים אשר הוצאת, והיה מן הראוי להוסיף בשם הערות רבות לתקן השבושים ולהעיר על הספקות. לדוגמא בדרך טובים (עמוד 11) בשיר הנגיד בבן משלי:

בְּעֵת תֵּרֵד רְכַב עַל־גַּב אֲרִיאֵל   מְזוֹנְךָ וְאַל תִּשְׁאַל לְאִישִׁים:

ומה טעם ומה הבנה יש במלות רכב על גב אריאל מזונך? ואיך לא ראית לא אתה ולא ידידנו החכם מש"ם כי אין אריאל הנה אשה אלא שתים (רכב על גב ארי אל־מזונך), כלומר אם אתה עני, סבול כל יגיעה וגם כל סכנה להגיע אל מזונך, ולהביא טרף לביתך, בלי שתצטרך לבריות; ודרך הפלגה אמר רכב על גב ארי, שהוא דבר קשה ובלתי מצוי, ויש בו סכנה גדולה.

לא תמצא מצבה שהיא חרותה על האבן, וגם לא נזכר בה יום המיתה והחדש והשנה. והנני נותנה לפניך כאשר העתיקה בני ז״ל:

עד־תחוה עובר. אין זה קבר
רק הוא למלבוש חור כרפס ותכלת
ארגז אשר הושם פקדון שם
ובכן אני אליו אבן זוחלת
הוא נוף אדר לבש נשיא הובש
מעם וסנהדרינם תחת ממשלת
טובו בתפארה כתר תורה
חכם וחכמתו בלתי נגבלת
גאון לישראל רב בשמואל
יודא לקצנאילנבוגן. שלשלת
הרב אשר נודע בגלגל דורדע

מאיר בשמי מרום להב גחלת
עדות לשבטי יה ולויתיאה
ובכל פני תבל דתו רוכלת
נפטר שנת נשבה שש ניסן בה
נפשו בגן עדן כבוד נוחלת
יבכו בני עולם על שר צלם
כי הם כמו אלה עלה נובלת
אף זה בשר קדשו אם פה שרשו
חלקת שדה קרקע איננה נגאלת
כי יום מיועד בו גואל יבא
תקום ותתבשם נטף ושחלת:

מלת שלשלת היא סמוכה למה שאחריה (שלשלת הרב וכו׳), כלומר שהוא בנו של הרב מאיר מפאדואה שהוא עתה בשמי מרום מאיר כלהב וגחלת. והנה מלת בְּשְׁמֵי היא ב׳ תנועות, ולפי המשקל היה צריך שיהיה כאן יתד, וכן למעלה הוא נוף אדר לבש חסרה יתד, והייתי נוטה להגיה הוא נוף אשר לבש, ובראותי כי המחבר לא הקפיד במלת בשמי, הנחתי גם אדר לבש כאשר מצאתי — על שר צלם, הכוונה על שר שהיה צל להם ומגין עליהם.

עוד אודיעך כי ברכני ה׳ והגיע לידי זה ימים ושנים חתיכת נייר קטנה ככף איש, והיא חלי אגרת אשר כתב ר׳ יצחק לוי מינץ לאביו הגאון מוהר״ר יהודה מינץ, ומצאתים בתוך תשובות הגאונים כ״י שבידי, ושמרתיה ככלי חפץ.

ועתה מצאתי עוד חתיכה אחרת קטנה ממנה, והיא חלי אגרת שלוחה אל הגאון כמוהר״ר . . . . . הנ״ל, ושם הגאון איננו, ואולי גם היא למהר״י מינץ או לבנו אב״ד נשלחה.

ואחרי ראותי כי יש מיוצאי חלציו של הגאון מינץ בעולם, ומהם הקצינים המפוארים אשר משפחת ביקרס, אמרתי אני אל לבי לאמר: עד מתי תהיינה חתיכות האגרות האלה כלואות במחשכים בביתי? ואם הן חתיכות

השנה נרמזת במלות אש"ה אנ"ה, שמשמען שכ"ד. הנקודות אני הוספתי אותן, ולא רציתי לשלוח ידי באותיות, על כן הנחתי היריו מלא יו"ד, ושונבה מלא וי"ו.

וזאת מצבת מהר"ם ז"ל:

לָבְשׁוּ שָׁמַיִם קַדְרוּת | בְּכָל־לִבָּם אֵל וְדָתָם
וְשַׂקִּים שָׂמוּ כְּסוּתָם | טוֹב שְׁמוֹ מִן שֶׁמֶן טוֹב, רֵישׁ
עַל־פְּטִירַת גְּאוֹן צַדִּיק | גָּלוּתָא, מֵאִיר וְאִישׁ תָּם
יְסוֹד עוֹלָם שַׂר וְחוֹתָם | בַּעֲשָׂרָה בִּשְׁבָט חָלַף
הַשְּׁלֵמִים הַמַּכִּירִים | שְׁנַת שָׁבָּה נִסְפַּר תָּם:

מלות שר וחותם סמוכות למה שאחריהן (שר וחותם השלמים המכירים וכו'), נקדתי שנת שָׁבָּה בג' תנועות, כי צריך לקרוא שנת שי"ן כ"ף ה"א, להשלים מספר ח' הברות שבכל טור, והשוא הנע ושאר החטפים נחשבים כאן כתנועות.

בכתב יחוס אשר העתקת (בדף ו') מס' יש מנחילין כתוב: ולפי אומד דעתי היה שם אשת הגאון רש"י שנלא נ"ע. ואני אומר כי זכרונו הטעהו. ושנלא (שנה) הוא שם אשתו של מהר"ם ואמו של הגאון רש"י, אבל אשתו של רש"י לא שנה שמה, אלא אביגיל שמה. והא לך מצבת קבורתה. אמנם קְצָה תראה וכלה לא תראה, כי שבורה ונסדקה היא, ואני הוספתי בשני חצאי עגול קצת מן האותיות החסרות וכאן אין בידי להוסיפן.

אֵשֶׁת חַיִל תַּאֲבִיגַיִל | הִיא אִינְלְ(נָה
יוֹם גַּם לַיִל אֶל־אֵל לִבָּהּ | י' יָרְדָה וְזִו שָׁנָה (הַזִּיו)
צִיּן הָעֵדָה וְלַתְּעוּדָה | וַיְהִי בְּכוֹכַב נָרָה (כְּבָדָה)
מהר"ר יוּדָא גַּבְרָ(א רַבָּא) | פָּרַשׁ דשי"ן הרק . . . *)
רֹאשׁ הַגּוֹלָה הָיְתָה בַּעֲלָ(הּ) | עַל עֶשֶׂת שֵׁן . . . . .

והנה מצאתי בס' השמות כי כותבים אנגלי במקום אביגיל, ונראה כי באיטליאה במקום אנגלי היו אומרים אונגלה, וזה היה שם אמו של השר שאול וואל, ונפטרה בעשרה באייר שכ"ד, ג' שנים קודם פטירת הגאון בעלה ז"ל.

בספרך (דף כ"ט) מצאתי מצ"ק הגאון ר' שמואל יהודה, והיא משונה

*) היום י"ט שבט תרכ"ג צ"ל להגיה תַּרְק הַשֵּׁן.

לכבוד ידידי הר"ר צבי הירש ערעלמאן ברכה ושלום.

ביום ש"ק העבר, כ"ב אייר, בא אלי החבור הנ"ל, ואני לא הייתי בביתי, ונמסר הספרים והאגרת לאשתי, ושמחתי בהם כשמחת בקציר, ורק צר לי על עיכוב הציר, שנתעכב בדרכו ע"ב ימים, והוא מעוות לא יוכל לתקן וחסרון שאין לו תשלומים.

ועתה ברוך אתה לה' ידידי היקר, אוהב התורה והמחקר, כי הודעת בשערים, שרשרת זהב גדולה של חכמים וסופרים, בכל מדות טובות מוכתרים, ובישראל ובאדם כבוד והדר מעוטרים, ראשם מגיע השמימה עד מהר"ם מפאדובה ועד חותנו מהר"ר אבי"ה, ואבי חותנו מהר"י מינץ הגאונים האדירים, כזהר הרקיע מזהירים, ואורם עודנו מאיר לארץ ולדרים, ברבנים וחכמים מפוארים, ובקצינים ונגידים, יועצי ארץ ומפארים זורעי חסד וקרן גודלי'.

ואני מה אוסיף על דבריך, ומה יועילו דברי להוסיף יקר לספרך, או להוסיף כבוד אל הגדולים אשר הודעת בשערים עוז? רק שנים שלשה גרגרים אקח מידי, והם הדברים החרותים על מצבת קבורת יולדיו וזקניו של הנשיא שאול וואהל אשר העתיק ברוב עמל. ויגיע בני בכורי החכם המפורסם' אוהב גר זצ"ל בכלל שבעים מצבות שהעתיק בבית החיים פה פאדובה (לבבי הנדכה לאבידת בן יקיר, ויחיד בבני גילו, מתי ובמה ינוחם?).

והנה מהר"ם נאסף אל עמיו בחדש שבט שנת שכ"ה, ושם אשתו חנה, ונפטרה עשרה חדשים לפני מותו. וזאת מצבת קבורתה:

אֵל קָנָה אֶת־חַנָּה   לָנוּחַ בִּמְעוֹנָה
נִשְׁמָתָהּ הֵן חֹנָה   לְיָמִין אֶל־אָבִיהָ
גֶּבֶר חָכָם בְּעוֹז   אֶל דורו הָיָה עוֹז
מהר"ר אַבְרָהָם אָז   כִּינּוּיוֹ אבי"ה
אִשָּׁה מהר"ר מֵאִיר   מִפָּאדוֹבָה הַשָּׂר
לְכָל־תֵּבֵל מֵאִיר   יִשְׁמוֹר אוֹתוֹ אֵל יָהּ
סוֹף אֶדֶר נִקְבְּרָה   ופרש אֶל־הַיְצִירָה
אִשָּׁה כִּי חוּבְּרָה   לְיָמִין אֶל אָבִיהָ:

תוכן המחברת

תוכן המחברת.

זייטע

אוצר נחמד

כולל

אגרות יקרות מאת חכמי זמננו

בעניני האמונה והחכמה

אשר אסף וקבץ

המוציא לאור

יצחק בלומענפעלד.

מחברת הרביעית.

ווין תרכ"ד.

פערלאג פאן יעקב הכהן שלאסבערג'ס בוכהאנדלונג

שטאדט פראנץ יאזעפס קוואי 9, קאהלמעססערגאססע 6,

OZAR NECHMAD.

Briefe und Abhandlungen

jüdische Literatur betreffend

von den

bekanntesten jüdischen Gelehrten.

Herausgegeben

von

Ignaz Blumenfeld.

Vierter Jahrgang.

Wien, 1863.

Verlag von Jacob Schloßberg's Buchhandlung.

Stadt, Franz-Josefs-Quai Nr. 9. Kohlmesser Gasse Nr. 6

אוצר נחמד